T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

BEYZÂVÎ TEFSİRİ'NİN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Müslüm YILDIRIM

İstanbul 2012

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

BEYZÂVÎ TEFSİRİ'NİN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Müslüm YILDIRIM

Danışman: Yrd. Doç. Dr. ERDOĞAN BAŞ

İstanbul 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TEFSİR Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MÜSLÜM YILDIRIM'nın BEYZAVİ TEFSİRİ'NİN İSRAİLİYYAT AÇISINDAN İNCELENMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.05.2012 tarih ve 2012/13-18 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. ERDOĞAN BAŞ	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ÖMER ÇELİK	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. İSMAİL TAŞPINAR	

Tez Savunma Tarihi ..16.../..06../...2012...

ÖZET

BEYZÂVÎ TEFSİRİ'NİN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Beyzâvî tefsiri hakkında yapmış olduğumuz bu çalışmamızın giriş bölümünde tefsir ilminin geçirdiği merhaleleri kısaca ele almaya çalıştık.

Birinci bölümde ise: Beyzâvî'nin hayatı ve eserleri hakkında ulaşabildiğimiz kadar bilgi vermeye gayret ettik.

İkinci bölümde ise: İsrâiliyyât hakkında teknik bilgiler sunmaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise: Beyzâvi tefsirini isrâiliyyât açısından incelemeye gayret ettik. Müfessirimizin tefsirinde zikretmiş olduğu başta peygamber kıssaları olmak üzere, Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn, Ye'cûc ve Me'cûc, Dâbbetü'l-Arz, Ashâbü'r-Ress, Tâlût, Hârut ve Mârût, Kârûn, Hz. Lokman, Yâsin sûresinde zikredilen elçilerin kıssaları gibi konular ile müteferrik konulardan Kalem sûresinin başındaki nûn ve Nebe sûresinde zikredilen rûh hakkındaki isrâiliyyâta dair rivâyetleri tahlil ve değerlendirmeye gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Beyzâvî, İsrâiliyyyât, Peygamberler.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF al-BAIDAWI COMMENTARY OF QURAN REGARDING ISRA'ILIYAT

In the introduction of this study that we have done about Baidawi interpretation We tried to examine briefly the stages of interpretation science.

In the first chapter; we tried to give as much information as we are able to reach about the life and the Works of Baidawi.

In the second part: We tried to provide technical information about ısra'ılıyat.

In the third section: We have attempted to examine Baidawi commentary in terms of ısra'iliyat. We tried to analyze and evaluate the narratives about ısra'ilıyat, particularly the prophet stories which the interpretor mentioned, Ashâb-ı Kehf (the people of the Cave), Dhul-Qarnain, Ya'jûj and Ma'jûj (Gog and Magog), Dâbbetü'l-Arz (beast from the earth), Ashâbü'r-Ress, Tâlût (Saul), Hârut and Mârût, Qârûn (Korah), Hz. Loqmân, parables of ambassodors mentioned in sura Yasin, nûn in the beginning of sura Kalem and ar-Rûh mentioned in sura Nebe.

Key words: Commentary, al-Baidawi, Isra'iliyat, Prophets.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....III
ÖNSÖZ.....VI
KISALTMALAR.....VII
GİRİŞ.....1
TEFSİR İLMİNİN GEÇİRDİĞİ MERHALELER.....1
I. Rivâyet Dönemi.....1
II. Tedvîn Dönemi.....3
III. Tefsirde Aykırı Yönelişlerin Ortaya Çıkışı ve Sebepleri.....6
IV. Kaynaklar Hakkında Bilgi.....7

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYZÂVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE ENVÂRÜ'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. BEYZÂVÎ'NİN YAŞAMIŞ OLDUĞU ASIR VE YAŞADIĞI BÖLGENİN İLMÎ DURUMUNA KISA BİR BAKIŞ.....10
II. HAYATI.....12
A. Doğumu ve Memleketi.....12
B. Yetişmesi, Hocaları, İlmî Şahsiyeti ve Talebeleri.....13
C. Vefatı.....15
D. Eserleri.....15
III. ENVÂRÜ'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....19
A.Yazılış Gayesi.....19
B. Tefsirin Kaynakları.....20
C. Metodu.....21

İKİNCİ BÖLÜM

İSRÂİLİYYÂT HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. TANIM.....27
II. İSRÂİLİYYÂTIN KISIMLARI.....28
A. Sahih Olup Olmaması Açısından 28

B. İslâm'a Uyup Uymaması Açısından 29
C. Rivâyet Edilen İsrâilî Haber Açısından.....32
III. İSRÂİLİYYÂT RİVÂYET ETMENİN HÜKMÜ.....34
IV. İSRÂİLİYYÂTIN DOĞURDUĞU OLUMSUZ SONUÇLAR.....38
V. İSRÂİLİYYÂTIN TEFSİRE ETKİSİ.....39
VI. İSRÂİLİYYÂT RİVÂYET ETMEKLE MEŞHUR OLANLAR.....40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEYZÂVÎ TEFSİRİ'NİN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ

I. PEYGAMBERLERİN KISSALARI İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

A. HZ. ÂDEM İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....43
B. HZ. NÛH İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....54
C. HZ. HÛD İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....62
D. HZ. SÂLİH VE SEMÛD KAVMİ İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....65
E. HZ. İBRÂHİM İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....69
F. HZ. LÛT İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....79
G. HZ. YÛSUF İLE İLGİLİ. HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....81
H. HZ. EYYÛB İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....104
I. HZ. MÛSÂ İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....108
J. HZ. DÂVÛD İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....146
K. HZ. SÜLEYMAN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....150
L. HZ. YÛNUS İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....161
M. HZ. ÎSÂ VE HZ. MERYEM İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....165

II. DİĞER KISSALARDAKİ İSRÂİLİYYÂT

A. ASHÂB-I KEHF İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT 176
B. ZÜLKARNEYN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....182
C. YE'CÛC VE ME'CÛC İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....184

D. DÂBBETÜ'L-ARZ İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....186
E. ASHÂBÜ'R-RESS İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....188
F. TÂLÛT İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....190
G. HÂRÛT VE MÂRÛT İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT….196
H. KÂRÛN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....198
İ. HZ. LOKMÂN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....203
J. İSRÂİLOĞULLARI'NIN YERYÜZÜNDEKİ İFSÂDI VE ÜZERLERİNE GÖNDERİLEN KRALLAR İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİY-YÂT.....205
K. YÂSÎN SÛRESİNDE ZİKREDİLEN ELÇİLERİN KISSALARI İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....208
III. MÜTEFERRİK KONULARLA İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT
A. NÛN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....214
B. NEBE SÛRESİNDE ZİKREDİLEN RUH İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT.....215
SONUÇ.....217
KAYNAKÇA.....219

ÖNSÖZ

Yüce Allah, Kur'ân'ı insanlara açıklansın ve tebliğ edilsin diye Hz. Peygamber (s.a.v.) vasıtasıyla tüm insanlığa göndermiştir. İnsanlar her zaman için Kur'ân'ın tefsirine ve açıklamasına ihtiyaç duymuşlardır.

Kur'ân'ı tefsir Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde başlamış olup, Hz. Peygamber (s.a.v.) çeşitli vesilelerle Kur'ân'ı tefsir etmiştir.

Kur'ân tefsiri zaman içerisinde çeşitli dönemler geçirmiştir. Daha önceleri hadisten bir bölüm iken daha sonraki dönemlerde hadisten ayrılarak başlı başına bir ilim halini almıştır. Sonunda tefsir iki kısma ayrılmış daha önce kendisinden bir bölüm olduğu hadisin, tefsirin me'sûr kısmı olarak tefsir ilmi içerisinde yerini aldığı görülmüştür.

Tefsirdeki bu olumlu gelişme yanında hadisteki uydurma hareketiyle birlikte tefsire de uydurma haberlerin sirâyet ettiği, uydurma hadisler ve isrâiliyyât türünden bazı haberlerin tefsirlerde yavaş yavaş yer almaya başladığı görülmektedir. Rivâyet açısından tefsire yabancı unsurlar girdiği gibi dirâyet açısından da tefsire hatalı, yanlış ve zararlı fikirler sirâyet ettiği de görülmektedir.

Muhakkik âlimler, bütün bu olumsuz hareketlere karşı durmuş ve dinin temel kaynaklarını muhafaza etmek için ellerinden gelen gayreti sarf etmişlerdir.

Biz bu çalışmamızda el-Kâdî Nâsırüddîn el-Beyzâvî'nin *"Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl"* adlı tefsirini isrâiliyyât açısından incelemeye gayret ettik.

Yapmış olduğumuz çalışmamızı başta giriş olmak üzere üç bölüme ayırmış bulunmaktayız.

Birinci bölümde: Beyzâvî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında ulaşabildiğimiz kadar kısaca bilgi vermeye çalıştık.

İkinci bölümde: İsrâiliyyât hakkında teknik bilgileri sunmaya gayret ettik.

Üçüncü bölümde: Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu isrâliyyâta dair haberleri tahlil ve değerlendirmeye çalıştık.

Burada, çalışmamızın her devresinde bize yardımcı olan ve kıymetli mesailerinden ferağat ederek bana yol gösteren Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Erdoğan Baş hocama ve kıymetli değerlendirmeleri ile Prof Dr. Ömer Çelik hocama ve Doç.Dr. İsmail Taşpınar hocama teşekkürü bir vazife addederim.

Müslüm YILDIRIM

İSTANBUL 2012

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.mlf.	: Aynı müellif
(a.s.)	: Aleyhisselâm
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi
AÜİİFD	: Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi
b.	: İbn, bint
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EÜİFD.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GAL.	: Geschichte der Arabischen Litteratur
H.	: Hicri
Hz.	: Hazret
İA.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
K.	: Kitap
M.	: Milâdî
md.	: Madde
nr.	: Numara
öl.	: Ölümü
(r.a.)	: Radıyallâhu anhu, Radıyallâhu anhâ
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
(s.a.v.)	: Sallallâhu aleyhi ve Sellem
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Suppl.	: Supplementband
thk.	: Tahkîk eden, tahkik edenler
trc.	: Tercüme eden
ty.	: Tarih yok, tarihsiz
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vd.	: Ve devamı

TEFSİR İLMİNİN GEÇİRDİĞİ MERHALELER

I. Rivâyet Dönemi

Kur'ân-ı Kerîm, ifade aracı olarak sadece dillerini, anlamak için de sadece zekâlarını kullanan ve o günün şartlarına göre yazı, kitap gibi malzemeleri kıt ümmî bir kavme ve ümmî bir Peygamber (s.a.v.)'e inmişti.

Bununla birlikte Kur'ân'ın nüzûlü zamanında Arapların hikmetli sözler, geçmişlerin hikâyeleri, ensâb ve bazı edebî sanatların yer aldığı malzemeleri de yok değildi. Konuşmalarında da hakîkat, mecâz, tasrîh, îcâz ve itnâb gibi söz sanatlarını farkında olmadan kullanıyorlardı.

Allah'ın peygamberleri gönderişindeki bir sünneti olarak Kur'ân Arapların dili ve konuşmalarında kullanmış oldukları üslûplarla nâzil oldu.[1] Yüce Allah Kur'ân'da bu hususla ilgili *"Allah'ın emirlerini onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik."*[2] buyurmaktadır.

Hakîkat, mecâz, tasrîh, kinâye, îcâz, itnâb gibi edebî üslûplar Arapların konuşmalarında kullandıkları şekliyle Kur'ân'da yer almıştır. Fakat, Kur'ân'ın i'câzı[3] onu diğer sözlerden üstün kılmaktadır.

Allah'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Kur'ân'ı hıfz ve beyan etmekle görevlendirmesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân'ı cümleten ve tafsilen anlaması gayet normal bir durumdur. Nitekim ayette: *(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'ân'ı indirdik."*[4] buyurulmaktadır.

Ma'lum olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kur'ân'ı açıklama ve tebliğ etme görevi verilmişti.[5] Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu açıklamaları Kur'ân'ın ilk tefsiri mahiyetinde haberler olarak kaydedilmiştir. Ancak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân'ın hepsi-ni tefsir edip etmediği konusu âlimler arasında ihtilâflı bir konu olup her iki grubun kendilerine göre delilleri kaynaklarda bize haber verilmiştir.[6]

---

1 es-Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut ty., II, 223.

2. İbrâhim, 14/4.

3 Zira Kur'ân *"Hakîm ve Âlim olanın katından"* olan bir kitaptır. en-Neml, 27/6.

4 Nahl, 16/44.

5 Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'ân Tefsiri*, İstanbul 2007, s. 23.

6 Yıldırım, s. 35.

İbn Teymiyye (öl. 728/1328) Kur'ân'ın tamamının hem lafız hem de mâna itibarıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tefsir edildiğini[7] ileri sürerken; Celaleddîn es-Süyûtî (öl. 911/1505), Ebû Hâmid el-Gazzâlî (öl. 505/1111) ile son asır bilginlerinden Ahmed Emin ve Kasım el-Leysî gibi bilginler ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân'ın tamamını değil çok az bir kısmını tefsir ettiğini[8] iddia etmektedir.

Bununla birlikte kaynaklarda zikredildiği kadarıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashâbına Kur'ân'ın hepsini değil, bir kısmını tefsir ettiği, anlaşılması Arap diline bağlı olan şeyleri tefsir etmediği söylenmiştir.[9]

Bilindiği gibi sahâbeden rivâyet edilen tefsire gelince; ashab, tefsiri Hz. Peygamber (s.a.v.)'den almıştır. Bununla birlikte sahâbeden rivâyet edilen tefsirin bir kısmı sahâbenin kendi ictihadlarına dayanmaktadır. Sahâbenin bu hususta dayanakları ise kullandıkaları dilleri, dilin incelikleri, adet ve gelenekler, nüzûl sebepleri ve o gün Arap yarımadasında bulunan Ehl-i kitap rivâyetleri olmuştur.[10]

Sahâbe içerisinde tefsir alanında şöhret bulanların az bir grup olduğu söylenmektedir. Sahâbe, Kur'ân'ı Hz. Peygamber (s.a.v.)'den duymuş oldukları şekliyle veya şâhit olmuş oldukları esbâb-ı nüzûl ve Allah'ın kendilerine bahşetmiş olduğu ictihad ile tefsir ediyorlardı. Hz. Ali (r.a.) (öl. 40/666), İbn Abbas (r.a.) (öl. 68/687), İbn Mes'ûd (r.a.) (öl. 32/652) ve Ubeyy b. Ka'b (r.a.) (öl. 30/650) gibi zatlar sahâbe içerisinde tefsir alanında şöhret bulan isimler olarak zikredilmektedirler.[11]

Sahâbeden sonraki dönem olan tabiûn döneminde de tefsir hareketi devam etmiştir. Bu dönemde tefsir ile iştigal edenlerin Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbeden nakillerde bulunmalarının yanısıra kendi ictihadlarıyla da tefsir yapmaya çalıştıkları görülmektedir.[12]

Etbâu't-tabiîn döneminde ise tabiûnun tefsir ile ilgili olarak bildirdikleri görüşler nakledilmekle birlikte bu dönemdeki müfessirlerin kendi re'ylerini söylemeyi ihmal et-

---

7 Takıyüddin Ahmed b. Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, thk. İbrâhim Muhammed, Mısır 1988, s. 65 vd. Ayrıca İbn Teymiyye'nin delilleri için bkz. Yıldırım, s. 46.

8 Süyûtî, *el-İtkân*, II, 223. Bu görüşte olanların delilleri için bkz. Yıldırım, s. 40.

9 Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, I, 67.

10 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 69, vd.

11 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 90; Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları,* İstanbul 1991, s. 10.

12 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 113; Turgut, Ali, s. 10.

medikleri görülür. Böylece tefsir tabaka tabaka devam ederek tedvîn merhalesine kadar gelmiştir.[13]

II. Tedvîn Dönemi

Tefsir ilmindeki tedvîn döneminin hicrî birinci asrın sonları ile ikinci asrın başlarında başladığı kaydedilmektedir. Bu dönemde tefsir kendisine ait özellikleri bulunan çeşitli devrelerden geçmiştir.

a) Birinci devre: Bu devrin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerini tedvîni ile başla-dığı ifade edilmektedir. Nakledilen hadisler çeşitli bablara ayrılmakta idi. Tefsir de ha-dis içerisinde yer alan bu bablardan bir tanesini oluşturmaktaydı. Kur'ân-ı Kerîm'in baştan sona yapılmış bir tefsiri henüz mevcut değildi. Bilakis bu dönemde hadisleri ted-vin etmek için diyar diyar gezen âlimlerin olduklarını görmekteyiz.[14] Bunun yanında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, sahâbe ve tabiûna ait olan tefsir ile ilgili rivâyetlerin de bu ha-dis tedvîni hareketiyle birlikte toplandığı görülmektedir.

Zikredilen tedvîn işini yapanlar arasında Yezîd b. Hârûn es-Sülemî (öl. 117/735), Şu'be b. el-Haccâc (öl. 160/776), Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/813) gibi hadis imâmları bulunmaktaydı. Bu âlimlerin tefsir ile ilgili malzemeyi toplamaları, ''hadisin herhangi bir bâbını toplamak'', demek mânasına geliyordu. Yoksa onların yapmış olduğu bu çalışmaların başlı başına yapılmış bir tefsir çalışması olmadığı görülür.[15] Aşikar olmakla birlikte Mukâtil b. Süleymân'ın (öl. 150/767) yapmış olduğu ve Kur'ân'ın tamamını kapsayan tefsiri elimizde mevcuttur.[16]

b) İkinci devre: Bu ikinci devrede tefsir ilminin hadis ilminden ayrılıp başlı başına bir ilim haline geldiği görülmektedir. Bu devrede Kur'ân'ın baştan sona kadar bir tefsirinin yapıldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Kur'ân'ı baştan sona tefsir edenler arasında İbn Mâce (öl. 273/886), Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/922), İbn Ebû Hâtim (öl. 327/938) gibi âlimlerin yer aldığı kaydedilmektedir.

Tedvîn döneminin ikinci devresinde yazıldığı söylenen bu tefsirlerin Hz. Peygamber (s.a.v.), sahâbe, tabiûn ve etbâu't-tabiîne varan isnadlarla yapılmış tefsirler ol-

---

13 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 174.

14 Hüseyin ez-Zehebî, Muhammed, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mısır 1989, 1, 143-144. ''Hadis öğrenmek, hadisle ilgili bilgiler elde etmek için yolculuğa çıkmaya'' Rihle ''fî Talebi'l-Hadîs'' denilir. Bkz. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 255.

15 Turgut, s. 11, vd.

16 *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân* adıyla Abdullah Mahmud Şahhâta tarafından tahkikli neşri beş cilt halinde yapılmıştır. Beşinci cilt ''Mukâtil b. Süleymân ve Tefsirdeki Metodu'' ile ilgilidir. Mısır 1979.

duğu, sadece Taberî'nin bazı kavilleri zikrederken aralarında tercihte bulunduğu görülmektedir. Buna ilâveten yine Taberî'nin ihtiyaç duyulduğu zaman i'rabı da ekleyerek Kur'ân'ın nassından çıkarılabilecek hükümleri istinbat ettiği de görülmektedir.

c) Üçüncü devre: Tefsir, me'sûr tefsir özelliğinden çıkmasa da daha önce alışılmış olan me'sûr'un isnadlarıyla birlikte tedvîn özelliğinden bir ölçüde ayrılmış oluyordu. Âlimlerden bazılarının isnadlarda ihtisâra giderek kendilerinden önceki müfessirlerin me'sûr kavillerini söyleyene isnad etmeksizin naklettikleri görülmektedir. Bu dönem artık tefsire uydurma haberlerin girdiği, sahih ve sakim haberlerin birbirine karıştığı bir devre olarak zikredilebilir. İşte bu dönem tefsire uydurma ve isrâliyyâta ait haberlerin girmesinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

d) Tedvîn döneminin dördüncü devresinin en geniş devre olduğu ve Abbasilerden günümüze kadar süregeldiği ifade edilmektedir. Daha önceki devrelerde Kur'ân tefsirinde daha çok seleften nakledilen haberler ağırlıklı iken, yeni dönemde aklî yorumun naklî tefsir ile karıştığını görmekteyiz. Bu ilerleme, ilk olarak şahsî bazı girişimler ve bazı kavillerin diğerlerine tercîhi ile başlamıştır. Zaman içerisinde devam eden bu akli tefsir şekli, dilin sınırları ve Kur'ân lafızlarının delâlet etmiş olduğu mâna içerisinde kaldığı müddetçe makbûl bir tefsir olarak kabul edilmiştir.

Daha sonra bu şahsî girişimlerin değişik düşünce ve inançların etkisiyle büyüdüğü ve bu gelişme sonunda tefsir kitaplarına tefsir ile alakası olmayan bir çok malzemenin girdiği görülmektedir.

Bu dönemlerde dil, sarf, nahiv gibi ilimlerin tedvîn edilmiş olduğu, bunun yanında bir çok felsefî kitâbın tercüme edildiği, itikâdî ve fıkhî mezheplerdeki ihtilâfın genişleyerek büyüdüğü ve bu bablarda kitapların tedvîn edildiği kaydedilmektedir ki bunların da tefsirin gelişmesinde elbetteki rolü olmuştur.

Abbasiler döneminde ise mezhep taassubunun ortaya çıktığı, İslâmî mezheplerin kendi görüşlerini yazmaya başladıkları görülür. Bütün bunların neticesinde bu ilimler ve bunlarla alâkalı diğer ilimlerin tefsir içerisine girdiği ve tefsire galip geldikleri ifade edilebilir. Keza bu dönemde aklî tarafın naklî tarafa üstün geldiği söylenebilir. Bu dönemde yazılan kitapların en belirgin yönlerinin aklî yönleri olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte bu dönemde yazılan kitaplarda esbâb-ı nüzûl ve bunun dışındaki nakiller de yer almaktaydı.

Bu ölçüde bütün bunlar mezhebî görüşlerin Kur'ân ibârelerine hükmetmesi ve Kur'ân nassının murad edilen mânasından çıkartılması neticesini doğurmuştu.

Sonuç olarak, bir kişi hangi ilim dalında ihtisaslaşmışsa o ilim tefsire açıkça galip geliyordu. Nahivcinin en büyük amacı i'rab ve nahiv meselelerini serdetmekti. Nitekim Ebû Hayyân'ın (öl. 745/1344) *el-Bahrü'l-Muhît* adlı tefsirinde böyle yaptığı görülür.[17]

Aklî ilimlerle uğraşan âlimin en büyük amacı hakîm ve filozofların sözlerini, şüphelerini zikredip bu düşünce ve sözlere cevap vermekti. Fahreddin er-Râzî (öl. 606/ 1209)' nin *Mefâtihu'l-Ğayb* adlı tefsiri buna örnek teşkil eder.

Fakîhin en büyük amacı fıkhî meseleler, fürûu'l-fıkh ve delillerdir. Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs (öl. 370/981) ve, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148)'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eseri buna örnek teşkil eder.[18]

Tarihçi olan âlim ise hikâyeler ve geçmişlerin haberlerini çokça zikreder. Çoğu zaman da bu gibi tefsirlerde sahih olan olmayanla karışır. Sa'lebî (öl. 427/1035) ve Hâzin (öl. 741/1340)'in tefsirleri buna birer misal teşkil edebilir.[19]

Mezhep sahiplerinin ve tasavvuf büyüklerinin ise tefsirlerini mezheplerini desteklemek veya tasavvufî görüşleri teyid etmek için yazdıkları söylenebilir.[20]

Bu ilmî ve aklî hareketin tefsir ilminin te'lifinde zamanımıza kadar devam ettiği görülür. Bu durum bazı dönemlerde son derece revaç bulduğu gibi asrımızda da bazılarının Kur'ân ayetlerini gelişmelere göre yorumladıkları görülür. Bu yapılırken Kur'ân'ın zamanla birlikte yürüyen ve i'câz şekillerinin ortaya çıkarılması olarak düşünülmüş olabilir. Gerçekte ise bunun bir aşırılık ve Kur'ân'ın inmiş olduğu asıl maksattan uzaklaştırmak olduğu söylenmiştir.

---

17 Ebû Hayyân, besmelenin tefsirinde **" ب "** harfi için ondan fazla mâna zikreder. Bunlar: İlsâk, istiâne, kasem, sebep, hâl, zarf, nakil, bedel, mukabele, mücâveze, isti'lâ mânalarıdır. Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahrü'l-Muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvad, Beyrut 1993, I, 123. Bakara sûresi 19. Ayetin tefsirinde **"** أو **"** harfinin beş anlamı olduğunu ifade eder. Bunlar: şek, ibhâm, tahyir, ibâhe ve tafsil mânalarıdır. a.mlf., I, 218.

18 İbnü'l-Arabî, Mâide 6. âyetin tefsirinde abdestle ilgili olarak elli iki mesele zikreder. Bkz. İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, II, 46 vd. Diğer bir örnek için bkz. a.mlf., II, 279 vd. Fakihlerin sihirbazın hükmü hakkındaki ihtilâfları ve selefin bu konudaki görüşleri için bkz. el-Cessâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, İstanbul 1335, I, 50. Diğer misaller için bkz. a.mlf., 1, 70, I, 218.

19 Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili olarak bkz. el-Hâzin, Alâüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, Beyrut 1995, I, 65.

20 Âl-i İmrân sûresi 175. Ayetin tefsirinde ''korku'' ile ilgili olarak bkz. Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1389, I, 128.

Bununla birlikte âlimlerden bazıları tefsiri daha dar bir çerçevede ele almış Kur'ân'ın çeşitli yönlerinden ve konulu tefsirin ilk nüveleri olduğu söylenen bir yönünü incelemişlerdir. Ebû Ubeyde (öl. 210/825)'nin *Mecâzu'l-Kur'ân'*ı, Ebû Ca'fer en-Nehhâs (öl. 338/949)'ın *en-Nâsih vel-Mensûh'*u, Ebû'l-Hasan el-Vâhidî (öl. 468/1075)'nin *Esbâbü'n-Nüzûl'*u, Râgıb el-İsfahânî (öl. 502/1108)'nin *el-Müfredât'*ı ve İbn Kayyim el-Cevzî (öl. 597/1200)'nin *Aksâmu'l-Kur'ân* adlı eserleri bu kitaplara birer misal teşkil etmektedirler.

III. Tefsirde Aykırı Yönelişlerin Ortaya Çıkışı Ve Sebepleri

Daha önce rivâyet ve tedvîn merhalelerinde tefsirin gelişmesini kısaca vermeye çalışmıştık. Me'sûr tefsirde isnadın kaldırılışını, aklî tefsirin de şahsi isteklere, akîdevî ve fıkhî mezheplere kısmen boyun eğdiğini zikretmiştik.

Bunlardan me'sûr tefsirde isnadın kaldırılması ve haberin isnadsız olarak rivâyet edilmesinin genelde İslâmî ilimler, özelde tefsir ilmi için ciddi problemler sebep olduğu kaydedilir.[21]

Rivâyet edilen haberde isnadın kaldırılması, uydurma haberlerin ve isrâliyyâtın tefsire girmesine zemin hazırlamış ve bu rivâyetlerin bu ilim dallarına sirâyet etmesini kolaylaştırmıştır.[22] Tefsire giren bu uydurma ve isrâilî haberlere bir çok insan inanmış ve bu tefsirlerde zikredilen her şeyin sahih olduğunu zanetmişlerdir.

Aynı şekilde re'y ile yapılan tefsirin şahsî, akîdevî ve akîdevî olmayan temayüllere boyun eğmesinin de müslümanlar için bir başka tehlike kapısını açtığı ifade edilmektedir ki gerçekten İslâm düşmanları müslümanların inançlarını bozma girişimlerini bu yollarla yapmaya, bununla birlikte bid'atçiler de yavaş yavaş bu yollarla bid'atlarini geçerli kılmaya çalışmışlardır.

Kaynaklarda me'sûr tefsirdeki za'fın sebepleri şu üç maddede toplanmaktadır.

1. İsrâiliyyâtın tefsire girmesi,
2. Me'sûr tefsirde isnadların kaldırılması,
3. Tefsirde uydurma hadislerin çoğalması.[23]

---

21 Ebû Şühbe, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrâiliyyât ve'l Mevzûât fî Kütübi't-Tefsîr*, Kahire 1408, 73 vd.

22 Hüseyin ez-Zehebî, Muhammed, *el-İtticâhâtu'l-Munharife fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm Devâfîuhâ ve Defuhâ*, Mısır 1986, s. 18.

23 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 34; Zehebî, *el-İtticâhâtu'l-Munharife fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm Devâfîuhâ ve Defuhâ*, s.9; Itr, Nureddin, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dımaşk 1996, s.74-75; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I, 41, vd.

IV. Kaynaklar Hakkında Bilgi

Tefsir ilminin geçirdiği dönemlere kısaca değindikten sonra çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklar hakkında da kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Çalışmamızda özellikle de Beyzâvî tefsirindeki isrâiliyyâtı tahlil ve değerlendirmede bulunurken başvurduğumuz kaynakları dört gruba ayırabiliriz. Bu dört gruptaki kaynakları zikretmeden önce, Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu isrâiliyyâta dair haberleri ayrıca Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Camiu'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* ve Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (öl. 538/1143) *el-Keşşâf an Hakâikı Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl* adlı tefsirlerinden de tesbit ettiğimizi belirtmek isterim.

Birinci grubta tefsir kitapları yer almakta olup bunların başında da isrâiliyyâtı senediyle verip tenkid eden İbn Kesîr'in (774/1372) tefsiri gelmektedir.[24] Ayrıca isrâiliyyatı bilgi olarak nakleden ve bunları yer yer eleştiren Cârullah ez-Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî ve Muhammed b. Abdullah el-Kurtubî'nin (öl. 671/1273) tefsirlerinden de faydalandık. Fahreddin er-Râzî de eserinde az miktarda yer verdiği isrâiliyyâtı tenkit süzgecinden geçirmiştir.[25] İsrâiliyyatla ilgili haberleri tenkitte başvurduğumuz diğer bir önemli kaynak da isrâiliyyâtı senedsiz olarak zikreden ve asıl amacı tenkid olan Âlûsî'nin (öl. 1270/1853) *Rûhu'l-Meânî* adlı eseridir. Bunun yanında isrâiliyyâtı sırf tenkid için nakleden Reşid Rızâ'nın tefsiri de bir diğer başvurduğumuz eser olmuştur.[26] Tefsir literatüründe yazılmış olan diğer tefsirler de başvurduğumuz kaynaklar olmuşlardır.

İkinci grub kaynaklara gelince, bunlar genelde çağımızda yazılan eserler olmuştur. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrûn, el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs* ve *el-İtticâhâtu'l-Münharife fî Tefsîri'l-Kurân'i'l-Kerîm (Devâfiuhâ ve Def'uhâ;* Muhammed b. Muhammed Ebû Şühbe'nin *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzûât fî Kütübi't-Tefsîr;* Abdullah Aydemir'in *Tefsirde İsrâiliyyât,* Remzi Na'nâa'nın *el-İsrâiliyyât ve Eseruhâ fî Kütübi't-Tefsîr* adlı araştırmalar olmuştur. Tefsir ilminin devreleri ve isrâiliyyâtın değerlendirilmesi konusunda başvurduğumuz önemli araştırmalar olmuşlardır.

---

24 Birışık, Abdülhamit, "İsrâiliyyât" md., *DİA*., İstanbul 2001, XXIII, 200.
25 a.mlf., *DİA*., XXIII, 201.
26 a.mlf., *DİA*., XXIII, 201.

Üçüncü grup kaynaklar peygamber kıssalarına dair yazılan eserler olmuştur. Bunlardan: İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* ve *Kısasü'l-Enbiyâ*, Abdullah Aydemir'in *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler* ve Abdülvehhâb en-Neccâr'ın *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eserlerini sayabiliriz. Ayrıca es-Sa'lebî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eseri de müracaat ettiğimiz kaynaklar arasında yer almaktadır.

Dördüncü grupta ise Kur'ân tefsirinde asîl ve dahîl[27] konusu ile ilgili yazılan eserler olmuştur. İbrâhim Halîfe'nin *ed-Dahîl fi't-Tefsîr*'i, Semîr Abdülaziz Şelyût'un *ed-Dahîl ve'l-İsrâiliyyât fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*'i, Hasan es-Seyyid er-Rıdvân'ın *ed-Dahîl fi't-Tefsîr*'i, Abdullah Hâşim'in *Dirâsâtun fi'd-Dahîl fi't-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerim*'i ve Muhammed Yahya Abdülmun'im'in *ed-Dahîl fi't-Tefsîr*'i bu konudaki kaynaklarımızın başında gelmektedirler.

Başta kütüb-i sitte olmak üzere Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* adlı eseri de başvurduğumuz temel kaynaklarımız olmuşlardır. Zeynüddîn Abdurraûf el-Münâvî'nin (öl. 1031/1622) *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Beyzâvî*'si, İbn Hacer'in (öl. 852/-1449), Cemaleddin ez-Zeylaî'nin (762/1360) *el-Keşşâf* hadislerini tahrîc etmiş olduğu kitabının muhtasarı olan *el-Kâfî* adlı[28] kitabı başvurduğumuz eserler olmuşlardır. Bu son eser, Beyzâvî ve Ebussuûd'un (982/1574) tefsirlerinde zikrettikleri hadisleri bilmeye de yardımcı olmaktadır. Ayrıca Beyzâvî'nin tefsirinin önemli hâşiyelerinden olan Şihâb ve Şeyhzâde hâşiyeleri de önemli kaynaklarımız arasında yer almaktadırlar.

Batılı kaynaklar arasında konumuzla ilgili olarak ulaşabildiğimiz kadarıyla Abraham Geiger'in (öl. 1874) *Was hat Mohammed aus dem Judentume aufgenommen?* adlı kitabı; Ignaz Goldziher (öl. 1921)'in *Ueber Jüdische Sitten und Gebräuche aus Muhammedanischen Schriften, Ueber Muhammedanische Polemik gegen Ahl al-kitāb, Ueber Bibelcitate in Muhammedanischen Schriften* adlı üç makalesi ve Gustav Weil'in (öl. 1889) *Die Biblischen Legenden der Muselmänner* adlı çalışmalar çalışmamızın isrâiliyyât bölümü ile ilgili yapılan çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

---

27 Dahîl ıstılâh olarak: "Kişinin düşüncesini yaymak maksadıyla asıl gayesini gizleyerek Kur'ân tefsirinin aslî kaynakları içerisine sokmaya çalıştığı bir ayıp ve bozukluk" olarak tarif edilmektedir. Halîfe, İbrâhim, *ed-Dahîl fi't-Tefsîr*, Kahire 1984, s. 21-22. Dahîlin bir diğer tarifi de: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra zaman içerisinde bazı dış etkilerle Kur'ân tefsirine giren ve dinde aslı olmayan bir tefsir şekli" olarak da yapılmaktadır. Şelyût, Semîr Abdülazîz, *ed-Dahîl ve'l-İsrâiliyyât fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Kahire 1983, s. 12.

28 el-Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay, *el-Ecvibetu'l-Fâzıla li'l-Esileti'l-Aşereti'l-Kâmile,* Kahire 1414/1993, s. 132.

BİRİNCİ BÖLÜM
BEYZÂVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE ENVÂRÜ'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. BEYZÂVÎ'NİN YAŞAMIŞ OLDUĞU ASIR VE YAŞADIĞI BÖLGENİN İLMÎ DURUMUNA KISA BİR BAKIŞ

H. VII. asır İslâm alemi ve müslümanlar için son derece karmaşık olan ve Moğol saldırılarının peşpeşe geldiği bir asırdı. Moğol istilâsının bir sonucu olarak, İslâm toprakları darma dağınık bir halde idi. Moğollar geçtikleri her yeri yakıp yıkıyorlar, karşılarında duran herkesi ezip geçiyorlardı. Bu asırda Moğol istilâsından kurtulan İslâm memleketleri son derece az idi. Bizzat Beyzâvî'nin kendisi Salgurlular devletinin yükseliş ve çöküşlerini görmüş, Moğolların İran'ı istilâ etmelerine şâhid olmuştu.[29]

İslâm alemi bir çok küçük devlete bölünmüştü. Bu küçük devletlerin yöneticileri Moğol tehlikesini, ancak Moğolların Harizmşahlar devletine saldırmasından sonra anlamışlardı. Çok geçmeden bu saldırılar Çin, Türkistan, Hindistan'ın bir bölümü İran, Anadolu ve Doğu Avrupa'ya kadar uzanmıştı. Birbirleriyle çekişen yöneticiler, Moğol tehlikesi gelmeden önce kendi aralarında, Moğol tehlikesine karşı İslâmî bir ittifâk kurmayı düşünmemişlerdi.[30] O dönemde Harizmşahlar devletini yıkarak İran'a doğru akan Moğol seli, her tarafı dehşetler içerisinde bırakmış, İran'da saltanat süren Selçuklu Türkleri yıkıntılarından Salguriye prensleri de Moğollara boyun eğmek zorunda kalmışlardı.[31]

İşte Beyzâvî, İslâm dünyasının karmakarışık olduğu bu zaman içerisinde doğmuş ve böyle bir dönemde yetişmiştir. Harizmşahlar devletini yıkan Moğollar her tarafta hakimiyeti ellerine geçirmek isterlerken, Atâbek Sa'd'ın bütün gayretlerine rağmen Hindistan'dan dönen Harizmşahlar'ın istilâları karşısında ülkesinin bir kısmının perişan olmasını engelleyememişti.[32]

Fars Atabeg'i ve Sa'd b. Zengi'nin oğlu Atâbek Ebû Bekir b. Sa'd (623/658/-1226/1260), Cengiz Han'ın İran'ı istilâ etmekle görevlendirdiği oğlu Oktay Kağan'a bağlılığını bildirmek üzere, oğlunu ve kardeşini, yanlarına bir çok hediyeler vererek Moğol karargahına gönderdiği zaman, Beyzâvi'nin babası "kâdilkudât" (kadıların başı) olarak görev yapıyordu. Doğu Müslümanları korkunç bir felaket içerisinde yaşarlarken Ebû Bekr b. Sa'd'ın dirâyeti ve iyi idaresi sayesinde kendi ülkesi Moğol istilâsından

---

29 Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları, (Tarih ve Müverrihler)* İstanbul 1991, s. 171.
30 Hasan, İbrâhim Hasan, *Târihu'l-İslâm,* Beyrut 1991, IV, 129.
31 Günaltay, s. 169.
32 Günaltay, s. 170; Taneri, Aydın, 'Hârizmşahlar' md., *DİA*., İstanbul 1997, XVI, 22.

kurtulmuş oluyordu. Ebu Bekir b. Sa'd'ın ülkesi diğer yerlere nisbetle biraz daha sakin olduğundan, çevreden kaçıp gelen ilim adamları da burada toplanıyorlardı.[33]

Şeyh Sa'dî bir hikmet ve edebiyat anıtı olan *Gülistân* adlı eserini Ebû Bekir adına ithâf ederken Beyzâvî de o sırada en büyük bilginlerin sığınak yeri olan Şîraz'da ilim tahsil etmekle meşgul oluyordu.[34]

İslâm aleminin büyük bir kısmının Moğol istilâsının altına düştüğü bir zamanda yaşanan bu duruma rağmen bu bölgede ve İslâm aleminin diğer bölgelerinde bir çok âlim yetişmiştir. Feridüddin Attâr (öl. 598/1200), Yâkût el-Hamevî (öl. 627/1229), İbnü'l-Fârıd (öl. 631/1235), İbnü'l-Esîr (öl. 632/1234), İbn Salâh (öl. 643/1245) İbn Hâcib (öl. 646/1248), İzz b. Abdüsselâm (öl. 660/1262), Celaleddîn er-Rûmî (öl. 672/1273), Muhyiddîn en-Nevevî (öl. 676/1277), İbn Hallikân (öl. 681/1282), *Bostân* ve *Gülistân'*ın yazarı Sa'dî Şîrâzî (öl. 691/1292) İbn Dakikü'l-Iyd (öl. 702/1302) gibi ve adını burada zikredemediğimiz bir çok âlim bu asırda yetişmiştir.[35]

İslâm kültürünü kökleştirmeye çalışan bu devrin âlimleri, gayelerine ulaşmak için, önceden yazılan eserleri özetlemek, şerhetmek, yeniden tanzim etmek ve fihristler yapmak tarzında faaliyetlere girişmişlerdir. Mezheplerin yaygınlaşması ve yerleşmesinin bir sonucu olarak bağımsız düşünmemenin âlimleri bu tür faaliyetlere yöneltmiş olması muhtemeldir. Bununla birlikte usûl, cedel, mantık ve lugat ilimlerine dair yeni eserler te'lîf etmişlerdir. Fıkıh ve kelâm kitaplarını bu ilimlerin örgüsüyle örmüşlerdir. Böylece felsefe ile dini ilimleri mezcetmişlerdir. Beyzâvî'nin yaşadığı çağın siyasi ve kültürel yapısı kısaca bu şekilde idi.[36]

---

33 Günaltay, s. 169-170.

34 Günaltay, s. 170.

35 Hodgsonn, Marshall G. S., *İslâm'ın Serüveni*, trc. Kurul, İstanbul 1995, II, 327.

36 Yavuz,Yûsuf Şevkî, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti Ahmed b. Hanbel İbn Furek Kâdî Beyzâvî*, İstanbul 1989, s. 124.

II. HAYATI

A. Doğumu Ve Memleketi

el-Kâdî Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beyzâvî[37], bu gün İran sınırları içerisinde yer alan Şîraz'a sekiz fersah uzaklıkta bulunan Beyzâ kasabasında dünyaya geldi.[38]

Beyzâvî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber İbn Habîb Dımaşkî, Beyzâvî'nin yüz yıl yaşadığını zikretmiştir. İbn Habîb'in zikretmiş olduğu bu görüşe istinâden H. 685 yılında vefat ettiği söylenen Beyzâvî'nin doğum tarihi 585/1186 olduğu ortaya çıkar.[39]

H. VII. asırda Azerbaycan bölgesinde ve civârında İslâmî ilimler alanında yetişmiş en önemli şahsiyetlerden birisi olan ve bilhassa tefsirinin zamanından günümüze kadar gerek âlimler ve gerekse ilim yolcuları tarafından hararetle okunmasına şerh, hâşiye ve ihtisârlarının İslâmî ilimlerde hiç bir esere nasip olmayacak[40] dereceye ulaşmasına rağmen Beyzâvî'nin ailesi, gençliği ve yetişmesi hakkında maalesef yeterli bir bilgiye sahip bulunmamaktayız.

Beyzâvî'nin: "İmâmu'l-mille ve'd-dîn" olarak vasfettiği babasının hayatı, doğumu ve hakkındaki diğer bilgilere tabakât eserlerinde rastlayamadık. Halbuki Beyzâvî'nin babasının Atâbek Ebû Bekr Sa'd ile iyi bir ilişkisi olduğu ve Beyzâvî'nin babasını Şîraz Kâdilkudâtlığına getiren şahsın Atâbek Sa'd olduğu bilinmektedir.[41] Clément Huart (öl. 1926) Beyzâvî'nin babasının Fars şiirinin koruyucusu olduğunu *Arab Ve İslâm Edebiyâtı* adlı eserinde kaydetmektedir.[42]

---

37 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâ'ü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn,* Beyrût 1990, I, 462. Yavuz, Yusuf Şevki, "Beyzâvî" md., *DİA*., İstanbul 1992, VI, 100.

38 Beyzâ:Fars ülkesinde meşhûr bir şehrin ismidir. Farslılar zamanında ismi: Dâr Sefid idi. Şehrin Beyzâ diye isimlendirilmesinin sebebi ise: Uzaktan beyaz olarak görünen bir kalesinin bulunmasından dolayı bu ismi aldığı söylenmektedir. Son derece verimli topraklara sahip olan Beyzâ, meyve bahçeleri ile çevrili ve mu'tedil bir havası vardır. Şîrâz'la Beyzâ arasındaki mesafe sekiz fersah, yaklaşık olarak 84 km. dir. el-Hamevî, Yakut, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrut, 1977, I, 529.

39 Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti,* s. 125.

40 İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Dımaşk 1991, VII, 686; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 295.

41 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 295; Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti,* s. 125; Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1943, I, 530.

42 Huart, Clément, *Arab Ve İslâm Edebiyatı*, trc. Cemal Sezgin, Ankara ty. s. 256.

B. Yetişmesi- Hocaları -İlmi Şahsiyeti ve Talebeleri

Fars Emîri'nin Moğollarla iyi geçinmesinin bir neticesi olarak Moğol istilâsından kurtulmuş şanslı bölgelerden birisi olan ve bu sebeple de istilâdan kaçan komşu ülkelerin âlimlerine sığınak teşkil eden Şîraz'da geniş bir ilmi çevre oluşmuştu. Bu çevre içerisinde yetişen Beyzâvî, babasından icâzet aldıktan sonra herhangi bir ilmi seyahate gerek kalmadan kendi memleketindeki Ehl-i sünnet âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bizzat kendisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kadar varan bir ulemâ zinciri sayarak bağlı bulunduğu silsileyi zikreder.[43] Bununla beraber babasının dışında doğrudan kendilerinden istifade ettiği hocalarının kimler olduğu hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Hocaları arasında Nâsırüddîn-i Tûsî (öl. 672/1274), Şehâbeddîn es-Sühreverdî (öl. 587/1191)'nin bulunduğu nakledilirse de bu uzak bir ihtimâl olarak görülür.[44] Babasının vefatından sonra Fars Emîri tarafından Fahreddin eş-Şîrâzî'den boşalan Şîraz kâdilkudâtlığına tayin edilen Beyzâvî (673/1275) bir müddet bu görevde kaldı ve bir taraftan da talebe yetiştirdi.[45] Beyzâvî'nin ilim almış olduğu diğer bir hocası ise Beyzâvî'nin bir müddet beraber yaşadığı ve kendisine hizmet ettiği tasavvuf erbâbından Şeyh Muhammed b. Muhammed el-Kehtâi' olduğu kaydedilir.[46]

Kadılık görevinden ayrılan Beyzâvî, Fars'ın yeni başkenti olan Tebriz'e gitti. Burada, vezirin de hazır bulunduğu bir ilim meclisine katılarak ilmi dirâyetini gösterdi. Vezirden tekrar Şîraz kadılığına tayin edilmesini isteyince, onu takdirle karşılayan vezir Beyzâvî'nin bu isteğini yerine getirdi.[47] Eski görevine dönen Beyzâvî bir müddet bu görevde kaldıktan sonra bu görevden ayrılarak ömrünün kalan kısmını ilimle iştigal etmek üzere Tebriz'e yerleşti. Diğer bazı kaynaklara göre ise Tebriz'de karşılaşıp sohbetlerinden faydalandığı Şeyh Muhammed el-Kehtâî'den, kadılığa tayin için vezir nezdinde şefaatte bulunmasını istemiş, o da kendisini ziyarete gelen vezire Beyzâvî'yi göstererek: "Şu yanımdaki adam cehennemden seccade kadar bir yer talep etmektedir" deyince, vezir, şeyhin emrini derhal yerine getirmiş, ancak Beyzâvî şeyhin sözlerinden etkilene-

---

43 Beyzâvi, tefsirinde babası hakkında: "Babam ve hocam da bu görüş üzere fetva verirdi" diye bahsetmektedir. el-Beyzâvî, el-Kâdî Nâsırüddîn, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Beyrût 1988, I, 410; Beyzâvî, *el-Ğâyetu'l-Kusvâ fî Dirâyet-i'l-Fetvâ*, thk. Ali Muhyiddin el-Karadâğî, Kahire 1980, I, 184; Yavuz, "Beyzâvî" md., *DİA*., VI, 100.

44 Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti,* s. 125.

45 Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti*, s. 125.

46 Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973, II, 528.

47 es-Sübkî, Tâceddin İbnü's-Sübkî, *Tabâkâtü'ş-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Kahire 1964-1976, VIII, 158.

rek kadılık talebinden vazgeçmiş ve tasavvuf yoluna girerek kalan ömrünü Tebrîz'de eser te'lif etmek ve talebe yetiştirmekle geçirmiştir.[48]

Beyzâvî'nin talebeleri arasında Kemaleddîn el-Merâğî, Abdurrahmân b. Ahmed İsfahânî (öl. 749/1349), Ahmed b. Hasan el-Çarberdî (öl. 746/1345), Zeynüddîn el-Henkî zikredilmektedir.[49]

Meşhûr Eş'arî kelâmcısı, ünlü müfessir ve büyük Şafiî fakihi Beyzâvî, kendi zamanındaki ilimleri elde etmiş ve bu ilimler hakkında eser te'lîf etmiş imâm, allâme, cedelci, seçkin, sâlih ve âbid bir zât idi.[50]

İbn Habîb Dimeşkî Beyzâvî hakkında: "Bütün âlimler onu övmüşlerdir, şayet *el Minhâcü'l Vüsûl* adlı eseri dışında herhangi bir eseri bulunmasaydı bu bile Beyzâvî'nin ilmî dirâyetini göstermek için yeterli olurdu" demektedir.[51]

Azerbaycan bölgesinin ve civârının âlimi olarak şöhret bulan Beyzâvî tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, usûl-i fıkh, mantık, belâgat, nahiv, astronomi, tasavvuf gibi bir çok konuda eser te'lif etmiş ve bazı eserlere de şerhler yazarak, bu ilim dallarında haklı bir şöhrete kavuşmuştur.[52]

Özellikle de Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı tefsiri İslâm âleminde hiçbir tefsirin varamadığı mevkiye sahip bulunmakta, bu tefsire yazılan hâşiye ve ta'likaların sayısı üçyüzü bulmaktadır. Yalnız Osmanlı âlimleri tarafından yapılan şerh hâşiye ve ta'lîkaların sayısı, bazı kaynaklarda 60 olarak gösterilirken, Bursalı Mehmed Tâhir (öl. 1925) *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde bu sayıyı 71 olarak göstermektedir.[53]

---

48 Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Beyrut 1990, I, 186.

49 Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti*, s. 126.

50 Sübkî, VIII, 157; Bilmen, II, 528.

51 İbü'l-İmâd, VII, 685-686; ez-Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm,* Beyrût 1988, IV, 110.

52 Bilmen, II, 528; Yavuz, "Beyzâvî" md., *DİA*., VI, 100.

53 Katip Çelebi, I, 188-191; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1975, I, 446-447; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 295; Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti,* s. 133; *"Envârü't-Tenzîl"* üzerinde yapılan hâşiye ve ta'lîka çalışmaları ile ilgili olarak *Keşfü'z-Zunûn* sahibi 42, Ömer Nasuhi Bilmen 75 hâşiye ve 39 ta'lîka zikrederler. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 188-194; Bilmen, II, 528; ''el-Fihristu'ş-Şamil li't-Turasi'l Arabi'l-İslâmi'l-Mahtut: Ulûmu'l-Kur'ân Mahtutatu't-Tefsir ve Ulumuh (Amman: el-Mecmau'l-Meleki li Buhusu'l-Hadarati'l-İslâmiyye, 1989), c. 1, s. 320-343, naklen: Rahman, Yusuf, "Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl'inde Beyzavi'nin Hermenotiği", Çev. İbrahim Görener, *EÜİFD.*, Kayseri 2001, s. 221.

C. Vefatı

Beyzâvî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olamadığımız gibi vefat tarihi hakkında da kesin bir bilgiye sahip bulunmamaktayız. Beyzâvî'nin vefat tarihi ile ilgili olarak elimizdeki kaynaklarda çok farklı vefat tarihleri zikredilmektedir.

Vefat tarihi hakkında (641/1243) ile (716/1316) tarihleri arasında değişen çok farklı rakamlar zikredilmesine rağmen kaynakların ekseriyeti Beyzâvî'nin (685/1286) tarihleri arasında Tebriz'de vefat ettiğini kaydetmektedirler.[54]

Kutbu'ş-Şîrâzî'ye Tebriz'de şeyhinin yanına gömülmesine dair vasiyetine binaen vefatından sonra hocası el-Kehtâî'nin yanına defnedilmiştir.[55]

D. Eserleri

Bir çok ilim dalında eser te'lif eden Beyzâvî'nin eserleri büyük bir öneme haizdirler. Özellikle de tefsiri ve kelâm ilmi hakkındaki görüşleri büyük bir önem taşımaktadırlar. Üzerinde üçyüze yakın hâşiye ve ta'lika yazıldığı belirtilen *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't Te'vîl* adlı tefsiri defalarca neşredilmiştir.[56]

1. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*

Beyzâvî'nin en önemli eseri olarak kabul edilmektedir. Beyzâvî'nin tefsiri İslâm âleminde büyük bir kıymet kazanmış ve bu tefsir üzerine bir çok hâşiye ve ta'lika yazılmıştır.[57] Eserin tamamı veya ihlas ve fatiha sûreleriyle âyetü'l-kürsî gibi bazı bölümleri üzerinde şerh, hâşiye ve ta'lik tarzında gerçekleştirilen çalışmaların sayısı 250'den fazladır.[58]

İbn Temcîd (İstanbul 1287), Şeyhzâde Mustafa b. Kocâvî (İstanbul 1283), Abdülhakîm es-Siyâlkûtî (1271), Şihâbeddin el-Hafâcî (Kahire 1283), Kâzerûnî (Beyrut 1986) ve İsmâil b. Muhammed el-Konevî (1283) tarafından yapılan hâşiyeler *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* üzerindeki çalışmaların en meşhurları arasında yer almaktadırlar.[59]

---

54 es-Safedî, Salâhaddin Halîl b. Aybeg, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, Stuttgart 1411-1991, 17, 379.

55 İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut 1417-1997, XVII, 606; Kâtip Çelebi, I, 186.

56 Yusuf Rahman, s. 221.

57 Kâtip Çelebi, I, 186 vd.

58 Cevdet Bey, *Tefsir Usûlü ve Tarihi,* Hazırlayan: Mustafa Özel, İstanbul 2002.

59 İsmail Cerrahoğlu, "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl" md., *DİA*., XI, 261, İstanbul 1995. Celaleddîn es-Süyûtî tarafından yazılan *Nevâhidu'l-Ebkâr ve Şevâridu'l-Efkâr* adlı hâşiye üzerinde baştan Bakara sûresi 20. âyete kadar Ahmed Hâc Muhammed Osman tarafından doktora çalışması yapılmıştır. Celâleddîn es-Süyûtî, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr*, thk.

Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl üzerine yapılan hadis çalışmaları da şunlardır.

Abdürraûf el-Münâvî *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdîsi Tefsîri'l-Kâdî el-Beyzâvî*[60] ve Muhammed Himmâtzâde (öl. 1175/1761) *Tuhfetü'r-Râvî fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Beyzâvî* adlı eserlerinde tefsirde bulunan hadisleri tahrîc etmişlerdir.[61]

İbrahim b. Mustafa Vahdî er-Rûmî (öl. 1126/1710), Beyzâvî'nin tefsirinde şâhit olarak kullandığı şiirleri *Şerhu Şevâhidu'l-Beyzâvî* [62] adlı eserinde şerhetmiştir.

2. *Tavâliu'l-Envâr min Metâli'i'l-Enzâr*

Kelâm ilmine dair olup, kelâm felsefesi veyahut felsefi kelâmın oluşmasında oynadığı role bakılırsa Beyzâvî'nin te'lif etmiş olduğu en önemli eserlerden birisi olduğu söylenebilir.[63]

3. *Minhâcü' l-Vüsûl ilâ İlmi'l Usûl*

Usûl-i fıkha dair bir eser olup, âlimler bu kitap üzerinde şerh ve hâşiye tarzında çeşitli çalışmalar yapmışlardır. 1316 senesinde Bulak (Mısır) da *et-Takrîr ve't-Tahbîr* hamişinde İsnevi şerhi ile birlikte neşredilmiştir.

4. *el Ğâyetü'l Kusvâ fi Dirâyeti'l-Fetvâ*

Ebû Hâmid el-Gazzâli'nin şafiî fıkhına dair: *el-Vasîtu'l-Muhît bi Ektâri'l Basît* adlı eserinin muhtasarıdır. Bu eser Ali Muhyiddîn Karadağî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Kahire 1980.)

5. *Misbâhu'l- Ervâh*

Kelâm ilmine dairdir. Laleli 786 numarada kayıtlıdır. Eser bir mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır.[64]

6. *Müntehâ'l-Münâ fi Şerhi'l Esmâillâhi'l-Hüsnâ*

Allah Teâla'nın 99 isminin şerhi ile ilgili olup Beyzâvî'ye ait olduğu kendi ifadesi ile sabittir. İki bölümden oluşan esrin birinci bölümünde esmâ-i hüsnâ hadisi, isim,

---

Ahmed Hâc Muhammed Osman, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, (Doktora Tezi) Külliyetü'd-Da've ve Usûlüddîn, Mekke 1423-1424.

60 *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdîsi Tefsîri'l-Kâdî el-Beyzâvî,* Ahmed Müctebâ b. Nedim es-Selefî tarafından tahkik edilerek neşr edilmiştir. Riyâd 1409.

61 Cerrahoğlu, "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl" md., *DİA*., XI, 261; ez-Zuhaylî, Muhammed, *el-Kâdî el-Beyzâvî*, Dımaşk 1988, s. 143.

62 Nuruosmaniye, nr. 433; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifîn*, I, 37.

63 *Tavâlı'u'l-Envâr* Abbâs Süleymân tarafından tahkîk edilerek neşredilmiştir. Beyrut 1991; Tiftik, Kamil, *Kâdî Beyzâvî'nin Tavâlı'u'l-Envâr'ının Mustafa Sıtkı'ya ait Tercümesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 1997.

64 *Misbâhu'l-Ervâh*'ın tahkikli neşri Sait Özervarlı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bkz. Özervarlı, Sait, "An Unedited Kalam Text by Qadi al-Baydawi*: Misbah al-Arwah", İslâm Araştırmalar Dergisi,* s. 12. İstanbul 2004, s. 75-125.

müsemma ve benzeri meseleler mezheplere göre delilleriyle tartışılır. Daha sonra da isimlerin şerhi yapılır. İkinci bölümde ise 99 ismin dışında kalan bununla birlikte Kur'ân ve sünnette yer alan isimler şerh edilir.[65]

7. *Tuhfetü'l-Ebrâr*

Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî'nin (öl. 516/1122) *Mesâbihu's-Sünne* adlı hadis mecmûasının şerhi olup Beyzâvî'ye âit olduğu kendi ifadesiyle sabittir.[66]

8. *Lübbü'l Elbâb fî İlmi'l-İ'râb*

İbn Hâcib'in nahiv ilmi hakkında yazmış olduğu *el-Kâfiye* adlı eserin muhtasarıdır.

9. *Nizâmü't-Tevârih*

Hz. Âdem'den itibaren H.674/1275 tarihine kadar geçen olayları zikretmektedir. Bu eserin Nuruosmaniye 3450 nr., Süleymaniye Esad Efendi, 3684/14. ve Ayasofya 3605 nr. da yazma nüshaları bulunmaktadır. Osmanlı padişahlarından III. Mehmed'in emriyle Mustafa b. Abdurrahmân tarafından *Enîsu'l-Mülûk* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercüme Süleymaniye kütüphanesinde mevcuttur. Hâmidiye nr. 890.

10. *Risâle fî Ta'rifâti'l Ulûm ve Mevzuâtihâ*

Çeşitli ilimlere dair tariflerin yer aldığı bir eserdir. Abbas Muhammed Süleyman tarafından yılında neşredilmiştir.[67]

11. *Mirsâdü'l-Efhâm ilâ Mebâdi'l-Ahkâm*

İbn Hâcib'in Usûl-i fıkh hakkındaki *Müntehe's-Sûl ve'l-Emel* adlı eserinin şerhidir. Beyzâvî'ye ait olduğu kendi ifadesi ile sabittir.[68]

12. *el-İzâh fî Usûli'd-Dîn*

Kelâm ilmi hakkındadır.

13. *Şerhu Metâli' Envâr fi'l-Mantık*

Sirâceddîn Urmevî'nin (öl. 682/1283) mantığa dair eserinin şerhidir.[69]

14. *Tehzib ve'l Ahlâk*

Tasavvuf hakkındadır.

---

65 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* II, 484. Şehit Ali Paşa, nr. 428.

66 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* I, 266-367. Hacı Beşir Ağa, nr. 149.

67 Süleymân, Abbâs Muhammed, *Tasnîfu'l-Ulûm Beyne Nâsırüddîn et-Tûsî ve Nâsırüddîn el-Beyzâvî,* Beyrut 1996.

68 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl,* I, 239-425. Ayrıca bkz. Beyzâvî, *Müntehal Münâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ*, Şehit Ali Paşa, nr. 428, Varak nr. 5.

69 Mahmutpaşa, nr. 299.

15. *Şerhu'l-Fusûl*

Nâsırüddîn et-Tûsî'nin astronomi hakkındaki *el Fusûl* adlı eserinin şerhidir.

16. *Şerhu't-Tenbih*

Ebû İshâk eş-Şîrâzî (öl. 476/1083)'nin fıkha dair eserinin şerhidir. İbn Kesîr, Beyzâvî'nin bu kitabı dört cilt tutacak şekilde şerhettiğini haber vermek-tedir.[70]

17. *Şerhu Mukaddimeti İbn Hâcib*

Usûl-i fıkh hakkında yazılmış bir eserdir.

18. *Ta'lik alâ Muhtasari İbn Hâcib*

Usûl-i fıkha dairdir.

19. *Şerhu Müntehabu'l-Mahsûl fi'l-Usûl*

Fahreddin er-Râzî'nin usûl-i fıkha dair eserinin şerhidir.

20. *Şerhu'l-Mahsûl min İlmi'l-Usûl*

Fahreddin er-Râzî'ye âit usûl-i fıkh'a dair *el-Mahsûl* adlı eserinin şerhidir.

21. *Şerhu'l-Minhâc*

Kendi eserine yazmış olduğu bir şerhtir.

22. *el-Ayn*

Tefsir hakkında bir eser olduğu kaydedilmektedir.

23. *Muhtasar fi'l Hey'e*

Astronomi hakkındadır.

24. *Havâssü'l-Kur'ân*

Sûrelerin fazileti hakkındadır.[71]

25. *Şerhu'l-Kâfiye*

Nahiv hakkındadır.

Beyzâvî'ye Yanlışlıkla Nisbet Edildiği Söylenen Eserler

1) *el-İrşâd fi'l-Fıkh*

2) *et-Tabsıra fi'l-Fıkh*

3) *et-Tezkire fi'l-Furû'*[72]

---

70 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XVII, 606.

71 Halet Efendi, nr. 800.

72 Beyzâvî'nin hayatı ve eserleri için bkz. Muhammed ez-Zuhaylî, *el-Kâdî el-Beyzâvî*; Abdürrahmân, Celâleddîn, *el-Kâdî Nâsırüddîn el-Beyzâvî ve Eseruhu fî Usûli'l-Fıkh*, Kâhire 1981; Yavuz, "Beyzâvî" md., *DİA*., VI, 102; Brockelmann, *GAL*., 1, 531-534; *Suppl*. I, 738-743; a.mlf., "Beyzâvî" md., *İA.,* 593-594.

III. ENVÂRÜ'T-TENZÎL VE ESRÂRÜ'T-TE'VÎL HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Yazılış Gayesi

Beyzâvî, kendisini ilim aleminde şöhrete kavuşturan tefsirini yazış gayesini yine tefsirinin mukaddimesinde bizzat kendisi şöyle açıklar: "Şeriat kaidelerinin binası ve esası dinî ilimlerin başı ve önderi olan tefsir ilmi, kadr u kıymet yönünden ilimlerin en büyüğü, şeref ve alâmet bakımından en yüce olanıdır. Tefsir yazmak, onun hakkında konuşmak, ancak dinî ilimlerin hepsinde, bu ilimlerin usûl ve furû'unda akranlarına galip gelen, Arap dili sanatında, edebî fenlerde yüksek derecelerde bulunan kimselere ait olabilir.

Uzun zamandan beri hem sahâbenin büyüklerinden, tabiîn âlimlerinden ve bunların dışındaki selef bilginlerinden bana ulaşan haberlerin özetini içine alan, gerek benim ve gerekse benden evvel gelen faziletli kimselerin ve araştırıcıların ortaya koydukları mühim bir takım ince nükteleri ve latifeleri ihtiva eden, meşhûr sekiz imama ulaşan kırâat vecîhlerini ve muteber kurrâdan rivâyet edilen şâzları da açıklayan fenleri de içine alan bir kitap yazmayı düşünmekte idim. Ancak aczim beni bu işi yapmaktan alıkoymakta ve istediğim şu makama yükselmeme engel olmaktaydı. Nihayet yaptığım istihareden sonra mazhar olduğum bereket ve kolaylıklar sayesinde endişelerimden kurtuldum ve yapmak istediğim şeye başlamaya ve niyet ettiğim şeyi yerine getirmeye gayretim arttı. Kitap tamamlanınca *Envârü't- Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adını vereyim diye niyet ettim. Allah'ın, doğru yolun güzelliklerine ulaştırması dileğiyle sözlerime başlıyorum. Her hayra ulaştıran ve her isteyene istediğini veren yegane Zât, O'dur."[73]

Beyzâvî tefsirini yazmaya başlayışını böyle açıklarken bazı kaynaklar Beyzâvî'nin tefsirini şeyh Muhammed el-Kehtâî'nin işareti ile yazdığını kaydetmektedirler.[74]

---

73 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 3.

74 Katip Çelebî, I, 186-187.

B. "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl" in Kaynakları

Kaynaklarda, Beyzâvî'nin tefsirinin Zemahşerî tefsirinin bir özeti olduğu zikredilmektedir.[75] Bununla birlikte gerçekten tefsirin temel kaynağı Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri olduğu görülür. Fakat Beyzâvî, Zemahşerî'nin bağlı bulunmuş olduğu Mu'tezile mezhebinin görüşlerini tefsirinden çıkartmış ise de bundan tamamen kurtulabilmiş değildir.[76]

Beyzâvî'nin tefsirinin ikinci bir kaynağı da Râgıb el-İsfahânî'nin tefsiri olarak zikredilmektedir. Beyzâvî'nin tefsirinin üçüncü ve önemli kaynaklarından birisi de Fahreddîn er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Ğayb* adlı tefsiridir.[77]

Beyzâvî, i'râb, meânî ve beyân ile ilgili konuları *el-Keşşâf* tefsirinden özetlemiş, hikmet ve kelâm ile ilgili hususları *Mefâtihu'l-Ğayb* tefsirinden nakletmesi, kolay anlaşılmayan nükteleri ve iştikâkla ilgili hususları da Râgıb'ın tefsirinden aldığı belirtilmiştir. Ma'kûl tasarruflarıyla da kendi fikrinin ışıklarını da eklemiştir. Böylece gizlilikler çehresinden şaibeleri gidermiş ve tefsir alanında basiret ve genişliğini artırmıştır.[78]

---

75 ed-Dâvudî, Muhammed b. Ali, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Beyrut ty. I, 248; Bilmen, II, 534. Bununla birlikte *el-Keşşâf*'ı gün yüzüne çıkaran ve ilim çevrelerinde tanınmasını sağlayanın Beyyâvî'nin tefsiri olduğu iddia edilmektedir. İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl, *et-Tefsîr ve Ricâlüh*, Mısır 1390/1970, s. 98.

76 Aslında bu konuda Beyzâvî'ye yöneltilen bu tenkidlerin pek de yerinde tenkidler olmadığı vurgulanmıştır. Bkz. Kiraz, Celil, "Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri", *UÜİFD.*, c. 15, sayı 1, 2006. S. 319-367. Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin yazmış olduğu risalenin adı *Desîsâtu'l-Beyzâvî*'dir. Kiraz, Celil, "Süyûtî'nin Beyzâvî Hâşiyesi, Şâmî, Hocazâde ve Zebîdî'nin Risâleleri Bağlamında Hz. Peygamber'in İsmeti, Fazileti ve Şefaati Tartışmaları", *UÜİFD.*, c. 20, sayı 1, 2011. s. 29-57; Ayrıca bkz. Abacı, Harun, *Beydavi ve Nesefi'de İtizal Etkilerinin İncelenmesi, (Beydavi ve Nesefi Tefsirlerine Eleştirel Bir Yaklaşım)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 2006.

77 Fâzıl b. Âşur, s. 92-93.

78 Katip Çelebî, I, 186-187. Beyzâvî'nin kaynakları arasında Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât* adlı eseri de zikredilir ve kelimelerin iştikakı ile taşıdıkları değişik mânaların tesbitinde el-Müfredât'tan faydalandığı belirtilir. Cerrahoğlu, "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl" md. *DİA.*, XI, 260. er-Râgıb el-İsfahânî olarak tanınan Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed el-Mufaddal aslen İsfahânlıdır. İlim ehli için son derece önemli bir kaynak ve başvuru kitabı olan ve ayrıca müfessirimiz Beyzâvî'nin de temel kaynaklarından biri olduğu söylenen *"el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân"* veya *"Mu'cem Müfredât Elfâzî'l-Kur'ân"* adıyla anılan kitabına kısaca değinmek istiyoruz. Râgıb el-İsfahânî' nin bu kitabı defalarca neşredilmiştir.

1- İbnü'l-Esîr'in *"en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs"* adlı kitabıyla birlikte yayınlanmıştır. el-Hayriyye matbaasında 1322/1904 yıllarında tab'edilmiş ve Abdulcevâd Halef tarafından tashîhi yapılmıştır. (Mısır 1322/1904)

2- *"el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân"* adıyla yayınlanmış, müellifin adı da eş-Şeyh Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. (Fadl) er-Râgıb el-İsfahânî olarak zikredilmiştir. 1324/1906 el-Meymeniyye matbaasında tabedilmiş olup, Muhammed ez-Zührî el-Ğamrâvî'nin gözetimindeki bu baskı harekelenmiş olarak 577 sayfadır. (Mısır 1324/1906.)

3- Nûr Muhammed'in gözetiminde yapılmış ve 615 sayfadır. (Pakistan 1961.)

C. Metodu

Beyzâvî'nin tefsiri ne çok hacimli ne de çok muhtasar bir tefsirdir. *Envârü't-Tenzîl* orta hacimli bir tefsir olup, dirâyet tefsiri olmasına rağmen rivâyet yönü de bulunan bir eserdir.[79]

Tefsirini Fahreddin er-Râzî ve Râgıb el-İsfahâni'den faydalanarak yazdığı belirtilen Beyzâvî, tefsirinin mukaddimesinde belirttiği gibi "uzun zamandan beri hem sahâbenin büyüklerinden, tabiînlerin âlimlerinden ve bunların dışındaki selef bilginlerinden bana ulaşan haberlerin özetini içine alan, gerek benim ve benden önce gelen faziletli kimselerin ve araştırıcıların ortaya koymuş oldukları mühim bir takım nükteleri içine alan"[80] haberleri de tefsirine koymuştur. Bunun yanı sıra Beyzâvî kendi fikirlerini de beyan ederek fazla ayrıntılara girmeden âyetleri kısa kısa tefsir etmeye çalışmıştır. Arap

---

4- Mustafa el-Halebî yayınevi tarafından tab'edilen bu kitabı Muhammed Seyyid el-Keylânî yüksek lisans tezi çalışması olarak tahkîk etmiştir. Bu baskı 556 sayfadan müteşekkil olup harekelenmiştir. Bu baskıda kitabın aslına ve âyetlere kadar sıçramış bir çok hatanın olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kitapta zikredilen kelime sayısının 1591 olduğu görülmektedir. (Mısır 1962.) Son derece yaygın olan bu baskı:

a) Daru'l-Ma'rife (Beyrût) tarafından tarihsiz olarak 556 sayfa olarak tabedilmiştir.

b) er-Radaviyye (İran) yayınevi tarafından 1964 yılında 554 sayfa olarak tabedilmiş olup, iki sayfası tab'edilmemiştir.

5- Dâru'l-Fikr (Beyrût) yayınevi tarafından tarihsiz olarak Nedîm Mar'aşlî'nin tahkikiyle yayınlanmıştır. Bu baskı Muhammed Seyyid el-Keylânî'nin yapmış olduğu baskı ile aynı olmakla birlikte bu baskı daha küçük hacimli olup, kelime sayısı ise diğerine göre biraz daha fazla olup 1613 olduğu görülmektedir.

6- 1970 yılında Muhammed Halefallah tarafından tahkik edilip Anglo-Mısır yayınevi tarafından tabedilen baskıdır. Bu baskı iki cilt halinde olup 851 sayfadan müteşekkildir. Kitabı harekelerden soyutlayan muhakkikin kitaba biraz daha kapalılık kattığı görülmektedir.

7- Safvân Adnân Dâvûdî tarafından tahkik edilen ve 1412/1992 yılında Dâru'l-Kalem (Dimaşk)-Dâru'ş-Şâmiyye (Beyrût) tarafından yayınlanan son baskı ise ulaşabildiğimiz kadarıyla bu olsa gerek. Bu baskıda zikredilen kelime sayısının ise 1636 olduğunu görmekteyiz.

Bütün bunlardan sonra kitapta yer alan hatalara bir misal vermek gerekirse yedinci baskı dışında bütün baskılarda aynı yanlışın yapıldığı görülmektedir. **(حفظ)** maddesinde şöyle denilmektedir: (. هو قلّة العقل : قيل : والتحفظ) Doğru olan ise es-Semîn el-Halebî'nin dediği gibi (هو قلّة الغفلة : قيل : والتحفظ) olmasıdır. (bkz. *Mu'cemu Müfredâti'l-Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Nedîm Mar'aşlî, Dâru'l-Fikr, s. 123-124; *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, s. 124)

İsminden kelime sayısına kadar farklılık arzeden *"Meânî Müfredât Elfâzi'l-Kur'ân"* adlı kitabın en sağlam ve hatalardan nisbeten uzak el yazmasının ise Süleymâniye Kütüphanesi, Lale'li 3633 nr. da kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu nüsha, Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Halebî (öl. 756/1354) diye meşhûr olan zâta aittir. (bkz. ed-Duğaym, Muhammed Seyyid, "Müfredât Elfâzi'l-Kur'ân" el-Hayât gazetesi, Londra, 11/4/1993-12/4/1993.) *Müfredât'*ın, birisi Mehmet Yolcu ve Abdulbaki Güneş, İstanbul 2006; diğeri de Yusuf Türker tarafından (İstanbul 2007), yapılmış iki Türkçe tercümesi bulunmaktadır.

79 Cerrahoğlu, "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl" md., *DİA*., XI, 260. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't- Te'vîl* 5 cilt halinde Abdulvehhab Öztürk tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. İstanbul 2011.

80 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 3.

dilinin kaidelerini, imkânlar nispetinde meselelerin teferruatına girmeden kısa mucez bir şekilde onların faydalı yönlerini ihtiva edecek bir şekilde tefsir ve te'vîl etmeye çalışmıştır. Sarf, nahiv, lugat, kırâat, tarih, fıkıh, kelâm gibi konuları kısa ve özlü bir şekilde vermiştir.[81]

Beyzâvî her sûrenin sonunda o sûrenin fazileti ile alakalı bir hadis zikretmektedir. İlim ehlinin ittifâkıyla mevzû olduğu söylenen bu hadisleri rivâyet etmekle Beyzâvî, *el-Keşşâf* sahibinin düşmüş olduğu hataya düşmüştür. Beyzâvî'nin, sahih olan hadisleri rivâyet ederken de pek titiz davranmadığı ve sahih olan hadisleri de " روى " "rivâyet edildi ki" gibi zayıf ifadelerle rivâyet ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, bir âyetin tefsirinde lugat ve belâgat açısından bir kelimenin mânasını açıklarken bunlara şâhit olarak, hadisler ve rivâyet edilen diğer eserleri zikrettiği görülür.[82]

Beyzâvî'nin tefsirinde isrâiliyyâta dair haberleri naklettiği görülür. Fakat isrâiliyyâta dair haberleri naklederken daha titiz davranmakta ve bunları: " روى " "rivâyet edildi ki" veya " قيل " "denildi ki" gibi geçmiş zamanla belirterek kendisinin bu görüşe katılmadığını ima etmektedir.

Beyzâvî, âyetleri tefsir ederken kırâatleri de mutlaka dikkate almıştır. Tefsirinin mukaddimesinde belirttiği gibi "Sekiz imama ulaşan kırâat vecîhlerini ve muteber kurrâdan rivâyet edilen şâzları da"[83] tefsirine almıştır. Yedi mütevâtir kırâat imamı yanında Ya'kûb (öl. 205/820)'un da adını zikrederek mütevâtir kırâatleri sekize çıkartmıştır. Mütevâtir kırâatler yanında şâz ve zayıf olan kırâatleri de zikretmiştir.[84]

Kelâm ilminde *Tavâlı'* eseriyle büyük bir mevkie sahip olan Beyzâvî, âyetleri tefsir ederken kelâm ile ilgili meselelere de değinir ve fazla detaylarına girmeden ilgili meseleyi açıklamaya çalışır. Gerekli yerlerde muarızlarının özellikle de Mu'tezile'nin görüşlerini tenkit eder ve cevap verir.[85]

---

81 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 282-283; Cerrahoğlu, İsmâil, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1976, s. 298.

82 Katib Çelebî, I, 186-187; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn,* I, 283; Ahmed Müctebâ es-Selefî, *el-Fethu's-Semâvî*'ye yazmış olduğu mukaddimeden, I, 52-55.

83 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 3.

84 Beyzâvî tefsirinde kırâatlere büyük bir yer verir ve adeta tefsirinde kırâat zikredilmeyen sayfa yok gibidir. Kırâatler için bkz. *Envârü't-Tenzîl,* I, 11; I, 24; I, 85; I, 132; I, 157; I, 211; Yusuf Rahman, s. 227.

85 Abacı, s. 67, 72, 105.

Kelâm ile ilgili hususlarda Beyzâvî'nin fayda-landığı kaynak Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Ğayb* adlı tefsiridir.[86]

Beyzâvî, kelâmda Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin ekolüne bağlı bulunduğunu tefsirinde beyan eder.[87]

Şâfiî mezhebine bağlı bulunan ve bu mezhebe uygun olarak kitap te'lif eden Beyzâvî[88] âyetleri tefsir ederken mezheplerin görüşlerini fazla ayrıntılara girmeden serdeder ve zikrettiği bu görüşler arasında bazen tercihlerde bulunur.[89]

Beyzâvî, kevnî âyetleri tefsir etmeden geçmez ve âyetlere kendi gününün şartlarına göre mâna vermeye çalışır. Görüldüğü kadarıyle kevnî âyetleri tefsir etme geleneği kendisine Fahreddin er-Râzî'den geçmiştir.[90]

Beyzâvî, âyetleri tefsir ederken arap gramerini, fazla detaylarına girmeden kısaca açıklar. Kelimelerin mânalarını hadis ve şiir gibi şâhitler kullanarak vermeye çalışır. Nahiv kurallarını çoğu zaman fazla ayrıntılara girmeden zikreder.[91] Beyzâvî, âyetleri tefsir ve te'vîl ederken kelimelerin hakîkat mânaları yanında tahyîl ve temsîl[92] yolu ile

---

86 Beyzâvî'nin Fahreddin er-Râzî'den etkilenmesini göstermek için *Tavâliu'l-Envâr'*da yapılan taksimin er-Râzî'nin *el-Mebâhis eş-Şarkıyye* kitabındaki ile aynı olduğu söylenmektedir. Bkz. Meyhûb, Seyyid Abdüssettâr, *el-İlâhiyât inde Nâsırüddin el-Beyzâvî,* Kahire 1994, s. 13.

87 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 53; Beyzâvî'nin Eş'ârî ekolüne bağlı olmasına rağmen kendisini i'tizali görüşlerden tamamıyla kurtaramadığı söylenmektedir. bkz. el-Bakara 275. âyetin tefsiri, Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, I, 283; Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, *Temyîz mâ tabia fîhi'l-Beyzâvî Sâhibe'l-Keşşâf* adlı bir eser yazmıştır, Katib Çelebi, I, 193. Bu eseri Mustafa Erkekli yüksek lisans tezi olarak tahkik etmiştir. Mustafa Erkekli, *Beydâvî Tefsirinin Tenkîdine Dâir Yazılmış İthâf ve İs'âf Adlı Eserlerin Tahkiki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 1990; Ayrıca Beyzâvî'nin bazı kelâmî görüşleri için bkz. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 6; I, 34; I, 46; I, 63; I, 146; I, 190.

88 Fâzıl b. Âşûr, s. 90.

89 Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu fıkhî görüşler için bkz. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 102; 1, 113; 1, 122-123; I, 195; I, 210.

90 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 284, 285, 341, 563, 564; II, 282, 290. Katip Çelebi, Beyzâvî'nin Yâsîn sûresi 39. âyetinin tefsirinde zikretmiş olduğu ayın menzilleri hakkındaki görüşünü *Mizânu'l-Hakk* adlı kitabında ele alır ve tenkit eder s.11; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 285.

91 Bkz. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 6; I, 77; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 282-283; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, 298.

92 Alegori: Bir düşünceyi veya duyguyu inandırıcı ve etkili kılmak için, daha çok soyut kavramları somutlaştırarak, yani bir bakıma simgeleri kullanarak anlatma yöntemi. Diğer bir deyişle bir düşünce ve kavramın bir varlık ya da nesne ile sembolleştirilerek anlatılması. Bu anlatım biçimini daha çok Mu'tezile Mezhebi'ne mensup müfessirler benimsemektedirler. Mesela, *"Kıyamet günü biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin âdemoğullarından, onların bellerinden zürrüyetlerini çıkardı, onları kendilerine şâhit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şâhit olduk, dediler."* (A'râf 7/172) âyetini Mu'tezile müfessirleri aynı bağlamda ele alarak bunun, tahyîl ve temsîl yollu anlatım olduğunu, yani sembolik bir söylem içerdiğini ifade etmektedirler. Bkz. Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2011, s. 17-18.

mecâz mânalarının da murat olunabileceğine zaman zaman işaret etmiştir. Bu hususta Beyzâvî'nin kaynağı Fahreddin er-Râzî ve Cârullah ez-Zemahşerî'dir.[93]

Ignaz Goldziher, Beyzâvî'nin bu yorumları hakkında şöyle demektir: "Bütün i'tizali düşünceye ait tefsir şeklini kaldırmasına rağmen sünni müfessir Beyzâvî de Kur'ân'da tasvir (temsîl) ve tahyîlden kendisini kurtaramamıştır."[94]

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi her ne kadar Beyzâvî, Fahreddin er-Râzî ve ez-Zemahşeri'den etkilenmiş olsa da bir çok konuda olduğu gibi bu konuda da Beyzâvînin iki büyük müfessirden harfiyyen nakillerde bulunduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü bu görüşlerin bir tefsir şekli olarak önceki tefsir kitaplarında yer aldıklarını görmekteyiz.

Tahyîl ve temsîle şu örnekleri gösterebiliriz. Beyzâvî, A'râf sûresinin 40. âyetinin tefsirinde *"Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapılara açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız"* **"**cemel" kelimesinin taşıdığı bir diğer mânaya da işaret eder ve diğer kırâat vecihlerini de serdederek bu kırâatler içerisinde "el-Cemlü" kırâatinin bu mânaya geldiğini beyanla şu ifadelere yer verir.

"Yani deve gibi büyük cisimler, iğne deliği gibi dar yollardan geçmedikçe, ki bunlar olmadığı gibi bunlara bağlı olan şeylerde olmaz (الجمل) (الحبل) gibi kenevirden yapılmış kalın ip (sicim) mânasına gelmektedir. Denildi ki: Gemi ipidir:"[95]

Yukarıda zikrettiğimiz misale uygun bir diğer misalde şöyledir:

Ğaşiye 17 ayetinin tefsirinde (**إبل)** kelimesinin malum hayvanı ifade için kullanıldığını söyler ve "denildi ki" ifadesiyle şu bilgileri nakleder: "Bundan maksat istiâre yollu buluttur"[96]

Ayrıca Tekvir sûresi 4. Ayetin tefsirinde on aylık hamile deve mânasına gelen (العشار) kelimesinin yağmuru olmayan bulutlar olarak da mânalandırır.[97]

---

93 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 67; I, 339. Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu tahyîl ve temsîlle ilgili misaller için el-Bakara, 2/65; el-A'râf, 7/166, 172, 40; el-Ğâşiye, 88/17 âyetlerin tefsirlerine bakılabilir.

94 Goldziher, Ignaz, *Die Richtungen Der İslamischen Koranauslegung*, Leiden 1920, s. 132.

95 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 338-339.

96 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 592.

97 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 572; er-Râzî, Fahreddin, *Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut 1990, XXXI, 144; Şeyhzâde, Mustafa b. Musluhiddîn Kocâvî, *Hâşiyetu Şeyhzâde*, İstanbul 1306, IV, 557.

Görüldüğü gibi Beyzâvî tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, usûl-i fıkh, tarih, nahiv, tasavvuf, sûrelerin fazileti, ilimlerin tarifi, mantık ve astronomi gibi farklı on iki ilim dalında te'lif, şerh, ta'lik türünde çalışmalar yapmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
İSRÂİLİYÂT HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. TANIM

Lugat Mânası

İsrâiliyyât, isrâiliyye kelimesinin çoğuludur. Kelime, "isrâilî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hadise" anlamına gelmektedir. İsrâil kelimesi Hz. Ya'kûb (a.s.)'un ismidir. Hz. Ya'kûb (a.s.) ise Kur'ân'da zikredilen on iki Yahudi boyunun atasıdır.[98] Yahûdiler, Hz. Ya'kûb (a.s.)'a nisbet edilirler ve yahudilerden "Benî İsrâil" diye bahsedilir.[99] Kur'ân'da bir çok yerde "Benî İsrâil" diye bahsedilmektedir.[100] *"Doğrusu bu Kur'ân, İsrâiloğulları'na hakkında ihtilâf ede geldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır."* [101]

Istılâh Mânası

İsrâiliyyâtın ıstılâh mânasına gelince, İsrâiliyyât kelimesi her ne kadar Yahudi kültüründen aktarılan kıssaları ve olayları ifade ediyorsa ise de tefsir ve hadis âlimleri bu kelimeyi daha geniş bir mânada kullanmaktadırlar. Onların ıstılâhında bu kelime: "Tefsir ve hadise girmiş olan Yahudi, Hıristiyan ve diğer dinlere ait kültürleri" ifade etmektedir. Hatta bazı müfessirler, İslâm düşmanlarının tefsir ve hadise sokmuş oldukları asılsız ve uydurma haberleri de isrâiliyyât olarak değerlendirmişlerdir. Ğarânik hadîsesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Zeyneb (r.a.) ile evlenmesi hakkında ortaya atılan ifti-ralar isrâiliyyât içerisinde değerlendirilmişlerdir.[102]

İslâm'a yabancı olan her şeyi ifade için isrâiliyyât kelimesinin seçilmesinin sebebi ise tağlib içindir. Çünkü rivâyet edilen bu haberlerin çoğunluğu Yahudi kaynaklı olan haberlere dayanmaktadırlar.[103]

---

98 Hennig, Kurt, *Bibel Lexikon*, Stuttgart-Hänssler 1995, s. 370.

99 Hatiboğlu, İbrahim, "İsrâiliyyât" md., *DİA.*, İstanbul 2001, XXIII, 195.

100 Hüseyin ez-Zehebî, Muhammed, *el-İsâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs,*Mısır 1995, s. 18.

101 Neml, 26/76; İsrâil'in Hz. Ya'kûb (as.)'un ismi olduğu hakkında bkz. Tevrat, Tekvîn, 48/2-8, 49/28.

102 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs* s. 20; Hatiboğlu, "İsrâiliyyât" md., *DİA.*, XXIII, 195; Hıdır, Özcan, *Yahudi Kültürü ve Hadisler,* İstanbul 2010, s. 21 vd.

103 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs,* s. 21.

II. İSRÂİLİYYÂTIN KISIMLARI

A. Sahih Olup Olmaması Açısından

1. Sahih ve Sağlam Olan İsrâiliyyât

Sahih ve sağlam olan isrâiliyyât, rivâyet edilen haberin rivâyet zincirinde herhangi bir illetin bulunmaması ve metin yönünden rivâyet edilen haberin Kur'ân ve sünnete uygun olmasıdır.

Sahih olan kısma İbn Kesîr'in tefsirinde tahrîc etmiş olduğu şu misal gösterilebilir:[104] *"Atâ b. Yesâr'dan: Abdullah b. Amr' ile karşılaştım ve kendisine: "Bana Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tevrat'taki sıfatlarından haber ver" dedim. O, "evet vallahi Peygamber (s.a.v.) Tevrat'ta da Kur'ân'da sıfatlandığı gibi sıfatlandırılmıştır" dedi. Ey Peygamber (s.a.v.) biz seni insanlara şâhit, müjdeleyici, korkutucu ve ümmîler için koruyucu olarak gönderdik. Sen benim kulum ve resûlümsün. Senin ismin mütevekkildir. Sert ve öfkeli değildir. Eğri (bozulmuş) dini doğrultana kadar Allah onun canını almayacaktır. Ta ki lâ İlâhe illallah denene kadar, Yüce Allah bununla kapalı kalpleri, sağır kulakları, kör gözleri açar. Atâ şöyle dedi: "Daha sonra Ka'b ile karşılaştığımda aynı şeyleri ona da sordum, söylenenlere bir harf olsun muhalefet etmedi. Sadece kendi diliyle şunları söyledi."*

İbn Kesîr bu rivâyetle birlikte Buhâri'de geçen ve *"sert ve öfkeli değildir"* sözünden sonra gelen: *"Çarşılarda bağırmaz, kötülüğe karşılık kötülükle cevap vermez, fakat bağışlar ve af eder"* sözünü de eklemektedir[105]

2. Zayıf Olan İsrâiliyyât

Bu kısma, rivâyet edilen haberin isnadında cerh ve ta'dîl kaideleri yönünden bir illetin bulunması, ayrıca haberin isnadında metrûk gibi sıfatlarla sıfatlanan râvilerin yer alması ve bunların rivâyet etmiş oldukları haberlerin sıhhati gibi durumlar girmektedir.

Bu kısma misal olarak İbn Cerîr et-Taberî'nin rivâyet ettiği ve Arş'ı taşıyan meleklerin tasvifi ile ilgili olan haber misal olarak gösterilmektedir:

"Rivâyete göre bu meleklerden her birinin insan, öküz ve aslan yüzüne benzer yüzü vardır. Melekler kanatlarını hareket ettirdikleri zaman şimşek meydana gelir."

---

104 İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l Azîm,* Beyrut 1987, II, 263-264.

105 Buhârî, "Büyû'", 50.

Bu haberi rivâyet edenler arasında bulunan Şuayb el-Cebârî Yemenlidir ve Ehl-i kitap çevrelerinden efsanevî şeyler nakletmekle tanınan birisi olarak zikredilmektedir. Kendisinin metrûk bir kassas olduğu söylenmiştir.

Râvinin zayıf olmasının yanında metin açısından zayıf olan kısma da şu haber misal olarak gösterilmektedir:

Ka'bu'l-Ahbâr'dan nakledildiğine göre: *"Melekler kendi aralarında insanların amellerini ve işledikleri günahları bahis konusu ettiler. Allah tarafından kendilerine içlerinden iki kişi seçme emri verildi. Hârût ve Mârût'u seçtiler. Allah onlara bazı yasaklar koydu (şirk, zina, ve işret yasağı) ve yeryüzüne indirdi. Ka'b'ın dediğine göre Hârût ile Mârût daha akşam olmadan kendilerine yasaklanan her şeyi yaptılar."*

İbn Kesîr, aynı olayla ilgili başka rivâyetlere nisbetle bunun "daha sahih ve sağlam" olduğunu söyler. Lakin rivâyetin muhteva itibarıyla sakat bir rivâyet olduğu söylenmiştir.[106]

3. Uydurma Olan İsrâiliyyât

Rivâyet zinciri açısından inkita' ve ibhâm gibi bir illete sahip olan, metinde ise: metin tenkidi yönünden herhangi bir illet bulunan ya da tamamen uydurma olan haberlerdir.

Bu kısma misal olarak İbn Kesîr"in [107] Kâf sûresinin baş tarafında " Kâf " kelimesinin mânası hakkında zikretmiş olduğu şu haber misal gösterilebilir:

"İbn Abbas (r.a.)'tan şöyle rivâyet edilmiştir:"Allah bu yeryüzünün ötesinde büyük bir deniz yarattı. Bu okyanusun arkasında Kaf dağı denilen bir dağ halketti. Dünya seması onun üzerindeki tavandır. Allah sonra bu dağın arkasında bu yeryüzü misali yedi kat yeryüzü var etti. Sonra bunun da arkasına onu kuşatan bir deniz yarattı. Bunun da arkasında Kaf denilen bir dağ yarattı. İkinci sema onun üzerindeki tavandır. İbn Abbas (r.a.) yedi yeryüzü, yedi deniz, yedi sema ve yedi dağ saydı ve: Yüce Allah'ın "Deniz ve arkasından yedi deniz"[108] kavli budur, dedi. İbn Kesîr: " bu haberin isnadında inkıtâ' söz konusudur" demektedir.

---

106 Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, İstanbul ty. s. 31-32.
107 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 236-237.
108 Lokmân, 31/27.

B. İslâm'a Uyup Uymaması Açısından

1. İslâm'a Uygun Olan İsrâiliyyât

İslâm'a uygun olan isrâiliyyât ile "sahih isnad ve metinlerle muteber hadis kitaplarında yer almış olan haberler" kastedilmektedir. Kur'ân'ı Kerîm'de çeşitli hallerinden bahsedilen eski kavimlere dair gerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve gerekse ondan duyarak sahâbenin nakletmiş oldukları tefsir ve açıklamalar bu kısmın içerisine girer.[109]

İslâm'a uygun olan isrâiliyyâta misal olarak Buhârî (öl. 256/870) ve Müslîm (öl. 261/875)'in rivâyet etmiş oldukları şu hadis gösterilmektedir: *"Atâ b. Yesâr, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde arz tandırda pişirilen bazlama ve pide gibi olur. Cebbâr olan Allah, onu her hangi birinizin yolculukta bazlamasını (tandıra koyup pişirinceye kadar) evirip çevirdiği gibi cennet ahalisi için bir konuk yiyeceği olarak eliyle evirip çevirir" buyurdu.*

Ebû Saîd dedi ki: "Bu sırada yahudilerden birisi geldi ve:"Ey Ebü'l-Kasım! Rahmân sana mübarek kılsın. Cennet ahalisinin ağırlanacağı şeyi sana haber vereyim mi? Hz. Peygamber: "Evet" cevabını verdi. Yahudi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dediği gibi: "Arz tek bir bazlama gibi olur" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) bizlere baktı, sonra dişleri görününceye kadar güldü. Sonra Yahudi: "sana cennet ahalisinin ekmeklerinin katığından haber vereyim mi? Hz. Peygamber (s.a.v.): "Evet" dedi. Yahudi: "Onların katığı bâlâm ve nûn'dur" dedi Sahâbe: "Bunlar nedir?" dediler. "Öküz ile balıktır. Bu iki hayvanın çiğerlerini kenarlarından yetmiş bin kişi yiyecektir" cevabını verdi.[110]

Hadis kitaplarında zikredilen ve hayli uzun olan *"Cesâse"* hadisi de bu kısma misal gösterilebilir. [111]

2. İslâm'a Zıt Olan İsrâiliyyât

Bu kısma giren isrâiliyyât hangi konuda olursa olsun İslâm'ın esasları (inanç ve ahlâk ilkeleriyle) tenâkuz halinde olan isrâiliyyât kastedilmektedir. Bunları aklen ve naklen tasvibe imkân yoktur.[112]

---

109 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 34.

110 Buhârî, "Rikâk", 44; Müslîm, "Sıfâtü'l Münâfikîn", 30.

111 Müslîm, "Fiten", 24; Tirmizî, "Fiten", 66; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 15; İbn Mace, "Fiten", 33; Ahmed b. Hanbel, XXXXV, 61-62.

112 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 39.

Bu kısma misal olarak: İsrâiloğulları'nı buzağıya tapmaya ve ibadete çağıranın Hz. Hârûn (a.s.) olduğu,[113] yine Tevrat'ta zikredilen: "Allah'ın bütün işlerini yedinci günde bitirdiği ve yedinci günde istirahat ettiği" [114] gibi haberler İslâm'a tamamen zıt olan haberler olarak zikredilmektedir. Ayrıca Nesâî (öl. 303/915), İbn Cerîr et-Taberî ve İbn Ebû Hâtim'in sağlam bir isnadla rivâyet etmiş oldukları Hz. Süleyman (a.s.) ve Sahr ismindeki şeytan ile ilgili olan hikâye de[115] İslâm'ın peygamberler hakkındaki anlayışına taban tabana zıt olduğu ifade edilmektedir.[116]

3.Tasdik ve Tekzip Edilmeyen İsrâiliyyât (Meskûtun Anh)

Bu tür isrâiliyyât İslâmî olan eserlerde ve özellikle de tefsirlerde geniş bir yer tutmuştur. Bu gibi haberler İslâm'a ne zıt ne de muvâfık olan haberlerdir.

Bu kısma Bakara 67. âyetinin tefsiri münasebetiyle zikredilen şu misal gösterilebilir: *"Mûsâ (a.s.) kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de: Bizimle alay mı ediyorsun demişlerdi. O da cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti."*[117]

"İsrâiloğulları arasında son derece zengin bir adam vardı. Bu adamın zengin bir kızı vardı. Aynı adamın muhtaç, fakir bir de yeğeni vardı. Yeğeni adamdan (amcasından) kızını istedi. Fakat kızın babası, fakir olması sebebiyle kızını yeğenine vermek istemedi. Genç buna kızdı ve:"Vallahi amcamı öldüreceğim, kızıyla evleneceğim, malını alacağım ve diyetini yiyeceğim" dedi. Genç amcasının yanına vardı ve o esnada civarda bulunan bir ticaret kervanına kadar kendisiyle birlikte gitmesi için amcasını ikna etti. İkisi bir gece vakti yola koyuldular. Genç, yolda amcasını öldürdü. Tekrar geri döndü. Sabah olunca amcasının nerede olduğunu bilmiyormuş ve onu arıyormuş gibi

---

113 Tevrat, Hurûc, 32/1-5.

114 Tevrat, Tekvîn, 2/2-3.

115 *"Hz. Süleyman (as.)'ın Emine adında bir câriyesi vardı. Hz. Süleyman tuvalete girdiği zaman krallığının simgesi olan yüzüğünü bu câriyesine verirdi. Bir gün yine yüzüğünü câriyesine verdi. Hz. Süleyman (as.)'ın sûretine giren Sahr adında bir şeytan yüzüğü câriyeden aldı ve Hz. Süleymân (as.)'ın kürsüsüne oturdu. İnsanlar etrafında toplandı. Hz. Süleyman'ın kendisi ve ailesi hariç herkese hükmetmeye başladı. Hz. Süleyman (as.) câriyesinden yüzüğü tekrar isteyince câriye Hz. Süleyman (as.)'ı kovdu. Hz. Süleyman hatasının kendisinden kaynaklandığını anladı. Hz. Süleymân (as.) evinde ibâdet edilen kırk gün müddetince evlerin arasında, sokaklarda dolaşıp durdu. Kırk gün geçtikten sonra şeytan kaçtı ve yüzüğü de denize attı. Denize atılan yüzüğü bir balık yuttu. Hz. Süleyman (as.) balığı avladı, karnını yarınca içinden yüzüğünü çıkarttı. Secdeye vardı ve böylece krallığı kendisine tekrar dönmüş oldu."* Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 312. et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân (Cami'u'l-Beyân)*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 1422/2001, XX, 90-91; Zehebî, *el İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs,* s. 58, 59; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 39

116 Zehebî, *el İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs,* s. 58-59; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 39-40.

117 el-Bakara, 2/267.

bir tavır takındı. Genç ticaret erbabının yanına varıp: "Amcamı siz öldürdünüz; diyetini verin" diyerek başına toprak saçmaya, üstünü başını yırtmaya, bağırıp çağırmaya "Vay benim amcam" yollu feryatlara başladı. Olayı Hz. Mûsâ (a.s.)'ya aksettirdiler. Hz. Mûsâ (a.s.) onları diyet ödemeye mecbur etti. Fakat Hz. Mûsâ (a.s.)'nın gerçek suçluyu tespit etmesi için, Allah'a yalvarmasını istediler. "Biz dediler, diyet vermekten çekinmiyoruz, bu basit bir şeydir. Lakin katil olarak itham edilip, kınanmaktan korkuyoruz." İşte bu, Cenab-ı Hakk'ın şu âyetinde dile getiriliyor. "Hani siz bir kimseyi öldürmüştünüz de onun (katili) hakkında birbirinizle atışmıştınız..."[118] İbn Kesîr'in tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberin ne tekzip ne de tasdik edileceği ifade edilmektedir. İbn Kesîr bu kıssayı tefsirinde uzunca zikrettikten sonra: "Bu kıssayı ne tekzip ne de tasdik ederiz. Bundan dolayı hakka uyandan başkasına itimat edilmez" demektedir.[119]

C. Rivâyet Edilen İsrâilî Haber Açısından

1. Akaid İle İlgili Olan İsrâiliyyât

Akaidle ilgili haberlerin yer almış olduğu isrâiliyyât türüdür.

Bu kısma misal olarak Buhârî'nin *"Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilmediler"*[120] babında zikretmiş olduğu hadis, akaid ile ilgili olan isrâiliyyâta misal gösterilebilir: *"Abdullah (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre şöyle dedi: "Yahudi bilginlerinden birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek şöyle dedi: "Ey Muhammed! Bizler, Allah'ın semavâtı bir parmağına, yeri bir parmağına, ağaçları bir parmağına, suyu ve havayı bir parmağına ve diğer mahlukâtı bir parmağında kıldığını ve şöyle dediğini görmekteyiz: Ben Melik'im. Hz. Peygamber (s.a.v.) Yahudi bilginin sözünü tasdik olarak dişleri görününceye kadar güldü. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.): "Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyıp bil-mediler" âyetini okudu.*[121]

2. Ahkâm İle İlgili Olan İsrâiliyyât

Bu kısma giren isrâiliyyât ise daha çok hükümleri içeren isrâiliyyât türünü içerisine almaktadır.

Yine bu kısma misal olarak Buhârî'nin zikretmiş olduğu şu hadis gösterilebilir: *"Yahudiler zina etmiş iki kişi ile beraber Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara: "Sizden zina edenlere ne yaparsınız?" diye sordu.*

---

118 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ân,* I, 112-113. İsrâiliyyâtın kısımları için bkz. Ebû Şühbe, s. 12 vd.
119 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ân,* I, 114.
120 ez-Zümer, 39/67.
121 Âl-i İmrân, 3/93; Buhârî, "Tefsir", 39.

Yahudiler: "zina edenlerin yüzlerini karaya boyar ve sıcak su dökerek onlara vururuz" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Tevrat'ta recm yok mu?" diye sordu. Yahudiler: "Orada böyle bir şey bulmuyoruz" dediler. Abdullah b. Selâm: "Yalan söylüyorsunuz, şayet doğru söylüyorsanız Tevrat'ı getirin ve okuyun" dedi. Yahudilerden Tevrat'ı okuyan kimse elini recm âyetinin üzerine koydu ve o âyeti okumadan devam etti. Elini recm âyetinin bulunduğu yerden çekince kendisine bu nedir? diye soruldu. Onu görünce recm âyetidir, dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onların recm edilmelerini emretti ve Cenâiz denilen yere yakın bir yerde recm edildiler. Arkadaşının zina edileni korumak için ona taraf meylettiğini gördüm."[122]

3. Diğer Konularla İlgili Olan İsrâiliyyât

Bu kısım ile ilgili olan isrâiliyyâttan maksat akaid ve ahkâm ile ilgili olmayan ve her ikisinin dışında kalan isrâiliyyâttır. Bu kısma misal olarak İbn Kesîr'in: *"Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır."*[123] âyetinin tefsirinde zikretmiş olduğu şu haber misal olarak gösterilebilir.

Muhammed b. İshâk (öl. 151/768) Tevrat'tan şöyle nakletmiştir: *"Allah, Hz. Nûh (a.s.)'a gemiyi Hint ardıcından yapmasını, uzunluğunu seksen arşın, enini elli arşın, içini ve dışını ziftlemesini ve suyu yarıp geçen bir gövde yapmasını emretti."* [124]

Sonuç olarak isrâiliyyâtı şu üç kısma ayırabiliriz: Makbul olan isrâiliyyât, merdût olan isrâiliyyât, makbul ile merdût arasında kalan meskûtun anh isrâiliyyâttır. Zikrettiğimiz isrâiliyyât çeşitlerinin her birisinin kendisine göre rivâyet edilme açısından hükümleri vardır.[125]

---

122 Buhârî, "Tefsîr", 6.
123 Hûd, 11/37.
124 İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ân,* II, 460.
125 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs,* s. 64.

III. İSRÂİLİYYÂT RİVÂYET ETMENİN HÜKMÜ

İsrâiliyyât rivâyet etme ile ilgili hüküm iki kısımda incelenebilir. Çünkü, bize ulaşan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisleri ve sahâbeden nakledilen sözler değişik hüküm- ler içermektedirler. Rivâyet edilen haberlerden bazıları isrâiliyyâtın naklini tecvîz eder-ken, diğer bazıları da şiddetle yasaklamaktadır. Önce isrâiliyyâtın naklini yasaklayan ri-vâyetleri daha sonra da tecvîz eden delilleri ele alacağız. Sonra da ortadaki zıtlığı kaldı-racak bir şekilde aralarını cem edip bir sonuca varmaya çalışacağız.[126]

A. İsrâiliyyât'ın Naklini Yasaklayan Deliller

1. Kur'ân'ı Kerîmde zikredildiği gibi yahudi ve hıristiyanlar kitaplarını tebdil ve tahrif etmişler, kitaplarına güven bırakmayacak bir şekilde kitaplarında bulunan bir çok şeyi gizlemişlerdir.[127] Hiç şüphesiz güvenilmeyen şeyin rivâyet edilmesinin de caiz olmadığı söylenmiştir.[128]

2. Buhârî'nin tahrîc etmiş olduğu Ebû Hüreyre hadisi de isrâiliyyâtın naklini yasaklayan misaller arasında zikredilmiştir: *"Hz. Peygamber zamanında Ehl-i kitap'tan olan yahudiler Tevrat'ı İbrânîce okurlar, müslümanlar Tevrat'ı anlasınlar diye de onu Arapça olarak tefsir ederlerdi. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber (s.a.v.) "Ehli kitabı tasdik te tekzib te etmeyin: sizler: "Biz Allah'a ve O'nun tarafından indirilene inandık"*[129] deyiniz, buyurdu. [130]

Bunun mânası Ehl-i kitabın Tevrat'tan söylemiş oldukları şeye güvenmemektir ki Tevrat dışında kalan haberlere güvenmemek ise daha önceliklidir. Bundan dolayıdır ki güvenilmeyen şeyin rivâyet edilmesinin de caiz olmadığı vurgulanmıştır.[131]

3. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) ve Bezzâr (öl. 292/904)'ın Câbir (öl. 78/697)'-den tahrîclerine göre: *"Hz. Ömer(r.a.) Tevrat'tan bir parça yazmıştı. Yazdığı bu parçayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdi ve okumaya başladı. Bu esnada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzünün hatları değişiyordu. Mecliste bulunan ensârdan bir zat Hz. Ömer (r.a.)'e: "Yazıklar olsun sana, ey Hattâb oğlu Ömer, sen Hz. Peygamber(s.a.v.)'in yüzünü görmüyor musun?" dedi. Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.): "Ehl-i kitaba*

---

126 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 65.
127 el-En'âm, 6/91; Mâide, 5/13, 14, 15, 41.
128 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 65.
129 el-Bakara, 2/136.
130 Buhârî, "Tefsîr", 11.
131 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 66.

hiçbir şey sormayın. Kendileri sapkın olan bu adamlar sizi asla doğru yola iletemezler. Sizlerde Ehl-i kitaba sorduğunuz ve cevap aldığınız takdirde onları, tasdik veya tekzipten dolayı, ya hak olan bir şeyi yalanlamış veyahut batıl olan bir şeyi doğrulamış olursunuz. Allah'a yemin ederim ki, eğer Mûsâ (a.s.) sağ olsaydı, bana iman edip yoluma uymaktan başka çare bulamazdı" buyurdu.[132]

4. İsrâiliyyâtın naklini yasaklayan delillerden diğer bir tanesi de Buhârî'nin tahrîc etmiş olduğu İbn Abbas (r.a.) hadisi gösterilmektedir. *İbn Abbas (r.a.) bir gün bazı müslümanlara şöyle dedi: "Ey müslümanlar! Elinizde Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e indirdiği ve okumakta olduğunuz en son ve hiç bozulmamış olan kitabı bulunduğu halde nasıl oluyor da Ehl-i kitaba bazı şeyleri soruyorsunuz. Allah, Ehl-i kitabın kendilerine indirilen şeyleri tebdil ettiklerini, kitabı elleriyle tahrif edip bozduklarını size haber de verdi: "Elleriyle (bir) kitap yazıp sonra az bir bedel karşılığında satmak için: "Bu Allah katındandır" diyenlere yazıklar olsun!"*[133] *İlimden size gelen şey sizleri onlara müracaattan alıkoymuyor mu? Andolsun ki biz, onlardan hiç birinin size indirilenden sorduğunu asla görmüyoruz."*[134]

B. İsrâiliyyâtın Naklini Tecvîz Eden Deliller

İsrâiliyyâtın naklini caiz görenler ise görüşlerini destekleyen deliller getirmişlerdir. Biz şimdi bu delilleri serdetmeye çalışacağız.

1. Kur'ân'da yahudi ve hıristiyanlara müracaatı dile getiren ve onların ellerinde bulunan şeylerden sormalarını gösteren âyetlerin isrâiliyyâtın naklini tecvîz eden deliller oldukları ifade edilmektedirler.[135]

"Eğer sana indirdiğimiz (bu anlattığımız olaylardan) kuşkuda isen, senden önce kitabı (Tevrat'ı) okuyanlara sor."[136]

"De ki eğer doğru sözlü iseniz Tevrat'ı getirip onu okuyun."[137]

"Kafir olanlar: Sen peygamber olarak gönderilmiş birisi değilsin, derler. De ki benimle sizin aranızda şâhit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi olan yeter."[138]

Zikrettiğimiz bu âyetler yahudi ve hıristiyanlara müracâatı gösteren ve isrâiliy-

---

132 Ahmed b. Hanbel, XXIII, 349; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1987, XVII, 100; Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 66.

133 el-Bakara, 2/79.

134 Buhârî, "Şahâdât", 29.

135 Zehebî, *el İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs,* s. 68.

136 Yûnus, 10/94.

137 Âl-i İmrân, 3/93.

138 er-Ra'd, 13/43.

yâtın tecvîzini gösteren deliller olarak zikredilmiştir.[139]

Bu görüşü destekleyen hadisler arasında Abdullah b. Amr' b. Âs (öl. 65/684)'ın hadisi de zikredilmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Benden bir âyette olsa tebliğ edin. İsrâiloğulları'ndan nakledin bunda bir beis yoktur."*[140]

Bu görüşü destekleyen diğer bir haberi de Ahmed b. Hanbel tahrîc etmiştir: *"Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün havraya gitmiş, bakmış ki, bir yahudi orada bulunanlara Tevrat okuyor. Adam okumaya devam etmiş. Okuma sırası Hz. Peygamberin sıfatlarının olduğu yere gelince adam okumasını kesmiş, yan tarafta hasta bir adam varmış. Efendimiz okumayı niçin kestiklerini sormuş. Hasta olan zat: "Onlar bir peygamberin sıfatına geldiler ve durdular" demiş. Hasta emekleyerek gelmiş, Tevrat'ı almış okumuş, Hz. Peygamberin ve ümmetinin sıfatına sıra gelince "Bu senin ve ümmetinin sıfatıdır" demiş ve iman etmiş."*[141]

C. Sonuç Olarak İsrâiliyyât Rivâyet Etmenin Hükmü

1) Âlimler, İslâm'a uygun olan isrâiliyyâtın rivâyet edilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Kur'ân'da ve hadislerde Ehl-i kitaba rücûu gösteren delilleri de bu mânaya hamletmişlerdir. [142]

2) İslâm'a zıt olan, aklın tasdik etmediği isrâiliyyâtın rivâyet edilmesini ise âlimler caiz görmemişlerdir. Çünkü Allah'ın Ehl-i kitaba rücûa izin vermesi ve peygamberin onlardan rivâyet etmeye cevâz vermesi yalan ve yanlış olmayan haberler hakkındadır. Allah ve Peygamber (s.a.v.)'inin yalanı uygun görmesi düşünülemez.[143]

3) Tasdik ve tekzip edilmeyen (meskûtun anh) ve her iki ihtimali taşıyan isrâiliyyât hakkında ise âlimler tevakkuf etmişlerdir. Bu gibi haberleri ne yalanlamışlar ne de kabul etmişlerdir. Çünkü bu hususta rivâyet edilen haberlerin çoğunluğu itikad ve hükümlerle alakalı olmayıp, kıssalar ve tarihî olaylarla alakâlıdırlar.[144] Bazı kaynaklarda rivâyetinin câiz olduğu diğer bazılarında ise rivâyetinin caiz olmadığı belirtilmiştir.

---

139 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 68-69.

140 Buhârî, "Ehâdîsü'l-Enbiyâ", 50.

141 Ahmed b. Hanbel, VII, 63-64; Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 70; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât,* s. 47.

142 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 77, 78; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât* s. 61.

143 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 78; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât,* s. 61.

144 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 82-83; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât,* s. 61.

Özet olarak, âlimler İslâm'a uygun olan isrâiliyyâtı tasdîk etmişler ve rivâyetinin caiz olduğunu söylemişlerdir. İslâm'a zıt olan isrâiliyyâtı tekzip etmişler ve rivâyetinin caiz olmadığını belirtmişlerdir. İslâm'ın tasdik ve tekzip etmediği isrâiliyyât hususunda tevakkuf etmişler, bu haberleri ne tekzip etmişler ne de yalanlamışlar ve bu gibi haberlerin rivâyetine cevâz verdikleri kaynaklarda zikredilmektedir. [145]

[145] Zehebî, *el İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 82,83.

IV. İSRÂİLİYYÂTIN DOĞURDUĞU OLUMSUZ SONUÇLAR

Bazı âlimler, isrâiliyyâtın içerdiği konuları da dikkate alarak, İslâm düşmanlarının tefsir ve hadise sokmuş oldukları asılsız ve uydurma haberleri de isrâiliyyât olarak değerlendirmektedirler. Ğarânik hadîsesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Zeyneb (r.a.) ile evlenmesi hakkında ortaya atılan iftiralar isrâiliyyât içerisinde değerlendirilmektedir. Başta peygamber kıssaları olmak üzere diğer kıssa ve olaylarla ilgili aktarılan bu asılsız haberlere kitaplarda yer verilmesi ve özellikle de tefsir kitaplarında zikredilmesi okuyucunun zihninde bazı soru işaretlerinin oluşmasına ve özellikle de dinin temel konuları hakkında olumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İçer miş olduğu konular bakımından isrâiliyyâtın doğurduğu olumsuz sonuçları özetlemek gerekirse:

1. İsrâiliyyât, içermiş olduğu teşbîh, tecsîm ve Allah'ın kemâline layık olmayan şeyler içerdiğinden dolayı müslümanların itikadlarının bozulmalarına sebep olabilmektedir. Aynı şekilde peygamberlerin ma'sûmiyetine zarar getirecek bir şekilde peygamberleri şehvetlerinin esiri, arzu ve isteklerinin o insanları çirkin işler yapmaya sevk eden sıradan bir insana layık görülmeyen şeyleri peygambere layık görecek bir şekilde tasvir eder.

2. İsrâiliyyât, içermiş olduğu haberlerle İslâm dinini aslı olmayan, tamamıyla uydurma ve hurafe dini olarak gösterilmesine sebep olabilmektedir.

3. Rivâyet edilen isrâiliyyâtın bir kısmı adalet ve sika yönünden sağlam olan seleften tefsir ve hadiste meşhur ve bu konularda kaynak kabul edilen bazı şahıslara isnad edilmiştir. Bundan dolayıdır ki sahâbe ve tabiûnden bazı kimselere güvenin azalmasına sebep olmuştur. Bu şahıslar kendilerine nisbet edilen bu isrâiliyyâttan dolayı çirkin bir şekilde itham edilmişlerdir. Bazı müsteşrik ve onların izinden giden bazı müslüman yazarlar da bu insanları İslâm'a yalan sokanlar olarak kabul etmişlerdir. Bu meselede en çok ğadre uğrayanların başında Ebû Hüreyre (öl. 57/676), Abdullah b. Selâm (öl. 43/663) ve Ka'bu'l-Ahbâr (öl. 32/652) gelmektedir.

4. İsrâiliyyât, insanları Kur'ân'ın asıl kendisi için inmiş olduğu gayeden, ibret ve öğüt almaktan, hüküm ve hikmetlerini araştırmaktan uzaklaştırabilmekte, kıymetsiz hiç-

bir faydası olmayan detaylı meselelere ve bilinmesinde hiçbir fayda olmayan konulara sevk edebilmektedir.[146]

V. İSRÂİLİYYÂTIN TEFSİRDEKİ ETKİSİ

Tefsir hareketi Hz Peygamber (s.a.v.) zamanında başlamıştır. Daha sonra da bu hareket günümüze kadar devam etmiştir. İlk dönemde söyleyene isnad edilen haberler daha sonraki dönemlerde, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, me'sûr tefsirde isnadın kaldırılması ve haberin isnadsız olarak rivâyet edilmesi genelde İslâmî ilimler, özelde tefsir ilmi için ciddi problemlere sebep olmuştur. Rivâyet edilen haberde isnadın kaldırılması, uydurma haberlerin ve isrâliyyâtın tefsire girmesine zemin hazırlamış ve bu rivâyetlerin bu ilim dallarına sirâyet etmesini kolaylaştırmıştır. Tefsire giren bu uydurma ve isrâilî haberlere bir çok insan inanmış ve bu tefsirlerde zikredilen her şeyin sahih olduğunu zanetmişlerdir. Hatta içermiş olduğu bu isrâilî haberlerden dolayı tefsir ilmi hakkında olumsuz görüş beyan edenler olmuştur. İsrâiliyyâtın tefsire etkisini kısaca özetlemek gerekirse:

1. İsrâiliyyâta dair haberlerle dolu olan tefsir kitaplarına bakan kimse, diğer tefsir kitaplarının da böyle olduğunu düşünecek ve diğer tefsirler hakkındaki düşüncesi pek olumlu olmayacaktır. Gerçekte ise kitaplarını isrâiliyyâtla dolduran şahıslar, tefsirle uğraşanların önüne engel olurlar.

2. Doğru olmayan bu uydurma haberlerle birlikte bir çok doğru haber de kaybolup gitmiştir. Selef-i salihinden büyük müfessirlerin bizlere bırakmış oldukları büyük kültürün kaybolmasına neden olduğu gibi, kendilerine isrâiliyyât nisbet edilen Ehl-i kitap'tan müslüman olanlara şüphe gözüyle bakılmasına sebep olabilmiştir.

3. Tefsir hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan ve bu hususta doğru ile yanlışı birbirinden ayırt edemeyen şahsın bütün rivâyetleri doğru kabul etmesine sebep olabilmektedir.

4. Kitaplarında isrâiliyyâtı rivâyet eden müfessir sözlerinde çelişki ve zıtlık olduğu ile itham edilmiştir. Ayrıca müslümanların birbirine zıt rivâyetleri kabul etmekle itham edilmelerine sebep olmuştur.[147]

---

146 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fî't-Tefsîri ve'l-Hadîs, s.* 46; Ebû Şühbe, s. 94; Hâşim, Abdullah, *Dirâsât fî'd Dahîl fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Kahire 1991, s. 64.

147 Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 177; Hâşim, s. 66, 67; Abdülmun'im, Muhammed Yahyâ, *ed-Dahîl fî't-Tefsîr*, Mısır 1995, s. 34; Rıdvân, Ali Hasan es-Seyyid, *ed-Dahîl fî't-Tefsîr,* Kahire ty. 38 vd.; Şelyût, s. 60, vd.

VI. İSRÂİLİYYÂT RİVÂYET ETMEKLE MEŞHÛR OLANLAR

Gerek sahâbe arasında ve gerekse tabiûn ve etbâu't-tabiîn arsında isrâiliyyât rivâyet etmekle şöhret bulan bazı isimler öne çıkmaktadır. Bunlar arasında özellikle Ebu Hüreyre (r.a.) en çok gadre uğrayanların başında gelmektedir. Tabiûndan Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih de tenkid edilenler arsında yer almaktadırlar. Biz burada zikrettiğimiz bu zevât yanında isrâiliyyat rivayet etmekle şöhret bulan bazı isimleri saymakla yetineceğiz.

A. Sahâbeden İsrâiliyyât Rivâyet Etmekle Meşhûr Olanlar

1. Temîm ed-Dârî (r.a.) (öl. 40/660)
2. Abdullah b. Selâm (r.a.) (öl. 43/663)
3. Ebû Hüreyre (r.a.) (öl. 57/676)
4. Abdullah b. Amr' b. el-Âs (r.a.) (öl. 65/684)
5. Abdullah b. Abbâs (r.a.) (öl. 68/687)

B. Tabiûndan İsrâiliyyât Rivâyet Etmekle Meşhûr Olanlar

1. Ka'bu'l-Ahbâr (öl. 32/652)
2. Vehb b. Münebbih (öl. 110/728)[148]

B. Etbâu't-Tabiînden İsrâiliyyât Rivâyet Etmekle Meşhûr Olanlar

1. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî (öl. 146/763)
2. Abdülmelik b. Abdülazîz b. Cüreyc (öl. 150/767)
3. Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767)
4. Muhammed b. Mervân es-Süddî (sağir) (186/803)[149]

---

148 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 87-134; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat,* s. 84-101

149 Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîri ve'l-Hadîs*, s. 134-148.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BEYZÂVÎ TEFSİRİ'NİN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Tefsir ilminin geçirdiği dönemler, Beyzâvî'nin hayatı, eserleri ve Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl ve isrâiliyyât hakkındaki kısa bilgilerden sonra Beyzâvî'nin tefsirini isrâiliyyât açısından incelemeye geçebiliriz.

Beyzâvî'nin tefsirini incelediğimiz zaman Beyzâvî'nin tefsirinde isrâiliyyâta dair haberleri zikrettiği görülür. İsrâiliyyât meselesinde de Beyzâvî'nin faydalanmış olduğu kaynak büyük ölçüde Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri olduğu görülür.

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu isrâilî haberlerle Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*' ta zikretmiş olduğu haberler arasında bir iki rivâyet dışında fark olmadığı görülür. Bununla birlikte Beyzâvî tefsirin-de zikretmiş olduğu isrâiliyyâta dair olan haberleri naklederken "روي" "rivâyet edildi ki", "قيل," "denildi ki" gibi ifadeler kullanır. Bazen de bu haberlerin zayıf olduğuna işaret ederek zaman zaman bu haberlere dayalı tefsir, te'vîl ve görüşlere katılmadığını ifade eder.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu isrâilî haberler fazlaca bir yer tutmamakla birlikte bu haberleri rivâyet etmekten de tamamen kurtulamamıştır. Tefsirde zikredilen isrâilî haberlerin genellikle peygamber kıssaları ile ilgili olan haberler olduğu görülür.

Ayrıca Beyzâvî'nin, Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn, Ye'cûc ve Me'cûc, Dâbbetü'l-Arz, Ashâbü'r-Ress, Tâlût, Hârut ve Mârût, Kârûn, Hz. Lokmân, İsrâiloğulları'nın yeryüzündeki ifsadı, Yâsin sûresinde zikredilen elçilerin kıssaları gibi konularla ilgili isrâili rivâyetlere de yer verdiğini görmekteyiz.

Müteferrik konulardan nûn ve Nebe sûresinde zikredilen ruh hakkındaki rivâyetlere de yer verdiğini görmekteyiz.

Beyzâvî tefsirindeki isrâilîyyâta dair haberleri başta peygamber kıssaları olmak üzere diğer kıssalarla ve müteferrik konuları zikrederek tahlil etmeye çalışacağız.

I. PEYGAMBERLERİN KISSALARI İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

A. HZ. ÂDEM KISSASI İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

1. Yaklaşılması Yasaklanan Ağaç

Misal-1)

Kur'ân'da Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Havvâ'nın cennetteki hayatları anlatılırken kendisinden yenmesi yasaklanan bir ağaçtan da bahsedilir ve bu ağacın cinsinin ne olduğu belirtilmez. Bununla birlikte tefsirlerde bu ağacın hangi ağaç olduğu ile ilgili olarak çeşitli rivâyetler zikredilmektedir.

Beyzâvî de tefsirinde bu yasak ağaç hakkında birkaç rivâyete yer vermekte ve bunları tefsirinde zikretmektedir.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havvâ) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zâlimlerden olursunuz, dedik."[150]

"Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerine örtmeye başladılar. Rableri onlara: Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nida etti."[151]

Hz. Âdem (a.s.) kıssasında zikredilen yasak ağaç:

1) "Buğday idi."

2) "Üzüm asması idi."

3) "İncir ağacı idi."

4) "Kendisinden yiyen insanın abdest ihtiyacı hissedeceği bir ağaç idi."[152]

Beyzâvî'nin ağaçla ilgili olarak zikretmiş olduğu diğer bir haber ise şöyledir:

---

150 el-Bakara, 2/35.

151 el-A'râf, 7/22.

152 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 54. Aynı rivâyetler için ayrıca bkz. Taberî, I, 533, 557; ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâikı Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Beyrût ty. I, 58.

"Ağacın sünbül, üzüm veya başka bir ağaç olduğunda ihtilâf edilmiştir. Doğru olan da bunun kesin olarak tayin edilmemesidir. Asıl amaç bu olmadığı için âyette ne olduğu tayin edilmemiştir."[153]

Tahlil ve Değerlendirme

Yüce Allah, Kur'ân'da bu ağacın ne olduğunu tayin etmemiş ve ismi ile bildirmemiştir. Ancak bunun cennette muayyen bir ağaç olduğunu ve insanın saadetine mani olucu hassası bulunduğunu ifhâm etmiştir. Demek ki bundan fazlasını bilmek mümkün olmamaktadır.

Tevrat'ta bu memnû' ağacın ne olduğu hakkında bir tek cümle vardır ve bu da olduğu gibi tefsirlere geçmiştir: *"Ve Rabb Allah Âdem'e emredip dedi: "Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye; fakat ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin! Çünkü ondan yediğin günde öleceksin."*[154]

İbn Kesîr tefsirinde yasaklanan ağaç ile ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra şöyle demektedir: "Allâme İmâm Ebû Ca'fer İbn Cerîr et-Taberî der ki: "Bu konuda doğru olan şöyle denmesidir: Şanı yüce olan Allah, Âdem'e ve eşine cennet ağaçlarından bir ağacı yemeyi nehyetti. İkisi ise bu ağaçtan yediler. Kesin olarak bu ağacın hangisi olduğunu söyleyecek bilgimiz yoktur. Çünkü Allah ne Kur'ân'da, ne de sahih sünnette bu konuyu açıklayacak bir delil vaz'etmemiştir. Ancak bu ağacın buğday veya asma ağacı olduğu söylenir. Bunlardan herhangi birisi olması caizdir. Bu bir bilgidir ki onu bilmek, bilen kişiye fayda sağlamadığı gibi, keza onu bilmeyene de zarar getirmez. Doğruyu en iyi bilen ise Allah'tır."[155]

Âlûsî de ilgili rivâyetleri tefsirinde zikrettikten sonra bu konuda şunları söylemektedir: "Doğru olan, bu konuda kesin bir şey söylememek ve tayin etmemektir. Nitekim Allah, âyette onun adını belirtmemiştir. Onun için ben de buradaki ağacın adının tayin edilmemesi gerektiği kanâatindeyim. Zâhirde bu ağacın ne olduğunu gösteren bir şey yoktur. Bunu açıklamaya da gerek yoktur.

---

153 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 335-54. Ayrıca bkz. Taberî, I, 552.

154 Tevrat, Tekvîn, II/16-17; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 317. Ayrıca bkz. Bolay, Süleyman Hayri, "Âdem" md., *DİA.*, İstanbul 1988, I, 361.

155 Taberî, I, 556; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I, 83.

Buradaki maksat, bizlere bu ağacın hangisi olduğunu bildirmek değildir. Sözden maksat bu olmayınca, hakîme bunu açıklaması gerekmez. Belki de bazen bunu açıklamak abes olur."[156]

2. Şeytanın Cennete Giriş Şekli

Misal-2)

Kur'ân'da şeytanın Hz. Âdem (a.s.) ve eşini aldattığı ve onların cennetten çıkarılmalarına sebep olduğu anlatılmaktadır. Fakat bununla birlikte tefsirlerde şeytanın aldatma için çeşitli yollara baş vurduğu ve çeşitli hileler kurduğu anlatılmaktadır. Bu rivâyetlerden bazılarını tefsirine alan Beyzâvî, şeytanın cennete giriş şekli hakkında şu rivâyetlere yer verir.:

1. *"Kapıda durdu ve her ikisine seslendi."*
2. *"Bir hayvanın şekline girdi ve bekçiler kendisini tanımadan cennete girdi."*
3. *"Yılanın ağzına girdi ve yılanla birlikte cennete girdi."*
4. *"Kendi yandaşlarından bazı kimseleri gönderdi ve onları saptırdı."*[157]

Tahlil ve Değerlendirme

İblis'in cennette bulunan Hz. Âdem (a.s.) ile eşini aldatarak memnû' ağaçtan yedirdiği, gizli yerlerinin açılmasına sebep olduğu ve onların nimet dolu yurttan çıkarılmalarına sebep olduğu bir gerçektir. Yalnız İblis'in cennete girmek için bir çok hayvana teklifte bulunduğu, bu hayvanların kabul etmemeleri ve nihayet yılanla anlaşması yolundaki rivâyetlerin tamamıyla gayr-ı İslâmî ve isrâiliyât türünden haberler olduğu söylenmiştir. Buna dair ne Kur'ân'da ne de hadislerde bir bilgi vardır. Selef-i sâlihinden es-Süddî, Ebû'l-Âliye, Vehb b. Münebbih ve benzerlerinden eski müfessirler yılan hikâyesi, şeytan kıssası, İblis'in cennete giriş şekli, Hz. Âdem (a.s.)'i nasıl aldattığı gibi bir çok haberler nakletmişlerdir ki bunların isrâiliyyât hurâfeleri olduğu ifade edilmektedir.[158]

Konu ile ilgili rivâyetleri tefsirine alan İbn Cerîr et-Taberî: "Bize göre bunların hakka en yatkın olanı Allah'ın kitabı Kur'ân'a muvâfık olanıdır" diyerek bir ölçüde rivâyetlerden hoşlanmadığını ifade eder.[159]

---

156 Râzî, III, 6; el-Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut 1987, I, 234-235.

157 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 54. Ayrıca bkz. Taberî, I, 566; Zemahşerî, I, 63.

158 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I, 83.

159 Taberî, I, 569.

Tevrat'ta, Hz. Âdem (a.s.) ile eşinin bir takım hilekarlıklar sonucu yılan tarafından aldatıldıkları ve yasak ağacın meyvesinden yemeye teşvik edildiklerine dair kıssa anlatılır.[160]

Bazı İslâm tarih kitaplarında geçen yılan unsuru tamamen İslâm dışı kaynaklara dayanmaktadır. Kur'ân'a onları yasak ağaca yaklaşmaya teşvik eden şeytandır. Şeytanın cennete girişi ve Âdem ile Havvâ'ya yaklaşması konularında Kur'ân ve sahih hadislerde bilgi yoktur. Diğer islâmî kaynaklardaki bilgiler ise genellikle apokrif yahudi kaynaklarından alınmıştır.[161]

3. Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın Örtündükleri Ağacın Cinsi, Hz. Havvâ'nın Yaratılışı ve Hz. Âdem'in Elbiseleri

Misal-3)

Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Havvâ, içinde bulunmuş oldukları hayattan çıkarılınca kendilerine mahrem yerleri görünmüş ve bu yerlerini cennet yapraklarıyla örttükleri Kur'ân'da zikredilmiştir. Bununla birlikte tefsirlere bu ağacın cinsi, Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Havvâ'nın elbiselerinin ne olduğu hakkında çeşitli rivâyetler girmiştir.

Beyzâvî, "قيل" "denildi ki" ifadesiyle naklettiği haberlerle ilgili şu rivâyetlere yer verir:

"*Örtündükleri şey incir ağacının yaprakları idi. Hz. Âdem (a.s.)'in elbisesi nûr hulle ve tırnak (cinsinden)idi. Hz. Havvâ, Hz. Âdem (a.s.)'in sol eğe kemiğinden yaratıldı.*"[162]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Havvâ'nın elbiseleri ile ilgili olarak şu rivayet zikredilmektedir:

"Saîd b. Cubeyr'den o da İbn Abbas (r.a.)'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Âdem ile Havvâ'nın elbiseleri tırnağa benziyordu. Ağaçtan tattıkları zaman üzerlerini cennet yaprakları ile örtmeye başladılar. Dedi ki: O incir ağacı idi. el-Hâkim *et-Tefsîr* de bunun isnadının sahih olduğunu söyler. Zehebî de *et-Telhîs* te buna muvafakat etmiştir.

---

160 Râzî, III, 15; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât,* s. 314; Tevrat, Tekvîn, III/1-15.

161 Bolay, "Âdem" md., *DİA.*, I, 362; Harman, Ömer Faruk "Havvâ" md., *DİA.*, İstanbul 1997, XVI, 543.

162 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 335; I, 199. Ayrıca bkz. Taberî, X, 111-113; Zemahşerî, II, 58; Tevrat, Tekvîn, II/21

Zikrettiğimiz mesele ilgili bu rivâyetleri ispata imkân olmadığı gibi bunları deşmeye, ne olduğunu araştırmaya da hiç lüzum yoktur. Allah, Hz. Âdem (a.s.) ile eşinin elbiselerinin olduğunu haber veriyor, bu bizim için yeterlidir. Kur'ân'da bizi bu görüşe sevk edecek hiçbir nas ve hüküm yoktur. Allah'ın: *"Ve ondan eşini yaratmıştır"*[163] âyetini de bu mânaya hamletmek zorunda değiliz. Bunu yapanlar sırf Tevrat'ı Tekvîn kitabıyla uyuşturmak için yapmaktadırlar.[164]

Tevrat tefsirlerine göre Havvâ, Hz. Âdem(a.s.)'in sağ böğründeki on üçüncü kaburga kemiğinden yaratılmıştır.[165]

Müfessirler, âyetteki nefis kelimesiyle Hz. Âdem (a.s.)'in kastedildiğini söylemekte ve buna delil olark da şu hadisi göstermektedirler: "Kadınlar hakkında hayır tavsiye ediniz."[166] Bu hadis umumiyetle lafzî mânaya yorumlanarak Havvâ'nın Hz. Âdem (a.s.)'in kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşünün benisenmesine rağmen Tevrat'a da uygun olan bu görüşü bazı âlimler kabul etmemişlerdir.[167] Hadisi, kadınların hassas ruhî durumunu belirten mecazî bir ifade olarak yorumlayan bir kısım âlimler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu açıklamasıyla, yaratılışın menşeinden ziyade kadınlara karşı dikkatli ve nazik davranılması gerektiğine dikkat çektiğini kabul etmektedirler.[168]

4. Hz. Âdem'in Rabbinden Aldığı Kelimeler

Misal-4)

Kur'ân'da bahsedildiği kadarıyla Hz. Âdem (a.s.) işlemiş olduğu fiilden dolayı pişmanlık duymuş ve Yüce Allah'a yalvarmıştır. Bunun neticesinde Hz. Âdem (a.s.) Rabbinden bir takım ilhamlar almıştır. Bu kelimelerin ne olduğu hakkında tefsirlerde çeşitli rivâyetler yer almıştır. Beyzâvî de tefsirinde ilgili rivâyetlerden bazılarına yer vermiştir.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tövbe etti. Çünkü Allah tövbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır."[169]

---

163 En-Nisâ, 4/1.

164 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* I, 173-174, 182; Rızâ, Reşîd, *Tefsîrü'l-Menâr*, Mısır 1947, I, 279-280; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 321.

165 Harman, "Havvâ" md., *DİA.*, XVI, 543.

166 Buharî , "Nikâh", 80; İbn Mâce , "Tahâret", 77.

167 Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri,* İstanbul 1989, II, 189-193: Harman, "Havvâ" md., *DİA.*, XVI, 544.

168 Harman, "Havvâ" md., *DİA.*, XVI, 544.

169 el-Bakara, 2/37.

Beyzâvî, “ قيل ” “denildi ki” ifadesiyle şu rivâyetlere yer verir:

“Seni tesbih eder, sana hamd ederiz” sözüdür.

Beyzâvî, İbn Abbas (r.a.)’tan da şöyle bir hadis nakleder:

“Hz. Âdem (a.s.) Yüce Allah’a: “Ya Rabbi beni ellerinle yaratmadın mı?”

Yüce Allah: “Bilakis yarattım.”

Hz. Âdem (a.s.): “Ruhuma ruhundan üfürmedin mi?”

Yüce Allah: “Bilakis üfürdüm.”

Hz. Âdem (a.s.): “Rahmetin gazabını geçmemiş midir?”

Yüce Allah: “Bilakis geçmiştir.”

Hz. Âdem (a.s.): “Beni cennetine koymadın mı ?”

Yüce Allah: “Bilakis koydum.”

Hz. Âdem (a.s.): “Ya Rabbi tövbe eder ve doğru olursam beni tekrar cennetine döndürürmüsün?”

Yüce Allah: “Evet döndürürüm, dedi.”[170]

Tahlil ve Değerlendirme

İbn Kesîr, tefsirinde bu haber ile ilgili İbn Ebî Nuceyh’in Mücâhid’den yaptığı rivâyetin tamamını nakletmektedir.

Birinci rivâyet hakkında İbn Kesîr: “Bu hadis bu şekilde garîbtir ve munkatı’ bir hadistir” der.

Bazı âlimler ikinci rivâyet hakkında: “Bu hadiste isrâiliyyât çoktur, bazısı ekleme de olabilir. Sahâbenin sözünden olmadığı halde, onlar daha önceki kitaplardan nakilde bulunmuş da olabilirler” demişlerdir.[171]

5. Hz. Havvâ’nın Hamile Kalması

Misal-5)

Kur’ân’da Hz. Havvâ’nın hamile kaldığı anlatılır ve detaylara fazla girilmediği görülür. Fakat bir çok tefsirde zikredildiği gibi Hz. Havvâ’nın hamile kalması ve Şeytanın adeta Hz. Havvâ ile pazarlık yapması gibi hayal mahsulü çeşitli rivâyetler zikredilir. Bu rivâyetlerden bazılarını Beyzâvî’nin tefsirinde zikrettiğini görmekteyiz.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

---

170 Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl*, I, 55. Ayrıca bkz. Taberî, I, 580; Zemahşerî, I, 64.

171 İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ân*, I, 85.

"Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havvâ'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (Hamile kaldı.) Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler."[172]

Beyzâvî, Hz. Havvâ'nın hamile kalması ile ilgili olarak tefsirinde "قيل " "denildi ki" ifadesiyle şu haberi zikreder:

"Hz. Havvâ hamile kalınca İblîs bir erkek sûretinde Hz. Havvâ'nın yanına gelerek ona şöyle dedi: "Karnındaki nedir? Belki bir hayvan veya bir köpektir, nereden bileceksin? Nereden çıkacağını nasıl bileceksin?" Hz. Havvâ, anlatılanlardan dolayı korktu ve olanları Hz. Âdem (a.s.)'e anlattı.

İblîs tekrar Hz. Havvâ'nın yanına gelerek şöyle dedi: Benim Allah katında bir mevkiim vardır. Onun senin gibi bir yaratık olmasını ve doğumunun kolay olmasını istiyorsan adını Abdülhâris koymalısın. Şeytanın melekler arasında ismi el-Hâris idi. Hz. Havvâ çocuğunu doğurduğu zaman adını Abdülhâris koydu."[173]

Tahlil ve Değerlendirme

Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de,[174] Tirmizî de *Câmi'u's-Sünen*'de bu haberi zikreder ve bunun hakkında "hasen-gariptir" ifadesini kullanır.[175] el-Hâkim *Tevârihu'l Mütakaddimîn*'de bu haberi rivâyet etmektedir. İsnâdının zayıf olduğu söylenen bu haberi İbn Kesîr de tefsirinde zikreder ve üç yönden illetli sayar. Bunlar:

1-Hadisin râvisi Ömer b. İbrâhim Basra'lıdır. İbn Maîn, onun güvenilir olduğunu söyler. Ebû Hâkim er-Râzî ise huccet değildir, demiştir. Fakat hadisi İbn Merdûyeh, mu'temer kanalıyla...Semüre'den merfû olarak rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

2- Hadis, Semüre'nin sözü olarak rivâyet edilmiştir. Merfû' olarak değil. Nitekim İbn Cerîr dedi ki: Bize İbn Abd'ül-A'lânın... Semüre b. Cündeb'den rivâyetine göre o: Âdemoğluna Abdülhâris adını koydu, demiştir.

3-Bizzat Hasan bu âyeti başka bir şekilde tefsir etmiştir. Şayet bu hadis onun yanında Semüre'den merfû olarak mevcûd olsaydı, başka bir tefsire yönelmezdi.

---

172 el-A'râf, 7/189-190.

173 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 371. Ayrıca bkz. Taberî, X, 621; Zemahşerî, tefsîrinde bu rivâyeti zikretmez.

174 Ahmed b. Hanbel, XXXIII, 305.

175 Tirmizî, ''Tefsîr'', 8.

Bu rivâyetin katıksız isrâiliyyât olduğu belirtilmiştir. Müdekkiklerin kanaatine göre Tirmizî tarafından hasen-garibtir, tarzında nitelenen bu hadis mevkûftur ve Ka'-bu'l-Ahbâr ve Vehb İbn Münebbih gibi Ehl-i kitap'tan müslüman olmuş kişiler kanalıyla İslâm'a girmiş bir isrâiliyyât numunesidir. Buna yakın olarak rivâyet edilen haberin (yukarıda zikrettiğimiz rivâyet) tam ve katıksız birer isrâiliyyât örneği olduğu söylenmiştir.

Tirmizî'nin hasen-gariptir dediği hadisi İbn Kesîr: "Bu haberlerin aslını Allah bilir. Sanki bu haberler Ehl-i kitap'tan alınmış gibidirler. Bu haberlerin Ehl-i kitaptan olduğu anlaşılmaktadır" demektedir. Rivâyet için Fahreddin er-Râzî: "bu te'vîl fasittir" demektedir.[176] Beyzâvî de bu olayı aktardıktan sonra: ''Bu gibi durumlar peygamberler için uygun durumlar değildir''[177] der.

6. Hâbil ile Kâbil

Misal-6)

Kur'ân'da Hz. Âdem (a.s.)'in iki evladı Hâbil ile Kâbil'in kıssası anlatılırken işlenen cinayete temas edilir, detaylara fazla girilmez. Fakat tefsirlere bu olay biraz daha genişletilerek aktarılmış ve bu esnada asılsız bir çok haberin de tefsirlere girdiği görülmüştür. Müfessirimiz Beyzâvî de tefsirinde şu rivâyetleri zikreder:

İlgili Âyet-i Kerimeler

"Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), "Andolsun seni öldüreceğim." dedi. Diğeri de "Allah ancak takva sâhiblerinden kabul eder." dedi (ve ekledi:)"Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, Alemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.""Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zâlimlerin cezası işte budur." Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü, bu yüzden de kaybedenlerden oldu. Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş):"Yazıklar olsun bana! Şu

[176] Tirmizî, ''Tefsîr'', 4; Râzî, XV, 70; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 286-287, III, 434; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 334.

[177] Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 371.

karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim." dedi ve ettiğine yananlardan oldu."[178]

Beyzâvî, Hz. Âdem (a.s.)'in çocukları Hâbil ile Kâbil arasında geçen hadiseyi tefsirinde şu şekilde nakleder:

"Yüce Allah, Âdem (a.s.)'e bir batında doğan çocuklarını diğer batında doğan çocukları ile evlendirmesini vahyetmişti. Kâbil, kendi ikizi daha güzel olduğu için buna öfkelendi. Bunun üzerine Hz. Âdem (a.s.)her ikisine: "Kurbanlar sunun, hanginizin kurbanı kabul edilirse onunla evlensin" dedi. Her ikisi de kurbanlar sundular. Gökten bir ateş indi ve Hâbil'in kurbanını aldı. Böylece Hâbil'in kurbanı kabul edilmiş oldu. Kâbil'in öfkesi ise git gide arttı ve bilinen şeyi yaptı."[179]

Beyzâvî'nin bu kıssa ile ilgili olarak nakletmiş olduğu bir diğer haber ise şöyledir: *"Denildi ki: Kâbil ziraatçı idi ve kurban olarak en kötü buğdayı sundu. Hâbil ise çoban idi ve yanında bulunan en güzel şişman deveyi kurban olarak sundu."*[180]

Beyzâvî'nin Hâbil ile Kâbil kıssası ile ilgili olarak rivâyet etmiş olduğu üçüncü bir haber de şöyledir: *"Rivâyet edildi ki: Kâbil Hâbil'i öldürünce ne yapacağını şaşırdı. Çünkü bu Âdemoğlunun işlemiş olduğu ilk cinâyet idi. Allah, iki karga gönderdi, iki karga birbirleriyle dövüşüp biri diğerini öldürünce gagası ve ayaklarıyla bir çukur kazdı ve arkadaşını (Kargayı) çukura attı."*[181]

Hâbil ile Kâbil kıssasıyla ilgili bir diğer rivâyet de şöyledir: *"Kâbil kardeşinin cesedini sırtında bir veya bir yıldan fazla taşıdı."*[182]

Hâbil ile Kâbil kıssasıyla ilgili olarak beşinci bir rivâyet ise şöyledir: *"Rivâyet edildi ki: Kâbil Hâbil'i öldürdüğü zaman teni simsiyah kesildi. Hz. Âdem (a.s.) Kâbil'e kardeşini sorunca Kâbil: "Ben onun vekili değilim" diye karşılık verdi. Hz. Âdem (a.s.): "Bilakis onu sen öldürdün ve bundan dolayı vücudun simsiyah kesildi" dedi. Hz. Âdem (a.s.) ondan teberri etti ve hiç gülmeden yüz sene bekledi."*[183]

---

178 el-Mâide, 5/27-31.
179 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 263. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 322-323, 339.
180 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 263.
181 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 264. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 341.
182 Taberî, VIII, 341.
183 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 263-264; Rivâyetler için bkz. Taberî, VIII, 344; Zemahşerî, I, 333-334.

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu Hâbil Kâbil kıssası ile ilgili bu haberlerin gerçekle hiçbir ilgisi olmayan hayal ürünü şeyler olduğu ifade edilmekle birlikte, Hâbil ve Kâbil'in kurban olarak takdim etmiş oldukları ve bu konudaki tafsilatın da garip şeyler ihtiva eden haberler olduğu belirtilmektedir.

Kâbil'in kardeşinin cesedini kırk gün, bir yıl veya yüzyıl sırtında taşıması ile ilgili rivâyetlerin tamamıyla asılsız şeyler olduğu söylenmiştir.

Kardeşlerin kurban takdim etmesi, gökten bir ateşin gelip Hâbil'in kurbanını yemesi ile ilgili haberi İbn Kesîr, Muhammed b. İshâk'ın Ehl-i kitap'tan bazı kimselerden nakli olarak zikretmektedir.[184]

Misal-7)

"Denildi ki: Kâbil Hâbil'i öldürdüğünde yirmi yaşında idi. Akabetü Hirâ denilen yerde Hâbil'i öldürdü."

"Denildi ki: Basra'da ki Büyük Mescid'in yerinde öldürdü."[185]

Tahlil ve Değerlendirme

Kâbil'in Hâbil'i nerede ve kaç yaşında iken öldürdüğü hakkında sabit olmuş herhangi bir haber olmadığı gibi, bunların tamamıyla asılsız birer haber olup isrâiliyyât olduğu söylenmiştir.

Tevrat'ta olay nispeten muhtasardır. Tefsir ve diğer İslâmî eserlerde geçtiği gibi Kâbil ziraatçı, Hâbil ise çobandır. Takdim hususunda geç kalan Kâbil'in getirdiği kabul edilmez. Buna kızan Kâbil kardeşini öldürür ve o diyardan firar eder. Hz. Âdem (a.s.)'in: "Kardeşin nerede, sorusuna da: "Bilmiyorum, kardeşimin bekçisi miyim ben? Tarzında yakışıksız bir cevap verir" rivâyeti de zikredilmektedir.[186]

Misal-8)

Beyzâvî, kıssada adı geçen şahısların Hz. Âdem (a.s.)'in iki çocuğu değil de İsrâiloğullarından iki kişi oldukları hakkında tefsirinde şu rivâyete yer verir:

"İsrâiloğulları'ndan iki kişi oldukları söylenmiştir."[187]

---

184 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 44-45; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 338.

185 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 264; Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 334; Hâbil-Kâbil kıssası ile ilgili olarak bkz. Tevrat, Tekvîn, IV/1-18.

186 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 216; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 339. Tevrat, Tekvîn, 4/1-18.

187 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 263. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 340.

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberin söz götürür bir haber olduğu vurgulanmakla birlikte zikredilen nassta zâhir olarak Hz. Âdem (a.s.)'in iki oğlu olarak bahsedilmekte ve başka bir te'vîl ihtimali bulunmamaktadır.

Taberî: "Yüce Allah'ın bu âyette bahsettiği kimseler eğer İsrâiloğulları'ndan olsa idiler, katil öldürmüş olduğu kardeşini gömmeyi bilirdi. Fakat her ikisi de Âdem'in çocukları idiler. Katil olan kardeş, insanların gömülmesi ile ilgili sünnetullahı bilmiyordu''[188] demekte ve bu görüşün hatalı olduğunu belirterek Âdem'in iki oğlu olduğu hakkında ehl-i âhbâr, siyer ve te'vîl ehlinin icması olduğunu belirtmektedir.[189]

İbn Kesîr: "Müfessirlerin bu hikâye hakkında söyledikleri sözler bunlardır. Bütün müfessirler bu iki kişinin Hz. Âdem (a.s.)'in sulbünden iki evlâdı olduğu hakkında müttefiktirler. İbn Kesîr, Beyzâvî'nin rivâyetini destekleyen bir rivâyeti Hasan el-Basrî'den nakleder ve "bu gerçekten gariptir ve isnadında ihtilâf vardır" der.[190]

188 Taberî, VIII, 340.
189 Taberî, VIII, 324-325, 335.
190 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 45.

B. HZ. NÛH İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂLİYYÂT

Kur'ân'da kıssası zikredilen peygamberlerden birisi de Hz. Nûh (a.s.)'tur. Hz. Nûh (a.s.)'un anne-babasının ismi, gemiyi yapmış olduğu ağacın cinsi, gemiye binenlerin sayısı ve daha bir çok konu ile ilgili haberler tefsirlerde büyük yer tutmaktadır. Müfessirimiz Beyzâvî de tefsirinde bu rivâyetlerden bazılarına yer verir ve Nûh (a.s.) kıssası ile ilgili olarak şunları zikreder:

İlgili Âyet-i Kerîme

"And olsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik...."[191]

1. Hz. Nûh'un Anne ve Babasının İsimleri:

Misal-1)

"Nûh b. Lâmek b. Müteveşlih b. İdrîs, Hz. Âdem (a.s.)'den sonra ilk peygamber, elli veya kırk yaşında kendisine peygamberlik verildi."[192]

"Babasının ismi: Melik b. Müteveşlih, annesinin ismi: Şemha b. Anûş, her ikisi de Hz. Nûh (a.s.)'a iman etmişlerdi."[193]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Nûh (a.s.)'un nesebi, anne ve babasının ismi ile ilgili olarak zikredilen haberlere Tevrat'ta rastlamak mümkündür: *"Ve Metuşelah yüz seksen yedi yaşında, Lamek'in babası oldu"*[194] *"Ve Lamek yüz seksen iki yaşında, bir oğulun babası oldu; ve işimiz-den, Rabbin lanet ettiği topraktan olan ellerimizin zahmetinden, bu bizi teselli edecek, diyerek onun ismini Nûh koydu."*[195] Bununla birlikte zikredilen neseb hakkında âlimler şüphelerini belirtmişler ve terceme edilen Tevrat'lar arasında bariz farkların olduğuna işaret etmişlerdir.[196] Dolayısıyla bunları tam olarak tespit mümkün olmamaktadır.

2. Hz. Nûh'un Kavminin Taptıkları Putlar

Misal-2)

Kur'ân'da, Hz. Nûh (a.s.)'un kavminin taptıkları putlar zikredilmekte, adı geçen âyetlerden de bu putların Hz. Nûh (a.s.)'un kavmine ait putlar oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tefsirlerde bu putların Araplara geçtiği ve her birisinin Arap kabile-

191 el-A'râf, 7/59.
192 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 343. Ayrıca bkz. Râzî, XXIV/120.
193 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 532. Ayrıca bkz. Zemahşerî, IV, 145.
194 Tevrat, Tekvîn, V/25.
195 Tevrat, Tekvîn, V/28-29.
196 en-Neccâr, Abdülvehhâb, *Kısasü'l-Enbiyâ*, Kahire ty., s. 30.

lerinden birisine ait olduğu zikredilmiştir. Müfessirimiz Beyzâvî de tefsirinde bu rivâyetlere yer vermiş ve bu putların Araplardan hangi kabileye ait olduğunu zikretmiştir:

1) "Vedd, Kelb kabilesinin idi."

2) "Suvâ, Hamdân'ın idi."

3) "Yeğûs, Muzhic kabilesinin idi."

4) "Yeûk, Murâd'ın idi."

5) "Nesr, Himyer'in idi."

"Denildi ki: Bunlar Hz. Nûh (a.s.) ile Hz. Âdem (a.s.) arasında yaşayan salih kimselerin isimleridir. Bu salih kişiler ölünce teberrüken sûretlerini yaptılar, zaman geçince de onlara tapmaya başladılar. Buradan da Araplara geçti."[197]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Nûh (a.s.)'un kavminin tapmış oldukları putlar hakkında tefsîrinde zikretmiş olduğu bu haber ile ilgili olarak Fahreddin er-Râzî müşkil bir taraf olduğunu belirtir ve tefsirinde şu bilgilere yer verir: "Dünya tûfan ile birlikte harap olmuştur. Öyle ise o putlar nasıl geriye kalmış ve Araplara intikâl etmiştir. Hz. Nûh (a.s.)'un o putları gemiye koyup sakladığını söylemek mümkün değildir. Çünkü Hz. Nûh (a.s.) onları yıkıp yok etmek için gelmiş bir peygamberdi. Onları koruyup teyit etmek için gemisine aldığını söylemek nasıl mümkün olur?"[198]

3. Hz. Nûh'un Yaptığı Gemi ile İlgili Rivâyetler

Misal-3)

Kur'ân'da, Hz. Nûh (a.s.)'un Allah'ın emri ile gemiyi yaptığı, kendisine inananlarla birlikte bu gemiye binerek tûfandan kurtulduğu anlatılmaktadır. Bununla birlikte tefsirlerde çoğunluğu Tevrat'tan nakledilen bir çok rivâyete yer verilir. Geminin yapıldığı ağacın cinsi, eb'âdı, boyu, ne kadar zaman içerisinde yapıldığı gibi bir çok rivâyet tefsir kitaplarına girmiştir. Müfessirimiz Beyzâvî de tefsirinde gemi ile ilgili rivâyetlere yer vermiştir. Bizler de zikredilen bu rivâyetleri naklederek tahlil etmeye çalışacağız:

İlgili Âyet-i Kerîme

"Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme! onlar mutlaka boğulacaklardır."[199]

---

197 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 531. Ayrıca bkz. Taberî, XXIII, 303-304; Zemahşerî, IV, 143.

198 Râzî, XXX, 128.

199 Hûd, 11/37.

Beyzâvî, "rivâyet edildi ki" ifadesiyle nakletmiş olduğu haberde gemi hakkında şu bilgilere yer verir:

"Hz. Nûh (a.s.) gemiyi Hint ardıcından iki yıl zarfında yaptı. Geminin uzunluğu üç yüz zirâ, eni elli zirâ, yüksekliği de otuz zirâ idi. Hz. Nûh (a.s.) gemiyi üç bölüme ayırdı. En alta hayvanlar ve vahşiler, orta bölmede insanlar, en üstte ise kuşlar bulunuyordu."[200]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Nûh (a.s.)'un gemi yapımında kullandığı ağacın cinsi, gemi yapımının kaç yılda tamamlandığı, eb'âdı, biçimi, geminin katları, katlarına nelerin yerleştirilmiş olduğu da isrâiliyyât olup, Kitab-ı Mukaddes'e ait bilgilerden derlenmiştir.[201]

Beyzâvî'nin, İbn Abbas (r.a.)'a ait olan rivâyetinde geminin iki yıl zarfında yapıldığı bildirilirken bazı haberlerde dört yüz yılda yapıldığı bildirilmiştir. Birbirleriyle çelişen bu rivayetlerde sahih bir haberin olmadığı ve aralarındaki zıtlığın bu haberlere olan güveni yok ettiği görülmektedir.[202]

Fahreddin er-Râzî, gemi hakkındaki haberleri naklettikten sonra şunları söylemektedir: "Bil ki: Bu gibi konulardaki haberler beni pek tatmin etmiyor. Çünkü bilinmesi gerekmeyen meselelerdir. Bunları bilmenin bir faydası yoktur. Bunlarla ilgilenmek, özellikle de bunun sahih olduğunu gösteren bir delil yoksa, boş bir şeydir.." [203]

Âlûsî, "Mutedil kimse için doğru olan, Allah'ın Kur'ân'da anlattığı gibi Hz. Nûh (a.s.)'un gemiyi yaptığına inanması, geminin uzunluğu, eni, yüksekliği gibi meselelere girmemesi, hangi ağaçtan yapıldığı, ne kadar zamanda yapıldığı gibi ne Kur'ân'ın ne de sahih sünnetin açıklamadığı meselelere girmemesi gerekir" demektedir.[204]

İbn Kesîr, geminin hangi ağaçtan yapıldığı, kaç yılda yapıldığı hakkındaki rivâyetler ile ilgili olarak: "Muhammed b. İshâk Tevrat'tan nakletmiştir" demektedir.[205]

---

200 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 457. Ayrıca bkz. Taberî, XII, 394-395-396; Zemahşerî, II, 215.

201 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 460; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 258-259; Rıdvân, s. 134; Tevrat, Tekvîn, VI, 14-16.

202 Taberi, XII, 24; Rıdvân, s. 137; Abdülmun'im, s. 180 vd.

203 Râzî, XVII, 179.

204 Âlûsî, XII, 50, Rıdvân, s. 138-139.

205 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 460. Na'nâa, Remzi, *el-İsrâiliyyât ve Eseruhâ fî Kütübi't-Tefsîr,* Dımaşk-Beyrut 1390/1970, s. 375-376.

4**. Gemiye Binenlerin Sayısı**

Misal-4)

Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Nuh (a.s.) ile birlikte gemiye binenlerin kurtulduklarını haber vermektedir. Gemiye binip kurtulanların sayısı hakkında Kur'ân'da herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Fakat müfessirler gemiye binenlerin kimler olduğu, bunların sayısı ile ilgili rivâyetleri tefsirlerine almışlardır. Müfessirimiz Beyzâvî de tefsirine gemiye binenlerin kimler olduğu, bunların sayısı, gemiye binenlerden kaçının erkek, kaçının kadın olduğu ile ilgili haberleri tefsirinde şöyle zikretmektedir:

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Andolsun ki biz Nûh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tûfan kendilerini yakalayıverdi. Fakat biz onu ve gemidekileri kurtardık ve bunu alemlere bir ibret yaptık."[206]

"Denildi ki: Gemide bulunanlar yetmiş dokuz kişi idiler. Bunlar İman eden eşi, çocukları Sâm, Hâm, Yafes ve eşleri. Diğer iman edenlerden yetmiş iki erkek bir kadın idi."[207]

Müfessirimizin zikretmiş olduğu diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Kendisiyle birlikte gemiye binenlerin sayısı evlâtları ve kendisine uyanlarla birlikte seksen kişi idiler."

"Yetmiş sekiz kişi oldukları söylendi."

"Denildi ki: On kişi idiler, bunların yarısı erkek yarısı da kadın idi."[208]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Nûh (a.s.) ile birlikte gemiye binenlerin sayısı ile ilgili olarak tefsirinde zikretmiş olduğu haberleri yukarıda zikrettik. Kur'ân'da gemiye binenlerin kurtuldukları anlatılmakta ve diğer teferruata girilmediği görülmektedir. Hz. Nûh (a.s.) ile birlikte gemiye binenlerin sayısı ve kimlikleri hakkında söylenenlerin de isrâiliyât olduğu söylenmiştir.[209]

---

206 el-Ankebût, 29, 14-15.

207 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 456.

208 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 205. Ayrıca bkz. Taberî, XII, 410-411-412, Zemahşerî, II, 216; III,186; Tevrat, Tekvîn, VI,19-21.

209 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 352.

5. Hz. Nûh'a İman Edenlerin Sayısı

Misal-5)

Hz. Nûh (a.s.)'a az bir topluluk iman etmişti. Bu inanan insanlar Hz. Nûh (a.s.) ile birlikte gemiye binmişler ve tûfandan kurtulmuşlardı. Bazı tefsirlerde imân edenlerin sayısı, kimler olduğu ile ilgili birçok haber yer almış, müfessirimiz Beyzâvî de tefsîrinde bunlardan bir kaçını nakletmektedir.

İlgili Âyet-i Kerîme

"Onu yalanladılar, biz de onu ve onunla birlikte gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler."[210]

"Ona iman edenler kırk erkek, kırk kadın idiler."

Beyzâvî "قيل" "denildi ki" ifadesiyle şu rivâyeti de zikreder:

"Dokuz kişi idiler. Oğulları Sâm, Hâm, Yâfes ve iman eden yedi kişi idiler."[211]

Tahlil ve Değerlendirme

Yüce Allah, Hz. Nûh (a.s.)'a imân edenleri bizlere haber vermiş ve bunların az bir topluluk olduğunu bildirmiştir. İnanan bu küçük topluluğun sayısını bizlere bildirmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den de bununla ilgili herhangi bir açıklamaya rastlayamıyoruz. Sayılarını sınırlamak İbn Kesîr'in dediği gibi nassın zâhirine aykırıdır. "Bu söz nassın zâhirine zıttır. Bilakis bu Hz. Nûh (a.s.)'un ailesi dışında, kendisine iman eden bir topluluğun da gemiye bindiğini gösterir."[212]

Taberî bu hususta şöyle demektedir: "Bu meselede doğru olan, Allah'ın dediği gibi demektir: "Onunla birlikte az bir topluluk iman etti" demektir. Onların sayılarını sınırlamadan, az olduklarını belirtmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sahih bir haber yok-tur. Sayıları hakkında bir haber yoksa Allah ve Peygamber (s.a.v.)'inin çizdiği sınırı geç-memek gerekir."[213]

6. Tennûr, Tûfanın Kapladığı Alan, Tûfanın Zamanı

Misal-6)

Yüce Allah, Kur'ân'da tennûrdan (tandır) suyun kaynamaya başladığını haber vermiş ve adeta tennûrun kaynaması tûfanın başlangıcı sayılmıştır. Tennûr hakkında da bazı tefsirlerde farklı bir çok rivâyet yer almış, tennûrun kime ait olduğu ve yeri

---

210 el-A'râf, 7/64.
211 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 344. Ayrıca bkz. Taberî, X, 263; Zemahşerî, II, 68.
212 İbn Kesîr, *Kısasü'l-Enbiyâ*, I, 80.
213 Taberî, XII, 412-413.

hakkında bir çok haber zikredilmiştir. Müfessirimiz de tefsirinde tennûr hakkında şu rivâyetleri zikreder.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: Gözlerimizin önünde (muhafazamız altında) ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca her cinsten eşler halinde iki tane ve bir de, içlerinden, daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni gemiye al. Zulmetmiş olanlar hakkında bana hiç yalvarma! zira onlar kesinlikle boğulacaklardır."[214]

"Rivâyet edilir ki: Tennûrdan su kaynamaya başladığı zaman Hz. Nûh (a.s.)'a sen ve beraberindekiler gemiye binin denildi. Oradan su çıkmaya başlayınca eşi Hz. Nûh (a.s.)'a haber verdi ve gemiye bindiler."

"Tennûr, Kûfe Mescidi'nin şu anki yerinde bulunuyordu."

"Hindistan'da bulunuyordu."

"Yarımadada "Ayn Verde" denilen yerde bulunuyordu."

"Denildi ki: Şam'da "Ayn Verde" denilen yerdedir."

"Kûfe Mescidi'nin "Kinde Kapısı" nın sağ girişi tarafında bulunuyordu."[215]

"Tennûr yeryüzünün en şerefli yeri ve yeryüzünün kendisi olduğu söylenmiştir."[216]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberlerin doğruluğunu gösteren herhangi bir delilin olmadığı ifade edilmekle birlikte tennûrun kime ait olduğu ve yeri hakkında söylenenlerin ekseriyetinin de isrâiliyât olduğu söylenmiştir.[217]

Tennûrun yeri hakkında söylenenler delile ihtiyaç duyan meseleler olup re'y ve tahmine dayalı değildir. Bunu bildiren sadık bir haberin olması lazımdır, fakat böyle bir şey yoktur. Söylenen şeylerin bir kıymeti olmayıp bunlara güvenilmeyeceği ifade edilmektedir.[218] Tûfan esnasında suyun en yüksek dağları ne ölçüde aştığına dair rivâyetler de tamamen Tevrat'a dayanır. Suyun dağları ne ölçüde aştığı bizi ilgilendirmez. Bunu bilmek ilmimizi artırmaz, bilmemekte eksiklik sayılmaz.

---

214 el-Mü'minûn 23/27; Hûd, 11/34-42; el-Ankebût, 29/14-15.

215 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 103. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 46; Taberî, XII, 405-406; Tevrat, Tekvîn, VII/19-20.

216 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 456

217 Reşîd Rızâ, XII, 75; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 352

218 Rıdvân, s. 142.

Fahreddin er-Râzî bu konudaki rivâyetleri naklettikten sonra şöyle demektedir: "Tennûrun yeri, eşinin haber vermesi ve tennûrun feverân etmesi ve zamanı ile ilgili olarak bil ki: Allah, tennûrun feverânını Hz. Nûh (a.s.)'un gemiye binip beraberindekilerle kurtulması için bir alâmet yapmıştır."[219]

Misal-7)

Beyzâvî, tûfanın kapladığı alan ve zamanı hakkında şu rivâyetleri nakleder:

"Suyun yerle göklerin arasını kapladığı ve geminin su içinde yüzdüğü söylense de sabit değildir."[220]

"Meşhur olan tûfanın dağların tepesini on beş arşın aştığıdır."[221]

"Rivâyet edildi ki: Hz. Nûh (a.s.) gemiye recep ayının onunda bindi, muharrem ayının onunda indi. Geriye kalan günleri de oruç tutarak bir yıla tamamladı."[222]

"Rivâyet edildi ki: Nûh (a.s.)'a kırk yaşında peygamberlik verildi, dokuz yüz elli yıl davet etti. Tûfandan sonra da elli yıl yaşadı."[223]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Nuh (a.s.)'a kırk yaşında peygamberlik verilmesi, Hz. Nûh (a.s.)'un yaşı ile ilgili haberleri içeren rivâyetler hakkında hiçbir delilin olmadığı söylenmiştir. Zikrettiğimiz rivâyette peygamberliğin kırk yaşında verildiği belirtilirken, İbn Kesîr bunun dört yüz yaşında verildiğini nakletmektedir.[224] Taberî de Hz. Nûh'a üç yüz elli yaşında peygamberlik verildiğini, kavmi arasında bin yıl yaşadıktan sonra üç yüz elli yıl daha yaşadığını nakletmektedir.[225]

Bu sözlerin hangisini alacağımızı, hangisini tasdik edip, hangisini tekzib edeceğimizi bilemiyoruz. Buna ilâveten Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edildiğini de bilemiyoruz. Bunlar, Ehl-i kitap'tan özellikle de Mukâtil b. Süleymân'dan rivâyet edilen haberlerdir.

Sonuç olarak bu haberlerin sıhhati hakkında kesin ve belirleyici olmamak, zararı ve faydası olmayan bu tür şeylerle ilgilenmemek gerekir.

---

219 Râzî, XXIII, 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 260; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 354; Tevrat, Tekvîn, VII/19-20.

220 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 457.

221 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 457. Ayrıca bkz. Taberî, XII, 419-420; Zemahşerî, II, 218; Tekvîn, VII/20.

222 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 458.

223 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 205. Ayrıca bkz. Taberî, XII, 419; Zemahşerî, III, 186.

224 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 280-281.

225 Taberî, XVIII, 376.

Hz. Nûh (a.s.)'un tûfandan sonra elli yıl yaşadığı hakkında da Kur'ân'da her hangi bir bilgi zikredilmemektedir.[226]

7. Geminin İstivâ Ettiği Dağ ile İlgili Rivâyetler

Misal-8)

Beyzâvî, Cûdî dağı hakkında tefsirinde şu rivâyetlere yer verir:

"Musul'da bir dağdır."

"Denildi ki: Şam'dadır."

"Denildi ki Âmel'dedir."[227]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin dağın yeri olarak birkaç rivâyet zikrettiği görülmektedir. Bu dağın Tevrat'ta zikredildiği üzere Ararat olarak ifade edilen maruf Cûdî dağı olduğu söylenmektedir. İbn Kesîr de ilgili rivâyetleri zikreder ve: "En doğrusunu Allah bilir" der.[228]

---

226 Rıdvân, s. 132.

227 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 458. Ayrıca bkz. Taberî, XII, 419; Zemahşerî, II, 218.

228 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 462-463; Neccâr, s. 37.

C. HZ. HÛD VE ÂD KAVMİ İLE İLGİLİ HABERLERDE İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin sizin ondan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?"[229]

1. Hz. Hûd'un Nesebi

Misal-1)

Kur'ân'da ismi zikredilen peygamberlerden bir tanesi de Âd kavmine gönderilen Hz. Hûd (a.s.)'dur. Beyzâvî, ilgili âyet-i kerîmeleri tefsir ederken Hz. Hûd (a.s.)'un nesebini gösteren şu silsileyi zikreder:

"Hûd (a.s.) b. Abdullah b. Rebâh b. el-Halûd b. Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nûh (a.s.)'tur."

"Denildi ki: Hûd (a.s.) b. Şâlih b. Arfahşid b. Sâm b. Nûh (a.s.), Ebu Âd'ın amca-sının oğludur."[230]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Hûd (a.s.)'un kıssası Kur'ân'dan başka herhangi mukaddes bir kitapta zikredilmemektedir. Bununla birlikte Kur'ân dışında zikredilen haberler sağlam bir kaynağa dayanmamaktadırlar. Kur'ân, Âd kavminin yurtlarını, vücut yapılarını, kuvvetlerini ve diğer hallerini zikretmektedir. Hz. Hûd (a.s.)'un zikredilen nesebi bazı tarih kitaplarından alınmadır. Zikredilen üçüncü görüşün Muhammed b. İshâk'a ait olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Dolayısıyla bu haberlerin bilinmesi zikredilecek olan nasslara bağlıdır.[231]

2. Hz. Hûd'un Da'veti, Kavminin Dua İçin Mekke'ye Gitmeleri

Misal-2)

Beyzâvî, Hz. Hûd (a.s.)'un kavminin kendisine inanmaması ve bunun neticesinde Allah'ın üzerlerine göndermiş olduğu belâ ve Âd kavminin dua için Mekke'ye gitmeleri hakkında tefsirinde şu uzunca rivâyete yer verir.

"Rivâyet edilir ki: Âd kavmi putlara tapıyorlardı. Allah, Hz. Hûd (a.s.)'u peygamber olarak gönderince onu yalanladılar. Âd kavmi aşırı gidince Allah üzerlerine üç

---

229 el-A'râf, 7/65-70.

230 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 344. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 68.

231 Neccâr, s. 49 vd. Ayrıca bkz. Harman, "Hûd", md., *DİA.*, İstanbul 1998, XVIII, 279-281.

gün yağmur yağdırmadı, Âd kavmi büyük bir zarara uğradılar. O gün insanlara bir belâ geldiği zaman müslüman müşrik herkes Mescid-i Harâm'a koşar, orada sıkıntıdan kurtulmak için Allah'a dua ederlerdi. Onlarda bu belânın kaldırılması için Mescid-i Harâm'a gittiler. Âd kavminden yetmiş kişilik bir grup Kayl b. Anz ve Mersed b. Amr'ın önderliğinde yola koyuldular O gün Mekke'de Amalika oturuyordu -onlar Amlik b. Lâvez b. Sâm b. Nûh (a.s.)'un soyundandırlar.- O sırada reisleri Muâviye b. Bekr idi. Mekke dışında Muâviye'nin yanına uğrayarak ona misafir oldular. Muâviye de onları misafir edip onlara ikrâmda bulundu. Âd kavmi, dayıları ve akrabaları gelirdi. Orada bir ay boyunca ikâmet edip içkiler içtiler. Muâviye'nin câriyeleri Cerâdetân onlara şarkılar söylüyorlardı. Muâviye'nin yanında uzun bir süre kalmaları ve asıl amaçlarını unutmaları üzerine Muâviye'yi kavmine karşı bir şefkat kapladı, onlara gitmelerini söylemekten çekindiğinden dolayı, bunu bir şiir yazarak câriyelerine okutmak suretiyle onlara amaçlarını hatırlattı.

Câriyeler bu şiiri okuyunca kavim niçin geldiklerinin farkına vardılar. İçlerinden Mersed şöyle dedi: "Vallahi dualarınızla yağmur yağmaz, ancak peygambere uyar ve Allah'a tövbe ederseniz ancak o zaman yağmur yağar."

Kavim; Muâviye'ye: "Bunu yanında tut. Bu bizimle birlikte Mekke'ye gelmesin o bizim dinimizi bırakıp Hûd'un dinine girmiştir. Sonra Mekke'ye girdiler. İçlerinden Kayl şöyle dua etti: "Allah'ım! eskiden olduğu gibi şimdi de Âd'a yağmur ver. Allah biri beyaz biri siyah ve birisi de kırmızı olmak üzere üç bulut yarattı. Sonra ona gökten bir ses: "Kendin ve kavmin için bu bulutlardan birisini seç" diye seslendi. Kayl:"Şu siyah bulutu seçtim, çünkü bulutların yağmur yüklü olanı odur" dedi. Nihayet el-Muğîs denilen vadiden bu bulut çıkıverdi. Bulutu gördüklerinde sevindiler ve:"İşte yağmur bulutu, yağmur yağacak" dediler. Buluttan üzerlerine yok eden bir rüzgar geldi. Hz. Hûd (a.s.) ve ona iman edenler kurtuldular. Mekke'ye geldiler ve orada ölene kadar Allah'a ibadet ettiler."[232]

---

[232] Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 345-346. Ayrıca bkz. Taberî, X, 270-271-272-273-274; Zemahşerî, II, 69-70; IV, 45.

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin uzunca zikretmiş olduğu ve isrâiliyyâttan olduğu söylenen bu haberi İbn Kesîr, Muhammed b. İshâk rivâyeti ile nakleder ve haber hakkında bu garip bir siyâktır" der. Aynı haberi Âlûsî de tefsirinde nakletmektedir[233]

3. Âd Kavmi ve Şeddâd

Misal-3)

Beyzâvî, Âd'ın iki oğlu Şeddâd ve Şedîd, Şeddâd'ın İrem bahçesini yaptırması ve helâk olması hakkında şu rivâyeti nakletmektedir:

"Denildi ki: Âd'ın Şeddâd ve Şedîd adında iki oğlu vardı. Her ikisi de kral olunca insanlara zulmetmeye başladılar. Şedîd ölünce krallığın hepsi Şeddâd'a kaldı. Ma'mûre denilen yeri ele geçirdi ve diğer krallar da kendisine boyun eğmek zorunda kaldılar. Cennetle ilgili haberleri duyunca Aden'de cennet gibi bir yer yaparak İrem diye isimlendirdi. Tamamladığı zaman ailesi ile birlikte oraya gitmek için yola çıktı. Gideceği yere bir gün bir gecelik mesafe kalınca Allah üzerlerine bir sayha gönderdi ve helâk oldular."[234]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haber hakkında Ebû Şühbe mevzû olduğunu söyler ve Huffâz'ın buna işaret ettiklerini yazar. Haber üzerinde uydurma alâmetleri görülmektedir.[235]

---

233 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 236; Âlûsî, X, 160 vd.

234 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 594. Ayrıca bkz. Zemahşerî, IV, 209. el-Fecr 10-12. âyetlerin tefsîri.

235 Ebû Şühbe, s. 283.

D. HZ. SÂLİH VE KAVMİ SEMÛD İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da, size bir mûcize olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin, (içsin); ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar. Düşünün ki, (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın. Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: Siz Sâlih'in, Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlarda şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlarız, dediler. Büyüklük taslayanlar dediler ki: "Biz de sizin inandığını inkar edenleriz. Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler ve Rabbinin emrinden dışarı çıktılar da: Ey Salih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen bizi tehdit ettiğin azabı bize getir, dediler. Bunun üzerine onları o (gürültü) sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü dona kaldılar."[236]

1. Hz. Sâlih ve Semûd

Misal-1)

Beyzâvî, Hz. Sâlih (a.s.)'in nesebi ve Semûd ismi ile ilgili olarak şu rivâyetlere yer verir:

"Sâlih (a.s.) b. Ubeyd b. Âsaf b. Mâsih b. Ubeyd b. Hâzır b. Semûd."

"Araplardan bir kabilenin ismidir. Büyük babaları Semûd b. Âd b. İrem b. Sâm b. Nûh (a.s.)'un ismiyle isimlendirilmişlerdir. Denildi ki: Sularının azlığından dolayı bu ismi almıştır."[237]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu Semûd'un büyük babalarının ismi olduğu ile ilgili haber hakkında Âlûsî, Sa'lebî'den menkûldür" der.[238]

---

236 el-A'râf, 7/73-78.

237 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 346. Ayrıca bkz. Taberî, X, 282; Zemahşerî, II, 70.

238 Âlûsî, VIII,162; Neccâr, s. 58.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu rivâyetleri Sa'lebî'nin de aynen zikrettiği görülür.[239]

2. Semûd'un Yeri ve Kendilerine Verilen Mûcize

Misal-2)

Beyzâvî, Semûd'un yerleşim birimi, kavminin Hz. Sâlih (a.s.)'ten mûcize istemeleri, kendilerine mûcize olarak devenin gönderilmesi, deveyi kesmeleri, Hz. Sâlih (a.s.)'in azabı haber vermesi ile ilgili olarak şu rivâyetlere yer vermektedir:

"Semûd'un yerleşim yeri el-Hicr topraklarıdır. Hicâz Şam arası Vadi'l-Kurâ'ya kadar olan yerlerdi."[240]

"Rivâyet edilir ki: Semûd kavmi Âd kavminden sonra yurtlarını imâr ettiler. Nesilleri çoğaldı. Semûd kavmi uzun ömürlü olduklarından yapmış oldukları evler kendilerine dar gelmeye başlayınca dağları oyarak evler yaptılar. Bolluk ve genişlik içerisinde yaşıyorlardı. Yeryüzünde azgınlaşıp fesat çıkarmaya ve putlara tapmaya başladılar. Allah şereflilerinden kendilerini uyarsın diye Hz. Sâlih (a.s.)'i gönderdi. Kavmi Hz. Sâlih (a.s.)'ten mûcize istediler. Hz. Sâlih (a.s.): "Mûcize olarak ne istiyorsunuz" dedi. Kavmi: "Bizimle birlikte bayramımıza katıl, sen ilâhını bizler de ilâhlarımızı çağıralım kimin duası kabul edilirse ona uyulsun" dediler. Hz. Sâlih (a.s.) onlarla birlikte gitti. Putlarını çağırdılar fakat putları karşılık vermedi. Sonra reisleri Cunda' b. Amr, kâsibe denilen bir kaya parçasına işaret ederek: "Bu kayadan on aylık gebe ve karnı aç bir deve çıkart, eğer bunu yaparsan sana inanırız" dedi. Hz. Sâlih (a.s.) de çıkması halinde iman etmelerine dair kendilerinden söz aldı. Kavmi: "Evet, inanırız" diye söz verdiler. Hz. Sâlih (a.s.) namaz kılıp Allah'a dua etti ve kaya, bir canlının doğurması gibi hareketlenmeye başladı. Kaya yarılıp içerisinden onların istediği gibi tüylü ve karnı aç bir deve çıktı. Onlar deveye bakakalmışlardı. Sonra aynı deve kendisi gibi büyük bir yavru doğurdu. Cünda' b. Amr' ile beraberinde bir grup iman ettiler.Geride kalanların iman etmelerine Züab b. Amr putlarının sahibi el-Hubâb ve kahinleri Rubâb b. Sahr mani oldular.

Deve, yavrusu ile birlikte gündüz ağaçlardan yiyerek akşamları da sudan içerek aralarında yaşıyordu. Deve kuyudan su içtiği zaman, kuyunun bütün suyunu içiyor,

---

239 es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nîsabûrî, *Arâisu'l-Mecâlis (Kısasü'l-Enbiyâ)*, Beyrut 1985, s. 66-67.

240 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 346. Ayrıca bkz. Taberî, X, 282.

onlar da kaplarını dolduracak şekilde devenin sütünü sağıp içiyorlar ve sütten geri kalanını da saklıyorlardı.

Deve, yazın vadinin sırtlarında dolaşıyor, kendisinden korkan hayvanlar da vadiye iniyorlardı. Deve, kışın vadide kalıyor diğer hayvanlar ise vadinin sırtlarına kaçıyorlardı. Bu durum kavmin zoruna gidince onu öldürmek istediler. Onlardan Uneyza Ümmü Ğanm ve Sadaka b. el-Muhtâr deveyi kesmeyi onlara hoş gösterdiler. Onlar da deveyi keserek etini aralarında paylaştılar. Devenin yavrusu Kâre denilen dağa çıktı. Üç günden sonra Hz. Sâlih (a.s.): "Yavrusuna yetişin belki size azap gelmez" dedi. Yavruyu yakalamak istediler, ama kaya yarılıp yavru içerisine girdi ve gözlerden kayboldu.

Hz. Sâlih (a.s.): "Yarın yüzleriniz sapsarı, ikinci gün kıpkırmızı ve üçüncü günde kararacak, bundan sonra da size azap gelecektir" dedi. Kendilerinde azabın alametlerini görünce Hz. Sâlih'i öldürmek istediler. Fakat Allah onu kurtardı ve Hz. Sâlih Filistin'e gitti. Dördüncü günün kuşluk vaktinde durup beklemeye başladılar. Semadan kalplerini parçalayan bir ses geldi ve helâk oldular."[241]

Tahlil ve Değerlendirme

Yüce Allah Kur'ân'da bir mûcize ve delil olarak dişi bir deveden bahsetmekte ve bununla birlikte bu devenin Hz. Sâlih (a.s.)'in kavmi tarafından kesildiğini haber vermektedir. Bunun dışındaki tafsilat Kur'ân'da yer almamaktadır.

Beyzâvî'nin tefsirinde uzunca zikretmiş olduğu bu haberlerin isrâiliyyâttan olduğu söylenmiştir. Bu haber hakkında Fahreddin er-Râzî: "Bil ki Kur'ân devenin mucize olduğuna delâlet etmiştir. Hangi yönden mûcize olduğu zikredilmemiştir" demektedir.[242]

3. Semûd'un Helâki

İlgili Âyet-i Kerimeler

Misal-3)

"O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı. Allah'a and içerek birbirlerine şöyle dediler: Gece ona ve ailesine baskın yapalım (hepsini öldürelim); sonra da sahiplerine: "Biz (Salih) ailesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz" diye-

---

241 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 346-347. et-Taberî, buna yakın rivâyetlerle zikreder, Taberî, X, 283-284-285-286-287-288-289; Zemahşerî, II, 70-71.

242 Râzî, XIV, 131-132; Âlûsî, VIII, 166.

lim. Onlar böyle tuzak kurdular. Bizde kendileri farkında olmadan, onların planlarını alt üst ettik." [243]

Beyzâvî, Semûd'un helâki ve kavmi tarafından Hz. Sâlih (a.s.)'e suikast girişimlerini şöyle nakletmektedir:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Sâlih (a.s.)'in el-Hicr'de bulunan vadide namaz kıldığı bir mescidi vardı. Kavmi: "Sâlih bizlerden üç gün içerisinde kurtulacağını zannediyor. Bizler üç günden evvel ondan ve ailesinden kurtulalım, dediler. Onu öldürmek için vadiye gittiler. Gittikleri zaman üzerlerine bir kaya düştü, vadinin ağzını kapattı ve orada yok oldular, geride kalanlar ise sayha ile yok oldular."[244]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Sâlih (a.s.)'in kavmi tarafından suikast girişimleri ve Hz. Sâlih (a.s.)'in kavminin helâk olması ile ilgili olarak zikretmiş olduğu bu tafsilatlı haberleri İbn Kesîr tefsirinde zikreder ve herhangi bir yorum getirmez.[245]

4. Deveyi Kesenin İsmi

Misal-4)

Beyzâvî, deveyi kesen kişinin ismi hakkında şunu nakletmektedir. Bazı kaynaklarda deveyi kesenin ismi "Kudâr" olarak zikredilmektedir:

"Kar(d)âr b. Sâlif Uhaymir Semûd idi."[246]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu deveyi kesenin ismi ile ilgili olarak zikretmiş olduğu haberi İbn Kesîr tefsirinde tefsirinde zikreder ve: "En doğrusunu Allah bilir" der. Dolayısıyla âyette *"deveyi boğazladılar"* buyrulmakta ve deveyi boğazlama işi kabilenin tamamına isnad edilmiş olmaktadır.[247]

---

243 en-Neml, 27/48-50.
244 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 179. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 93, X, 284.
245 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 238; Âlûsî, VIII, 167.
246 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 448. Ayrıca bkz. Taberî, XXIV, 450; Zemahşerî, IV, 47.
247 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* II, 238.

E. HZ. İBRÂHİM İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

1. Hz. İbrâhim'in Babasının İsmi ile İlgili Haberlerdeki İsrâiliyyât

Misal-1)

Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasından ismini zikrederek bahseder. Bununla birlikte müfessirler tefsirlerinde Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasının isminin Tareh olduğu ile ilgili rivâyeti de zikretmişlerdir. Müfessirimiz Beyzâvî de Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasının isminin Tareh olduğu ile ilgili rivâyeti tefsirinde zikreder.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"İbrâhim, babası Âzer'e: Bir takım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti. Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem dedi."[248]

Beyzâvî, Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasının ismi ile ilgili olarak şu haberleri nakleder: *"Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasının ismi tarih kitaplarında Târeh olarak zikr-edilir."*

"Denildi ki: Âzer, ibadet etmiş olduğu putun ismi idi. Sürekli bu puta ibadet ettiğinden bu putun ismi ile isimlendirildi. Denildi ki: Bundan maksat puttur."[249]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasının ismini Kur'ân "Âzer" olarak zikreder. Buna rağmen İslâm bilginlerinden bazıları "Âzer" kelimesinin Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasının lakabı, erkek kardeşinin ismi, babasının ismi veya bir putun ismi olması ihtimalinden bahsederek Kur'ân'ın zâhirinden uzaklaştıkları ve Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasının adının Târeh olduğunu iddia ettikleri görülmektedir.[250] Buna sebep olarak ta bu ismin Tekvîn'de böyle tespit edilmiş olması gösterilir.[251] Buna dair sahih hadislerde asla bir işaretin olmadığı ve İslâm'a girmiş olan mühtedilerce ortaya atılmış bir isim olduğu ifade edilmektedir. Buhârî *Târihu'l-Kebir*'de[252] Hz. İbrâhim (a.s.)'in babasının isminin Âzer olduğunu zikretmiş ve bu ismin Tevrat'ta Târeh olarak zabt edildiğine de dikkatimizi çekmiştir. Bütün İslâm tarihçileri Hz. İbrâhim (a.s.)'in nesebini tespit ederken mutlaka

---

248 el-En'âm, 6/74-76.
249 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 307-308. Ayrıca bkz. Taberî, IX, 344; Tevrat, Tekvîn, XI/26.
250 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 155.
251 Tevrat, Tekvîn, XI/26.
252 Buhârî, *Târihu'l-Kebir*, Haydarâbâd 1362, I, 5.

Târeh isminden söz açmışlar, fakat Buhârî dışında hemen hemen hiç kimse bunun Tevrat rivâyeti olduğuna dikkat etmemişlerdir. Bu rivâyet açıkça Kur'ân'a zıttır. Bu zıtlık sebebiyle Tevrat'ın bu konudaki beyanı ve tarihçilerle müfessirlerin kaydettikleri rivâyetlere itibar edilemez. İbn Kesîr, babasının isminin Târeh veya putun ismi olduğunu zikrettikten sonra "Allah bilir" demiştir.[253]

2. Hz. İbrâhim'in Ateşe Atılması

Misal-2)

Beyzâvî, Hz. İbrâhim (a.s.)'in ateşe atılmasını anlatırken Hz. İbrâhim (a.s.)'in Nemrûd'la olan konuşması, ayrıca Cebrâil ile olan diyalogu hakkında tefsirinde şu rivâyeti zikreder:

"Rivâyet edildi ki: Büyük bir yer yapıp içerisini ateşle doldurdular. Sonra da Hz. İbrâhim (a.s.)'i bağlayıp mancınığın içerisine koyarak ateşin içerisine attılar. Cebrâil (a.s.) Hz. İbrâhim (a.s.)'e gelerek: "Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. Hz. İbrâhim (a.s.): "Senden isteyeceğim bir ihtiyacım yok" dedi. Cebrâil (a.s.):"Öyleyse Rabbinden iste" dedi. Hz. İbrâhim (a.s.):"O benim halimi biliyor, bu yeter" dedi. Allah -Hz. İbrâhîm (a.s.)'in sözünün bereketi ile ateş toplanan yeri bir bahçe kıldı ve Hz. İbrâhim (a.s.)'in bağlandığı ipler hariç hiçbir şey yanmadı. Nemrûd, kuleden Hz. İbrâhim (a.s.)'in durumunu görünce: "Ben senin Rabbine yakınım" dedi ve dört bin sığır kestirerek Hz. İbrâhim (a.s.)'i serbest bıraktı. Hz. İbrâhim (a.s.) ateşe atıldığı gün on altı yaşında idi.""Denildi ki: Ateş olduğu gibi yanıyor, fakat Hz. İbrâhim (a.s.)'e zarar vermiyordu."[254]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. İbrâhim (a.s.)'in ateşe atılması için kavminin bir yer yapıp içerisini ateşle doldurduktan sonra Hz. İbrâhim (a.s.)'i mancınığa koyarak ateşe atmaları gibi haberlerin sahih olduğunu gösteren bir haber yoktur. Bu gibi haberler ancak peygamberden gelecek bir haberle bilinir. Böyle bir şey olmadığına göre bunlar ne tasdik ne de tekzib edilmeyen isrâiliyyât türünden haberler olarak değerlendirilmiştir.

Nemrûd'un dört bin sığır kestirmesi ve Hz. İbrâhim (a.s.)'i serbest bırakması sahih olmayan haberlerden olup isrâiliyyâttan olduğu ifade edilmektedir.[255]

---

253 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 155; Râzî, XIII,31; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 368.

254 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 74. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 308-309; Zemahşerî, III, 16.

255 Rıdvân, s. 147-149.

Advâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân sahibi bu konuda şunları söylemektedir: "Nemrûd'un Hz. İbrâhim (a.s.)'i kuleden seyrettiği ve Hz. İbrâhim (a.s.)'in sedir üzerinde gölge meleği ile konuştuğunu gördüğü, Nemrûd'un: *"İlâh senin ilâhındır. Ona dört bin sığır kurban edeceğim"* dediği ve Hz. İbrâhim (a.s.)'i serbest bıraktığı gibi rivâyetler bü-tünüyle isrâiliyyât olup, müfessirler bu kıssada ve peygamberlerle ilgili kıssalarda bun-ları zikretmektedirler."[256]

Âlûsî, bu hususta şunları söylemektedir: "Bu hususta sahih olan Hz. İbrâhim (a.s.)'in ateşe atıldığı ve ateşin Hz. İbrâhim (a.s.)'e serin ve selâmet olduğudur."[257]

Hz. İbrâhim (a.s.)'in ateşe atılmadan önce Cebrâil (a.s.) ile bazı şeyler konuştuğu ve ona: *"O benim hâlimi biliyor o bana yeter"* dediğini ifade eden rivâyetlerin de aslı-nın olmadığı söylenmiştir.[258]

3. Hz. İbrâhim'in Kestiği Kuşların Cinsi

Misal-3)

Hz. İbrâhim (a.s.), Yüce Allah'tan kendisine ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini istemişti. Yüce Allah Hz. İbrâhim (a.s.)'e dört kuş almasını, bunları keserek dağların üzerine bırakmasını ve onları tekrar çağırmasını emretmişti. Fakat Kur'ân'da bu kuş-ların hangi kuşlar olduğu belirtilmemiş, sadece kuş olduğu ifade edilmiştir. Bununla bir-likte bazı müfessirler tefsirlerinde detaylara yer vererek kuşların cinslerini belirlemeye çalışmışlardır. Müfessirimiz de bu rivâyetlerden bazılarına yer vermiş ve kuşların cinsi ile ilgili rivâyetleri tefsirine almıştır.

İlgili Âyet-i Kerîme

"İbrâhim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrâhim: Hayır! İnandım, fakat kalbimin mut-main olması için, (görmek istedim), dedi. Bunun üzerine Allah: Öyle ise dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azizdir, hakimdir, buyurdu."[259]

1) *"Tavûs kuşu idi."*

2) "*Horoz idi."*

---

256 eş-Şınkîtî, Muhammed el-Emîn, *Advâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân,* Mekke 1426, IV, 737.
257 Âlûsî, XVII, 69.
258 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 372.
259 el-Bakara, 2/260.

3) *"Karga idi."*

4) *"Güvercin idi."*

Bazıları güvercin yerine akbabayı saymışlardır."[260]

"Rivâyet edilir ki: Allah, Hz. İbrâhim (a.s.)'e kuşları kesmesini tüylerini yolması-nı, parçalara ayırmasını, başlarını ellerinde tutarak diğer parçalarını birbirine karış-tırıp dağlara bırakmasını, daha sonra da bunları çağırmasını emretmiştir. Hz. İbrâhim (a.s.) de emredileni yaptı ve kuşları tekrar çağırdı. Dağlara atılmış parçalar da uçuşa-rak birbirlerine eklendiler ve başlarla tekrar birleştiler."[261]

Tahlil ve Değerlendirme

Yüce Allah'ın Hz. İbrâhim (a.s.)'e ölüleri nasıl dirilttiğini göstermek maksadıyla kendisine almasını emrettiği dört kuşun ne olduğu hakkındaki rivâyetleri yukarıya aldık. Bu rivâyetler yediye kadar çıkmaktadır. Hz. İbrâhim (a.s.) eğer almışsa dört kuş almış-tır. Bu, bir anda sayılır ve biter. Bu isimlerin, değişik şekillerde zikredilerek yediye ka-dar çıkarılması işin içinde bir şek bulunduğunu hemen ifhâm ediyor. Bu kuşlara dair Hz. Peygamber (s.a.v.)'den herhangi bir beyan gelmemiştir. Bunlar tam bir isrâiliyyât numû-nesidirler; hiçbir faydaları da yoktur. Kitapları bunlarla doldurmak, okuyucuları meşgul etmek ve böyle şeylerle ömür tüketmek en azından abestir.

Ayrıca Hz. İbrâhim (a.s.)'in kuşları alıp kestiği, tüylerini yolduğu, etlerini parça-layıp birbirine karıştırdığı, ezip hamur yaptığı hususunda bir çok şeyler söylenmiştir ki âyetin bunlara delâlet etmediği ve bunların baştan sona lüzumsuzluk örnekleri olduğu ifade edilmiştir.[262]

4. Kurban Edilmek İstenenin Hz. İsmâil mi, Yoksa Hz. İshâk mı Olduğu ile İlgili Haberlerdeki İsrâiliyyât

Misal-4)

Beyzâvî, kurban edilmek istenenin Hz. İsmâil (a.s.) mi yoksa Hz. İshâk (a.s.) mı olduğu meselesi yanında bu konu ile alakalı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e isnad edilen bazı haberlere de tefsirinde yer verir. Bu haberler cümlesinden olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in babasının Abdulmuttalib'in en küçük evladı olduğunu bildiren

---

260 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 137.

261 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 138. Ayrıca bkz. Taberî, IV, 633-634; Zemahşerî, I, 159.

262 Râzî, VII, 36; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I, 323; Reşîd Rızâ, III, 55; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 370-371.

"Ben iki kur-banlığın evlâdıyım" haber ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen nesep silsilesi zikr-edilebilir.

Beyzâvî, Hz. İbrâhim (a.s.)'in kurban etmekle emrolunduğu evlâdının Hz. İsmâil (a.s.) değil de Hz. İshâk (a.s.) olduğu hakkındaki rivâyete de yer verir ve tefsirinde bu konuda şu haberi nakleder.

"Zâhir olan muhatabın Hz. İsmâil (a.s.) olduğudur. Çünkü, Hz. İshâk (a.s.)'ın doğumunun müjdesi Hz. İsmâil (a.s.)'in doğum müjdesinden sonra gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)' den rivâyet edilen şu hadis bunu desteklemektedir. "Ben iki kurbanlığın evlâdıyım." Bunlardan birisi dedesi Hz. İsmâil (as.), diğeri ise babası Abdullah'tır. Abdulmuttalib, şâyet Allah kendisine zemzem kuyusunu kazmayı veya on erkek evlât nasip ederse bir evlâdını kurban etmeyi Allah'a adamıştı. Allah bunu kendisine nasip edince kur'a çekti ve kur'a Abdullah'a çıkınca, bunun karşılığında yüz deve fidye verdi."[263]

Tahlil ve Değerlendirme

"Ben iki kurbanlığın evlâdıyım" hadisini Zemahşerî *el-Keşşâf'*ta, İbn Hacer el-Keşşâf hadislerini tahrîcinde herhangi bir yorum yapmadan tahrîc eder. Bununla birlikte hadisin aslının olmadığı söylenmiştir.

Hadisi, Aclûnî *Keşfü'l Hafâ* da zikreder ve şöyle der: "el-Keşşâf'ta da böyledir. ez-Zeylaî ve İbn Hacer tahrîclerinde : "Bu lafızla görmedik" dediler. el-Hâkim b. Cerîr'in Muâviye b. Ebi Süfyân hadisi olarak tahrîc ettikleri: *"A'rabinin biri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek: "Ey ibnü'z-zebîhayn! Allah'ın sana vermiş olduğu nimetlerden bana say" deyince, Hz. Peygamber güldü."* Bu hadis son derece zayıftır ve hüccet olamaz. İbn Kesîr tefsirinde bu hadisi zikretti ve "bu gerçekten garip bir hadistir" dedi. Ve ayrıca şunları söylemektedir: Boğazlanması emrolunan çocuğun Hz. İsmâil (a.s.) olduğu kesin ve sahih haberlerde vârid olmuştur. Zehebî: " İsnâdı son derece zayıftır" der-ken Elbânî de: "Bu lafızlarla bu haberin aslı yoktur" der. [264]

Yukarıda zikrettiğimiz bu haberi *Sîret'*inde nakleden İbn Hişâm, İbn İshâk'ın bu rivâyetinde *"Fî mâ Yez'umûn, vallâhu a'lam"* tabirini kullandığını nakleder. *er-Rav-*

---

263 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 298-299. Ayrıca bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (*Ravdu'l-Unf* ile birlikte.) Kahire ty. I, 179; Zemahşerî, II, 273.

264 Zemahşerî, III, 308; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 19; el-Münâvî, Abdürraûf, *el-Fethu's-Semâvî*, thk. Ahmed Mücteba b. Nezîr Âlim es-Selefî, Riyâd 1409, III, 955; el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amma'ştehere mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrût 1988 (Keşfu'l-Hafâ), I, 199.

du'l-Unf sahibi ise bu haber hakkında: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in babasının, Abdülmuttalib'in en küçük çocuğu olduğu" haberi bilinmemektedir. Yoksa Hz. Hamza Hz. Peygamber (s.a.v.)'den yaşça daha küçüktür. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası Abbas da Hz. Hamza'dan yaşça daha küçüktür. "Rivâyetin, kurban zamanında en küçük çocuğu idi" denmesi gerekirdi" demektedir.[265]

Misal-5)

Beyzâvî'nin bu hususta nakletmiş olduğu diğer bir haber de şöyledir:

"Rivâyet edilir ki: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hangi nesep daha şereflidir? diye so-rulduğu zaman, Hz. Peygamber (s.a.v.): "Yûsuf (a.s.) Sıddıkullah b. Ya'kûb, İsrâilullah b. İshâk Zebihullah b. İbrâhim b. Halilullah" cevabını verdi."[266]

Beyzâvî, bu haberi zikreder ve peşinden şu rivâyeti de getirir: Doğru olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğidir: *"Yûsuf (a.s.)' b. Ya'kub b. İshâk b. İbrâhim"* zevâid râvidendir. Hz.Ya'kûb'un benzeri bir şekilde bir şey yazdığı ise sabit değildir.

Beyzâvî "denildi ki" ifadesiyle şu haberi nakleder:

"Hz. İbrâhim (s.a.v.)'e dostluk ve ateşten kurtarmak ile, Hz. İshâk'ı da kurban edilmekten kurtarmak ve büyük bir kurban fidâ etmekle, nimetini tamamlamıştır."[267]

Tahlil ve Değerlendirme

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda kurban edilmek istenenin Hz. İshâk (a.s.) değil de Hz. İsmâil (a.s.) olduğu zikredilmektedir. Kurban edilmek istenenin Hz. İshâk (a.s.) olduğu ile ilgili haberlerin isrâliyyât türünden haberler olduğu ve Tevrat'tan alındığı ifade edilmektedir. Âlimler, kurban edilmek istenenin Hz. İshâk (a.s.) olduğu hakkındaki görüşlerini detaylı olarak açıklamışlardır. Beyzâvî'nin kendisi de "zâhir olan burada kurban edilmek istenenin Hz. İsmâil (a.s.) olduğudur" der ve kurban edilmek istenenin Hz. İsmâil (a.s.) olduğu görüşünü ayrıca belirtir.[268]

---

265 es-Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah, *Ravdu'l-Unf,* Kahire 1973, I, 176.

266 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 299.

267 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 426. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 273; Tevrat, Tekvîn, XII/1-19.

268 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 298. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Özcan Hıdır, s. 286 vd. Bu konuda Muhammed Hamidullah şöyle demektedir: ''Müslüman müelliflerin hepsinin ittifâkla beyân ettikleri bir husus şudur: Hz. İbrâhim'in kurban etmek istediği oğlu Hz. İsmâil'dir. Bu ittifâka uymayan tek istisna İbn Abbas (r.a.)'dır. Ondan birbirine zıd üç söz rivâyet edilir: ''Bu İsmâil'dir'', ''Bu İshâk'tır'', ''Bu İshâk'tır diyenler yalancıdır.'' (İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ân, IV, 17-18; Taberî, XXIII, 53.) Öyle geliyor ki ikinci rivâyet bir telhîstir ve İbn Abbas: ''Yahudilere göre, kurban edilen İshâk'tır, fakat bu sahih değildir'' demek istemiştir. Muhtevadan koparılan bir telhîs, hâliyle, ifâde edilen fikri kolayca tahrîf eder. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere İbn Abbas'tan gelen üç rivâyet de aynı şeyi söylemektedir ve bu meselede müslümanların

Beyzâvî'nin neseb hakkında zikrettiği bu haberler hakkında Dârekutnî: "Bu haber mevzû ve batıldır, İshâk b. Vehb, İbn Vehb adına hadis uydururdu" demektedir.[269]

5. Hz. İsmâil'in Kurban Edilişi ile İlgili Olarak Hz. İbrâhim'in Gördüğü Rüya

Misal-6)

Beyzâvî, Hz. İbrâhim (a.s.)'in Hz. İsmâil (a.s.)'i kurban etmeden önce bazı rüyalar gördüğünü, bu rüyaların üç gün devam ettiğini ve bu üç günden sonra kendisinin bu işten emin olduğunu bildiren rivâyetler zikreder. Bununla birlikte fidye olarak getirilen koçun nereden getirildiği ve bu koçla ilgili başka haberlere de yer verir.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Her ikisi de teslim olup onu alnı üzerine yatırınca: Ey İbrâhim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükafatlandırırız. Bu gerçekten çok açık bir imtihândır, diye seslendik."[270]

"Hz. İbrâhim (a.s.) rüyayı bizzat görmüş olabileceği gibi bu mânaya gelecek şekilde tabiri olarak da görmüş olabilir."

"Denildi ki: Hz. İbrâhim (a.s.) rüyayı terviye günü gördü. Bir şahıs kendisine rüyasında şöyle sesleniyordu: "Allah sana oğlunu kurban etmeni emrediyor." Sabahlayınca bu rüyasının Allah'tan mı yoksa şeytandan mı olduğunu anlamak için beklemeye başladı. Akşamlayınca aynı rüyayı bir daha gördü ve Allah'tan olduğunu anladı. Sonra üçüncü gecede aynı şeyleri gördü ve kurban etmek için davrandığında kendisine bunlar söylendi. Bundan dolayı bu üç gün: terviye, arafe ve nahr diye isimlendirildi."[271]

6. Hz. İsmâil'in Kurban Ediliş Meselesi ve Fidye

Misal-7)

Beyzâvî, Hz. İbrâhim'in gördüğü bu rüyanın Allah'tan mı yoksa şeytandan mı olduğu, terviye, arefe ve nahr günlerinin isimlendirilmesi, getirilen koçun nereden getirildiği, koçun el-Cemre denilen yere kaçması ve burada yedi taş atması ve bu taş atmanın sonradan sünnet olması ile ilgili olarak şu haberlere yer verir.

---

ittifâkı tamdır, hiçbir istisnâ yoktur.'' Bkz. Muhammed Hamidullah, ''İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât Yâhut Gayr-i İslâmî Menşeli Rivâyetler'', trc. İbrahim Canan, *AÜİİFD*, II, Ankara 1997, s. 308.

269 İbn Hacer el-Askalâni Ahmed b. Ali, *el-Kâfî'ş-Şâf fî Tahrîci Ehâdisi'l-Keşşâf* (Zemahşerî tefsiriyle birlikte) Beyrut ty. s. 141; Münâvî, III, 956, 957; Şelyût, s. 149.

270 es-Saffât, 37/103-106.

271 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 298. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 580 vd., IX, 603; Zemahşerî, III, 307.

"Denildi ki: Cennetten bir koç idi."

"Denildi ki: Sebir'den getirilen bir dağ keçisi idi."

"Rivâyet edildi ki: Keçi kendisinden el-Cemre denilen yerde kaçtı. Onu yakalayana kadar yedi taş attı ve bu da sünnet oldu."[272]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin nakletmiş olduğu Hz. İbrâhim'in gördüğü rüya ve koçla ilgili haberlerin isrâiliyyâttan olduğu söylenmiş ve Kur'ân'ın belirttiği şeye muhalif olduğu belirtilmiştir. Hz. İbrâhim (a.s.) tarafından oğlu Hz. İsmâil (a.s.) yerine kurban edilen koçun adı, rengi, biçimi, kaç yıl cennet'te kaldığı, kaç yıl otladığı, Hz. İbrâhim (a.s.)'e gelişi, kaçması, kovalanması, nerede ve hangi cins ağaca bağlı olduğu, Hâbil'in takdim ettiği kurbanlık olması vs. gibi bilgileri ihtiva eden rivâyetler isrâiliyyât türünden haberler olarak zikredilmekte ve bunların lüzumsuz ve faydasız şeyler olduğu belirtilmektedir.[273]

7. Kâbe'nin Yapılışı

Misal-8)

Kâbe, Yüce Allah'ın Mekke'de ibadet için inşa ettirdiği ilk evdir. Bazı tefsir kitaplarında Kâbe ile ilgili olarak ilk kim tarafından yapıldığı, tûfanla birlikte durumunun ne olduğu gibi rivâyetlerin yer aldığı görülmektedir.

Beyzâvî de tefsirine Kâbe'yi ilk inşa edenin, tûfan ile birlikte durumunun ne olduğu, tûfanın Kâbe'ye ulaşıp ulaşmadığı, Hz. Âdem (a.s.)'den önceki durumu ile ilgili haberleri nakletmiştir. Bu rivâyetleri zikretmeden önce ilgili âyet-i kerîmeyi zikrederek daha sonra da nakledilen rivâyetleri tahlil etmeye çalışacağız.

İlgili Âyet-i Kerîme

"Şüphesiz alemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (ma'bet) Mekke'deki (Kâbe)'dir."[274]

Misal-9)

Beyzâvî, Kâbe'nin yapılışı hakkında şu haberleri nakleder:

"Denildi ki: Kâbe'yi ilk olarak bina eden Allah'tır."

"Denildi ki: Kâbe'yi ilk olarak Hz. Âdem (a.s.) bina etmiştir. Kâbe tûfanla birlikte yıkılınca Hz. İbrâhim (a.s.) Kâbe'yi yeniden yaptı."

---

272 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 300.
273 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 371.
274 Âl-i İmrân, 3/96.

"Denildi ki: Âdem (a.s.)'den önce şimdiki evin yerinde "ed-Durâh" denilen bir yer vardı. Melekler bu yerin etrafında tavâf ederlerdi. Hz. Âdem (a.s.) yeryüzüne indirilince burayı tavâf ve hac etmekle emrolundu. Tûfanda dördüncü kat semaya kaldırıldı. Melekler burada Kâbe'yi tavâf ederlerdi. Bu rivâyet ise âyetin zâhirine aykırıdır."[275]

"Tûfan Kâbe'ye ulaşmadı. Bundan dolayı Atîk diye isimlendirildi."[276]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Kâbe ile ilgili olarak nakletmiş olduğu bu haberlerin çoğunluğunun isrâiliyyâttan alınma haberler olduğu, Kâbe'nin Hz. İbrâhim (a.s.)'den önce yapıldığını ihtivâ eden rivâyetlerin tamamının ise gayr-ı sahih ve isrâiliyyât olduğu belirtilmektedir.[277]

Hz. İbrâhim (a.s.)'den önce evi kimin yaptığı, meleklerin mi, Hz. Âdem (a.s.)'in mi? Hacerülesved'in nereden geldiği ve fazileti hakkında vârid olan haberlerin büyük bir kısmının da isrâiliyyât türünden haberler olduğu ve Ehl-i kitap'tan alındığı kaydedilmektedir.[278]

8. Hz. İbrâhim ve Hâcer

Misal-10)

Beyzâvî, Hz. İbrâhim (a.s.) kıssasında eşi Hz. Hâcer hakkındaki bilgileri ihtiva eden haberlere de yer verir ve Hz. Hâcer'in Sâre'nin isteği ile Mekke'ye götürüldüğünü belirten şu rivâyeti tefsirinde zikreder.

"Rivâyet edildi ki: Hâcer Sâre'ye ait idi ve onu Hz. İbrâhim (a.s.)'e hediye etmişti. Ondan İsmâil doğmuştu. Sâre, Hâcer'i kıskandı ve başka bir yere götürmesi hakkında Hz. İbrâhim (a.s.)'den söz aldı. Hz. İbrâhim (a.s.) onu Mekke'ye götürdü. Allah burada zemzem kuyusunu ortaya çıkarttı. Sonra Cürhüm kabilesi orada uçan kuşları görünce: "kuşlar sadece suya gelirler" dediler ve o tarafa doğru yöneldiler. Cürhüm kabilesi orada Hz. Hâcer ve Hz. İsmâil'i suyun başında buldular. Onlar: "Sen bize su ver, biz de sana süt verelim" dediler. O da öyle yaptı."[279]

Tahlil ve Değerlendirme

---

275 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 171. Ayrıca bkz. Taberî, V, 591-592-593; Zemahşerî, I, 203.
276 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 520. Ayrıca bkz. Taberî, V, 593.
277 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 378; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 371-372.
278 Ebû Şühbe, s. 168-169.
279 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 520.

İsrâiliyyâttan olduğu söylenen bu haberde Hz. Hâcer'in Hz. Sâre'nin isteğiyle başka bir yere götürülmesini istediği belirtilmekte ise de Hz. İbrâhim (a.s.) eşi Hâcer'i Mekke'ye bırakma emrini yüce Allah'tan almıştır. Bu konuda ki sahih haberi Buhârî zikretmiştir. Buhârî'nin zikretmiş olduğu bu hadiste müfessirimizin işaret etmiş olduğu şeyler hakkında herhangi bir bilginin olmadığı görülür.[280]

9. Cebrâil'in Gelmesi ve Hz. İshâk'ı Müjdelemesi

Misal-11)

Meleklerin insan sûretinde peygamberlere gelmeleri ve onlara istediklerini bu şekilde aktarmaları bir vakıadır. Sâd sûresinde de meleklerin Hz. İbrâhim (a.s.)'e geldik-leri ve Hz. İshâk (a.s.)'ı müjdeledikleri anlatılmaktadır. Beyzâvî, ilgili âyetlerin tefsirin-de Cebrâil'in buzağıyı eliyle meshetmesi, buzağının tekrar canlanıp annesine gitmesi ile ilgili şu haberlere yer vermektedir.

Beyzâvî, Zâriyyât 28. âyetin tefsirinde "قيل" "denildi ki" ifadesiyle şu haberi nakletmektedir:

"Cebrâil (a.s.) buzağıyı kanatlarıyla meshetti, sonra buzağı kalktı ve annesinin yanına gitti, Hz. İbrahim de onları tanıdı ve onlardan emin oldu."[281]

Sâre'ye çocuk müjdelenmesi ile ilgili olarak ta şu haberi nakleder:

"Hayız kanının sıcaklığını hissetti ve utancından yüzüne vurdu."[282]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu bu tafsilatlı haberler hakkında her hangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık. Bununla birlikte bu gibi haberler çir-kin olan isrâiliyyâta daha yakın haberler olduğu görülmektedir. Haberi, Zemahşerî İbn Abbas'tan rivâyet etmiştir.

---

280 Buhârî, "Enbiya", 9.

281 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 430.

282 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 429. Ayrıca bkz. Zemahşerî, IV, 30.

F. HZ. LÛT VE SODOM KAVMİ İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂ-İLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Lût'u da (peygamber olarak gönderdik). Kavmine dedi ki: "Sizden önceki milletlerden hiç birinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz?"[283]

"Ve üzerlerine (taş) yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu!"[284]

Kur'ân'da kıssası zikredilen peygamberlerden birisi de Hz. Lût (a.s.)'tur. Müfessirimiz Hz. Lût (a.s.)'un nesebi, kavminin işlediği cürüm ve bu sebeple helâk olmaları hakkında şu rivâyetlere yer vermektedir:

1. **Nesebi**

Misal-1)

"Rivâyet edildi ki: Lût b. Hârân b. Târah."[285]

2. Kavminin Helâki

"Denildi ki: Mukim olanlar yerin dibine geçti, seferde olanların da üzerine taş yağdı."[286]

"Denildi ki: Evine zorla girdiklerinde Cebrâil (a.s.) onlara vurunca kör olup kaldılar."[287]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Lût (a.s.)'un nesebi ile ilgili olarak zikredilen haber Tevrat'ta da yer almakta-dır. Tevrat'ta Hz. Lût (a.s.)'un nesebi şöyle zikredilmektedir: "Ve Terah'in zürriyetleri bunlardır. Terah Abram'ın, Nahor'un ve Haran'ın babası oldu; ve Haran Lût'un babası oldu."[288]

Hz. Lût, Hz. İbrâhim (a.s.) ile Şam'a hicret edip Ürdün'e yerleştiklerinde kendisi Sodom kavmine peygamber olarak Allah'a çağırması ve işledikleri fuhuştan sakındırması için gönderildi. Kur'ân'da anlatıldığına göre Sodom halkı bundan vazgeçmeyince Allah üzerlerine taş gönderdi ve helâk oldular. Yüce Allah, yaşamış oldukları şehrin altını üstüne getirmiştir. Fakat müfessirimizin zikretmiş olduğu mukim olanların yerin

---

283 el-A'râf, 7/80.
284 el-A'râf, 7/84.
285 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 348.
286 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 348. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 72.
287 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 448. Ayrıca bkz. Taberî, XXII, 150-151; Zemahşerî, IV, 47.
288 Tevrat, Tekvîn, XI/27.

dibine geçtiği seferde olanların üzerine taş yağdığı ile ilgili tafsilat hakkında bir tahlil ve değerlendirmeye ulaşabildiğimiz kaynaklarda rastlayamadık. Tevrat'ta da meleklerin Sodom halkını helâk etmesi anlatılmaktadır.[289]

Lût ve kavmi ile ilgili olarak Kur'ân ve hadis dışındaki İslâmî kaynaklarda yer alan çeşitli rivâyetler çoğunlukla yahudi kaynaklarındaki bilgilere dayanır.[290]

289 Tevrat, Tekvîn, XIX/1-30.

290 Harman, Ömer Faruk, " Lût" md., *DİA.,* Ankara 2003, XXVII, 229.

G. HZ.YÛSUF İLE İLGİLİ HABERLERDE İSRÂİLİYYÂT

Yûsuf sûresinin 1-102. âyetlerinde Hz. Yûsuf (a.s.) ve kardeşlerinin kıssaları "ahsanu'l-kasas" olarak anlatılmaktadır.

1. Hz. Yûsuf'un Gördüğü Yıldızlar

Misal-1)

Beyzâvî, yahudilerden bir kişinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek Hz. Yûsuf (a.s.)'un gördüğü yıldızları ve isimlerini sorduğu, Hz. Peygamberin (s.a.v.) de yıldızları isimleri ile haber verdiğini içeren şu rivâyeti tefsirinde zikreder:

"Câbir (r.a.)'den rivâyet edildi ki: Yahudilerden bir şahıs Hz. Peygamber (s.a.v.)' e gelerek: "Bana Yûsuf (a.s.)'un gördüğü yıldızları haber ver" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) sustu. Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber(s.a.v.)'e gelerek bunları haber verdi. Hz. Pey-gamber (s.a.v.): "Eğer bunları sana haber verirsem müslüman olur musun?" deyince, Yahudi: "Evet" cevabını verdi. Yıldızlar: "Ceryân, et-Târık, ez-Zeyyâl, Kâbis, Amûdân, el-Füleyk, el-Mısbâh, ed-Darûh, el-Farğ, Vessâb, zü'l-Ketefeyn. Yûsuf (a.s.) bunlarla birlikte güneş ile ayı gökten inip kendisine secde ettiklerini gördü." Yahudi: "Allah'a yemin olsun ki bunlar onların isimleridir" dedi."[291]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Yûsuf sûresi 4. âyetinin tefsirinde Hz. Yûsuf (a.s.)'un görmüş olduğu yıldızlarla ilgili olarak zikretmiş olduğu bu haberi Bezzâr *Müsned'*inde Hakem b. Zâhir tarîkiyle rivâyet eder ve: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilişini ancak bu ta-rîk ile biliyoruz" der. Hadisi Heysemî *el-Mecmau'z-Zevâid*'de zikrederek hadisi Bezzâr'ın zikrettiğini ve isnadında Hakem b. Zâhir'in olduğunu ve metrûk birisi olduğunu belirtir.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu hadisi Sa'lebî de zikretmiştir. Fahreddin er-Râzî bu hadisi ve yıldızların isimlerini tefsirinde zikreder ve: "Bu yıldızların çoğunun isimleri tasnif edilmiş kitaplarda zikredilmemektedir. Durumun hakîkatini Allah bilir" der. İbn Kesîr de: "Hadisi Beyhakî *"ed-Delâil"* de Saîd b. Mansûr kanalıyla el-Hakem b. Zâhir'den rivâyet etmiştir. Bu hadisi Hafız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî ve Ebu Bekr el-Bezzâr *Müsned'*lerinde, İbn Ebu Hâtim de tefsirinde rivâyet etmişlerdir.

---

[291] Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 476. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 10; Zemahşerî, II, 240-242.

Ebu Ya'lâ hadisi dört şeyhinden onlar da Hakem b. Zâhir'den rivâyet etmişlerdir... el-Hakem b. Zâhir el-Fezârî tek kalmıştır. İmâmlar onu zayıf saymışlar ve bir çokları da onu terketmiştir, (hadisini metrûk kabul etmişlerdir.) Cüzcâni: "sâkıttır, Yûsuf(a.s.)'un güzelliğine dâir hadisin de sahibidir" demiştir. İbn Hacer el-Askalânî de *el-Kâfî* de bu hadisi Ebû Ya'lâ, Bezzâr, Beyhâkî, Ebû Nuaym -*ed-Delâil*-, Tabrânî ve Ebû Hatim'in, Hakem b. Zâhir'in Süddî Sağir'den bunun benzerini rivâyet ettiklerini zikreder ve Ukaylî'nin bu hadisi hakkında: "sabit değildir" dediğini naklederek yukarıda zikrettiğimiz Bezzâr'ın sözünü nakleder. Ayrıca Bezzâr: "Hakem b. Zâhir kavî birisi değildir" der. Aynı şekilde Beyhakî de Hakem'in tek kaldığını ifade eder. Beyhâkî'nin zikretmediği Hakem'in şeyhinin tarîkini İbnü'l-Cevzî *el-Mevzûât* adlı eserinde zikreder ve el-Hakem'den dolayı bu haberi illetli sayar. İbn Ebi Hâtim *el-İlel* de Ebû Zur'a'nın bu hadis hakkında "münker bir hadistir" dediğini nakleder.

Hafâcî de bu hadisi İbn Ebî Hâtim, Hâkim ve bazı müfessirlerin zikrettiklerini kaydederek bu hadisin sıhhatinde ihtilâf edildiğini Ebû Zur'a ve İbnü'l-Cevzî'nin bu hadis hakkında münker ve mevzû tabirlerini kullandıklarını zikreder. Sonuç olarak zikredilen hadisin isrâliyyâttan olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda bu haberin mevzû olduğu kaydedilmektedir.[292]

2. Hz.Yûsuf'un Kardeşleri

Misal-2)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşlerinin isimlerini tefsirinde tek tek sayar. Hz. Yûsuf(a.s.)'un kardeşlerinin isimleri:

1. *"Yehûdâ."*
2. *"Rûbil."*
3. *"Şem'ûn."*
4. *"Lâvî."*
5. *"Zebâlûn."*
6. *"Yashir."*
7. "*Dîne, Teyzesinin kızı Leyâ'dan doğdu. Hz. Ya'kûb ilk olarak bununla evlenmişti. Vefat edince de kız kardeşi Râhil ile evlendi. Bu eşinden de :*

---

292 Râzî, XVIII, 71; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 486; İbn Hacer, *el-Kâfî*, s. 88; el-Hafâcî, Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râdî* (âyet ve hadisleri tahriç Abdurrezzâk el-Mehdî) Beyrût 1997, V, 264; Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara 1996, s. 76 vd.

8. *Bünyâmin ve*

9. *Yûsuf (a.s.) oldu.*

"Denildi ki: İki kız kardeş ile birlikte evlendi. O zaman böyle bir evlilik yasak değildi. Hz. Yûsuf (a.s.)'un diğer dört kardeşi ise şunlardır.

10. *"Dâf."*

11. *"Naftâli."*

12. *"Câd."*

13. *"Aşir."*

"Bunlar ise: Zülfe ve Belhe denilen iki seriyyeden idiler."[293]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Yusûf (a.s.)'un kardeşlerinin isimleri ile ilgili olarak zikredilen bu haberin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Fakat Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşlerinin isimlerinin neler olduğunu Kur'ân bizlere haber vermemiştir. Böyle konularda kitab ve sünnetten dayanılacak bir delil yoksa bu gibi tafsilata girilmemesi daha uygun olsa gerektir. Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşlerinin isimleri Tevrat'ta zikredilmektedir.[294] Bununla birlikte Hz. Yâ'kûb (a.s.)'un iki eşi olduğu, bunların isimleri ve diğer tafsilata Tevrat'ta rastlamak mümkündür.[295]

3. Hz. Yûsuf'un Rüyayı Kaç Yaşında Gördüğü, Öldürme Fikrini Kimin Ortaya Attığı, Bu Fikre Kimlerin Karşı Çıktığı Hakkında

Misal-3)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un rüyayı kaç yaşında gördüğü, Hz. Yûsuf (a.s.)'u öldürme fikrini ortaya atanın kim olduğu ve öldürme fikrine kimin karşı çıktığı ile ilgili olarak şunları anlatır:

1. *"Hz .Yûsuf (a.s.) rüyayı gördüğünde on iki yaşında idi."*[296]

2. *"Mürâhik idi."*

3. *"On yedi yaşında idi."*[297]

Öldürme fikrini ortaya atan:

1. *"Şem'ûn idi."*

---

293 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 477. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 243; Tevrat, XXXV/23-24-27, XXXVII-XXXVIII-L.

294 Tevrat, Tekvîn, 35/23-27.

295 Tevrat, Tekvîn, 35/1, 29.

296 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 476.

297 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 478. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 360.

2. *"Dân idi."*

Öldürme fikrine karşı çıkan

1. *"Yehûdâ idi."*

2. *"Rûbil idi."*[298]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da zikredilen Hz. Yûsuf (a.s.) ve kardeşlerinin kıssasında böyle tafsilatlı bilgiler yer almamaktadır. Hz. Yûsuf (a.s.)'un rüyayı kaç yaşında gördüğü ile ilgili rivâyetleri tefsirine alan Fahreddin er-Razî bu konu ile ilgili olarak "Hiç şüphesiz Hz. Yûsuf (a.s.) bu rüyayı küçükken görmüştür. Fakat bunu belirli bir zaman ile sınırlamak ancak bir haber ile bilinebilir" demektedir.

Öldürme fikrini ortaya kimin attığı, kimin bu fikre karşı çıktığı ile ilgili olarak rivâyet edilen bu haberlerin de bir önceki haberler gibi isrâiliyyât türünden haberler olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ın ifadesine uymak gerekirse bunun kim olduğunu tayin etmemenin daha doğru olacağı kaydedilmektedir.[299]

4. Kuyunun Bulunduğu Yerin İsmi

Misal-4)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un atıldığı kuyunun yeri olarak da şu rivâyetlere yer verir:

1. *"Beytülmakdis kuyusuydu."*

2. *"Ürdün'de bir kuyuydu."*

3. *"Mısır ile Medyen arasında bir kuyuydu."*

4. *"Hz. Ya'kûb (a.s.)'un bulunduğu yere üç fersah uzaklıkta bir kuyuydu."*[300]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Yusûf (a.s.)'un atılmış olduğu kuyu ile ilgili olarak zikretmiş ol-duğu bu haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu söylenmiştir. Bununla birlikte Beyzâvî'nin Hz. Yûsuf (a.s.)'un atıldığı kuyunun nerede olduğu hakkında zikretmiş olduğu haberlerin merdût olduğu da ayrıca ifade edilmektedir. Çünkü, Hz. Yusûf (a.s.)'un atıldığı söylenen kuyu ile ilgili haberlerin birisi diğerinden daha râcih

298 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 477. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 20, 30; Zemahşerî, II, 244; Tevrat, Tekvîn, 37/2, 21.

299 Râzî, XVIII, 76; Âlûsî, XII, 192.

300 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 478. Ayrıca bkz. Taberî, XII, 21-22; Zemahşerî, II, 245.

değildir. Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberler delile ihtiyaç duymakta, fakat bu rivâyetler için herhangi bir delil görememekteyiz. Allah, bizleri kuyunun yerini bilmek-le mükellef tutmamıştır. Bunun hiçbir faydası da yoktur. Eğer faydası olsaydı Kur'ân bunu zikrederdi. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.)'den de bu konu ile ilgili sahih bir haber tespit edilmediği kaydedilmektedir.[301]

5. Hz. Yûsuf'un Kuyuya Atılması

Misal-5)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un kuyuya atılması, kardeşlerinin Hz. Yûsuf (a.s.)'u dövmeleri, Hz. Yûsuf (a.s.)'un kuyuya atılınca kuyunun kenarlarına yapışması ve Cebrâil (a.s.)'in gelerek Hz. Yûsuf (a.s.)'a vahyetmesi hakkında şu haberi nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Kardeşleri Hz. Yûsuf (a.s.)'u sahrâya götürünce onu dövmeye ve eziyet etmeye başladılar. Nerede ise onu öldüreceklerdi. Hz. Yûsuf (a.s.) ise yardım dileyerek bağırıyordu. Yehûdâ: "Onu öldürmeyeceğinize dair bana söz vermediniz mi?" dedi. Kuyunun başına gelip Hz. Yûsuf (a.s.)'u kuyuya bırakınca Hz. Yûsuf (a.s.) da kuyunun kenarlarına yapıştı. Ellerini bağladılar, gömleğini çıkarıp babalarına götürmek ve onu inandırmak için kana buladılar. Hz. Yûsuf (a.s.): "Ey kardeşlerim! Gömleğimi bana geri verin, onunla örtüneyim" dedi. Kardeşleri: "On bir yıldız, güneş ve ayı çağır, seni giydirip seninle beraber olsunlar" dediler. Kuyunun yarısına kadar sarkıttıklarında içinde su bulunan kuyuya attılar. Hz. Yûsuf (a.s.) kuyunun dibine düşünce içerisinde bulunan bir kayaya çıktı ve ağlamaya başladı. Bu esnada Cebrâil (a.s.) geldi ve Hz. Yûsuf (a.s.)'a vahyetti."[302]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin kardeşlerinin Hz. Yûsuf (a.s.)'u sahraya götürmeleri, orada eziyet edip kuyuya atmaları ile ilgili rivâyeti Fahreddin er-Râzî de tefsirinde herhangi bir yorum getirmeden zikreder. İsrâiliyyâttan olduğu ifade edilen bu haberi Sa'lebî, Hz. Yûsuf (a.s.) ve kardeşlerinin kıssasında, Süddî ve Recâ'dan İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'-tan rivâyet etmiştir.[303]

6. Hz. Yûsuf'un Gömleği

Misal-6)

---

301 Rıdvân, s. 163.

302 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 478. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 29-30; Zemahşerî, II, 245; Tevrat, Tekvîn, 37/18-24.

303 Sa'lebî, s. 113.

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un gömleğinin kardeşleri tarafından alınmasından sonra Cebrâil (a.s.) tarafından yeni bir gömlek getirilmesi ve kendisine giydirilmesi hakkında şunları nakleder:

Beyzâvî, "fi'l-kasas" tabiriyle tefsirinde şu haberi nakletmektedir:

"Hz. İbrâhim (a.s.) ateşe atıldığında üzerindeki elbisesi çıkarılınca Cebrâil (a.s.) Hz. İbrâhim (a.s.)'e cennet ipeğinden yapılmış bir gömlek getirdi ve ona giydirdi. Hz. İbrâhim (a.s.) bu gömleği Hz. İshâk (a.s.)'a, Hz. İshâk (a.s.) Hz. Ya'kûb (a.s.)'a, o da bu gömleği katlanmış bir vaziyette Hz. Yûsuf (a.s.)'un boynuna takmıştı. Cebrail (a.s.) da oradan çıkardı ve Hz. Yûsuf (a.s.)'a giydirdi."[304]

Tahlil ve Değerlendirme

Kardeşlerinin çölde Hz. Yûsuf (a.s.)'a eziyet edip dövdükleri, Hz. Yûsuf (a.s.)'un kuyunun kenarlarına yapışıp kardeşlerinden gömleğini istediği, Cebrâil (a.s.)'in Hz. İbrâhim (a.s.)'in gömleğini giydirmek için geldiği ile ilgili haberlerin isrâiliyyât türün-den haberler, sahih bir haberin desteklemediği ve aklın kabullenmediği rivâyetler oldu-ğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte zikredilen bu haberler hiçbir faydası olmayan şeylerdir. Beyzâvî'nin kimseye isnad etmeden rivâyet ettiği bu haberler Fahreddin er-Râzî'nin rivâyetine göre Süddî'nin sözleridir. Süddî'nin sözlerinin ise Vehb b. Müneb-bih'in sözlerinden daha zayıf olduğu söylenmiş ve her ikisinin de bu haberleri Ehl-i kitap'tan naklettikleri belirtilmiştir.[305]

Alûsî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un kuyuya atılması ile ilgili rivâyetleri naklettikten sonra bunları çürüterek şöyle der: "Kuyuya atılması hakkında çok şeyler söylenmiştir. Zikr-edilen haberler kayayı yumuşatacak şeyler içermektedir. Ama bu haberlerin güvenile-cek bir isnadı yoktur."[306]

El-Menâr sahibi de bu konudaki rivâyetleri İslâm'a zıt isrâiliyyât olarak reddet-mekte ve: "Süddî'den Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşlerinin kendisine çok katı davrandıkları ve eziyet ettikleri, sadece çobanlardan ve en zâlim ve mücrimlerden sudûr edecek işler yaptıkları rivâyet edilmiştir ki bunlar İslâm ve müslümanlığa zıt olan isrâiliyyât tü-ründen olan haberlerdendir" demektedir.[307]

7. Hz. Ya'kûb'un Hz. Yûsuf'un Haberini Alması ve Feryat Etmesi

304 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 478; Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 245; Râzî, XVIII, 80.
305 Râzî, XVIII, 79; Rıdvân, s. 163-164; Tevrat, Tekvîn, 37.
306 Âlûsî, XII, 197-198.
307 Reşîd Rızâ, XII, 266.

Misal-7)

Beyzâvî, Hz. Ya'kûb (a.s.)'un Hz. Yûsuf (a.s.)'un haberini alınca feryat edip gömleğini istemesi ve Hz. Yûsuf (a.s.)'u yiyen kurt hakkında sarfetmiş olduğu sözlerini içeren şu rivâyeti nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Ya'kûb (a.s.) Hz. Yûsuf (a.s.)'un haberini alınca feryat etti ve Hz. Yûsuf (a.s.)'un gömleğini sordu. Onu alıp yüzüne sürdü ve ağlamaya başladı. Yüzü gömleğinin kanı ile boyandı. Hz. Ya'kûb (a.s.): "Bu güne kadar böyle merhametli bir kurt görmedim. Oğlumu yemiş ama üzerinde ki gömleği parçalamamış" dedi."[308]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'ın bildirdiğine göre Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşleri babalarına *"Yûsuf (a.s.)'u eşyamızın yanında bırakmıştık, Onu kurt yemiş"* diyerek yalan ifadede bulunmuşlardır. Bunun bir sonucu olarak Hz. Ya'kûb (a.s.)'un üzülmesi gâyet normaldir. Lakin işin tafsilatı meçhûldür.

Beyzâvî'nin Hz. Ya'kûb (a.s.)'un Hz. Yûsuf (a.s.) ile ilgili haberi aldığında feryat etmesi ve söylemiş olduğu sözler, bütün bunlar İsrâiloğulları'nın peygamberler hakkında uydurmuş oldukları güvenilmeyen ve tatmin olunmayan haberler olduğu belirtilmekte-dir. Bundan dolayı bütün bu haberler isrâiliyyât olup faydası olmayan bu haberlerden yüz çevirmek en doğru olanıdır.[309]

8. Hz.Yûsuf'un Satılması

Misal-8)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un satılması hakkında şunları anlatır:

1. *"Yirmi dirheme satıldı."*

2. *"Yirmi iki dirheme satıldı."*[310]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Yûsuf (a.s.)'un ne kadara satıldığı ile ilgili olarak Kur'ân ve sünnette herhangi bir şey zikredilmemişken bu rivâyetler nereden alınmıştır bilemiyoruz. Kur'ân'da haber verilen şey Hz. Yûsuf (a.s.)'un az bir değere satıldığıdır. Durum böyle olunca bunun dışında bir sınırlamaya gitmek doğru değildir."[311]

9. Kardeşlerinin Hz. Yûsuf'un Köleleri Olduğunu İddia Etmeleri

---

308 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 479. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 36-37-38; Zemahşerî, II, 246.

309 Tevrat, Tekvîn, 37; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler,* s. 80; Rıdvân, s. 166.

310 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 479. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 56-57; Zemahşerî, II, 247.

311 Rıdvân, s. 171.

Misal-9)

Beyzâvî, kardeşlerinin her gün yemek getirdikleri Hz. Yûsuf (a.s.)'u göremeyince kervancıların yanına gidip onun köleleri olduğunu söylemeleri ve Hz. Yûsuf (a.s.)'un da öldürürler korkusuyla ses çıkartmadığı ile ilgili olarak tefsirinde şu rivâyete yer vermektedir:

"Yehûdâ, Hz. Yûsuf (a.s.)'a her gün yemek getiriyordu. Bir gün tekrar kendisine yemek getirdiğinde onu yerinde bulamadı ve hemen kardeşlerine haber verdi. Kardeşleri de hemen geldiler ve Hz. Yûsuf (a.s.)'u alan kervancılara: "Bu bizim kölemizdir bizden kaçtı" dediler. Kardeşleri: "Onu satın alın" dediler. Hz. Yûsuf (as.) da öldürürler korkusuyla sesini çıkartmadı."[312]

Tahlil ve Değerlendirme

Kuyunun civarına konaklayan bir kafile, Hz. Yûsuf (a.s.)'u kuyudan çıkartmıştı. Bu arada etrafta olup bitenleri gözleyen Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşleri kafileye yaklaştılar ve: "Bu bizim kölemizdi, kaçtı" deyip onlara sattılar. Kur'ân bunu şu tarzda ifade eder: *"Onu değersiz bir bahaya, birkaç dirheme sattılar"* Görüldüğü gibi âyette bu durum gâyet muhtasar ve açık bir tarzda ifade edilmiştir. Kimin aldığına, nerede ve ne zaman alındığına, satışın bedeline işaret edilmemiştir. Zira bunlara lüzum yoktur. Bunlarda fayda da yoktur.

Hz. Yûsuf (a.s.)'u satanlar ya kardeşleridir veya onu bulan kafiledir. Kur'ân'ın anlamı bunu iki türlü anlamaya müsait olduğu görünmektedir.[313]

10. Azîz'in İsmi

Misal-10)

Beyzâvî, Mısır Azîzi'nin ismi hakkında şunları zikreder:

"Mısır hazinelerine bakan Azîz'in ismi:

1. "*Kıtfîr idi."*

2. *"Itfîr idi."*[314]

Tahlil ve Değerlendirme

---

312 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 479. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 30, 49; Zemahşerî, II, 247; Tevrat, 37/25-28.

313 Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 79; Rıdvân, s. 169.

314 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 479. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 61; Zemahşerî, II, 247.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu Mısır Azîzi'nin isminin Kıtfîr veya Itfîr, eşinin isminin ise Râil veya Züleyha, kralın Hz. Yûsuf (a.s.) hayatta iken iman edip etmediği gibi haberlerin sahih ve sağlam olmadığı ifade edilmektedir. Bu gibi konular gaybî konular olduğu için bunların bilinmesi ancak şer'î bir delil ile mümkün olacaktır. Fahreddin er-Râzî bu konuda şöyle demektedir: "Bil ki: Bu rivâyetlerden hiç birisine Kur'ân işaret etmemiştir. Aynı şekilde sahih bir haberde sabit değildir. Allah'ın kitabının tefsiri bunlardan hiç birisine bağlı değildir. Akıllı kişinin bunlardan sakınması gerekir."[315]

El-Menâr sahibi de "Kur'ân, Hz. Yûsuf (a.s.)'u kervandan alan Mısırlının adını, makamını, eşinin ismini zikretmemiştir. Çünkü Kur'ân tarih kitabı değildir. Anlattığı olaylar hikmet, mev'ize, ibret ve terbiye içindir. Müfessirler, Azîz'in eşi ve Mısır kralının ismi ile ilgili haberler zikretmişlerdir. Kur'ân'ın bunlarla alâkası yoktur"[316] demektedir.

11. Hz. Yûsuf'un İkinci Defa Satılması

Misal-11)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un Mısır Azîzi'ne satılması ile ilgili haberi tefsirinde zikreder ve karşılığında satıldığı malları içeren şu rivâyete yer verir:

"Mısır Azîzi Hz.Yûsuf (a.s.)'u yirmi dinar, bir çift ayakkabı ve iki beyaz elbise karşılığında satın aldı."

"Denildi ki: Altın ve gümüş vererek satın alındı."[317]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu ve Hz. Yûsuf (a.s.)'un ikinci kez satılması, Hz. Yû-suf (a.s.)'un satın alınması karşılığında verilen mal, para, eş ve elbise verildiği ile ilgili haberlerin doğru olmadığı söylenmiştir. Burada zikredilen bütün bu rivâyetler lüzum-suz şeyler olup tefsir kitaplarını doldurmaktan başka bir şey değildir. Taberî: "Burada doğru olan, Allah'ın onu zikretmesi ve onların onu az bir baha (tartılmayan) ile satmış olduklarıdır. Bunun değerini ne tartı olarak ne de adet olarak Kur'ân ve sünnette bunu gösteren bir delil koymamıştır. İlmî açıdan bunun hiçbir kıymeti yoktur. Dinî

315 Râzî, XVIII, 88; Harman, "Azîz-i Mısr", md., *DİA.*, İstanbul 1991, IV, 343-344.
316 Reşîd Rızâ, XII, 224; Rıdvân, s. 172-173.
317 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* I, 480. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 248; Tevrat, 38/28.

açıdan hiçbir faydası olmadığı gibi bilmemenin de dine hiç bir zararı yoktur. Kur'ân'ın zâhirine inanmamız gerekir. Bunun dışında mükellef tutulmamışız."

Fahreddin er-Râzî de bu rivâyetleri tahlilden sonra bu haberlerin lüzumsuz ve mânasız haberler olduğunu, bu haberlere itibar edilmemesi gerektiğini ortaya koyar.[318]

12. Mısır Kralı

Misal-12)

Beyzâvî, Mısır kralının ismi, ne zaman vefat ettiği, kralın kaç yıl yaşadığı, Hz. Yûsuf (a.s.)'u kaç yaşında vezirliğe getirdiği ve Hz. Yûsuf (a.s.)'un kaç yıl yaşadığı ile ilgili olarak şu rivâyetlere yer verir:

"Kralın ismi Reyyân b. el-Velîd olup el-Amâlikî idi. Hz. Yusuf'a iman etti ve Hz. Yûsuf (a.s.) hayatta iken vefat etti."

"Denildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Firavun'u idi. Dört yüz yıl yaşadı."[319]

"Rivâyet edildi ki: Azîz Hz. Yûsuf (a.s.)'u on yedi yaşında iken satın aldı. Evinde on üç yıl yaşadı. Reyyân, Hz. Yûsuf (a.s.)'u otuz üç yaşında vezirliğe getirdi. Hz. Yûsuf (a.s.) yüz yirmi yaşında iken vefat etti."[320]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu Firavun'un ismi, ne zaman vefat et"tiği, kaç yıl yaşadığı, Hz Yûsuf (a.s.)'u kaç yaşında iken vezirliğe getirdiği ile ilgili haberlerin hiç birisine Kur'ân işaret etmemiştir. Aynı şekilde bu haberler hakkında sahih bir haberinde varid olmadığı kaydedilmektedir. Dolayısıyla Allah'ın kitabının tefsiri bu tür haberlere bağlı değildir. Doğru olan bu haberlerin kitaplarda zikredilmemesidir.[321]

13. Vezirin Eşi'nin İsmi

Misal-13)

Beyzâvî, tefsirinde vezirin eşinin ismi ile ilgili olarak da şu rivâyete yer verir:

1. "*Züleyhâ."*

2. *"Râîl."*[322]

Tahlil ve Değerlendirme

---

318 Taberî, XII, 103; Râzî, XVIII, 109; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 80; Rıdvân, s. 171-172.

319 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 479.

320 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 479. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 61; Zemahşerî, II, 247.

321 Râzî, XVIII, 88.

322 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 480; Taberî, XIII, 62.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberler hakkında Kur'ân ve sünnette herhangi bir bilgiye ulaşabilmiş değiliz. Dolayısıyla bu haberler daha önceki kültürlerden nakledilegelen haberler türünden olup bu gibi haberlerin tefsirlerde zikredilmemesi gerekir.

Fahreddin er-Râzî, Itfir, Azîz, kralın ismi, kralın iman etmesi, Hz. Yûsuf (a.s.)'un on yedi yaşında satılması, otuz yaşında görev alması, Hz. Yûsuf (a.s.)'un satın alındığı mallar, vezirin eşinin isminin Züleyha veya Râil olması ile ilgili rivâyetleri naklettikten sonra şöyle der: "Bil ki bu rivâyetlerden hiç birisine Kur'ân işaret etmemiştir. Sahih bir haber de sabit olmamıştır. Allah'ın kitabının tefsiri bu rivâyetlerden hiç birisine bağlı değildir. Akıllı adamın bunları zikretmekten kaçınması gerekir.[323] Dolayısıyla bu riva-yetlerden kaçınılması gerekmektedir.

14. Hz. Yûsuf'un Gördüğü Burhan

Misal-14)

Beyzâvî, ilgili âyette zikredilen ve Hz. Yûsuf (a.s.)'u o kötü fiilden engelleyen *'Burhân'*ın ne olduğu hakkında şu rivâyetlere yer verir:

1. *"Cebrâil (a.s.)'i gördü."*

2. *"Hz. Ya'kûb (a.s.) parmaklarını ısırır bir vaziyette kendisine göründü."*

3. *"Denildi ki: Kıtfir kendisine göründü."*

4. *"Kendisine şöyle seslenildi: "Ey Yûsuf (a.s.)! Peygamber olarak adın yazılmışken sefih kimselerin fiilini mi işliyorsun."*[324]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu "burhan" ile ilgili rivâyetler kısaca böyledir. Bazı tefsir kitaplarına Hz. Yûsuf (a.s.)'un gördüğü burhan ile ilgili olarak bir çok rivâyet girmiş, bir peygambere yakışmayan fiiller peygambere isnad edilmiştir. Herhangi bir konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'den menkûl sahih bir haber yoksa sözü uzatma-makta isâbet vardır. Allah'ın bildirdiği ile yetinmeli, diğer söylenenlerden sarf-ı nazar edilmelidir. Şâyet Hz. Peygamber (s.a.v.)'den konu ile ilgili bir açıklama olsaydı onunla iktifa edilir ve mütemadiyen "şu idi, bu idi" tarzında hayaller harekete geçirilerek sayı abartılmazdı. Rivâyetlerin diğer tefsirlerde de olduğu gibi bu kadar abartılması söyle-nenlerin asılsız olduğunun diğer bir delili kabul edilebilir.

---

323 Râzî, XVIII, 87-88.

324 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 481. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 87-88-89-99; Zemahşerî, 2, 249.

Mûcizelere mazhar olan bir Allah elçisi zinadan ancak babasının sûretini gördüğü zaman çekiniyor. Veya o anda kendisi çeşitli sözler sarfıyla ikaz ediliyor. Diğer rivâyette Cebrâil (a.s.)'i görüyor ve bütün bu olanlar bir peygamberi zina fiilinden sakındırmak için yapılıyor. Bütün bu rivâyet edilenler peygamberlerin ismetine aykırı olan rivâyetler olup zındıkların uydurması olduğu ifade edilmektedir. Gaye, Allah elçilerini halkın gözünde küçük düşürmek ve onlara karşı olan itimâd ve inancı sarsmaktır. Yüce Allah Hz. Yûsuf (a.s.)'tan kötülüğü bertaraf ettiğini şu âyette dile getirmektedir: *"İşte biz ondan fenalığı ve fuhşu bertaraf edelim diye böyle (bürhan gönderdik.)"* Bu âyette gösteriyor ki Hz. Yûsuf (a.s.)'dan her türlü fuhuş ve kötülük uzaklaştırılmıştır. Onun bu gibi şeylerle hiçbir ilgisi yoktur.

İbn Kesîr, tefsirinde ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra Taberî'nin şu sözlerini nakleder: "Doğrusu şöyle denilmesidir: Muhakkak ki niyet ettiğinden kendisini men'eden Allah'ın âyetlerinden bir şey görmüştür. Bunun Hz. Ya'kûb (a.s.)'un sûreti olması, kralın (veya bir meleğin) sûreti olması, kendisini bundan men'eden yazılmış bir şeyi görmüş olması caizdir. Bunlardan birisinin tayin edilmesine kesin bir delil yoktur. Doğru olan, Allah'ın buyurmuş olduğu veçhile mutlak olarak bırakmaktır."[325]

Âlûsî, ilgili rivâyetleri naklettikten sonra Fahreddin er-Râzî'nin şöyle dediğini nakleder: "Zikredilenler ve Hz. Yûsuf (a.s.)'a nisbet edilen günah -hâşâ- en çirkin ve en kötü günahtır.[326] Ayrıca, Fahreddin er-Râzî ilgili rivâyetleri tefsirinde zikreder.[327]

15. Hz. Yûsuf'a Kim Şâhitlik Etti

Misal-15)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'a kimin şâhitlik ettiği hususunda şunları nakleder:

1. "*Râîl'in amcasının oğlu."*

2. "*Henüz Beşikteki bulunan dayısının oğlu."*[328]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikrettiği şâhidle ilgili rivâyetlerde şâhidin çocuk olduğu kaydedilir. Fakat Kur'ân'ın zâhiri şâhidin çocuk değil, büyük erkek olduğunu göstermektedir. Eğer şâhit çocuk olsaydı sadece konuşmasıyla kadının yalancı olduğu ispatlanmış olur, bu da Hz. Yûsuf (a.s.)'un doğruluğuna kesin delil olurdu. Çünkü bu da mu-

325 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 492.
326 Âlûsî, XII, 214-215.
327 Râzî, XVIII, 96-97; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 86 vd.
328 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 481. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 105 vd.; Zemahşerî, II, 251.

cizelerden birisi idi.[329] Kur'ân'da şâhidin kadının ehlinden birisi olduğu haber verilmiştir.

16. Hadiseyi Yayan Kadınlar

Misal-16)

Müfessirimiz, Hz. Yûsuf (a.s.) ile Azîz'in eşi arasında meydana gelen olayı kimlerin yaydığı hakkında tefsirinde şu rivâyeti nakletmektedir:

Bunlar beş kişi idiler:

1. *"Hâcib'in eşi."*
2. *"Sâkî'nin eşi."*
3. *"Ekmekçinin eşi."*
4. *"Süccânın (zindan görevlisi) eşi."*
5. *"Devvâb (Seyis)sahibinin eşi."*

"Toplanan kadınlar bu beş kadın dahil kırk kadın idi."[330]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvi, Hz. Yûsuf (a.s.) ile vezirin eşi arasında cereyan eden hadiseyi yayan ka-dınların isimlerini de tefsirinde zikreder. Âlûsî, Kelbî'nin Hâcib'in (Bevvâb) eşini say-mayarak dört olduğunu ve bunun dışında Mukâtil'den yukarıda zikrettiğimiz gibi aynı rivâyeti zikreder ve herhangi bir yorum yapmaz. Vehb'den de toplanan kadınların kırk olduğunu zikreder. Fakat hadisenin herhangi bir yolla duyulduğu ve şehre yayılmış ol-masıdır. Kimin hadiseyi yaydığı ile ilgili olarak Kur'ân'da bir şey zikredilmemektedir.[331]

17. Cebrâil'in Hz. Yûsuf'u Desteklemesi

Misal-17)

Beyzâvî, Cebrâil (a.s.)'in Hz. Yûsuf (a.s.)'u desteklemesi hakkında şu rivâyeti nakleder:

İbn Abbas (r.a.)'tan şöyle rivâyet edildi: *"Hz. Yûsuf (a.s.), gıyâbında kendisine hıyânet etmediğimi bilmesi için" dediğin de Cebrâil(a.s.): "Kastettiğin zamanda" dedi. Hz. Yusuf: "Öyledir", dedi."*[332]

Tahlil ve Değerlendirme

---

329 Râzî, XVIII, 99; Âlûsî, XII, 220; Rıdvân, s. 175-176.
330 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 482. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 252.
331 Râzî, XVIII, 101; Âlûsî, XII, 225-227.
332 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 487. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 213.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu ve Cebrâil (a.s.)'in Hz. Yûsuf (a.s.)'u desteklemesi hakkındaki bütün rivâyetlerin yalan türünden, batıl olan isrâiliyyâttan olduğu belirtilmektedir. Sahih kitap sahipleri ve bu gibi konularda başvurulacak güvenilir kaynaklar bu haberleri nakletmemişlerdir.[333]

Fahreddin er-Râzî bu konuda: "Bu, Haşeviyye fırkasının habis olan rivâyetlerinden bir tanesidir. Güvenilir kitaplarda böyle bir şey sabit olmamıştır" demektedir.[334]

18. Hz. Yûsuf'un Zindandan Çıkması

Misal-18)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un zindandan çıkması, kralın huzuruna girdiğinde İbrâ-nice konuşması, Hz. Yûsuf (a.s.)'un krala rüyasını tabir etmesi, kralın Hz. Yûsuf (a.s.)'a işleri havale etmesi ile ilgili olarak şu rivâyeti nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Yûsuf (a.s.) zindandan çıkınca yıkandı ve temiz elbiseler giyindi. Kralın huzuruna çıkınca: "Ey Allah'ım! senden onun hayrını diliyor, izzetin ve kudretinle onun şerrinden sana sığınıyorum" dedi. Sonra krala selam verdi ve İbrânîce olarak kralla konuşmaya başladı. Kral: "Bu hangi dildir?" diye sorunca Hz.Yûsuf (a.s.): "Babalarımın dilidir" cevabını verdi. Kral yetmiş dil biliyordu. Bütün dillerle konuştu. Hz. Yûsuf (a.s.) da hepsine karşılık verdi. Kral hayrette kaldı ve şöyle dedi: "Rüyamı senden dinlemek istiyorum." Hz. Yûsuf (a.s.) da ona rüyasını ta'bir etti. İnekler, başaklar ve yerlerini gördüğü şekil de anlattı. Kral Hz. Yûsuf (a.s.)'u tahta oturttu ve işleri ona havale etti."[335]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu tafsilatlı haberleri İbn Kesîr tefsirinde zikreder ve herhangi bir yorum getirmez. Hz. Yûsuf (a.s.)'un kralın huzuruna çıkması, kralı İbrânîce selamlaması ve kralın yetmiş dil bilmesi ile ilgili olarak zikredilen bu haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu ifade edilmektedir.[336]

19. Kralın Ölmesi Ve Hz. Yûsuf'un Evlenmesi

Misal-19)

---

333 Ebû Şühbe, s. 225-226.
334 Râzî, XVIII, 124.
335 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 488. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 263.
336 Rıdvân, s. 181.

Beyzâvî, Kıtfîr'in ölümü ve ölümünden sonra Hz. Yûsuf (a.s.)'un eşi Râîl ile evlenmesi ve Râîl'in henüz bakire kalmış olması, Hz. Yûsuf (a.s.)'un Râil'den çocuklarının olması ile ilgili olarak şu rivâyeti nakleder:

"Denildi ki: Bu gecelerden birinde Kıtfîr öldü ve onu yerine ta'yin etti. Râîl ile evlendiğinde Râîl henüz bakireydi. Hz. Yûsuf (a.s.)'un Râil'den Efrâîm ve Mîşâ isimli çocukları oldu."[337]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberlerden Hz. Yûsuf (a.s.)'un Mısır Azîzi'nin eşi ile evlenmesi, evlendiği zaman onu bakire olarak bulması ile ilgili haber-lerin isrâiliyât türünden haberler olduğu söylenmiştir.[338]

Âlûsî bu konuda şunları söylemektedir: "Hikâyeciler: Hz. Yûsuf (a.s.)'a ikram olarak Âzîz'in eşinin ihtiyar ve dul olmasına rağmen tekrar bakire olması ile ilgili haberler rivâyet etmişlerdir. Bu haberler aslı olmayan haberlerdir. Aynı şekilde Hz. Yûsuf (a.s.) ile evlenmesi de muhaddislere göre güvenilmeyecek bir haberdir. tafsilatlı olarak zikredilen bu rivâyetleri ispata imkân yoktur."[339]

20. Hz. Yûsuf'un Başa Geçmesi ve Yaptığı İşler

Misal-20)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un başa geçince adaleti uygulamaya başladığını, ziraat işlerini düzene koyduğunu, kıtlık başlayınca da kendi ülkesine gelen insanlara elindeki malları önce dinar ve dirhemler karşılığında, sonra mücevherât karşılığında, en sonunda da insanları mal karşılığında köle olarak satın alana kadar bunun böyle devam ettiğini ve daha sonra da hepsini azat ettiği hakkında tefsirinde şu haberi nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Kral onu vezirliğe tayin ettiği zaman adaleti uygulamaya başladı. Ziraat işlerini çoğaltmaya ve durumu kontrol etmeye çalıştı. Kurak seneler gelip Mısır, Şam ve civarında kıtlık baş gösterince her taraftan insanlar Mısır'a akın etmeye başladılar. Hz. Yûsuf (a.s.) ilk önce malları dinar ve dirhem karşılığında sattı. İnsanlarda para namına bir şey kalmayıncaya kadar bu böyle devam etti. Sonra mücevherler ve süs eşyalarıyla, daha sonra da hayvanlar ve arazilere karşılık olarak malları sattı. Sonra köle olmaları karşılığında malları satarak herkesi köle olarak satın aldı.

---

337 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 488. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 220; Zemahşerî, II, 263.
338 Râzî, XVIII, 130; Rıdvân, s. 181.
339 Âlûsî, XIII, 5.

Sonra durumu krala arz etti. Kral: "Görüş senindir" dedi. Hz. Yûsuf (a.s.) da onları serbest bıraktı ve mallarını geri verdi. Her yerde olduğu gibi Ken'ân yurdunda da kıtık vardı. Hz. Ya'kûb -Bünyâmin dışında- yardım almak için diğer evlâtlarını Mısır'a gönderdi."[340]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikrettiği, Hz. Yûsuf (a.s.)'un malları zikredilen şekillerde birinci yıl halkın malını, ikinci yıl eşyalarını, üçüncü yıl şunu, dördüncüde bunu almış en sonunda da çocuklarını ve kendi öz nefislerini alarak onların her şeyini elde ederek satmasının akıl, mantık ve gerçekle uyuşmadığı ifade edilmektedir.[341]

Çünkü böyle bir konuda delil olmadığı gibi böyle haberlerin bilinmesi ancak nâkil yoluyla mümkün olur. Bu konu ile ilgili haberlerin tümü Ehl-i kitap'tan alınan tasdik ve tekzip edilmeyen isrâiliyyât türünden haberler olduğu söylenmiştir. Bunların doğruluğunu sadece Allah bilir.

İbn Kesîr: "Bazı müfessirler Hz. Yûsuf (a.s.)'un ilk yıl mallara karşılık ikinci yıl metâlarla, ikinci, üçüncü ve ta ki canları, evlâtları ve bütün her şeyleri karşılığında malları satması ve daha sonra onları azâd etmesi ve mallarını geri vermesi, bunların sahih olup olmadığını Allah bilir. Bunlar tasdîk ve tekzip edilmeyen isrâiliyyât türünden olan haberlerdir" demektedir. Fahreddin er-Râzî de *el-Keşşâf* sahibinin rivâyetini nakleder ve bu konuda: "Allah bilir" der.[342] Hz. Yûsuf (a.s.)'un malları satmada izlemiş olduğu yolu kendisine has üsluplarla Tevrat zikretmektedir.[343]

21. Hz. Yûsuf'un Kardeşlerinin Erzâk Almak İçin Mısır'a Gelmeleri Misal-21)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.) ve kardeşleri arasında geçen şu konuşmaların yer aldığı şu rivayeti zikreder:

"Rivâyet edilir ki: Kardeşleri Hz. Yûsuf (a.s.)'un yanına girince Hz. Yûsuf (a.s.): "Kimsiniz, ne arıyorsunuz, belki casussunuz?" dedi. Kardeşleri: "Maazallah, bizler ismi Ya'kûb olan, doğru sözlü, ihtiyarlamış bir peygamberin çocuklarıyız" dediler. Hz. Yûsuf (a.s.): "Kaç kişisiniz?" deyince, kardeşleri: "On iki kişi idik, birimiz (el-Beriyye)

340 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 488. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 263; Tevrat, Tekvîn, 47,13-27.
341 Rıdvân, s. 183.
342 Râzî, XVIII, 130; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 500-501; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 95 vd.
343 Tevrat, Tekvîn, 47/13-26.

kıra gitti ve orada öldü." Hz. Yûsuf (a.s.): "Şu an burada kaç kişi bulunuyorsunuz" dedi. "On kişi bulunuyoruz" dediler. Hz. Yûsuf (a.s.): "On birinci kardeşiniz nerede?" diye sordu. Kardeşleri: "Babamız kaybettiği evlâdının acısını unutmak için onunla teselli buluyor" dediler. Hz. Yûsuf (a.s.): "Size kim şâhitlik eder?" deyince, kardeşleri: "Burada bizleri tanıyan olmadığı için şâhitlik edecek de yoktur" dediler. Hz. Yûsuf (a.s.): "Sizleri tasdik etmem için diğer kardeşinizi getirene kadar sizden bazıları rehin olarak kalacaktır" dedi kur'a çekilince Şem'ûn'a çıktı.

"Denildi ki: Hz. Yûsuf (a.s.) her birisine bir yük eşya verdi, kardeşleri Bünyâmin için de bir yük isteyince, Hz. Yûsuf (a.s.) onlara doğru söylediklerini tasdik etmek ve kardeşlerini beraberlerinde getirmek şartıyla istediklerini onlara verdi."[344]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haber ile ilgili olarak Âlûsî şunları söylemektedir: "Haber, kardeşlerine câsûs demekle onları şaşkınlığa uğratmasını içerdiği için bu haberi zayıf kılıyor...." İbnü'l-Münîr de şöyle demektedir: "Bu doğru değildir, çünkü onları casus olarak suçladığı halde onlardan bir tanesini nasıl isteyebilir. Kur'ân buna muhaliftir" demekte ve ayrıca bunun kıymeti yoktur, diye eklemektedir.[345] Dolayısıyla zikredilen bu tafsilatı Allah bilir.

22. Kardeşlerinin Karşılığında Mal Aldıkları Eşyalar

Misal-22)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşlerinin karşılığında mal aldıkları eşyalar hakkında şunları anlatır:

1. *"Ayakkabıydı."*
2. *"Deriydi."*[346]

Tahlil ve Değerlendirme

Birkaç kere Mısır'a gidip Hz. Yûsuf (a.s.)'tan zahire alan kardeşleri Kur'ân'da belirtildiğine göre son seferlerinde: *"Ey Azîz, bizi de ailemizi de darlık bastı. (Biz ise) pek ehemmiyetsiz bir sermaye ile geldik. Bize yine tam ölçek ver. Hakkımızda ayrıca*

---

344 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 488. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 223; Zemahşerî, II, 264.
345 Âlûsî, XIII, 8-9.
346 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 489. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 264.

lütufkarlık da et... demişlerdi." Âyette zikredilen *"ehemmiyetsiz sermaye"* hakkında zikredilenler bir takım lüzumsuz söz kalabalığından ibaret şeyler olduğu söylenmiştir.[347]

23. Kralın Çalınan Tası

Misal-23)

Beyzâvî, kralın çalının tası hakkında şunları anlatır:

1) "*Gümüştendi, hayvanları sulamada ve tartı aleti olarak kullanılıyordu."*

2) "*Altındandı."*[348]

Tahlil ve Değerlendirme

Çeşitli kaynaklarda eb'âdı, şekli ve kulpları hakkında da bilgi verilen bu su kabının bir krala ait oluşu elbette onun kıymetli madenlerden ma'mûl, işlemeli olmasını gerektirir. Fakat binlerce sene öncesine ait bir su kabının kat'i bir şekilde neden ma'mûl olduğunun bilinmesi herhangi bir delil yoksa bilmemize imkân yoktur. Konu ile ilgili rivâyetleri ihtiyatla karşılarız. Bu konunun araştırılması irdelenmesi hiçbir mü'mini ilgilendirmez ve hiçbir müslüman incir çekirdeğini doldurmayan böyle bir şeyin arkasına düşmez. Bunlar herhalde abesle iştigalden başka bir şey değildir.

Ebû Hayyân, tefsirinde bu kabın gümüşten ma'mul olduğu yolundaki rivâyetin cumhûr sözü olduğunu kaydeder.[349] İslâmî eserlerde "cumhûrun kavli" olarak takdim edilen bu görüş maalesef Tevrat'tan alınmıştır.[350]

24. Hz. Yûsuf ve Bünyâmin

Misal-24)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un ikinci defa kardeşlerini misafir etmesi, kardeşlerini ikişer ikişer misafir ederek Bünyâmin ile baş başa kalması ve kendisini ona tanıtması ile ilgili olarak şu haberi nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Hz.Yûsuf (a.s.) kardeşlerini ikişer ikişer oturtarak misafir etti. Bünyâmin tek başına kalınca ağlamaya başlar. Bünyâmin: "Şayet kardeşim sağ olsaydı o da benimle otururdu" dedi. Hz.Yûsuf (a.s.) Bünyâmin'i kendi sofrasına oturtur ve: "İkişer ikişer bir eve gidin bununla gidecek birisi olmadığı için o benimle kalacak" dedi. Sonra Bünyâmin'e: "Ölen kardeşinin yerine kardeşin olmamı ister misin?" deyince, Bünyâmin: "Senin gibi bir kardeşi kim bulabilir, fakat sen Ya'kûb (a.s.) ve Râîl'in

347 Aydemir, *İslâmi Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 93.
348 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 490. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 244-245-246.
349 Ebû Hayyân, V, 326.
350 Tevrat, Tekvîn, 48/2; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler* , s. 94.

oğlu değilsin" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Yûsuf (a.s.) ağladı ve ayağa kalkarak kardeşini kucakladı."[351]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu tafsilatlı haber hakkında herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık. Bu haberlerin gerçek mahiyetini Allah bilir.

25. Hz. Yûsuf'un Küçükken Çaldığı Eşyalar

Misal-25)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un küçükken çaldığı eşyalar hakkında tefsirinde şu rivâyetleri nakleder:

1. *"Halasına babasından Hz. İbrâhim (a.s.)'in kemeri miras kalmıştı. Bununla Hz. Yûsuf (a.s.)'u kucaklıyor ve seviyordu. Büyüdüğü zaman Hz. Ya'kûb (a.s.) bu kemeri ondan almak istedi. O da kemeri Yûsuf (a.s.)'un beline bağladı. Sonra da bu kemerin kaybolduğunu söyledi. Aradıklarında Hz. Yûsuf (a.s.)'un belinde buldular. Onların hükmüne göre bu kemere daha hak sahibi o oldu."*

2. *"Denildi ki: Baba annesinin bir putu vardı. Onu kırdı ve çöplüğe attı."*

3. *"Denildi ki: Evde bir oğlak veyahut tavuk vardı, onu dilenciye verdi."*

4. *"Denildi ki: Kiliseye gidip, altından yapılmış bir heykeli aldı."*[352]

Tahlil ve Değerlendirme

Kayıp olduğu bildirilen ve krala ait su kabı Hz. Yûsuf (a.s.)'un öz kardeşinin yükünden çıkınca üvey kardeşleri ona ve bu arada Hz. Yûsuf (a.s.)'a bazı acı sözlerle hücum ettiler. Kur'ân'da da zikredildiği gibi Hz. Yûsuf (a.s.)'u hırsızlıkla suçlamak istediler.

Beyzâvî'nin tefsirinde nakletmiş olduğu bu rivâyetlerdeki hırsızlık fiili, puta ibadet etme, altından yapılmış bir heykeli kiliseden çalma gibi fiiller peygamber ailesinden öte şerefli olan insanlara bile nispet edilmeyecek fiillerdir.

Âlûsî, bu konuda şunları söylemektedir: "İbn Münîr'den şöyle nakledilmiştir: Bunlar peygamber ailesinden öte şerefli olan insanlara bile nisbet edilmeyecek olan boş haberlerdir. Bunların terk edilmesi gerekir" demektedir.[353]

---

351 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 490. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 241-242; Zemahşerî, II, 262.

352 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 492. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 273-274-275; Zemahşerî, II, 269.

353 Râzî, XVIII, 147; Âlûsî, XIII, 32.

26. Hz. Yûsuf'un Kardeşinin Bağırması, Hz. Ya'kûb'un Oğullarının Garip Halleri

Misal-26)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un Bünyâmin'i yanında alıkoymasından sonra kardeşlerinden birisinin değişik bir hal göstermesi ile ilgili olarak şu haberi nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşleri, alıkonan kardeşlerinin serbest bırakılması için Azîz ile konuştular. İçlerinden Rûbil: "Ey Kral! Ya bizleri serbest bırakırsın veya öyle bir bağırırım ki hamile kadınlar çocuklarını düşürür" dedi ve öylece donup kaldı. Elbiselerinden soyutlandı. Hz. Yûsuf (a.s.) oğluna: "Onun yanına git ve ona elini sür" dedi. Ya'kûb oğullarından birisi kızdığı zaman diğeri elini ona dokundurduğu zaman kızgınlığı giderdi. Rûbil: "Bu kimdir? Burada Ya'kûb'un soyundan birisi vardır" dedi."[354]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu Yakûb oğullarının halleriyle ilgili bu rivâyetlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu ifade edilmekle birlikte bunlar bir takım lüzumsuz, mânasız rivâyetler ve masalımsı şeyler olduğu ifade edilmektedir.[355]

27. Hz.Yûsuf'un Kardeşlerine İkrâmı

Misal-27)

Beyzâvî, Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşleriyle tanışmasından sonra kardeşlerinin Hz. Yûsuf (a.s.)'a pişmanlıklarını bildirmeleri ve Hz. Yûsuf (a.s.)'un onlara cevabının yer aldığı şu rivâyeti nakleder:

"Hz. Yûsuf (a.s.)'un kardeşleri kendisini tanıdıklarında bir elçi göndererek: "Sen bizleri sabah akşam yemeğe davet ediyorsun. Bizler sana yaptığımız şeylerden dolayı utanıyoruz" dediler. Hz. Yûsuf (a.s.): "Mısır halkı bana ilk gözle bakıyorlar ve şöyle diyorlar: "Yirmi dinara satılan bir köleyi şu makama ulaştıran Allah ne yücedir." Ben sizinle şeref kazandım ve gözünüzde büyüdüm. Bilin ki sizler benim kardeşlerimsiniz ben de İbrâhim (a.s.)'in torunlarındanım."[356]

Tahlil ve Değerlendirme

---

354 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 493.

355 Râzî, XVIII, 153; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 93.

356 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 495. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 274; Tevrat, Çıkış, 46/27.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu habere yakın bir rivâyeti Elmalılı tefsirinde zikreder ve bunu söyleyen kişinin kralın eşi olduğunu nakleder. Beyzâvî'nin nakletmiş olduğu bu tafsilat hakkında herhangi bir değerlendirmeye ulaşabildiğimiz kaynaklarda rastlayamadık.

28. Hz. Yûsuf ile Hz. Ya'kûb'un Karşılaşması

Misal-28)

Beyzâvî, Hz. Ya'kûb (a.s.) ile Hz. Yûsuf (a.s.)'un karşılaşması ile ilgili olarak şu rivâyeti nakleder:

"Hz. Ya'kûb (a.s.) Yehûdâ'nın getirdiği gömleğin kokusunu seksen fersah uzaklıktan hissetti.."[357]

"Rivâyet edildi ki: Hz.Yûsuf (a.s.) ve kral, Mısır halkıyla birlikte onları karşıladılar. Mısır'a giren evlâtları yetmiş iki erkek ve bir kadın idi. Hz. Mûsâ (a.s.) ile Mısır'dan çıktıklarında altı yüz bin, ihtiyarlar ve çocuklar hariç beş yüz yetmiş bin erkek idiler."[358]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu kralın Mısır halkıyla birlikte onları karşılamaya gittikleri hakkındaki rivâyet ile ilgili olarak İbn Kesîr tefsirinde bunun kesin olmadığını ifade etmektedir.

Hz. Yâ'kûb (a.s.)'un evlâtlarının Mısır'a girdiklerinde kaç kişi olduklarını Kur'ân bizlere bildirmemiştir. Bunları araştırmanında hiçbir faydası yoktur. Bunların kaç kişi oldukları kaçının erkek kaçının kadın olduğunu Allah bilir. İbn Kesîr tefsirinde Hz. Ya'kûb (a.s.)'un Mısır'a giren evlâtlarının sayısı ile ilgili olarak şu haberlere yer verir: " Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi: İsrâiloğulları Mısır'a girdiklerinde altmış üç kişi idiler. Oradan çıktıklarında ise altı yüz yetmiş bin kişi idiler. Ebû İshâk ise Mesrûk'tan rivâ-yetle onların Mısır'a girdiklerinde erkekli kadınlı üç yüz doksan kişi olduklarının söy-ler." İbn Kesîr bu rivayetleri zikrettikten sonra da "en doğrusunu Allah bilir" demek-tedir.[359]

Misal-29)

---

357 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 495. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 335; Zemahşerî, II, 274-275.

358 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 496. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 350, 362-363; Zemahşerî, II, 275.

359 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* II, 509.

"Rivâyet edilir ki: Hz.Yûsuf (a.s.) babasıyla birlikte hazine odalarını gezerken babasına kağıt odasını da gösterdi. Hz. Ya'kûb (a.s.): "Yanında bu kadar kağıt varken sekiz merhalelik yolda bana neden bir haber gönderemedin? Seni bundan alıkoyan ne idi?"deyince Hz. Yûsuf (a.s.): "Bana Cebrâil (a.s.) öyle emretti.?" dedi. Hz. Ya'kûb (a.s.): "Ona soramadın mı?" dedi. Hz Yusuf: Sen benden daha üstünsün sen sor" dedi. Cebrâil (a.s.): "Allah bana böyle emretti. Bu da senin şu sözün sebebiyledir. "Onu kurdun yemesinden korkarım"[360] *Allah: "Benden korksaydın ya" dedi."*[361]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Yûsuf (a.s.) ve babası Hz. Ya'kûb (a.s.) arasında geçtiği kaydedilen bu tafsilatlı haberleri tesbit etmenin imkânı herhangi bir delil bulunmadığı müddetçe imkânsız gibidir. Zikredilen bu haberlerle ilgili olarak ulaşabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık.

30. Hz. Ya'kûb ve Yûsuf'un Vefatı

Misal-30)

Beyzâvî, Hz. Ya'kûb (a.s.) ile Hz. Yûsuf (a.s.)'un beraber yaşadıkları müddet, Hz. Ya'kûb (a.s.)'un vasiyyeti, Hz. Yûsuf (a.s.)'un vefatı, gömüldüğü yer ve çocukları ile ilgili olarak şu rivâyeti nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Ya'kûb (a.s.) Hz. Yûsuf (a.s.) ile beraber yirmi dört yıl ya-şadı. Sonra vefat etti ve Şam'da babasının yanına gömülmeyi vasiyet etti. Hz. Yûsuf (a.s.) da babası vefat edince babasının vasiyeti üzerine dediği yere götürdü ve oraya defnetti. Sonra tekrar geri döndü. Hz.Yûsuf (a.s.) babasının vefatından sonra yirmi üç yıl yaşadı. Sonra Allah'a gitmek istedi ve ölümü temenni etti. Allah da onu temiz olarak vefât ettirdi. Mısırlılar gömüleceği yer hakkında bir birleriyle savaşacak derecede ihtilâfa düştüler. Mermerden bir sanduka yapmayı ve Nîl nehrine bırakmayı düşündüler. Sonra Nil'den akarak Mısır'a ulaşacak ve karar kılacaktı. Sonra Hz. Mûsâ (a.s.) onu babalarının mezarına nakletti. Hz. Yûsuf (a.s.) vefat ettiğinde yaşı yüz yirmi idi. Râîl'den Efrâîm, Mîşâ (Yûşa b. Nûn'un ve Hz. Eyyûb (a.s.)'un eşi Rahme'nin dedesidir.) adlı çocukları oldu."[362]

Tahlil ve Değerlendirme

---

360 Yûsuf, 12/13.

361 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 496-497. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 276.

362 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 497. Ayrıca bkz. Taberî, XIII, 360-361, 369; Râzî, XVIII, 173; Zemahşerî, II, 276; Tevrat, Çıkış, 13/19; 41/52.

Hz. Ya'kûb (a.s.) ve Hz. Yûsuf (a.s.)'un vefatı ile ilgili olarak Tevrat şu haberleri zikreder: *"Ve Ya'kûb Mısır diyarında on yedi yıl yaşadı; ve Ya'kûb'un günleri yaklaştığı zaman, oğlu Yûsuf'u çağırdı, ve ona dedi: Eğer şimdi senin gözünde lütuf buldumsa, rica ederim, elini uyluğumun altına koy, ve bana lütuf ve hakikat göster; rica ederim, beni Mısır'da gömme; fakat ne vakit atalarımla beraber uykuya varırsam, beni Mısır'dan kaldırırsın. Ve beni onların kabristanına gömersin..."* Tevrat Hz. Yûsuf (as.)'un ölümü ile ilgili olarak da şunları zikreder: *"Yûsuf'la babasının ev halkı Mısır'a yerleştiler. Yûsuf yüz on yıl yaşadı."*[363] Hz. Yûsuf (a.s.) ile yaşadığı müddet ile ilgili olarak, buna yakın rivâyeti İbn Kesîr tefsirinde zikreder ve herhangi bir yorum yapmaz.[364]

363 Tevrat, Tekvîn, L/22.

364 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 509. Mâlik b. Nebî *ez-Zâhiretu'l-Kur'âniyye* adlı eserinde Hz. Yûsuf (as.) kıssasını Kur'ân ve Tevrat'taki şekilleriyle karşılaştırmalı olarak ele alır ve aralarındaki benzerlik ve farklara işaret eder. Mâlik b. Nebî, *ez-Zâhiretu'l-Kur'âniyye,* trc. Abdussabûr Şâhîn, Beyrût 1987, s. 210-254. Bir misal vermek gerekirse Tevrat rivâyeti Hz. Yusuf (as.)'un kardeşlerinin eşeklerle (الحمير) yolculuk yaptıklarını, Kur'ân'da ise bunun kervanla (العير) yapıldığı belirtilir. İbrânîler için eşeklerin kullanılması Nil vadisine yerleşip medeni bir hayata geçmelerinden sonra mümkün olabilir. Her durumda eşek yerleşik toplumların kullandığı ve Filistinden gelmek için uzak çölleri aşmaktan aciz bir hayvandır. Mâlik b. Nebî, *ez-Zâhiretu'l-Kur'âniyye,* s. 253.

H. HZ. EYYÛB İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

1. Hz. Eyyûb'un Nesebi

Kur'ân'da isimleri zikredilen peygamberlerden bir tanesi de Hz. Eyyûb (a.s.)'tur. O, Allah'ın kendisine vermiş olduğu musibete karşı göstermiş olduğu sabrı ile anılmaktadır. Bununla birlikte Hz. Eyyûb (a.s.) hakkında bazı tefsirlerde yanlış doğru birçok haberin yer aldığı görülmektedir.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Eyyûb'u da (an). Hani Rabbine: "Başıma bu dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyâz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinden dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik."[365]

"(Resûlüm!) kulumuz Eyyûb'u da an. O, Rabbine: Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi, diye seslenmişti. Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su, (dedik). Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri içinde bir ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık. Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini böyle yerine getir. Gerçekten biz Eyyûb'u sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi bir kuldur, da ima, Allah'a yönelirdi."[366]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hz. Eyyûb (a.s.) hakkında bazı tefsirler kitaplarında zikredilen ve müfessirimizin tefsirinde zikretmiş olduğu haberlerden bir tanesi de Hz. Eyyûb (a.s.)'un soyu ile ilgili olanıdır. Müfessirimiz de Hz. Eyyûb (a.s.)'un nesebini, kimlerden olduğunu, eşinin ismi ile ilgili rivâyetleri tefsirine alır. Biz müfessirimizin zikretmiş olduğu rivâyetleri aşağıda sıralamaya çalışacağız.

Misal-1)

"Hz. Eyyûb (a.s.): İbn Ays b. İshâk idi."[367]

"İkinci bir rivâyette: Eyyûb b. Amûs, Ays b. İshâk'ın esbatındandı."[368]

"Üçüncü bir rivâyette: Rûm idi, Ays b. İshâk'ın oğluydu."[369]

---

365 el-Enbiyâ, 21/83-84.
366 Sâd, 38/41.
367 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 313.
368 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 309.
369 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 76-77. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 351; Zemahşerî, III, 18.

"Hz. Eyyûb (a.s.)'un eşinin ismi: Liya b. Ya'kûb (a.s.) idi."[370]

"Denildi ki: Rahme b. Efrâyim b. Yûsuf (a.s.) idi."[371]

"Rivâyet edildi ki: Eşinin ismi: Mahir b. Mîşâ b. Yûsuf (a.s.) veya Rahme b. Efrâyim b. Yûsuf (a.s.) idi."[372]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Eyyûb (a.s.)'un soyu ve eşi ile ilgili olarak zikretmiş olduğu haberleri yukarıda zikretmeye çalıştık. Öncelikle belirtmek gerekirse, Hz. Eyyûb (a.s.)'un Rûmlardan değil bilakis İsrâiloğulları'ndan olduğu ifade edilmektedir. Âlûsî, bu hususta şunları söylemektedir: "İbn İshâk, sahih olan Hz. Eyyûb (a.s.)'un İsrâiloğulları'ndan olduğudur ve Amûs olan babasının ismi dışında nesebi hakkında sahih bir şey yoktur." Dolayısıyla bu konularla ilgili olarak zikredilen haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu söylenmektedir.[373]

2. Hz. Eyyûb'a Verilen Belâ

Misal-2)

Hz. Eyyûb (a.s.)'a Allah'ın ne tür bir belâ verdiği, bu belânın kaç yıl devam ettiği ve hanımının Hz. Eyyûb (a.s.)'a hastalığı için dua etmesi gibi bir çok rivâyeti müfessirimiz tefsirinde zikretmiştir. Bu rivâyetlerden bazıları şunlardır:

"Allah kendisine peygamberlik verdi. Ailesi ve malı çoğaldı. Allah, evinin çocuklarının üzerine yıkılması ve çocuklarının helâki, mallarının kaybolup gitmesi ile imtihân etti. Vücudunda on sekiz, on üç yahut on yedi sene yedi ay ve yedi saat süren bir hastalık ile imtihan etti."

"Rivayet edildi ki: Eşi Mâhîr b. Mîşâ b. Yûsuf veya Rahme b. İfrâyim b. Yûsuf bir gün kendisine: "(Hastalığın için) Allah'a dua etsen?" dedi. Hz. Eyyûb (a.s.): "Bolluk içerisinde ne kadar yaşadım" diye sorunca, eşi: "Seksen yıl" cevabını verdi. Hz. Eyyûb (a.s.): "İmtihan zamanı bolluk zamanına ulaşmayana kadar Allah'a dua etmekten utanırım" dedi."[374]

---

370 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 313.
371 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 314-316.
372 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 77.
373 Râzî, XXI, 176; Âlûsî, XVII, 80; Hâşim, s. 195.
374 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 77. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 353-354, 359; Zemahşerî, III, 18.

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Eyyûb (a.s.)'un hastalığının ne kadar devam ettiğini bilmek hususunda herhangi sahih bir habere ulaşamadığımızdan dolayı bu hususta tevakkuf etmek gerekir.

Kurtubî, İbn Arabî'nin: "Hz. Eyyûb (a.s.)'a verilen belânın müddeti ve bu hikâye hakkında sahih bir haber yoktur" dediğini nakleder.[375]

Kurtubî'nin sahih kabul ederek tercîh ettiği rivâyet hakkında ise İbn Kesîr şöyle demektedir: "Bu hadisi merfû saymak gerçekten gariptir."[376]

Ayrıca Hz. Eyyûb'un hastalığının, insanları kendinden nefret ettirecek kadar ağır ve tiksindirici olduğu yolundaki yahudi menşeli bilgileri bir peygamber saygınlığı ve sosyal prestijiyle bağdaştırmak mümkün değildir; Kur'ân'da ve güvenilir hadis kaynaklarında bu tür bilgiler bulunmamaktadır. Diğer İslâmî kaynaklarda geçen bu yöndeki malumat ise tamamen isrâili kaynaklardan intikal etmiştir.[377]

3. Belânın Sebebi

Misal-3)

Allah'ın Hz. Eyyûb (a.s.)'a verdiği belânın ne kadar devam ettiği ve bunun yanında belânın sebebi ile ilgili olarak müfessirimiz beş madde zikreder. Bizler de bunları zikrederek tahlil etmeye çalışacağız:

1. "*Malının çokluğu acayibine gitmişti."*

2. "*Kendisinden bir mazlûm yardım istemiş, o da o mazluma yardım etmemişti."*

3. *"Hayvanları kâfir bir kralın topraklarının olduğu tarafta bulunuyordu. Bundan dolayı o kâfirle savaşmamış ve antlaşma yapmıştı."*

4. *"Sabrını denemek için belâyı kendisi istemişti. Böylece suçunu itiraf etmiş ve saygısını göstermiş oluyordu."*

5. *"Hz. Eyyûb (a.s.) kendi yandaşlarına vesvese verdi ve onu dışlayıp yurtlarından çıkarttılar."*[378]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu bu rivâyetler içerisinde kâfir olan kralla antlaşma yapması ve o kâfirle savaşmaması gibi bir şeyin peygamberler hakkında düşünülmesinin yanlış ve merdût olduğu ifade edilmektedir. Çünkü peygamberler bütün davetle-

375 el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* Beyrut 1988, XV, 137.
376 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 3, 198; Şelyût, s. 181.
377 Harman,"Eyyûb", md., *DİA.*, İstanbul 1995, XII, 16-17.
378 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 313. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 330.

rinde hayır ve gerçeği söylemekle birlikte, yumuşak söz söylemekle de emrolunmuşlardır. Allah, Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.)'a da aynı emri vermiştir. Yüce Allah: "*Firavun'a gidin Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin, belki anlar ve korkar"* buyurmaktadır[379]

Bir peygamberin malı için bir cebbâra karşı sustuğunu söylemek, ancak peygamberlere karşı saygısı olmayan kişiler tarafından iddia edilebilir. Çünkü bu hal peygamberler için uygun olmayan ve hiç bir zaman istenmeyen bir durumdur.[380]

Sonuç olarak, Kurtubî, Hz. Eyyûb (a.s.) ile ilgili olarak varid olan haberler hakkında şöyle der: "İbn Arabî Kâdî Ebû Bekir: "Hz. Eyyûb (a.s.) hakkında Allah'ın şu iki âyette haber verdiği dışında başka sahih bir şey sabit olmamıştır:"

Birincisi: *"Eyyûb'u da (an) Hani Rabbine: "başıma bu dert geldi..."*[381] âyeti,

İkincisi: *"...Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi.."*[382] âyetidir. Hz. Peygamber(s.a.v.)'den de bir hadis dışında sahih olarak tek bir harf sabit olmadığı gibi, Kur'ân'da ve sahih sünnette herhangi bir haber vârid olmamıştır. Bu tür isrâiliyyât âlimler katında kesin olarak reddedilmiştir. Bu satırlardan gözünü çevir ve bunları dinleme, bunlar düşüncene hayalden başka bir katkıda bulunmazlar ve kalbinde de sıkıntıdan başka bir şey artırmazlar"demektedir.[383]

379 Tâhâ, 20/43-44.
380 Hâşim, s. 195-196.
381 el-Enbiyâ, 21/83.
382 Sâd, 38/41.
383 Kurtubî, XV, 137; Şelyût, s. 185.

I. HZ. MÛSÂ İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

Kur'ân'da ismi ve mücadelesi en çok zikredilen peygamberlerden birisinin de hiç şüphesiz Hz. Mûsâ (a.s.) olduğunu görmekteyiz. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın mücadelesi adeta doğumundan itibaren başlamış ve bütün hayatı boyunca devam etmiştir. Bununla birlikte kendisi hakkında tefsir kitaplarında birçok haber zikredilmiş ve İsrâiloğulları'nın peygamberi olmasından dolayı Tevrat'ta da Hz. Mûsâ (a.s.) ile ilgili birçok haber yer almıştır. Müfessirimiz Beyzâvî de onun doğumu ve sonrasında meydana gelen olayları tefsirinde nakleder.

1. Hz. Mûsâ'nın Annesi Ve Hz. Mûsâ'nın Doğumu

Misal-1)

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Mûsâ'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik. Nihayet Firavun ailesi onu yitik çocuk olarak (nehirden) aldı. O, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri yanlış yolda idiler. Firavun'un karısı (sepetin içinden erkek çıkınca kocasına:) Benim ve senin için göz aydınlığıdır! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da evlâd ediniriz, dedi. Halbuki onlar (işin sonunu) sezemiyorlardı. Mûsâ'nın anasının yüreğinde yalnızca çocuğunun tasası kaldı. Eğer biz, (vadimize) inanlardan olması için kalbini pekiştirmemiş olsaydık, nerede ise işi meydana çıkaracaktı. Annesi Mûsâ'nın ablasına: Onu izini takip et dedi. O da onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi. Biz daha önceden (annesine geri verilinceye kadar) onun süt analarını kabulüne (emmesine) müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası: Size, onun bakımını namınıza üstlenecek, hem de ona iyi davranacak bir aile göstereyim mi? dedi."[384]

Tâhâ sûresinde *"Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene (şöyle) vahyetmiştik: Mûsâ'yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil'e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan birisi alsın (Ey Mûsâ! sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim."*[385]

---

384 el-Kâsâs, 28/7-12. âyetler.

385 Tâhâ, 20/38-39.

"Rivâyet edilir ki: Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesine doğum sancıları gelince Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesi İsrâiloğulları'nın hamile kadınlarına bakan ebeyi çağırttı. Hz. Mûsâ (a.s.) doğduğu zaman alnındaki nur bakıcıyı hayrette bıraktı, bakıcının elleri titremeye başladı. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın sevgisi kalbine yerleşti ve bundan dolayı Hz. Mûsâ (a.s.)'nın doğumunu kimseye haber vermedi. Annesi, Hz. Mûsâ (a.s.)'yı üç ay emzirdi. Firavun'un erkek çocuklarla ilgili baskısından dolayı Firavun'un askerleri her yeri didik didik arıyorlardı. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesi de yavrusunu bir sandığın içerisine koydu ve Nil nehrine bıraktı."[386]

Misal-2)

"Denildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesi sandığın içerisine pamuk yerleştirdi. Hz. Mûsâ (a.s.)'yı sandığın içerisine koydu ve ağzını kapatarak nehre bıraktı. Nehir, sandığı Firavun'un bahçesine giden kanaldan Firavun'un bahçesine doğru sürükledi ve orada bulunan havuzlardan birisine ulaştı. Firavun eşi Âsiye b. Müzâhim ile birlikte bahçede yalnız başına oturuyordu. Firavun sandığın alınmasını ve açılmasını emretti. Sandık açılınca karşılarında çocuğu görünce sevindiler."[387]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu Hz. Mûsâ (a.s.)'nın doğumu, sandığa konması, sandığın içerisine pamuğun yerleştirilmesi ve sandığın Firavun ailesi tarafından alınması ile ilgili olarak zikredilen bu haberlerin hakikatini Allah bilir. Bu haberlerin bilinip bilinmemesinde hiçbir fayda ve zarar yoktur. Hz. Mûsâ (a.s.) için ebe çağrıldığı, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesi tarafından saklandığı (üç ay emzirildiği) ilgili haberleri Tevrât zikretmektedir.[388] Kurtubî, tefsirinde bu haberleri zikreder ve Kur'ân'ın zâhirinden tabûtun kıyıya vurduğunun anlaşıldığını ifade ettikten sonra "Allah bilir" der.[389]

---

386 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 187. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 157.

387 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 47. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 159-160; XVI, 57, 65; Zemahşerî, II, 433; Tevrat, Çıkış, I/1-22. II/2-10.

388 Tevrat, Çıkış, I, II/2-3.

389 Kurtubî, XI, 131.

2. Firavun'un Hasta Kızı

Misal-3)

Müfessirimiz, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Firavun ailesi tarafından sandıktan çıkarılmasından sonra Hz. Mûsâ (a.s.)'nın tükürüğünün doktorların iyileştiremediği Firavun'un hasta kızına değdiği ve onu iyileştirdiğini bildiren şu rivâyete yer verir:

"Firavun ailesi Hz. Mûsâ (a.s.)'yı sandıktan çıkartıp karşılarında bir çocuk görünce çok sevindiler. Firavun'un baras hastalığına yakalanmış bir kızı vardı. Doktorlar, Firavun'un kızını insana benzeyen bir deniz hayvanının salyası ile tedavi etmeye çalışmışlardı. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın tükürüğü Firavun'un kızının hastalıklı olan yerine değince Firavun'un kızı iyileşti. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın alnındaki nurdan, parmağından süt emmesi ve tükürüğü ile Firavun'un hasta kızını iyileştirmesinden dolayı onu sevdiler."[390]

Tahlil ve Değerlendirme

Müfessirimizin Kasas sûresi 9. âyetin tefsirinde zikretmiş olduğu bu hadiseyi ispata imkân olmadığı ve bu hadisenin israiliyâttan olduğu ifade edilmektedir. Bu haber, Firavun ve eşi Âsiye'nin çocukları olmadığını ifade eden rivâyetlere de zıt olduğu kayd-edilmektedir. Bu kıssa hakkında Kurtubî, "Allah bilir" demektedir[391]

3. Hz. Mûsâ ve Annesinin Tekrar Karşılaşmaları

Misal-4)

Müfessirimiz, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesinin sütanne olarak Firavun'un sarayına gelişini, evlâdı ile birlikte tekrar eve dönüşünü ve Hâmân'ın söylemiş olduğu sözleri içeren şu rivâyeti nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Hâmân söylenenleri işitince şöyle dedi: "O, bu çocuğu ve ailesini tanıyor. Durumu öğrenene kadar onu tutun." O, ben istedim, dedi. Onlar krala nasihat veriyorlardı. Firavun bakıcı getirmesini emretti. O da annesini getirdi. Hz. Mûsâ (a.s.) ise Firavun'un elinde ağlıyor, Firavun da Hz. Mûsâ (a.s.)'yı susturmaya çalışıyordu. Hz. Mûsâ (a.s.) annesinin kokusunu alınca, yakınlık gösterdi ve annesini emmeye başladı. Firavun kadına: "Sen bu çocuğun nesi oluyorsun, sen hariç herkesi emmeyi reddetti" deyince, Hz. Mûsâ (a.s.)' nın annesi de: "Ben hoş kokulu, temiz sütü olan bir kadınım. Hiçbir çocuk yoktur ki benden emmesin" diye karşılık verdi. Firavun, çocuğu

390 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 187. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 160; Zemahşerî, III, 158.

391 Kurtubî, XI, 131.

Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesine teslim ederek ücretini ödedi. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesi o gün çocuğu ile evine döndü."[392]

Tahlil ve Değerlendirme

İbn Kesîr, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın doğumu, annesinin kendisini denize bırakması, Firavun ailesinin onu alması, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Firavun sakalını çekmesi ve Hz. Mûsâ (a.s.) ile ilgili olarak geçen olayların anlatıldığı uzunca bir hadisi tefsirinde zikreder ve: "Hadisi, Nesaî *Sünenü'l-Kebîr*'inde böyle rivâyet eder. Ebû Ca'fer İbn Cerîr ve İbn Ebû Hâtim de tefsirlerinde hadisi tahrîc etmişlerdir. Ancak bu, İbn Abbas (r.a.)'ın sözü olarak mevkûf olup çok az bir kısmı merfûdur. Sanki, İbn Abbas bu sözleri israiliyyâtın nakl-edilmesi mübah olan kısımlarından alarak Ka'bu'l-Ahbâr ve başkalarından almış gibi-dir. En doğrusunu Allah bilir. Şeyhimiz Hâfız Ebü'l-Haccâc el-Mizzî'nin böyle söyledi-ğini işittim" demektedir.[393]

4. Firavun'un İsmi

Misal-5)

Müfessirimiz, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın zamanında yaşamış olan ve Hz. Mûsâ (a.s.) ile mücadele eden Firavun'un ismi hakkında da şu rivâyetlere yer vermektedir.

İlgili Âyet-i Kerîme

"Sonra onların ardından Mûsâ'yı mûcizelerimizle Firavun ve kavmine gönder-dik de, o mucizeleri inkar ettiler; ama, bak ki fesâtçıların sonu ne oldu!"[394]

"İsmi: Kâbûs idi."

"Denildi ki: el-Velîd b. Mus'ab b. er-Reyyân idi."[395]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde Firavun'un ismi olarak zikretmiş olduğu bu haberler hak-kında her hangi bir bilgiye rastlayamadık. Kur'ân'da sadece Firavun olarak zikredilmiş ve öylece bırakılmıştır. Bundan dolayı Kur'ân'n bildirdiği ile yetinmek gerekir. Fira-vun'un adının ne olduğunu araştırmak lüzumsuz ve kitapları boş şeylerle doldurmaktan başka bir şey değildir.

---

392 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II,188. Ayrıca bkz. Râzî, XXIV, 198; Zemahşerî, III, 159.
393 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 161; Tâhâ 40. âyetin tefsîrinde.
394 el-A'râf, 7/103.
395 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 352.

5. Firavun'un Nehirleri

Misal-6)

1. *"el-Mülk."*
2. *"Tûlûn."*
3. *"Dimyât."*
4. *"Tenis."*[396]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu Firavun'un nehirlerinin isimlerinin yer almış olduğu rivâyet hakkında Fahreddin er-Râzî: "Bunlar Nil'den ayrılan kollar idi ve bunlardan dördü büyük idi. Bunlar: el-Mülk, Tûlûn, Dimyât, Tenîs nehirleri idi" der ve herhangi bir yorum getirmez. Fahreddin er-Râzî'nin zikretmiş olduğu bu bilgiler dışında herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık.

6. Hz. Mûsâ ve Hz. Şuayb ile İlgili Haberlerdeki İsrâiliyyât

Misal-7)

Hz. Mûsâ (a.s.) Mısır'dan çıktıktan sonra Medyen taraflarına doğru gider ve yolu üzerinde hayvanlarını sulamak isteyen Hz. Şuayb (a.s.)'ın kızları ile karşılaşır. Bundan sonra Hz. Mûsâ (a.s.) Hz. Şuayb (a.s.) ile görüşür ve Medyen'de Kur'ân'da zikredildiği gibi belli bir müddet kalır. Müfessirimiz Medyen, Hz. Şuayb (a.s.), Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Medyen'de kaldığı müddet, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Hz. Şuayb (a.s.)'ın hangi kızıyla evlendiğiyle ilgili rivâyetleri tefsirine alır ve bunları ilgili âyetleri tefsir ederken nakleder. İlk olarak Medyen hakkındaki rivâyetleri zikretmeye çalışacağız:

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Medyen'e'de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim Allah'a kulluk edin sizin ondan başka tanrınız yoktur...."[397]

"Mûsâ, Medyen'in suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan bir çok insan buldu. Onların gerisinde de, (Hayvanlarını) engelleyen iki kadın gördü. Onlara: Derdiniz nedir? dedi. Şöyle cevap verdiler: Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onları içerisine sokulup hayvanlarımızı) sulamayız; babamızda çok yaşlıdır. Bunun üzerine Mûsâ

396 ez-Zuhruf 51. âyetin tefsîri. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 374. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 422.

397 el-A'râf, 7/85.

onların yerine (davarlarını) sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve: Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtacım, dedi."[398]

"Hani, kız kardeşin gidip "Ona bakacak birisini size bulayım mı?" diyordu. Böylece seni gözü, gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik ve sen, birini öldürdün de seni endişeden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın. Sonra takdire göre (bu makama) geldin ey Mûsâ!"[399]

7. Medyen ve Hz. Mûsâ'nın Yola Çıkması

Misal-8)

"Medyen: Medyen b. İbrâhim'in ismiyle isimlendirilmiştir. Firavun'un sultasında değildi. Mısır ile Medyen arasında sekiz günlük bir yol vardı."[400]

"Hz. Mûsâ (a.s.), Medyen e doğru yol alırken önüne üç yol çıkmıştı, Hz. Mûsâ (a.s.) yolu bilmiyordu. Orta yolu seçti."[401]

Tahlil ve Değerlendirme

Kasas sûresi 29. âyette Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ailesi ile birlikte yola çıktığında Tûr tarafında bir ateş gördükleri ve bununla ısınmak için bir ateş parçası veya bir haber alabilecekleri anlatılır. Fakat müfessirimizin zikretmiş olduğu ve Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Medyen'e giderken yolunu kaybettiği ve orta yolu seçtiği ile ilgili olarak ulaşabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

8. Hz. Şuayb ve Medyen

Misal-9)

Müfessirimiz Hz. Şuayb (a.s.)'ın nesebi ve Hz. Mûsâ (a.s.)'nın kuyudan hayvanları sulaması hakkında şu rivâyetlere yer vermektedir:

"Şuayb b. Mikâîl b. Yascir b. Medyen."[402]

"Denildi ki: Çobanlar kuyunun ağzına ancak yedi veya daha fazla kişinin kaldırabileceği bir taş koyuyorlardı. Hz. Mûsâ (a.s.) yorgun, aç ve ayağı yaralı olmasına rağmen bu kuyunun ağzına konulan taşı tek başına kaldırdı."

---

398 el-Kasas, 28/23-24.
399 Tâhâ, 20/40.
400 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 47, 190.
401 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 190. Ayrıca bkz. Taberî, X, 310; Zemahşerî, III, 161.
402 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 348. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 308.

"Denildi ki: Başka bir kuyu vardı, o kuyunun ağzındaki taşı kaldırdı ve o kuyudan hayvanları suladı."[403]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Hz. Şuayb (a.s.)'ın kızları için hayvanlarını suladığı anlatılır. Bunun dışındaki çobanların kuyunun ağzına yedi kişinin kaldırabileceği bir taş koydukları, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın da aç ve yaralı olduğu halde bu taşı tek başına kaldırdığıyla ilgili tafsilatlı bilgiler Kur'ân'da yer almamaktadır. Fahreddin er-Râzî bu konuda: "Kur'ân'da böyle bir şey yoktur, doğrusunu Allah bilir" demektedir.[404]

Kuyunun başında bir taş olduğu ve Hz. Mûsâ (a.s.)'nın bu taşı tek başına kaldırmasıyla ilgili rivâyeti kabul etmek Kur'ân'ın nassından gafil kalmak demek olur. Âyet kuyunun başında bazı insanlar olduğunu, kızların da bundan dolayı hayvanlarını sulamadıklarını belirtmekte, dolayısıyla kuyunun başındaki taşı kaldırmaya gerek olmadığı ortaya çıkmaktadır.[405]

9. Hz. Mûsâ'yı Çağıran Kız

Misal-10)

"Denildi ki: Küçük kız idi."

"Denildi ki: Büyük kız idi ve ismi Safûrâ veya Safrâ idi. Hz. Mûsâ'nın evlendiği kız da bu idi."[406]

Tahlil ve Değerlendirme

Bir önceki misalde de belirttiğimiz üzere bu gibi meseleler Kur'ân'da zikredilmeyen tafsilatlı meselelerdir. Fahreddin er-Râzî: "Kur'ân'da bu tafsilata dair bir bilgi yoktur" demektedir.[407]

10. Hz. Mûsâ'nın Hz. Şuayb ile Görüşmesi

Misal-11)

Müfessirimiz, Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hz. Şuayb (a.s.) arasında geçen konuşmayı içeren şu rivâyeti de tefsirinde zikreder:

"Rivâyet edilir ki: Hz. Mûsâ (a.s.) Hz. Şuayb (a.s.)'ın yanına varınca Hz. Şuayb (a.s.) kendisine yemek ikram etti. Hz. Mûsâ (a.s.) ikrâm edileni yemek istemedi ve şöyle

---

403 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 190. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 216, 225, 227; Zemahşerî, III, 161.
404 Râzî, XXIV, 205.
405 Neccâr, s. 166.
406 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl* , II, 190. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 222, 231.
407 Râzî, XXIV, 206.

dedi: Bizler dinimizi dünyalık karşılığı satmayan bir ehl-i beytiz. Hz. Şuayb (a.s.): Bu, bizim bütün misafirlerimize karşı yaptığımız bir adettir, dedi."[408]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haber hakkında herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık.

11. Hz. Mûsâ'nın Medyen'de Kaldığı Müddet

Misal-12)

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Medyen'de Hz. Şuayb (a.s.) ile birlikte bir müddet kaldığı belirtilmektedir. Müfessirimiz bu müddetin ne kadar olduğu ile ilgili rivâyetleri tefsirinde şöyle zikreder.

"Rivâyet edildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.) en uzun müddet kaldı. Bundan sonra da on yıl daha kaldı ve geri dönmeye karar verdi."[409]

"Medyen'de en vefalı müddet olan on yıl kaldı."[410]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Medyen'de ne kadar zaman kaldığı kitaplarda bahis konusu edilmiş, çobanlığının kaç yıl sürdüğü merak edilmiş kesin bir sonuca ulaşılması imkânsız denecek kadar güç olan bu konu lüzumsuzca uzatılmış ve bu konu Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbenin ileri gelenlerine sorularak açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Medyen'de ne kadar kaldığı Kur'ân'da bahis konusu edilmediği görülür.

Kasas sûresinin 29. âyetinin tefsirinde Hâkim bu haberi son derece zayıf bir sened ile *"Tefsîr"* de zikretmiştir.

İbn Abbas (r.a.), *"Hz. Peygamber(s.a.v.)'e: Mûsâ hangi zaman kaldı? diye soruldu. En uzun ve en güzel olanı."* olarak karşılık verdi, demiştir. Bu konu ile ilgili zikredilen haberlerin sıhhati üzerinde yapılan araştırmalar, bunlara fazlaca itimadın caiz olmadığı noktasında düğümlenmektedir.[411]

---

408 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 190; en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl*, Beyrût 1989, II, 1259.

409 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 191.

410 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 47. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 234 vd.; Zemahşerî, III, 164; Tevrat, Çıkış, III/16-22.

411 el-Kasas 29. âyetin tefsîri. Neccâr, s. 173; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 121; Şelyût, s. 204.

12. Hz. Mûsâ'nın Hz. Şuayb'tan İzin İstemesi ve Yola Çıkması

Misal-13)

Hz. Mûsâ (a.s.) Medyen'de kaldığı müddeti tamamlayınca oradan ayrılmış ve bir gece yollarını kaybettiklerinde Tûr tarafında bir ateş görmüşlerdi. Hz. Mûsâ (a.s.) ateşin yanına vardığında kendisine Allah tarafından vahyedilmiş ve Allah'ın hitabına mazhar olmuştu.

Müfessirimiz olayı daha detaylıca anlatan rivâyetleri tefsirinde zikreder ve Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesinin yanına gitmek için izin istediğini, çok soğuk olan bu cuma gecesinde Hz. Mûsâ (a.s.)'nın bir oğlu olduğunu içeren rivâyeti tefsirinde nakleder.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"(Rasûlüm!) Mûsâ (olayının) haberi sana ulaştı mı? Hani o, bir ateş görmüş ve ailesine: Bekleyin! Eminim ki bir ateş gördüm. Belki ondan size bir meşale getirir ve ateşin yanında bir rehber bulurum, demişti. Oraya vardığında kendisine (tarafımızdan): Ey Mûsâ! diye seslenildi: Muhakkak ki ben, evet ben, senin Rabbinim! Hemen pabuçlarını çıkar! Çünkü sen kutsal vâdi Tûvâ'dasın!"[412]

"Denildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.), annesinin yanına gitmek için Hz. Şuayb (a.s.)'tan izin istedi. Ailesi ile birlikte yola çıkınca Tûr dağı'nın bulunduğu Tûvâ vadisine gelince, soğuk ve karanlık bir kış gecesinde Hz. Mûsâ (a.s.)'nın bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Cuma gecesi idi ve yolu şaşırmışlardı. Beraberinde bulunanlar etrafa dağıldılar. O esnada Tûr dağının yanında bir ateş gördü."[413]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ısınmak veya bir haber almak için görmüş olduğu ateşe doğru gittiği anlatılır. Ayrıca bu yolculuk esnasında günlerden cuma olduğu, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın bir çocuğu olduğu ile ilgili olarak zikredilen haberler hakkında herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık. Tevrat, bu yolculuk esnasında Hz. Mûsâ (a.s.)' nın bir çocuğu olduğunu zikreder.[414]

---

412 Tâhâ, 20/9-11.

413 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 43-44. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 19; Zemahşerî, II, 428.

414 Tevrat, Tekvîn, II/22.

13. Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ ile Konuşması

Misal-14)

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Allah ile konuşmasını naklederken de şu rivâyete yer verir:

"Denildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.) sesi işittiği zaman: "Kim konuşuyor?" dedi. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın duyduğu ses: "Ben, Allah'ım" dedi. Şeytan, Hz. Mûsâ (a.s.)'ya: "Her halde şeytanın sesini işitiyorsun" diye vesvese verdi. Hz. Mûsâ (a.s.): "Bunun Allah'ın konuşması olduğunu anladım. Çünkü bu sesi her taraftan ve bütün azalarla işitiyorum" dedi."[415]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu Hz. Mûsâ (a.s.)'nın sesi işitmesi, şeytanın kendisine vesvese vermesi ve Hz. Mûsâ (a.s.)'nın bu sesin Yüce Allah'tan olduğuna inanması ile ilgili olarak zikredilen bu haberle ilgili herhangi bir yoruma rastlayamadık.

14. Hz. Mûsâ'nın Ayakkabısı

Misal-15)

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s.)'ya ayakkabısını çıkarması emredilir. Fakat sadece ayakkabı diye ifade edilir. Müfessirimiz, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ayakkabısının eşek derisinden olduğunu belirten rivâyeti tefsirinde şöyle zikreder:

"Denildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ayakkabıları tabaklanmamış eşek derisinden yapılmış idi."[416]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Tâhâ sûresinin 12. âyetinin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberin mevzû olduğu belirtilmiştir. Bu haber, el-Hâkim'in *Müstedrek* ve *Kitâbu't-Tefsîr'*de zikretmiş olduğu hadiste vârid olmuştur. Bu haber Şeyheynin şartlarına göre sahih sayılmıştır. ez-Zehebî *et-Talhis*'te: "Bilakis senedinde bulunan Humeyd b. Kays'tan dolayı Buhârî'nin şartlarına göre sahih değildir. Bu ise yanlıştır. O şahıs: Humeydu'l-A'rac el-Kufî b. Ali -İbn Ammar- metrûk olanlardan birisidir. Onu sadık olan el-Mekkî zannetti" demektedir.

İlgili rivâyetlerden birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e isnad edilmiştir. Tirmizî'de yer alan habere göre Efendimiz: "Cenabı Hak ile konuştuğu zaman Mûsâ'nın yünden

---

415 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 44. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 429.

416 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 49. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 23.

yapıl-mış bir elbisesi, bir cübbesi, bir başlığı ve bir de şalvarı vardı. Ayakkabıları da ölmüş eşek derisindendi" buyurmuştur. Tirmizî'ye göre bu hadis "gariptir". Râvilerden Humeyd b. Ali A'rac da "münkeru'l-hadîs" bir kişidir. Aynı hadisi *Müstedrek* sahibi Hakim tahrîc etmiş ve hadisin Buhârî'nin şartına uygun ve sahih olduğunu söylemişse de el-Hâkim'in yanıldığı ve râvileri birbirine karıştırdığı söylenmiştir.

Celaleddîn es-Suyûtî de aynı râvi ve hadise ve hadisin sonuna eklenen ziyadeliğe dikkat çekerek bunun sahih olmadığını ifade etmiştir.

Muhammed b. Cerîr et-Taberî'ye göre Allah, Hz. Musâ (a.s.)'ya pabuçlarını çı-karma emri vermiştir. Fakat biz bunun sebebini kavrayamayız; merkep derisinden oldu-ğu için mi, necaset bulaştığından mı bilemeyiz. Kur'ân'da buna dair bir şey yoktur. Sö-züne itimat edilen bilginlerden de buna dair bize bir şey ulaşmış değildir. Bu konuda İbn Mes'ûd'dan gelen ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e atfedilen hadisin isnadında nazar ol-duğu söylenmektedir. [417]

Hz. Musâ (a.s.)'nın pabuçları hangi hayvanın derisinden yapılırsa yapılsın pek önemli değildir. Bütün bunlar tefsirde lüzumsuz ve teferruatla uğraşmanın delilleri olduğu ifade edilmektedir.[418]

15. Hz. Mûsâ'nın Asâsı

Misal-16)

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın asâsı ile ilgili olarak tefsirine bazı rivâyetler alır ve Hz. Mûsâ (a.s.)'nın asâsıyla görmüş olduğu işleri şöyle zikreder:

Tâhâ sûresi 18. âyetin tefsirinde Hz. Mûsâ (a.s.)'nın asâsıyla gördüğü diğer ihti-yaçlarla ilgili şunları kaydeder:

"Asâsını omzuna atar ve eşyalarını ona takardı. Dalların üzerine koyar ve üzerine elbisesini atarak gölgelenirdi. Yağmur azaldığı zaman onunla visâl ederdi. Kurtlar koyunlarına saldırdığı zaman onunla savaşırdı."

Asânın olağan üstü diğer bazı özellikleri de şunlardır.

"Geceleyin lamba gibi yanar, hayvanlarını sulamak istediği zaman kuyunun uzunluğu kadar uzar ve kova oluverirdi. Düşmanla karşılaştığı zaman onunla savaşırdı.

417 Taberî, XVI, 25; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 127.
418 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s. 263.

Yere sapladığı zaman yerden su çıkar, onu çektiği zamanda su çekilirdi. Canı meyve çektiği zaman onu diker ve yapraklanıp meyve verirdi."[419]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu bu haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu söylenmiştir. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ihtiyaç anında -mûcize olarak- Allah'ın izniyle yılan olan ve Firavun'la imansız adamlarını imana getirmeye yarayan bir asâsı vardı. Ama onu böyle tasvir etmek, akıl almaz şekilde destanlaştırmak hiç kimsenin hakkı değildir. Kur'ân ve sahih haberlerde bu tasvirlerinin hiçbirine yer yoktur. Âlimler bu tür masallara kesinlikle itibar etmemişlerdir. Bunların hurafe ve isrâiliyyât olduğu kaydedilmektedir.[420]

Misal-17)

Beyzâvî, Tâhâ sûresinin 21. âyetinin tefsirinde "قيل" "denildi ki" ifadesiyle şu haberi nakleder:

"Rabbi kendisine bunu söyleyince nefsi tatmin oldu ve elini ağzına götürerek sakallarını tuttu."[421]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Allah ile konuşurken Hz. Mûsâ (a.s.)'nın bu sözler karşında tatmin olması, elini ağzına götürerek sakallarını tutması ile ilgili tafsilat hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

16. Hz. Mûsâ'nın Dilindeki Pelteklik

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Mûsâ: Rabbim! dedi, yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden şu bağı çöz ki; sözümü anlasınlar."[422]

Misal-18)

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın dilinde pelteklik bulunduğunu, bunun Hz. Mûsâ (a.s.)'nın küçükken ağzına aldığı ateş sebebiyle meydana geldiğini belirten şu rivâyeti nakleder:

"Hz. Mûsâ (a.s.)'nın dilinde küçükken ağzına aldığı ateş parçasından dolayı pelteklik vardı. Firavun bir gün Hz. Mûsâ (a.s.)'yı kucağına almıştı. Hz. Mûsâ (a.s.) da Fi-

419 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 45.
420 Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 126-127.
421 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 45.
422 Tâhâ, 20/25-28.

ravun'un sakalından tutmuş ve sakallarını yolmaya başlamıştı. Firavun da buna kızmış ve öldürülmesini emretmişti. Firavun'un eşi Âsiye: "O, inci ile ateşin arasını ayırt edemeyen bir çocuktur" dedi. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.)'nın önüne ateş ile yâkût konulunca, Hz. Mûsâ (a.s.) ateş parçasını alarak ağzına koydu. Her halde elinin beyazlığı da bundan dolayı idi."[423]

Tahlil ve Değerlendirme

Kurtubî'nin "fîhi nazar" dediği bu rivâyeti İbn Hacer *el-Kâfî'*de zikrederek Vehb b. Münebbih tarîkiyle el-Hâkim'e isnad eder. Bu haberin zayıf bir isnadı olduğu söylenmiştir. Nesâî ve başkalarının el-Kâsım b. Ebi Eyyûb, Said b. Cübeyr tarîkiyle tahrîc etmiş oldukları uzun kunût hadisinde bu olay zikredilir. İbn Abbas (r.a.)'a (و فتناك فتونا)[424] dan sordum. İçinde Âsiye ve Firavun'un kıssasının da bulunduğu hadisi zikretti. Mûsâ'ya iki kor ve iki de inci yaklaştırıldı. Hz. Mûsâ (a.s.) iki koru aldı ve yanmasın diye elinden çekip aldı. Bu da gösteriyor ki; Hz. Mûsâ (a.s.) ateşi ağzına götürmemiştir. Bu hususta varid olan sahih haber budur" der.

Ayrıca bu haberler bir çok müellif tarafından böyle takdim edilmesine rağmen işin aslını Allah bilir. Yukarıda kaydedilen haber muhtemelen İbn Abbas (r.a.)'ın yahudi çevrelerinden duyup naklettiği mevkûf bir rivâyet olduğu da söylenmiştir.[425]

Hz. Mûsâ (a.s.)'nın dilindeki peltekliğin sebebi olarak zikredilen bir diğer yorum ise şöyledir: "Bu mesele gayr-i sahihtir. Bu meselede iki durum söz konusudur:

Birincisi: Hz. Mûsâ (a.s.)'yı annesi denize attı ve Firavûn ailesi de denizden çıkardı. Yüce Allah'ın annesine bir lütfu olarak Hz. Mûsâ (a.s.)'nın diğer kadınlardan süt em-mesini yasakladı. Genellikle çocuk bu gibi durumlarda süt emmesi gecikince dilinde bir peltelik oluşur.

İkincisi: Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Mısır'dan ayrılışının üzerinden bir hayli zaman geçmişti. Medyen'de uzun bir müddet kaldığından dolayı Mısır -Kıptîlerin- dilini unuttu. Hz. Hârûn ise aralarında yaşadığı için Hz. Mûsâ (a.s.) kardeşi Hârûn (a.s.)'un kendisine yardımcı olmasını Allah'tan dilemişti" denilmektedir.[426]

---

423 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 46. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 67; Zemahşerî, II, 432.

424 Tâhâ, 20/40.

425 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* III, 161; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 196; el-Kâsımî, Cemâleddin, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Kahire 1957, I, 43; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 130.

426 Kurtubî, XI, 129; Neccâr, s.174-175.

Misal-19)

"Denildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.)'nın eli yanınca Firavun elini tedavi etmek istedi. Fa-kat iyileştiremedi. Hz. Mûsâ (a.s.) Firavun'u imana davet edince Firavun:"Hangi Rabbe beni çağırıyorsun?" deyince Hz. Mûsâ (a.s.) iyileştiremediğin elimi iyileştiren Rabbe" diye karşılık verdi."[427]

Tahlil ve Değerlendirme

Bu haberi ispatlayacak herhangi bir delile rastlayamadık. Kurtubî, bunun söz götürür bir rivâyet olduğunu söylemektedir [428]

17. Hz. Hârûn ile Birlikte Geride Kalan İsrâiloğulları'nın Sayısı

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Mûsâ: İşte, dedi. Onlar benim peşimdeler. Ben, memnun olasın diye sana acele ile geldim Rabbim. Allah buyurdu: Senden sonra biz, (Hârûn ile kalan İsrailoğulları'nı) imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı."[429]

"(Tûr'a giden) Mûsâ'nın arkasından kavmi, zinet takımlarından, böğürebilen bir buzağı heykeli (ni tanrı) edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşuyor, ne de onlara yol gösteriyor? Onu (tanrı olarak) benimsediler ve zâlimler oldular."[430]

Misal-20)

Beyzâvî, Tâhâ sûresi 85. âyetin tefsirinde Hz. Hârûn (a.s.) ile birlikte geride kalan İsrâiloğulları'nın sayısı hakkında şu rivâyetlere yer verir:

"Hz. Hârûn (a.s.) ile birlikte geride kalanlar 600 bin kişi idiler. Buzağıya tapmaktan ancak 12 bin kişi kurtuldu."[431]

Tahlil ve Değerlendirme

İsrâiloğulları'nın sayısı ile ilgili haberler isrâiliyyât olarak değerlendirilmektedir. Çünkü ne Kur'ân'da ne de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde buna dair bir açıklama vardır. Muhammed Ebû Şühbe, İsrâiloğulları'nın sayılarını bildiren haberleri acayip haberler olarak zikrettikten sonra bu haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğunu belirtir.[432]

---

427 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 46.
428 Kurtubî, XI, 129.
429 Tâhâ, 20/84,85.
430 el-A'râf, 7/148.
431 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 55. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 443.
432 Ebû Şühbe, s. 187-188-189; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 153.

18. Sâmirî ile İlgili Haberler

Misal-21)

Beyzâvî, Sâmirî ile ilgili haberlere de tefsirinde yer verir ve Sâmirî'nin kimlerden olduğu, hangi kabileye mensup olduğu, kâfir mi münafık mı olduğu ile ilgili olarak şu rivâyetlere yer verir:

"Sâmirî: İsrâiloğulları'ndan es-Sâmire denilen kabileye mensup idi."

"Denildi ki: Kirman taraflarından, kâfir birisiydi."

"Denildi ki: Bâcarmâ taraflarından idi. İsmi Mûsâ b. Zafer idi. Münâfık birisi idi."[433]

Tahlil ve Değerlendirme

Sâmirî, İsrâiloğulları'ndan olduğu halde Sâmirî'nin Kirman veya başka bir yerden olması, kâfir veya münâfık birisi olması gibi hususlar detaylı bilgiler olup, lüzumsuz şeylerdir. Bu haberler isrâiliyyât türünden haberlerdir.

19. Sâmirî'nin Buzağıyı Yaptığı Eşyalar

Misal-22)

Beyzâvî, Sâmirî'nin buzağıyı yapması, buzağıya nasıl can verdiği, buzağıyı hangi eşyalardan yaptığı, bu eşyaların nereden alındığı hakkında şunları anlatmaktadır:

"Sâmirî, Sana gelen ruhanî melek nereye dokunursa orası canlanır ve yahut görmediğiniz şeyi gördüm. O da Cebrâil'in hayat atı üzerinde gelmesidir."

"Denildi ki: Sâmirî, onu, annesi Firavun korkusuyla nehre bıraktığında ve Cebrâil (a.s.) Hz. Musa (a.s.) tek başına ayakta duracak duruma gelene kadar ona yiyecek verirken tanımıştı."[434]

"Mısır'dan çıkmaya karar verdiklerinde Kıptîlerden düğün bahanesiyle emanet aldıkları eşyalar idi."[435]

"Kutlayacakları bayram için almışlardı. İşin açığa çıkmaması için Mısır'dan çıkışta sahiplerine vermemişlerdi."

"Firavun ve askerlerinin denizde batmasından sonra kıyıya vuran eşyalar idi."[436]

---

433 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 55. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 93-94.
434 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 56.
435 Taberî, XVI, 136-137.
436 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 55.

"Rivâyet edildi ki: Sâmirî buzağıyı yaptıktan sonra Cebrâil (a.s.)'in atının bastığı yerin toprağından buzağının ağzına attı ve buzağı canlandı."[437]

"Denildi ki: Çeşitli hilelerle buzağıyı şekillendirdi. Buzağının içerisine hava girince ses çıkarmaya başladı."[438]

Tahlil ve Değerlendirme

İbn Kesîr, müfessirlerin buzağının canlanıp canlanmaması, altın şekliyle kalıp kalmaması hakkında ihtilâf ettiklerini belirtir ve: "Ben derim ki: Müfessirlerin büyük çoğunluğunun kabul ettiği ikinci görüş doğrudur. (Buzağının içerisine hava girdi ve ses çıkardı.) İkinci görüş buzağının etten ve kandan bir buzağı olduğu ise hanif şeriata aykırıdır. Çünkü bu gibi işler öldüren ve dirilten Allah tarafından desteklenen peygamberlerin mûcizelerinde meydana gelir." Buzağının canlanması haberini Sa'lebî zikretmiştir.[439]

Sâmirî'nin Cebrâil ile ilgili olan hikâyesi gayr-i sahih olduğu gibi ne Cebrâil (a.s.) Sâmirî'ye geldi, ne de Sâmirî Cebrâil (a.s.)'in atının bastığı yerin toprağından aldı ve buzağıyı yaptı. Sâmirî buzağıyı yaptı ve yönünü rüzgarın olduğu tarafa çevirdi. Buzağının içerisine rüzgar girince de böğürdü. Hakka en yakın olanı budur ki bunda da bir gariplik yoktur.[440]

20. Hz. Mûsâ'nın Sihirbazlarla Karşılaşması, Sihirbazların İpleri

Misal-23)

"Bunun üzerine Mûsâ asâsını yere attı. O hemen apaçık bir ejderha oluverdi." "Ve elini (cebinden) çıkardı, birdenbire o seyredenlere bembeyaz görünüverdi."[441]

Beyzâvî, sihirbazlarla ilgili olarak sihirbazların atmış oldukları ipler ve kalaslar, sihirbazların kaç kişi oldukları, asâlarını civa ile boyamaları ve sihirbazların secdeye kapandıklarında cennetteki yerlerini görmeleri ile ilgili olarak şunları anlatır:

"Rivâyet edildi ki: kalın ipler ve uzun kalaslar attılar, sanki vadiyi dolduran birbirlerinin üzerine yığılmış yılanlar gibiydiler."[442]

Tâhâ sûresinin 63-76. âyetlerinin tefsirinde şu rivâyeti zikreder:

---

437 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 360. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 138-139; Zemahşerî, II, 93-94.
438 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 360.
439 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 258.
440 Neccâr, s. 220.
441 el-A'râf, 7/107-120. âyetlerinde kısa anlatılmaktadır.
442 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 353. Ayrıca bkz. Taberî, X, 356-357; Zemahşerî, II, 81.

"Denildi ki: Yetmiş bin kişi idiler. Her birisinin elinde ip ve asâ vardı. Ona tek bir vücut olarak yöneldiler."[443]

"Sihirbazlar asâlarını civayla boyadılar. Asâlara güneş vurmaya başlayıp dalgalanmaya başladıklarını görünce asâların hareket ettiğini zannetti."

"Rivâyet edildi ki: Sihirbazlar secdelerinde cenneti ve cennetteki yerlerini gördüler."[444]

Tahlil ve Değerlendirme

Sihirbazların sayısı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler zikredilmektedir. Bu rivâyetlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu kaydedilmektedir. Sihirbazlarca ortaya atılan halatların ve uzun sırıkların hareketlerindeki sırrın civa olduğunu, bunların civa ile boyandıklarını ve güneş vurunca da hareket ettiklerini Sa'lebî *el-Arâis* adlı eserinde zikretmektedir.[445]

21. Asânın Yılan Olması

Misal-24)

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın asâsını atınca yılan olması, iki çenesinin arasının seksen zirâ olduğu, alt çenesini yere üst çenesini de sarayın surlarına koyduğu, korkudan ölenlerin sayısı ve Firavun'un bu korkudan dolayı iman ettiğini söylemesi ile ilgili olarak şunları anlatır.

"Rivâyet edildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.) asâsını atınca kıllı ağzı açık bir yılan haline geldi. İki çenesinin arası seksen zirâ idi. Alt çenesini yere, üst çenesini de sarayın surları üzerine koydu. Sonra Firavun'a doğru yöneldi. Firavun ondan kaçtı ve kaçarken hades yaptı. İnsanlar izdihamdan dolayı birbirlerini ezdiler ve yirmi beş bin kişi can verdi. Firavun: Ey Mûsâ! seni gönderenin hakkı için onu tut, ben sana inanıyorum ve İsrâiloğullarını seninle göndereceğim, diye bağırdı. Hz. Mûsâ onu tuttu ve tekrar asâ oldu."[446]

Tahlil ve Değerlendirme

A'râf sûresinin 107. âyetinin tefsirinde zikredilen asânın ağzı açık, kıllı bir ejderha haline gelmesi, iki çenesinin arasının seksen zirâ' olması, bir çenesinin yere diğerini de surların üzerine koyması, Firavun'un korkudan altını pisletmesi ve zikredilen diğer

443 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 51.
444 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 51-52. Ayrıca bkz. Taberî, X, 359.
445 Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 135.
446 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 352. Ayrıca bkz. Taberî, X, 344-345; Zemahşerî, II, 80.

detaylarla ilgili olarak zikredilen bu mübalağalı haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu kaydedilmekte ve hiçbir sahih dayanağının olmadığı ifade edilmektedir.[447]

22. Yed-i Beyzâ

Misal-25)

Beyzâvî, yed-i beyzâ ile ilgili olarak şunları anlatır:

"Rivâyet edilir ki: Hz. Mûsâ (a.s.) son derece esmerdi. Elini koynuna ve koltuğunun altına koyup çıkarınca ışığı güneşin ışığından daha beyaz, nuranî bir el oluyordu."[448]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Mûsâ (a.s.)'ya verilen mûcizelerden bir tanesi de elini koynuna ve koltuğunun altına koyup çıkardığı zaman bembeyaz bir hal alması idi. Fakat bunun nasıl olduğu, ayrıca ışığının kuvveti hakkında bir bilgi zikredilmemektedir. Müfessirimizin zikretmiş olduğu ışığının güneş ışığından daha kuvvetli olduğu ve nuranî bir el olduğu ile ilgili olarak ulaşabildiğimiz kaynaklarda her hangi bir bilgiye rastlayamadık.

23. Firavun ve Kavmine Gönderilen Belâlar

İlgili Âyet-i Kerîme

"Biz de ayrı ayrı mûcizeler olarak, onların üzerine tûfan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular."[449]

Misal-26)

Yüce Allah, Kur'ân'da Firavun ve kavmi üzerine bazı belâlar gönderdiğini bizlere haber vermektedir. Beyzâvî, ilgili âyeti tefsir ederken bu belâların türünü ve mahiyetini açıklayan rivâyetleri de tefsirine alır ve bu konuda şunları anlatır:

"Rivâyet edildi ki: Hiç kimsenin evinden çıkamayacağı bir şekilde son derece karanlık sekiz gün boyunca şiddetli yağmur yağdı. Su evlerine kadar doldu, tâ ki boğazlarına kadar suya battılar. İsrâiloğulları'nın evleri Mısırlıların evlerine bitişik bir vaziyetteydi ve evlerine bir damla su girmiyordu. Su, Mısırlıların arazilerinde durdu ve Mısırlılar ekinlerini ekip biçemediler. Bu belâ bir hafta boyunca devam etti. Mısırlılar Hz. Mûsâ (a.s.)'ya: "Rabbine dua et de bu belâyı başımızdan kaldırsın, biz de sana

---

447 Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 132; Şelyût, s. 206.

448 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 352. Ayrıca bkz. Taberî, X, 347; Zemahşerî, II, 80.

449 el-A'râf, 7/133.

iman ederiz" dediler. Hz. Mûsâ (a.s.) Allah'a dua etti ve Allah da belâyı Mısırlıların başından kaldırdı. Görülmemiş bir şekilde ekinler ve otlar bitti. Mısırlılar iman etmediler.

Bu belâdan sonra Allah Mısırlıların üzerine çekirge gönderdi. Çekirgeler ilk önce ekin ve meyvaları yediler. Daha sonra kapıları, tavanları ve elbiseleri yemeye başladılar. Mısırlılar ikinci bir defa Hz. Mûsâ (a.s.)'ya koştular. Hz. Mûsâ (a.s.) tekrar dua etti, çöle çıktı, asâsıyla doğuya ve batıya işaret etti. Çekirgeler geldikleri tarafa doğru akın etmeye başladılar. Mısırlılar yine inanmadılar.

Bundan sonra Allah üzerlerine haşereleri musallat etti. Çekirgelerin geride bıraktıklarını da haşereler yediler. Haşereler yemeklerine giriyor, elbise ve vücutlarına yapışarak kanlarını emiyorlardı. Tekrar Hz. Mûsâ (a.s.)'ya koştular. Bu belâlar kaldırılınca Hz. Mûsâ'ya (a.s.): "İşte şimdi senin sihirbaz olduğunu anladık" dediler.

Sonra Allah üzerlerine kurbağa gönderdi. Elbise ve yiyecek namına ne varsa içerisinde kurbağa buluyorlardı. Yatakları kurbağalarla doluyor, kaynayan kazanlarının içerisine kurbağalar sıçrıyordu. Konuştukları zaman ağızlarına giriyorlardı. Tekrar Hz. Mûsâ (a.s.)'ya koştular ve yalvardılar. Hz. Mûsâ (a.s.) Mısırlılardan söz aldı. Allah, Mısırlılardan bu belâyı da kaldırdı. Fakat Mısırlılar ahitlerini yine bozdular.

Sonra Allah, Mısırlıların üzerine kan gönderdi. Bütün suları kan oldu. Hatta bir Mısırlı ile bir İsrâilî bir kap üzerinde bir araya geldikleri zaman İsrâilî'nin tarafı su, Mısırlının olduğu taraf ise kan oluyordu. Mısırlı İsrâilî'nin ağzından suyu emiyordu. Emdiği su Mısırlının ağzında kan oluyordu."

"Denildi ki: Allah, Mısırlılara kusmayı musallat etti."[450]

24. Belâlar Ne Kadar Zaman Devam Ediyordu

Misal-27)

Beyzâvî, belâların ne kadar devam ettiği ile ilgili olarak da şunları anlatır:

1. *"Belâların her birinin arasında bir ay bir müddet vardı. Her bir belâ bir hafta devam ediyordu.*"

2. *"Denildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.) sihirbazlara galebe çaldıktan sonra zaman zaman yirmi yıl boyunca bu âyetleri gösterdi."*[451]

---

450 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 356. Ayrıca bkz. Taberî, X, 386-397; Zemahşerî, II, 86; Tevrat, Çıkış, VII/17-35; VIII/32; IX/35; X/29.

451 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 357. Ayrıca bkz. Taberî, X, 397; Zemahşerî, II, 86.

Tahlil ve Değerlendirme

Yüce Allah Firavun'un kavmi üzerine Kur'ân'da zikredildiği üzere bazı belâlar göndermiştir. Fakat bu belâların keyfiyeti ve ne kadar devam ettiği hususunda herhangi bir bilgi zikredilmemektedir. Ebû Hayyân'ın da belirttiği gibi bunların keyfiyyeti ve müddeti yani ne suretle ve ne kadar bir zaman zarfında meydana geldiği hakkındaki haberlerin mercii nükûlü isrâiliyyedir. Âyette keyfiyyet ve müddete dair hiçbir işaret ve delâlet yapılmaksızın ancak irsâl olundukları zikrolunmuştur.[452]

25. Firavun'un Boğulduğu Deniz, Firavun'un Cesedinin Kıyıya Vurması

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Bunun üzerine Mûsâ'ya: Asân ile denize vur! diye vahyettik (vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı) Her bölük koca bir dağ gibi oldu."[453]

Misal-28)

Beyzâvî, Firavun'un boğulduğu deniz hakkında da şunları anlatır:

1. *"Kızıldeniz idi."*

2. *"Nîl nehri idi."*[454]

Beyzâvî, Firavun'un cesedinin kıyıya vurması ile ilgili olarak şu rivâyetleri zikreder:

"(Ey Firavun!) Senden sonra geleceklere ibret olman için, bu gün senin bedenini (cansız olarak) kurtaracağız. İşte insanlardan bir çoğu, hakîkaten âyetlerimizden gafildirler."

Beyzâvî, denizde boğulan Firavun'un cesedinin mahiyeti hakkında da şu rivâyetlere yer verir:

1. *"Cesedi ruhtan yoksun bir vaziyetteydi."*

2. *"Cesedi elbisesiz çıplak bir vaziyetteydi."*

3. *"Cesedi olduğu gibiydi (normal bir insan cesedi)."*

4. *"Cesedi zırhlıydı (altından bir zırhı vardı)."*[455]

---

452 Ebû Hayyân, IV, 373; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979, IV, 2269.

453 eş-Şuarâ, 26/63-66.

454 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 156. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 116.

455 Yûnus 92. âyetin tefsîrinde bu rivâyetler zikredilmektedir. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 445. Ayrıca bkz. Taberî, XII, 283; Zemahşerî, II, 202.

Tahlil ve Değerlendirme

Fahreddin er-Râzî, Firavun ve kavmine gönderilen belâlar, bu belâların ne kadar devam ettiği, Firavun'un boğulduğu deniz, cesedinin mahiyeti ile ilgili rivâyetleri nakleder ve: "Şâyet bunlar sahih ise Mûsâ (a.s.)'nın mûcizesine delâlet eder" demektedir. Dolayısıyla Kur'ân ve sahih haberler dışında zikredilenler isrâiliyyât türünden haberler olarak kabul edilmektedir[456]

26. Hz. Mûsâ'ya Kitap Verilmesi Ve Oruç Tutması

İlgili Âyet-i Kerîme

"(Bana ibadet etmesi için) Mûsâ'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a dedi ki: Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et ve bozguncuların yoluna uyma!"[457]

Misal-29

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Yüce Allah'tan kitap istemesi, bunun üzerine yüce Allah'ın emri ile otuz gün oruç tutması ve Hz. Mûsâ (a.s.)'nın kendi ağız kokusundan hoşlanmaması, misvak kullanması ve meleklerin bundan dolayı Hz. Mûsâ (a.s.)'a söylemiş oldukları sözleri içeren şu rivâyeti zikreder:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları'na Firavun'un helâkinden sonra içerisinde yaptıklarını ve yapmadıklarını anlatan Allah'tan bir kitap getireceğini va'detmişti. Firavun helâk olunca Hz. Mûsâ (a.s.) bu kitabı Rabbinden istedi. Yüce Allah Hz. Mûsâ (a.s.)'ya otuz gün oruç tutmasını emretti. Hz. Mûsâ (a.s.) otuz gün oruç tutunca ağzının kokusu hoşuna gitmedi ve misvak kullandı. Melekler: "Bizler senden misk kokusu duyuyorduk, sen ağzını misvaklayınca bu kokuyu bozdun" dediler. Allah, Hz. Mûsâ (a.s.)'ya on gün daha oruç tutmasını emretti. Denildi ki: Sonra otuz günü oruç ve ibadetle geçirmesini emretti. On günde de Tevrat'ı indirdi ve Hz. Mûsâ ile konuştu."[458]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da zikredildiği üzere Yüce Allah Hz. Mûsâ (a.s.)'ya otuz gün (oruç tutmasını emretmiş) va'detmiş ve bu otuz güne on gün daha eklenerek bu müddet kırk gü-

---

456 Râzî, XVII, 126; Elmalılı, IV, 2269; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s.155. Firavun kavmi üzerine gönderilen belâlar için bkz. Tevrat, Çıkış, VII-XI.

457 el-A'râf, 7/142.

458 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 358. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 88.

ne tamamlanmıştı. Öyle anlaşılıyor ki ilk otuz gün savm vesair tekarrubât ile bir tehzibi mahsus ve riyazat olmuş ve sonraki on günde de Tevrat'ın nüzûlü ve kelam vuku' bulmuştur. Fakat biz ulaşabildiğimiz kaynaklarda Hz. Mûsâ (a.s.)'nın oruç tutması ve ağzını hoşuna gitmeyen koku sebebiyle misvaklaması ve bu konuda meleklerin Hz. Mûsâ (a.s.)'ya söylemiş oldukları tafsilat hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir habere rastlayamadık.[459]

27. Hz. Mûsâ'nın Su İçin Asâsını Vurduğu Taş

İlgili Âyet-i Kerîme

"Mûsâ (çölde) kavmi için su istemişti de biz ona: Değneğinle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) on iki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği kaynağı bildi. (Onlara) Allah'ın rızkından yeyin, için (ama) sakın yer yüzünde bozgunculuk etmeyin, dedik."[460]

Misal-30)

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın kavmi için su istediğinde asâsını vurduğu taş hakkında şunları anlatır:

1. *"Tûr'dan beraberinde getirdiği taş idi. Her tarafından üç pınar akardı. Ve her pınar kanallarla İsrâiloğulları'na akardı. İsrâiloğulları altı yüz bin kişi idiler. Konakladıkları yer ise on iki mil genişliğinde idi."*

2. *"Hz. Âdem (a.s.)'in beraberinde cennetten getirdiği taş idi. Bu taş Hz. Şuayb (a.s.)'ın eline geçmiş, o da asâ ile birlikte Hz. Mûsâ (a.s.)'ya vermişti."*

3. *"Yıkanmak için elbiselerini üzerine koyduğunda elbiseleri ile birlikte kaçan ve Allah'ın Hz. Mûsâ (a.s.)'yı âder olduğu iftirasından kurtardığı taş idi. Cebrâil (a.s.) o taşı almasını emretmişti."*

4. *"Herhangi bir taş idi."*[461]

Tahlil ve Değerlendirme

Bakara sûresi 60. âyetin tefsirinde zikredilen ve Hz. Mûsâ (a.s.)'nın âder olduğu ve taşın Hz. Mûsâ (a.s.)'nın elbiselerinin alıp kaçması olayını Buhârî "halvette tek başına çıplak olarak yıkanan kimse" babında zikretmiştir. Müellifin zikretmiş olduğu ve özellikle de İsrâiloğulları'nın sayısı konakladıkları yer hakkında zikredilen haberler

459 Elmalılı, IV, 2275.
460 el-Bakara, 2/60.
461 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 64. Ayrıca bkz. Taberî, II, 6; Zemahşerî, I, 71.

acaib haberler olarak değerlendirilmiştir. Beyzâvî de bu rivayetleri zikrettikten sonra son rivayet ile ilgili olarak: "hüccet bakımından en açık olan budur" der.[462]

28. Hz. Mûsâ'nın Aldığı Levhalar

İlgili Âyet-i Kerîme

"Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Mûsâ için levhalara yazdık. (ve dedik ki) bunları kuvvetle tut, kavmine de onun en güzelini anlamalarını emret! Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim."[463]

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)' nın Allah'tan almış olduğu levhaların sayısı ve bu levhâların neden yapılmış oldukları ile ilgili şu haberleri nakleder.

29. Levhaların Sayıları

Misal-31)

1. *"On tane idi."*

2. *"Yedi tane idi."*[464]

30. Levhaların Cinsi

Misal-32)

1. *"Zümrüttendi."*

2. *"Zebercettendi."*

3. *"Kırmızı yakuttandı."*

4. *"Kaya parçasıydı. Allah onu Hz. Mûsâ (a.s.) için yumuşattı. Hz. Mûsâ (a.s.) da onu eliyle kesip parmaklarıyla düzeltti. Bunda Tevrat ve diğer şeyler vardı."*[465]

"Rivâyet edilir ki: Tevrat yedişer bölümden oluşan yedi levhadan oluşuyordu. Hz. Mûsâ levhaları elinden atınca kırıldı, altı bölümünü kaldırdı. Bu altı bölümde her şeyin açıklaması vardı. Geride kalan yedi bölümde ise mev'ize ve ahkâm vardı."[466]

Tahlil ve Değerlendirme

A**'**râf sûresi 150. âyetin tefsirinde zikredilen bu haberlerin de isrâiliyyâttan olduğu belirtilmiş olup, böyle çelişkili haberlerin o seçkin insanlara âidiyeti imkânsız olarak görülmüştür. Bunlar isrâiliyyât türünden haberler olup, sahâbe ve tâbiûndan bazıları bunları hüsn-i niyet olarak rivâyet etmişlerdir. Zikredilen âyetin tefsiri rivâyet etmiş

462 Buhârî, "Ğusül", 20; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 64; Ebû Şühbe, s. 187 vd.
463 el-A'râf, 7/145.
464 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 359. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 92.
465 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 359. Ayrıca bkz. Taberî, IV, 470; Zemahşerî, II, 92; Tevrat, Çıkış, XXIV/12, XXXI/18, XXXIV/1.
466 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 361. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 94.

oldukları bu haberlere bağlı değildir. İnanmamız gereken Allah'ın içinde Tevrat'ın bulunduğu levhaları Hz. Mûsâ (a.s.)'ya indirdiğidir. Bu levhaların hangi maddeden yapıldığı, uzunluğu ve eninin ne kadar olduğu nasıl yazıldığıyla ilgili meselelere iman etmemiz gerekmez. Evlâ olan araştırmamaktır. Çünkü bunları araştırmanın hiçbir faydasının olmadığı kaydedilmektedir.[467]

Hz. Mûsâ(a.s.)'nın levhaları elinden atması ve levhaların kırıldığı hakkında Kurtubî tefsirinde şunları söylemektedir:

"Ebû'l-Ferec el-Cevzî şöyle dedi: Hz. Mûsâ (a.s.)'nın levhaları kırarcasına attığını kim ispatlayabilir. Kur'ân'da zikredilen attığı (ilkâ)dır. Hal böyle iken bunun kırıldığını nereden bilebiliriz. Sonra kırıldığı söylense de Hz. Mûsâ (a.s.)'nın böyle bir amacının olduğunu nereden anlayacağız."[468]

31. Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğulları'ndan Seçtiği Yetmiş Kişi

İlgili Âyet-i Kerîme

"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: "Ey Rabbim! dileseydin onları da, beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden bir takım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihânından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin."[469]

Misal-33)

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Allah ile görüşmek için yetmiş kişi seçmesi, bununla birlikte iki kişinin geride kalmasını istediğinde İsrâiloğulları'nın tartışması, geride Yûşa' ile Kâlib'in kalması, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın bir bulut içerisinde Allah ile konuşması ve İsrâiloğulları'nın itirazları hakkında şunları anlatır:

"Rivâyet edildi ki: Yüce Allah, Hz. Mûsâ (a.s.)'ya İsrâiloğulları'ndan yetmiş kişi ile gelmesini emretti. O da İsrâiloğulları'ndan her boydan altışar kişi seçti. Bunlarla birlikte iki kişi daha seçildi. Hz. Mûsâ (a.s.): Sizden iki kişi geride kalsın, deyince, tartışmaya başladılar. Hz. Mûsâ (a.s.): Geride kalan kimseye gidenin ecri vardır, dedi. Kâlib ve Yuşâ geride kaldılar. Hz. Mûsâ (a.s.) diğerleriyle birlikte gitti. Dağa yaklaştıkları

467 Ebû Şühbe, s. 202-203; Şelyût, s. 213.
468 Kurtubî, VII, 183.
469 el-A'râf, 7/155.

zaman dağı bir bulut kapladı. Hz. Mûsâ (a.s.) yanındakilerle birlikte bulutların arasına girdi ve secdeye kapandılar. Allah'ın Hz. Mûsâ (a.s.)'ya emir ve nehiylerini telkin ederek konuştuğunu duydular. Bulut kalkınca Hz. Mûsâ (a.s.)'nın yanına geldiler ve Hz. Mûsâ (a.s.)'ya: "Allah'ı görmeyinceye kadar sana inanmayız" dediler, sonra onları bir titreme aldı veya dağ sallandı ve bayıldılar."[470]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (a.s.)'nın kavminden yetmiş kişi seçtiği ve seçilen bu kişileri bir titreme ve sallantının aldığı anlatılmaktadır. Müfessirimizin bu konu ile ilgili olarak yukarıya aldığımız rivâyetinin başka tefsir kitaplarında da bulmak mümkündür. Fakat bu kıssa ile ilgili olarak herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık.

32. Beytülmakdis

İlgili Âyet-i Kerîme

"Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz. Onlar şu cevabı verdiler: Ey Mûsâ! Orada zorba bir toplum var; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz."[471]

Misal-34)

Müfessirimiz, Mâide sûresinde zikredilen ve girilmesi emredilen mukaddes toprak hakkında şunları anlatır:

Arz-ı Mukaddes:

1. *"Beytülmakdis'tir."*
2. *"Denildi ki:Tûr ve çevresidir."*
3. *"Denildi ki: Dımaşk, Filistin ve Ürdün'ün bir kısmıdır."*
4. *"Denildi ki: Şam'dır."*[472]

Tahlil ve Değerlendirme

Tefsir kitaplarında arz-ı mukaddesin neresi olduğu hakkında çeşitli rivâyetlerin yer aldığı görülür. Yukarıda zikrettiğimiz gibi müfessirimizde Beytülmakdis'in neresi olduğu hakkında bazı rivâyetlere tefsirinde yer verir. Kur'ân'da arz-ı mukaddes olarak zikredilen bu yerin neresi olduğu belirtilmemiştir.

---

470 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 362. Ayrıca bkz. Taberî, X, 468-469; Zemahşerî, II, 96.

471 el-Mâide, 5/21-22 ve 25. âyete kadar.

472 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 261. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 284-285-286; Zemahşerî, I, 330.

İbn Cerîr et-Taberî bu konuda şunları söylemektedir: "En doğrusu nebiyullah Hz. Mûsâ (a.s.)'nın dediği gibi arz-ı mukaddes demekle iktifa olunmaktır. Çünkü şu arz veya bu arz olmanın hakikati, sıhhati ancak haber ile bilinebilir. Halbuki bu babta kesin şâhit denebilecek hiçbir haber yoktur. Şu kadar var ki bu arz-ı mukaddes Fırat ile Arîş-i Mısır arasındaki arzdan başka bir yer de olmayacaktır. Çünkü bütün ehl-i te'vîl ve siyerin ve ulemanın bu hususu ihbarda icmâları vardır."[473]

33. Eriha'nın Fethedilmesi

Misal-35)

Beyzâvî, Eriha'nın fethedilmesi için yola çıkılması, İsrâiloğulları'nın savaşmaktan korkmaları, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Tîh'te vefat etmesi ile ilgili olarak şunları nakleder.

"Rivâyet edildi ki: İsrâiloğulları Firavun'dan kurtulup Mısır'da karar kılınca Allah Şam topraklarında Eriha'ya gitmelerini emretti. Ken'ânlıların zorbaları orada oturuyorlardı. Allah: "Orayı size yurt ve yerleşim yeri olarak yazdım oraya gidin ve cihâd edin ben sizlere yardım ederim" dedi. Hz. Mûsâ (a.s.)'ya emredilenleri yerine getirmeleri için her boydan bir kefil almasını emretti. Hz. Mûsâ (a.s.) onlardan söz aldı ve içlerinden elçiler seçerek yola koyuldu. Ken'ân yurduna yaklaştıkları zaman Hz. Mûsâ (a.s.) elçilerden bazılarını casusluk için gönderdi. Hz. Mûsâ (a.s.) göndermiş olduğu casuslara gördükleri şeyleri kavimlerine anlatmamaları konusunda uyardı. Gönderilen casuslar iri cüsseli ve kuvvetli insanlar görünce korkup geri döndüler ve gördüklerini kavimlerine anlattılar. Kâlib b. Yuhannâ -Yehûdâ'nın sıbtından- ile Yûşa b. Nûn –Efrâyim b. Yûsuf (a.s.)'un boyundan- dışında hepsi ahdi bozdular."[474]

"Rivâyet edildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.) geride kalanlarla birlikte yola çıktı ve Eriha'yı fethetti. Eriha'da Allah'ın takdir ettiği kadar yaşadı ve orada vefat etti."[475]

"Denildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.) Tîh'te kabzedildi. Kendisi vefat edeceği zaman kendisinden sonra Yûşa'nın peygamber olduğunu haber verdi. Allah kendisine cebâbire ile savaşmasını emretti. Yûşa onlarla yola çıkarak cebâbire ile savaştı ve Şam'ın hepsi İsrâiloğulları'nın eline geçti."[476]

---

473 Taberi, VIII, 286; Elmalılı, III, 1642-1643.

474 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 259. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 289-290-291; Zemahşerî, I, 331.

475 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 262. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 332.

476 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 262. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 309-310; Zemahşerî, I, 332.

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu bu haberi İbn Kesîr tefsirinde Mücâhid ve diğerlerinin rivâyeti olarak zikrettikten sonra: "Bu haber söz götürür. Çünkü Eriha'nın fethedilmesi gereken bir yer olmadığı gibi onların Beytülmakdis'e giden yolu üzerinde de değildi. İbn Cerîr, Süddî'den böyle nakletti" demekte ve bu zorbaların özellikleri hakkında söylenen haberleri ayıp ve İsrâiloğulları'nın uydurması olarak değerlendirmektedir. Bu haberlerin Hz. Peygamber (sas)'in buyurduklarına aykırı olduklarını ifade etmektedir.[477]

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın cebabire ile savaşmasını, elçilerini casusluk için göndermesi, elçilerin iri cüsseli insanlar gördükleri ve bundan dolayı korktukları ve daha bir çok olayın anlatıldığı rivâyetleri tefsirinde zikrettikten sonra bu masalımsı haberler hakkında: "Şimdi bunları nakletmekten maksadımız efsanelere karşı beyanatı Kur'âniyyenin ihkâm ve itkânını anlatmaktır. Kur'ân bize gösteriyor ki Benî İsrâil'in bu gibi efsaneleri boyuna göklere çıkardıkları Acların Ucların, divlerin aslu hakikati iki kelimeden ibarettir: 'cebbar bir kavim' "[478] demektedir.

34. İsrâiloğulları'nın Tîh'te Dolaşmaları

İlgili Âyet-i Kerîme

"Allah, "Öyleyse orası (arz-ı mukaddes) onlara kırk yıl yasaklanmıştır; (Bu müddet içinde) yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzülme" dedi."[479]

Misal-36)

Beyzâvî, İsrâiloğulları'nın Tîh'te kırk yıl boyunca dolaşmaları, Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.)'un vefatı ile ilgili olarak şunları anlatır:

"Rivâyet edildi ki: Onlar kırk yol boyunca altı fersahlık yerde sabahtan akşama kadar dönüp duruyorlardı. Bir de bakıyorlardı ki oldukları yerde idiler. Bulut kendilerini güneşten koruyor geceleyin de göğe doğru yükselen bir nur doğup onları aydınlatıyordu. Yemekleri kudret helvası ve bıldırcın idi. Suları ise yanlarında taşıdıkları taştan akıyordu."

---

477 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 102.
478 Elmalılı, III, 1646 vd.
479 el-Mâide, 5/26.

"Cumhûra göre Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hz. Hârûn (a.s.) onlarla birlikte idiler. Her ikisi de orada öldüler. Önce Hz. Hârûn (a.s.) bir yıl sonra da Hz. Mûsâ (a.s.) vefat etti. Yûşa' üç ay sonra Eriha'ya girdi. Kâlib ve Yûşa dışında ki elçiler hemen orada öldüler."[480]

Tahlil ve Değerlendirme

Bu haberlerin de yukarıda zikrettiğimiz gibi isrâiliyyât türünden haberler olduğu belirtilmiştir. İbn Kesîr, "fitneler hadisi" olarak İbn Abbas (r.a.)'tan yapmış olduğu rivâyette Hz. Mûsâ (a.s.)'nın annesinin hamile kalması, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın denize bırakılması, Firavun ailesinin onu denizden çıkarmaları, kız kardeşinin Hz. Mûsâ (a.s.)'nın izini sürmesi, küçükken Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Firavun'un sakalını yolması, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın önüne inci ve kor konması, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın mısırlılardan birisini öldürmesi, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Medyen'e doğru yola çıkması, kızlara hayvanlarını sulaması, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın oruç tutması ve ağzının kokusu değişsin diye yerdeki bir bitkiden bir parça alıp çiğnemesi, Sâmirî'nin buzağıyı yapması, arz-ı mukaddese doğru yola çıkılması, kavminin oradaki insanlardan korkup geri durmaları gibi haberleri içerisine alan uzunca hadisi tefsirinde zikrettikten sonra şöyle demektedir: "Hadisi İmâm Nesâî, *es-Sünenu'l-Kübrâ'* adlı eserinde böylece rivâyet ediyor. Ebû Ca'fer b. Cerîr ve İbn Ebû Hâtim de tefsirinde hadisi tahrîc etmişlerdir. Hadis, Yezîd b. Harûn hadisinden alınmıştır. Ancak bu, İbn Abbas (r.a.)'ın sözü olarak mevkûf olup çok az bir kısmı merfû'dur. Sanki İbn Abbas (r.a.) bu sözleri isrâiliyyâtın nakledilmesi mübah olan kısımlarından alarak, Ka'bu'l-Ahbâr ve başkalarından almış gibidir. En doğrusunu Allah bilir. Şeyhimiz Hâfız Ebû'l-Haccâc el-Mizzî'nin de böyle söylediğini işittim."[481]

35. İnek Meselesi

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Mûsâ, kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de: bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. O da cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti. "Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın" dediler. Mûsâ: Allah diyor ki "O, ne yaşlı ne de körpe: ikisi arasında bir inek, size emredileni hemen yapın, dedi. Bu

---

480 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 262-263. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 307-308; Zemahşerî, I, 332-333; Tevrat, Çıkış, III/21-22. Hz. Hârun'un vefatı hakkında bkz. Harman, ''Hârûn'' md., *DİA*., İstanbul 1997, XVI, 256.

481 en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Tefsîru'n-Nesâî*, thk. Sabrî b. Abdülhâlık eş-Şâfiî-Seyyid b. Abbâs el-Celîmmî, Beyrut 1410/1990, II, 41 vd.; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 156 vd.

defa: Bizim için Rabbine dua et, bize onun rengini açıklasın, dediler. "O diyor ki: Sarı renkli, parlak tüylü, bakanların içini açan bir inektir" dedi. "(Ey Mûsâ!) bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi anlayamadık. Biz, inşâallah emredileni yapma yolunu buluruz" dediler. (Mûsâ) Dedi ki: Allah şöyle buyuruyor. O, henüz boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan (salma), renginde hiç alacası bulunmayan bir inektir. "İşte şimdi gerçeği anlattın"dediler ve bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesemeyeceklerdi. Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır. "Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçası ile vurun" dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (Peygamberine verdiği mûcizelerini) gösterir."[482]

Misal-37)

İsrâiloğulları arasında işlenen bir cinayetin aydınlatılması için İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ (a.s.)'ya müracâatı üzerine Allah onlara bir inek kesmelerini emretmişti. Bunun üzerine İsrâiloğulları ineğin vasıflarını sorarak meseleyi uzatmışlardır. Müfessirimiz de ineğin kimin olduğu, cinayetin nasıl işlendiği ile ilgili olarak şu haberleri nakleder:

"Rivâyet edildi ki: İsrâiloğulları'ndan zengin bir adam vardı. Oğlu ve kardeşinin çocukları miras sebebiyle onu öldürdüler ve şehrin kapısına attılar. Sonra da diyetini istemeye başladılar. Allah da onlara öldürenin kim olduğunu haber vermesi için bir inek kesmelerini ve öldürülen kişiye ineğin bir parçasıyla vurmalarını emretti."[483]

36. İnek Kimindi?

Misal-38)

Beyzâvî, İsrâiloğulları'ndan kesmeleri istenilen ineğin kime ait olduğu hakkında da şunları anlatır.

"Rivâyet edildi ki: İsrâiloğulları'ndan salih bir şahsın ineği vardı. Bir gölün kenarına gelince şöyle dedi: "Ya Rabbi! oğlum büyüyünceye kadar onu sana emânet ediyorum. Buzağı büyüdü ve zikredilen özellikler sadece onda mevcut idi. Buzağıyı anne-

---

482 el-Bakara, 2/67-73.

483 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 67. Ayrıca bkz. Taberî, I, 77-78-79; Zemahşerî, I, 73.

sinden ve oğlundan satın almak istediler. Sonunda derisinin dolusu altınla satın aldılar. İnek o zaman üç dinara idi."[484]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin ilgili âyetlerin tefsirinde zikretmiş olduğu bu olayı İbn Kesîr tefsîrinde ineğin fiyatı ile ilgili haberi naklederken zikreder ve: "Çünkü parasının fazla olduğu sadece İsrâiloğulları kaynağında nakledilen rivâyetlerde yer almaktadır. Nitekim Ebü'l-Âliye ve Süddî'nin naklettiklerinde bu görülmüştür. Avfî, İbn Abbas'tan bu hikayeyi rivâyet etmiştir. Ubeyde, Mücâhid, Vehb b. Münebbih, Ebü'l-Âliye, Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem ise onu büyük bir para karşılığı satın aldıklarını belirtirler. Bu konuda ihtilâf vardır. Ayrıca bedeli konusunda daha başka rivâyetler de bulunmaktadır. Nitekim Abdürrezzâk der ki: Bize İbn Uyeyne İkrime'den nakletti ki: o, bu ineğin bedeli sadece üç dinardı, demiştir. İkrime'den rivâyet edilen bu haberin isnadı sağlamdır. Açıkçası o bu ifadesini Ehl-i kitap'tan nakletmiştir" der.[485]

37. Maktûle İneğin Hangi Parçası İle Vuruldu

Misal-39)

Beyzâvî, maktûle ineğin hangi parçası ile vurulduğu hakkında şunları anlatır:

1. *"En küçük parçasıyla."*
2. *"Diliyle."*
3. *"Sağ uyluk kemiğiyle."*
4. *"Kulağıyla."*
5. *"Kuyruğuyla."*[486]

Tahlil ve Değerlendirme

Âyet-i kerîmede ineğin bir parçası ile vurulması emredilmektedir. Bunun hangi parçası olduğu belirtilmemiştir. Âyetin zâhirinden herhangi bir uzuvla yapılan bu fiilden sonra maktûlün dirilmiş olmasıdır. Bunu belli bir uzuv ile tayine gerek yoktur. İbn Kesîr bu konuda şunları zikretmektedir: Âyette *"sığırın bir parçası ile vurun, demiştik."* Bu bir parça sığırın herhangi bir uzvunun parçası olabilir. Her halükârda mûcize gerçekleşir ve harikulâde olay ortaya çıkar. Ama bu parça muayyen de olabilir. Eğer hangi parça olduğunun bilinmesinde bizim din ve dünya işimizle alâkalı konularda bize fayda sağ-

484 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 69. Ayrıca bkz. Taberî, I, 80-81, I, 115-116; Zemahşerî, 1, 75.
485 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I, 114.
486 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I,69. Ayrıca bkz. Taberî, I, 125-126-127; Zemahşerî, I, 76.

layacak olsaydı, muhakkak ki Allah Teâlâ onu bize açıklardı. Ama açıklamamış, müphem bırakmıştır. Bize bu noktanın açıklandığına dâir sahih bir rivâyet de gelmemiştir. Bu sebeple de Allah bu noktayı nasıl müphem bırakmışsa öylece biz de müphem bırakırız."[487]

38. Hz. Mûsâ ve Hızır ile İlgili Haberler

Hz. Mûsâ'nın Fetâsı ve İki Deniz

Misal-40)

Kehf sûresinde 60. âyetten 82. âyete kadar Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hz. Hızır arasında geçen hadiseler anlatmaktadır.

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hızır'la ilgili kıssada Hz. Mûsâ (a.s.)'nın yanındaki gencin ismi, balığın canlanması, iki denizin ne olduğu hakkında şunları anlatır:

"Hz. Mûsâ (a.s.)'nın fetâsı (genç): Yûşa b. Nûn b. Efrâyim b. Yûsuf (a.s.) idi."[488]

"Rivâyet edildi ki: Hz. Mûsâ (a.s.) veya Hızır'ın bir mûcizesi olarak Hz. Mûsâ (a.s.) uyuduğu zaman kızarmış olan balık hareket etmeye başladı ve denize düştü."[489]

"Denildi ki: Yuşa "aynü'l-hayat" dan abdest aldı. Su balığın üstüne dökülünce balık canlandı ve suya düştü."[490]

"İki deniz: Fars ve Rûm denizlerinin buluştuğu yerdir."[491]

"İki deniz: Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hızır'dır. Hz. Mûsâ (a.s.) zâhir ilminin, Hz. Hızır bâtın ilminin denizi idiler."[492]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu iki denizin ne olduğu Hz. Mûsâ (a.s.)'nın fetâsının ismi ve balığın canlanması ile ilgili haberler hakkında Fahreddin er-Râzî "iki deniz" ile ilgili rivâyetleri aktardıktan sonra: "Bu lafızdan iki denizin tayinine bir delil yoktur. Sahih bir haber varsa mâna odur, sahih haber yok ise susmak daha evlâdır" der. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın fetâsı ve balığın canlanması ile ilgili haberlerin de isrâiliyyât olduğu belirtilmiştir.[493]

---

487 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I, 116.
488 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 16.
489 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 17.
490 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 17.
491 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 16.
492 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 16. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 308-309; Râzî, XXI, 123; Zemahşerî, II, 395.
493 Râzî, XXI, 124.

39. Hızır'ın Ömrü

Misal-41)

Müfessirimiz, Hz. Hızır'ın ömrü ile ilgili olarak şunları anlatır:

"Zülkarneyn Ekber'in zamanına yetişti. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın zamanına kadar yaşadı."

"Hz. Hızır, Efrodin'in zamanında yaşadı."[494]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Hızır'ın ömrü ile ilgili olarak zikretmiş olduğu bu rivâyetleri Sa'lebî *el-Arâis* adlı eserinde isrâiliyyât ve mevzûât içeren bölümlerde nakleder.[495]

40. Hızır'ın İsmi

Misal-42)

Beyzâvî, Hz. Hızır'ın ismi ile ilgili olarak şu haberleri nakleder:

1. *"Belyâ b. Melkân idi."*

2. *"Denildi ki:el-Yesa' idi."*

3. *"Denildi ki: İlyâs idi."*[496]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Hızır'ın ismi Kur'ân'da zikredilmemiştir. Ondan salih kul diye bahsedilmektedir. Buhârî'nin tahrîc etmiş olduğu hadiste salih kulun ismi Hızır olarak zikredilmektedir. Buna rağmen müfessirimizin de tefsirinde zikrettiği gibi Hz. Hızır için farklı bazı isimler zikredilmektedir. Hz. Hızır'ın isminin Belyâ b. Melkân olduğunu İbn Kuteybe (276/889) *el-Maârif* [497]isimli eserinde nakleder. İbn Kesîr tefsirinde: "Onun bazı hadislerde adı geçse de bunlardan pek çoğu sahih değildir" demektedir.[498]

Abdulvehhâb en-Neccâr *Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eserinde Hz. Hızır'ın diğer isimlerini de zikrettikten sonra şöyle der: "Kur'ân'da bu isim zikredilmemiştir. Buhârî'de zikredilen ismi olmasaydı ben bunu da doğrulamazdım"[499] demektedir.

---

494 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 16.

495 Sa'lebî, s. 224.

496 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 17.

497 İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Maârif,* thk. Servet Ukkâşe, Mısır 1992, s. 42.

498 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 105.

499 Neccâr, s. 296.

41. Hızır'ın Gemiyi Delmesi, Kralın İsmi

Misal-43)

Beyzâvî, Hz. Hızır'ın gemiyi nasıl deldiği, gemiyi zorla alan kralın ismi ile ilgili olara şunları anlatır:

"Hz. Hızır eline bir balta aldı ve geminin tahtalarından iki tanesini çıkarttı. Gemi on kardeşe ait idi. Beş tanesi kötürüm, beş tanesi de denizde çalışıyordu."[500]

"Kralın ismi: Celendî b. Kerkir idi."

"Denildi ki: Minvâr b. Celendî el-Ezdî idi."[501]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu tafsilatın hakikatini Allah bilir. İbn Kesîr tefsirinde kralın isminin Hüded b. Büded olduğunu kaydeder ve " İbn Cüreyc Vehb b. Süleymân kanalıyla Şuayb el-Cubbâî'den nakleder ki: O hükümdarın adı Hüded b. Büded imiş. Bu husus Buhârî'nin rivâyetinde geçmiştir. Bu isim Tevrat'ta Iys b. İshâk'ın soyundan gelen torunları arasında zikredilir. Yani bu hükümdar Tevrat'ta sözü edilen hükümdardır. Allah en iyisini bilir"[502] der.

42. Hızır'ın Çocuğu Öldürmesi

Misal-44)

Beyzâvî, Hz. Hızır (a.s.)'ın çocuğu öldürme şekli hakkında şunları anlatır:

"Denildi ki: Başını kopardı."

"Denildi ki: Başını duvara vurdu."

"Denildi ki: Çocuğu yere yatırdı ve kesti."[503]

"İbn Abbas (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre, Necdetü'l-Harûrî kendisine, Hz. Peygamber (s.a.v.) çocukların öldürmesini nehyettiği halde, Hızır çocuğu nasıl öldürdü, diye yazdı. İbn Abbas (r.a.) kendisine: Hz. Mûsâ (a.s.) bilgesi (olan Hızır'ın) o günün çocukları hakkında bildiklerini bilseydin sen de öldürürdün" diye cevap verdi."

"Denildi ki: Bir kız çocukları oldu. Bu kız bir peygamberle evlendi. Bu evlilikten de bir peygamber doğdu ve bir ümmeti hidâyete erdirdi."[504]

---

500 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 18.

501 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 20. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 397-399.

502 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 103.

503 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 19. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 328, 341; Zemahşerî, II, 398.

504 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 20. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 359; Zemahşerî, II, 400.

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da Hz. Hızır'ın bir çocuğu öldürdüğü zikredilmektedir. Fakat bu çocuğu nasıl öldürdüğüne dair bir tafsilat yer almamaktadır. Dolayısıyla böyle teferruata girmenin hiçbir faydası yoktur. İbn Kesîr, tefsirinde çocuğun nasıl öldürüldüğü ile ilgili rivâyetlere yer verir ve sonunda "Allah bilir" [505]der.

43. Hz. Mûsâ ile Hızır'ın Uğradıkları Karye

Misal-45)

Müfessirimiz Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hızır (a.s.)'ın uğradıkları şehir hakkında tefsirin-de şu rivâyetleri nakleder:

1. *"Antakya idi."*
2. *"Denildi ki: Ebletü'l-Basra idi."*
3. *"Ermenistan'da Bâcırvân denilen yerdi."*[506]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu rivâyetlerin farklılık göstermesi bu konuda belirleyici olmamanın daha doğru olduğunu göstermektedir. Nitekim Hamdi Yazır bu konuda şunları söylemektedir: "Bir çokları Antakya olduğunu söylemiş. Antakya ismi müteahhir olduğuna göre eski ismi başka olmak lazım gelir. Bundan başka (Übülle) denilmiş, (Berka) denilmiş, Nesarânın nisbet olunduğu Nâsıra denilmiş, Bacırvan denilmiş, arz-ı rumda bir karye denilmiş, Endülüs'te Cezire-i Hadrâ denilmiş, şu halde bu karyenin ta'yini kabil değildir. Esasen Kur'ân'da tayini matlub olmadığından nekire gösterilmiştir."[507]

44. Hızır'ın Duvarı İnşası

Misal-46)

Beyzâvî, Hızır (a.s.)'ın duvarı nasıl inşa ettiği hakkında şunları anlatır:

"Elini sürerek düzeltti. Denildi ki duvarı yıktı, yeniden yaptı."[508]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu bu rivâyetleri Taberî naklettikten sonra şöyle der: "Doğru olan bu meselede şöyle denmesidir: "Allah, Hz. Mûsâ (a.s.) ve arkadaşının yıkılmak üzere olan bir duvar gördüklerini, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın arkadaşının bu duvarı

505 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* III, 103.
506 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 19. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 398.
507 Elmalılı, V, 1267.
508 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* II, 19. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 350-351; Zemahşerî, II, 399.

onardığını haber vermektedir. Şöyle ki: meyilli olan duvarı düz duvar yaparak tamir etti. Bu yıkımdan sonra düzeltme olabileceği gibi, eliyle kaldırıp düzeltmiş te olabilir. Bu da Allah'ın kudretiyle istiva bulmuş ve eğikliği Allah'ın lütfuyla giderilmiştir. Allah'ın kitabında ve haberlerde birisini kesin olarak belirtecek bir delâlet yoktur.[509]

45. Duvar Sahipleri ve Hazine

Misal-47)

Beyzâvî, duvar sahipleri olan çocukların isimleri ve duvarın altında bulunan hazinenin ne olduğu hakkında şu haberleri nakleder:

Çocukların İsimleri:

"Asram ve Sarîm'di."

"Öldürülen çocuğun ismi: Ceysûr idi."

"Duvarın altında bulunan hazine: Altın ve gümüş idi."[510]

Beyzâvî, duvarın altındaki hazine hakkında ayrıca şunları nakleder:

"Denildi ki: İlim kitapları idi. Denildi ki: üzerinde kadere inanan kimsenin üzülmesine, rızka inananın yorulmasına, hesabın olduğuna kişinin gafil kalmasına, ölüme inanan birisinin sevinmesine, dünyayı ve dünyanın üzerinde yaşayanları halden hale soktuğunu bilen ve dünyaya güvenen insana hayret ederim. La ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah yazılı altın bir levha idi."[511]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Kehf sûresi 82. âyetin tefsirinde duvarın altında bulunan hazine ile ilgili olarak zikretmiş olduğu ve bu hazinenin levha olduğu hakkındaki haberi Heysemî *Mecmau'z-Zevâid* de merfû ve Ebû Zer hadisi olarak zikreder. İbn Hacer bu haberi el-Bezzâr'ın İbn Huceyre'nin Ebu Zer'den merfû rivâyeti olarak zikrettiğini söyler ve el-Bezzâr'ın: "Ebû Zer'den bu isnaddan başka bir isnadla bilmiyoruz" dediğini nakleder. Dârekutnî bu haberi Muhammed b. Sâlih b. Fîrûz, Mâlik, Nâfi' İbn Ömer rivâyeti ile Mâlik'in ğarâibi olarak zikreder ve İbn Ömer (r.a.)'den "İbn Abbas (r.a.)'a hazine soruldu..." hadisini zikreder. Dârekutnî bu haber hakkında: "Bu, Mâlik'in uydurmuş olduğu bir haberdir" der. İbn Adiyy Ebyen b. Süfyân rivâyetiyle, Taberânî ise *ed-Dua* adlı eserinde Rüşd b. Sa'd'dan bu haberi zikrederler. Her iki râvi de Ebû Hazim'in İbn

509 Taberî, XV, 351.
510 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 20. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 365.
511 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 20. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 362-363-364; Zemahşerî, II, 400.

Abbas (r.a.)'tan rivâyetiyle nakletmişlerdir. Bu lafızlara yakın bir şekilde Beyhakî *eş-Şuab*'da Cuveybir'in Dahhâk ve en-Nezzâl b. Subre'nin kendisinden rivâyetiyle zikreder. İbn Merdûye başka bir vecihle Ali'den merfû olarak tahrîc eder. İbn Şâhîn *Cenâiz'*de zikreder. Vâhidî, Muhammed b. Mervân Süddî Sağîr, Ebbân, Enes tarîkiyle zikrederler. Ebbân ve Süddî Sağîr her ikisinin de metrûk oldukları söylenmiştir."[512]

Taberî: "Doğru olan, İkrime'den rivâyet edildiği gibi, hazinenin mal olmasıdır''[513] demektedir.

46. Çocukların Babaları

Misal-48)

Müfessirimiz, çocukların babaları ile ilgili olarak şunları anlatır:

"Çocukların babaları: Aralarında yedi baba vardı. Seyyâh birisiydi ve ismi: Kâşih idi."[514]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde çocukların babalarının seyyah, adının da Kâşih olduğu ile ilgili olarak zikretmiş haberler hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Böyle detaylı bilgileri bilmek ancak herhangi bir delil ile mümkün olabilir. Bu konuda herhangi bir delile rastlayamadık. Dolayısıyla bilinmesinde hiçbir faydanın olmadığı bu bilgileri zikretmemek en doğrusu olsa gerek.

47. Sığındıkları Kaya

Misal-49)

Müfessirimiz, Hz. Mûsâ (a.s.) ile yanındaki gencin sığındıkları kaya hakkında şunları anlatır:

"Zeyt nehrinin aşağısında bulunan kaya idi."[515]

Tahlil ve Değerlendirme

Âyet-i Kerîmede zikredilen kayanın deniz kenarında her hangi bir kaya olduğu ifade edilmekle birlikte bu kayanın Kudüs'teki maruf kaya olduğuna hükm-edenler de olmuştur. Fakat müfessirimizin zikretmiş olduğu bu haberleri ispatlayacak herhangi bir delile rastlayamadık.[516]

---

512 İbn Hacer, *el-Kâfî*, s. 104.
513 Taberî, XV, 365-366
514 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 21.
515 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 17.
516 Elmalılı, V, 3259.

48. Hz. Mûsâ'nın Ömrü

İlgili Âyet-i Kerîme

"(Kendisine Allah'ın emri tebliğ edilince Firavun) dedi ki: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının bir çok yıllarını aramızda geçirmedin mi?"[517]

Misal-50)

Beyzâvî, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ömrü ile ilgili olarak şunları anlatır:

"Hz. Mûsâ (a.s.) aralarında otuz yıl yaşadı, Sonra Medyen'de on yıl kaldı. Sonra tekrar geri döndü ve onları otuz yıl boyunca davet etti. Firavun'un denizde batmasından sonra da otuz yıl yaşadı."[518]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ömrü ile ilgili haberleri Tevrat (Tesniye, 34/7) nakletmektedir. Bunun dışında Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ömrü ile ilgili olarak herhangi bir bilgi ve değerlendirmeye ulaşabildiğimiz kaynaklarda rastlayamadık.

49. Peygamberler Arasındaki Zaman

İlgili Âyet-i Kerîme

"Ey Ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette): "Bize bir müjdeleyici ve bir uyarıcı gelmedi" demeyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir."[519]

Misal-51)

Beyzâvî, peygamberler arasındaki zaman ve bu peygamberler arasındaki dönemde yaşayan diğer peygamberler hakkında yukarıda zikrettiğimiz âyetin tefsirinde şunları anlatır:

1. *"Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hz. Îsâ (a.s.) arasında bin yedi yüz yıl ve bin tane nebi var-dır."*

2. *"Hz. Îsâ (a.s.) ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında altı yüz veya beş yüz altmış dokuz yıl ve dört peygamber vardır, bu peygamberlerden üçü İsrâiloğulları'ndan birisi de araplardan idi. Araplardan Hâlid b. Sinân el-Abesî idi."*[520]

---

517 eş-Şuarâ, 26/18.
518 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 152.
519 el-Mâide, 5/19.
520 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 261. Ayrıca bkz. Taberî, VIII, 275; Zemahşerî, I, 330.

Tahlil ve Değerlendirme

Bu haberlerin ispatı ancak Kur'ân ve sünnet ile mümkün olabilir. Şayet Kur'ân ve sünnette böyle bir haber yok ise bunların ispatı çok zordur. Araplardan Sinân el-Abesî adında da bir peygamberin geldiği hakkındaki rivâyetler birbiriyle çelişkili olup bu haberlerin de isrâiliyyâta dayanan haberler oldukları görülmektedir. Bu haber Müslim'in tahrîc etmiş olduğu *"Benim ile Îsâ arasında peygamber yoktur"* Ebû Hureyre hadisine de aykırı olduğu görülür.[521]

Sonuç olarak, günümüzden asırlarca önce yaşamış şahsiyetler hakkında doğru bilgi edinmenin yolları oldukça sınırlıdır. Bundan Hz. Mûsâ (a.s.) ile ilgili haberlerde bir hayli mübalağa ve hurafe yer almaktadır. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın döneminde yapıldığı ifade edilen sandık, sandığın denize atılması, sarayda geçen olaylar, asânın nereden ve hangi yollarla geldiği, eni, boyu, ne cins ağaçtan yapıldığı, marifet ve hünerleri, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın dilindeki pelteklik, ejderhanın alt ve üst çenesinin tasvirleri, sihirbazların sayısı, Firavun'un şahsı ile ilgili haberler özellikle de Kur'ân ve sünnete dayanmayan haberlerin ayrıntıları, geniş ölçüde ve mübalağa ile iç içe olduğu ifade edilmektedir.[522]

---

521 Hafâcî, III, 448-449.

522 Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 149.

J. HZ. DÂVÛD İLE İLGİLİ HABERLERDE İSRÂİLİYYÂT

1. Hz. Dâvûd ve Koyun Sahipleri

Yüce Allah'ın ismini Kur'ân'da zikretmiş olduğu peygamberlerden birisi de İsrâiloğullarına gönderilen Hz. Dâvûd (a.s.)'tur. Bazı tefsirler kitaplarında Hz. Dâvûd (a.s.) ile ilgili olarak hüküm vermiş olduğu mesele hakkında bir hayli rivâyetler bulunmaktadır. Müfessirimiz de Hz. Dâvûd (a.s.)'un Kur'ân'da zikredilen kıssada olduğu gibi hüküm vermesi konusunda ve bu kıssa ile ilgili olarak tefsirinde çeşitli rivâyetlere yer vermiştir.

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Dâvûd ve Süleyman'ı da (an). Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: bir grup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dalıp ziyan etmişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik. Böylece onu (bu fetvayı) Süleymân'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Dâvûd'a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız."[523]

"Ey (Muhammed!) Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mabedin duvarına tırmanıp, Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. "Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster" dediler. (Onlardan biri şöyle dedi:) Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada beni yendi. Dâvûd: Andolsun ki, senin koyununu kendi koyununa katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız iman edipte iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az! dedi. Dâvûd kendisini denediğimizi sandı ve Rabbbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tövbe edip Allah a yöneldi."[524]

Misal-1)

"*Rivâyet edildi ki: Hz. Dâvûd (a.s.) koyunların ekin sahiplerine verilmesine hükmetti. On bir yaşında olan Süleyman (a.s.) bunun dışında bir hüküm vermek her ikisi için daha uygundur dedi. Koyunların ekin sahiplerine verilerek onların sütünden, yavrularından ve yününden faydalanmaları, ekinin de davar sahiplerine verilerek bakı-*

---

523 el-Enbiyâ, 21/78-79.

524 Sâd, 38/21-24.

mını yapmaları ve eski durum sağlanıncaya herkesin aldıklarını tekrar iade etmelerine karar verdi."[525]

"Denildi ki: Birisi diğerinde bir sığırı olduğunu iddia etmiş, fakat bunu ispatlayamamıştı. Hz. Dâvûd (a.s.)'a bu meselede "davalıyı öldür" diye vahyedildi. Davalı: "Doğru söyledin ben onun babasını öldürmüş ve ineği öyle almıştım" dedi. Bu hüküm-le, Hz. Dâvûd (a.s.)'ın heybeti arttı."[526]

Tahlil ve Değerlendirme

İsrâiliyyâttan olduğu söylenen bu haber yerine olayı Kur'ân da zikredildiği şekliyle kabul etmek gerekir. Bunun dışında ne Kur'ân'da ne de sahih hadislerde herhangi bir şekilde tafsilat yoktur. Biz buna inanmaya ve sadece bunu kabul etmeye mecburuz. Bunun dışındaki söylentiler inananları ilgilendirmez.[527]

2. Hz. Dâvûd'un Kız Çocuğunun Önünde Ayağa Kalkması

Misal-2)

Beyzâvî, Hz. Dâvûd (a.s.)'un yanına gelen bir kız çocuğuna saygı olarak kalkma-sını içeren şu haberi nakleder:

"Hz. Dâvûd (a.s.) şanının yüceliğine, büyük nimet ve şereflere sahip olmasına rağmen küçük bir kız çocuğu yanına geldiği zaman ayağa kalktı. Melekler, Hz. Dâvûd (a.s.)'u bu temsil ve ta'rizden dolayı azarladılar. Hz. Dâvûd (a.s.) yaptığı bu hatayı anladı ve bundan dolayı Allah'tan istiğfar diledi."[528]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Dâvûd'un küçük bir çocuğa saygı göstererek ayağa kalkması ve melekler tarafından uyarılması ile ilgili olarak Kurtubî, böyle bir şeyin peygamberler hakkında söylenmesinin doğru olmadığını kaydeder.[529]

3. Hz. Dâvûd ve Ûrîyâ

Misal-3)

Bazı tefsirlere nispetle müfessirimizin daha kısa tutmuş olduğu Hz. Dâvûd (a.s.) ile Ûriyâ arasında geçen ve Hz. Dâvûd (a.s.)'un bir kadına bakması ve âşık olması gibi rivâyetlere de yer vermektedir:

---

525 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 75. Ayrıca bkz. Taberî, XVII, 325-326; Zemahşerî, III, 17.
526 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 309.
527 Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 157.
528 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 309-310.
529 Kurtubî, XV, 158.

"Hz. Dâvûd (a.s.) Ûriyâ'yı defalarca ölmesi için cihâda gönderdi." Beyzâvî, bu rivâyeti zikrettikten sonra şunu da ekler*: "Onunla evlendiği iftiradır."*

"Rivâyet edildi ki: Hz. Dâvûd (a.s.)'un bir kadına gözü ilişti ve o kadına aşık oldu. Sonunda o kadınla evlendi ve o kadından Hz. Süleyman (a.s.) doğdu."[530]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin kendisinin de iftira ve yalan olarak tenkit ettiği bu haberin mezmûm isrâ-iliyâttan olduğu söylenmiştir. İbn Kesîr: "Müfessirlerin çoğunluğu isrâiliyâttan alınan haberler zikretmişlerdir. Bu hususta Peygamberden uyulacak bir hadis sabit değildir" demektedir. Fahreddin er-Râzî de bu rivâyetin batıl olduğunu söylemektedir.[531]

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin dışında tarih ve tefsir kitaplarında buna benzer pek çok rivâyet vardır ki çoğu Vehb b. Münebbih'e dayanmaktadır. Kur'ân'daki kıssanın Ahd-i Atîk'te olduğu gibi Hz. Dâvûd'un kadınla evlenmek için kocasını öldürttüğünü gösterdiği iddiası ise hem gerçeklerle, hem de İslâm'daki nübüvvet anlayışıyla ters düşmektedir. Zira peygamberlere zina isnadı onların ismet sıfatlarına ters düşmektedir. Normal insana bile haram olan, ayrıca Mûsâ şeriatında yasaklanmış bulunan bir fiilin bir peygamber tarafından işlenmesi mümkün değildir.[532]

4. Eyle Halkı

İlgili Âyet-i Kerîme

"İsrâiloğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu Îsâ diliyle lanetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır."[533]

Misal-4)

Yüce Allah, Kur'ân'da İsrâiloğulları'ndan bazılarının Hz. Dâvûd (a.s.) ve Hz. Îsâ (a.s.)'nın diliyle lanetlendiklerini bizlere haber vermektedir. Bazı tefsirlerde ve müfes-sirimizin de tefsirinde zikrettiği gibi bunların Eyle halkı olduğu söylenmiş ve bunların maymun ve domuza çevrilmeleri hakkında bazı tefsir kitaplarında farklı rivâyetlere yer verilmiştir.

Beyzâvî, "denildi ki" ifadesiyle şöyle bir rivâyette bulunur:

---

530 Beyzâvi, *Envârü't-Tenzîl* , II, 310. Ayrıca bkz. Taberî, XX, 58, 45, 67; Zemahşerî, III, 331.

531 Râzî, XXVI, 165; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 310; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 34. Na'nâa, s. 370.

532 Harman, ''Dâvûd'' md., *DİA.,* İstanbul 1994, IX, 23.

533 el-Mâide, 5/78.

"Eyle halkı cumartesi konusunda haddi aşınca, Allah Dâvûd (a.s.)'un lisanıyla onlara lanet etti ve onları maymuna çevirdi. Sofra sahipleri inkar edince, Hz. Îsâ (a.s.) onlara bedduada bulundu ve onlara lanet etti. Onlar da domuza dönüştüler. Bunlar beş bin erkek idiler."[534]

Tahlil ve Değerlendirme

Allah, Hz. Dâvûd (a.s.)'a indirmiş olduğu şeylerde İsrâiloğulları'ndan kâfir olanlara Meryem oğlu Îsâ (a.s.)'nın lisanıyla isyanlarından ve insanlara saldırmalarından dolayı bazılarına lanet ettiğini haber vermektedir. Avfî İbn Abbas'tan: "Tevrat'ta İncil'-de Zebûr'da ve Furkân'da lanetlendiler" demiştir. Müfessirimizin zikrettiğinin aslının da olmadığı söylenmiştir.[535]

534 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 279.
535 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 85.

K. HZ. SÜLEYMAN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

Kur'ân'da ismi zikredilen peygamberlerden birisi de Hz. Süleyman (a.s.)'dır. Hz. Süleyman (a.s.) kıssası ile ilgili olarak bazı tefsirler kitaplarında doğru veya yanlış bir çok haberin yer aldığı görülmektedir. Bunlardan bir tanesi de müfessirimizin Sâd sûre-sinin tefsirinde zikretmiş olduğu ceset ile ilgili rivâyettir.

1. Ölü Ceset

İlgili Âyet-i Kerîme

"Andolsun ki biz Süleyman'ı imtihân ettik. Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik, sonra o, yine eski haline döndü."[536]

Misal-1)

Beyzâvî, tefsirinde ''denildi ki'' ifadesiyle şu haberi nakletmektedir:

"Hz. Süleyman(a.s.)'ın bir oğlu olmuştu. Şeytanların oğlunu öldürmek için toplandıklarını haber alınca, onu bulutların üzerinde bir yerde sakladı. Bir gün kürsüsünün üzerine ölü bir vaziyette atılıncaya kadar farkına varmadı. Böylece Allah'a tevekkül etmeme hususundaki hatasını anlamış oldu."[537]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Süleyman (a.s.)'ın kendi oğlunu şeytanlardan kurtarmak için bulutların üzerinde saklaması ve çocuğu öldürülünceye kadar da farkında olmaması gibi şeyler bir peygamber için olması düşünülmeyecek şeylerdir. Müfessirimiz, Hz. Süleyman (a.s.)'ın oğlunu şeytanların onu öldürmesinden kurtarmak için sakladığını naklederken, bazı kaynaklar "melekü'l-mevt" den gizlediğini kaydetmektedirler. Eceli gelmiş bir çocuğu Azrail'den gizlemeğe çalışmak veya ona zarar vermesin diye bulutlarda büyütmek ne mümkün? Kur'ân'da anılan bu cesedin ne olduğu, bundan neyin kastedildiğinin kesin olarak belli olmadığı ifade edilmektedir. Konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bir açıklama yoktur. Hurafelerden uzak kalmak maksadıyla bazı müfessirler cesetten maksadın hadislerde bahis konusu edilen *"yarım çocuk"*[538] olduğunu ifade ediyorlarsa da bunun da kesin olmadığı söylenmiştir.[539]

---

536 Sâd, 38/34.

537 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 312.

538 Yarım çocuktan maksat: Hz. Süleyman bir defasında hanımlaryla ilişkiye gireceğini ve her birisinin Allah yolunda savaşan bir süvari doğuracağını söylemişti. Fakat bu dileğini inşâallah ile kayıtlamamıştı. Sonuçta hanımlarından sadece birisi çocuk dünyaya getirmiş ve dünyaya gelen bu çocuk yarım olarak doğmuştu. Bkz. Buhârî, "Cihâd", 23.

539 Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 203.

2. Hz. Süleyman ve Eşi Cerâde

Misal-2)

Hz. Süleyman (a.s.) ile ilgili olarak anlatılan diğer bir kıssa da Hz. Süleyman (a.s.)'ın Saydûn adalarına savaşa gitmesi ve buradaki kralı öldürerek kızı Cerâdeyi esir almasıdır. Hz. Süleyman (a.s.)'ın kralın kızını sevdiği, onu kendi evine aldığı anlatılır. Fakat bununla birlikte şeytanların Cerâde için put yaptıklarını ve peygamber evinde gizlice putlara tapıldığını anlatan bu rivâyetler müfessirimiz Beyzâvî tarafından şöyle zikredilmektedir:

Beyzâvî "denildi ki" ifadesiyle şu haberi nakletmektedir:

"Hz. Süleyman (a.s.) Saydûn adalarına savaşa gitmiş ve Saydûn adalarının kralını öldürerek kızını da esir almıştı. Hz. Süleyman (a.s.) kralın kızı Cerâde'yi sevmiş, fakat kralın kızı Cerâde'nin gözyaşları ise babasına olan üzüntüsünden dolayı bir türlü dinmek bilmemişti.

Şeytanlar, Cerâde için sureti tekrar yaptılar. Cerâde de eskiden olduğu gibi çocukları ile birlikte sabah akşam bu suretlere ibadet eder olmuştu. Âsaf, bu durumu Hz. Süleyman (a.s.)'a haber verince Hz. Süleyman (a.s.) sureti kırdı ve Cerâde'yi dövdü. Ce-râde ağlayarak ve yalvararak çölün yolunu tutup gitti."[540]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Süleyman (a.s.)'a nisbet edilen bu harp olayının hayal mahsulü uydurma bir haber olduğu, hiçbir esasa müstenid olmadığı söylenmiştir. Tevrat I. Krallar kitabında (XI/4-11) bulunan bazı cümleler bunu telmih eder mahiyettedir. Bu haberlerin Vehb b. Münebbih'in yahudilerden aktardığı haberler olduğu iddia edilmektedir. Bir peygamberin evinde gizlice putlara ibadet edilmesi gibi bir durumdan ilâhî vahye mazhar olan bir peygamber gafil olamaz. Bunlar peygamberlik makamıyla zıtlık arz eden şeylerdir.[541]

3. Hz. Süleyman'ın Yüzüğü

Misal-3)

Hz. Süleyman (a.s.)'ın yüzüğü ile ilgili olarak da tefsirlerde bazı rivâyetlere rastlamak mümkündür. Bu rivâyetlerden olmak üzere şeytanın Hz. Süleyman (a.s.)'ın kılığına girdiği, Hz. Süleyman (a.s.)'ın yüzüğünü eşinden alıp, Hz. Süleyman (a.s.)'ın kürsüsüne oturduğu ve insanlara hükmettiği, evinde ibadet etme müddeti olan kırk gün

---

540 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 312. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 328.

541 Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler,* s. 205.

geçtikten sonra Hz. Süleyman (a.s.)'ın yüzüğü, balığın karnından çıkartıp böylece Hz. Süleyman (a.s.)'ın tekrar eski durumuna döndüğü anlatılır. Beyzâvî'nin konu ile ilgili olarak zikretmiş olduğu rivâyet şöyledir:

"Hz. Süleyman (a.s.)'ın Emine adında bir câriyesi vardı. Hz. Süleyman temizlenmek istediğinde krallığının simgesi olan yüzüğünü bu câriyesine verirdi. Bir gün yine yüzüğünü câriyesine verdi. Hz. Süleyman (a.s.)'ın kılığına giren Sahr adında bir şeytan yüzüğü câriyeden aldı ve Hz. Süleyman (a.s.)'ın kürsüsüne oturdu. İnsanlar etrafında toplandı. Hz. Süleyman'ın kendisi ve ailesi hariç herkese hükmetmeye başladı. Hz. Süleyman (a.s.) câriyesinden yüzüğü tekrar isteyince câriye Hz. Süleyman (a.s.)'ı kovdu. Hz. Süleyman hatasının kendisinden kaynaklandığını anladı. Hz. Süleyman (a.s.) evinde ibâdet edilen kırk gün müddetince evlerin arasında, sokaklarda dolaşıp durdu. Kırk gün geçtikten sonra şeytan kaçtı ve yüzüğü de denize attı. Denize atılan yüzüğü bir balık yuttu. Hz. Süleyman (a.s.) balığı avladı, karnını yarınca içinden yüzüğünü çıkarttı. Secdeye vardı ve böylece krallığı kendisine tekrar dönmüş oldu."[542]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberin israiliyattan hatta İsrâiloğulları'nın yalanlarından olduğu hususunda şüphe edilmeyecek derecede açıklık olduğu belirtilmektedir. İbn Abbas (r.a.) ve başkaları bunu Ehl-i kitap'tan müslüman olanlardan almışlardır. İbn Kesîr ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra: "Bütün bunlar israîliyyâttan olup en kötü rivâyetin de bu olduğunu söylemiştir" der. Zemahşerî de: "Âlimler, bütün bunlar yahudilerin uydurmalarıdır, demişlerdir" der. Şeytan'ın Hz. Süleyman (a.s.)'ın kılığına girdiği söyleniyor ki bu asla mümkün değildir. Eğer şeytan, herhangi bir peygamberin şekil ve suretine bürünmeye muktedir olsaydı hiçbir ilâhî şeriata güven kalmazdı.[543]

4. Hz. Süleyman ve Mantıku't-Tayr

İlgili Âyet-i Kerîme

"Süleyman Dâvûd'a varis oldu ve dedi ki: Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden bir (nasib)verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur."[544]

---

542 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 312. Ayrıca bkz. Taberî, XX, 90-91; Zemahşerî, III, 328-329.

543 Zemahşerî, III, 329; Râzî, XXVI, 182; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 40; Ebû Şühbe, s. 272.

544 en-Neml, 27/16.

Misal-4)

Âyette Hz. Süleyman (a.s.)'a kuş dili öğretildiği ifade edilmekte ve bunun büyük bir lütuf olduğu belirtilmektedir. Ancak Kur'ân'da zikredilenler dışında herhangi bir bilgiye rastlayamamaktayız. Fakat bazı tefsirlerde hemen hemen her kuşun konuşturulduğunu gösteren rivâyetler yer almaktadır. Müfessirimiz Beyzâvî de bu rivâyetlerden bir kaçını tefsirinde şu ifadelerle zikretmektedir.

"Hikâye edilir ki: Hz. Süleyman (a.s.) öteden şen şakrak öten bir bülbül görünce şöyle dedi: Bülbül: "Hurmanın yarısını yersem dünyaya başka bir ihtiyacım yok..." diyor.

Güvercin ise: "Keşke mahlukât yaratılmasaydı" diyor. Hz. Süleyman (a.s.): "Her halde bülbül karın tokluğundan ve mutluluktan, güvercin ise zorluk ve mutsuzluktan dolayı bağırıyor" dedi."[545]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin mantıku't-tayr ile ilgili olarak zikretmiş olduğu bu haberlerin de israîliyat türünden haberlerden olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda bu gibi rivâyetlerin bilinip bilinmemesinde dinen hiçbir fayda yoktur. Bunları bilmemenin de hiçbir zararı yoktur. Kur'ân'ın zâhirine iman etmek farzdır. Bunun dışındaki şeyleri bilmekle yükümlü değiliz.[546]

Âlûsî, hikâyeyi bütünüyle zikrettikten sonra şöyle demektedir: "Bununla birlikte bu hikâyenin sıhhatini Allah bilir."[547]

5. Hüdhüdün Kaybolması

Misal-5)

Kur'ân'da Hz. Süleyman (a.s.)'ın Hüdhüd adlı bir kuşu aradığı ve kayboluş nede-nini araştırdığı anlatılır. Fakat kayboluş sebebi anlatılmaz. Beyzâvî, bununla ilgili olarak tefsirine Hz. Süleyman (a.s.)'ın yolculuğu esnasında iyi bir su arayıcısı olan Hüdhüd'ü kaybetmesi ile ilgili olarak şu rivâyeti almaktadır:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Süleyman (a.s.) Beytülmakdis'in yapımını tamamladıktan sonra hac için hazırlandı ve Mescid-i Harem'a vardığında orada bir müddet kaldı. Sonra Yemen'e doğru yola çıktı. Sabahleyin Mekke'den yola çıktı. Öğle vakti Sanâ'ya

---

545 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 173. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 136.
546 Hâşim, s. 142.
547 Âlûsî, XIX, 172.

vardı. Sanâ'nın nezâheti hoşuna gitti ve orada konakladı, fakat su bulamadı. -Hüdhüd iyi bir su arayıcısı idi- Hüdhüd kayboldu ve onu bulamadılar. Hz. Süleyman (a.s.) konakladığı zaman onu gördü. Hüdhüd, Hz. Süleyman (a.s.)'ın yanına geldi, ikisi vasfedilen şeyleri görmek için beraberce uçtular. İkindiden sonra döndüler ve sonra da olan şeyleri anlattı."[548]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Neml sûresi 20. ayetin tefsirinde zikretmiş olduğu *"Süleyman (a.s.) kuşları araştırıp dedi ki: Hüdhüd'ü niçin görmüyorum? Yoksa gaiplerden mi oldu?"* âyetinin tefsiri ile ilgili olarak Abdullah b. Selâm, Vehb b. Münebbih ve benzeri zevattan Hüdhüd'ün niçin arandığı yolunda hayli değişik rivâyetler varsa da bunlardan hiçbirisinin kesinlik ifade etmediği belirtilmekte, zirâ büyük bilgin Taberî'nin dediği gibi buna dair elimizde herhangi bir nas yoktur. Konuya ne Kur'ân'da ne de sahih hadislerde temas edilmiştir. Allah bize Hz. Süleyman (a.s.) tarafından kuşun sadece aranmış olduğunu bildiriyor. Bu, ihmal ettiği nöbetten veya su ihtiyacından olabileceği gibi, bir başka şeyden de olabilir. Bunu tespite imkân yoktur. Zikredilen bu haber isrâiliyyât türünden bir haber özelliği taşımaktadır.[549]

6.Hüdhüdün Mektubu Götürmesi

Misal-6)

Kur'ân'da Hz. Süleyman (a.s.)'ın Hüdhüd aracılığıyla Belkıs'a bir mektup gönderdiği anlatılır. Kur'ân'da fazlaca bir bilgi yer almamasına rağmen bazı tefsir kitaplarında Hüdhüd'ün saraya giriş şekli, Belkıs'ın o anda ne yaptığı gibi bir çok hayal mahsulü rivâyetler yer almaktadır. Müfessirimiz Beyzâvî de mektup ile ilgili olarak şu rivâyete yer vermektedir:

"Hüdhüd mektubu götürdüğü zaman Belkıs kapalı bir odada sırt üstü uzanmıştı. Hüdhüd pencereden içeri girdi ve mektubu Belkıs'ın göğsünün üzerine bıraktı. Belkıs ise bunun hiç farkında olmadı."[550]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Süleyman (a.s.)'ın Belkıs'a gönderdiği mektubun Hüdhüd tarafından götürül-mesinin keyfiyeti hakkında söylenenler ancak sahih haberlerle bilinebilecek

---

548 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 174.

549 Taberî, XVIII, 32. Bazı kaynaklarda Hüdhüdün ismi Ya'fur olarak zikredilmektedir. Bkz. Harman-Cemal Kurnaz, Hüdhüd md., *DİA.,* İstanbul 1988, XVIII, 461-462

550 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 175.

şeylerdir. Bunda tevakkuf etmek gerekir. Nassın zâhirine iman gerekir. Bunun dışında bir şeyle mükellef değiliz. Bunları bilmenin dînen hiç bir faydası olmadığı gibi, bilmemenin de dine herhangi bir zararı yoktur, hatta kalp bunları tekzip etmeye meyl-ediyor."[551]

7. Hz. Süleyman ile Belkıs Arasında Geçen Hadiselerdeki İsrâiliyyât-Belkıs'ın Gönderdiği Hediyeler

İlgili Âyet-i Kerîme

"Ben (şimdi) onlara bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler ne (gibi bir sonuç) ile dönecekler."[552]

Misal-7)

Beyzâvî, Belkıs'ın Hz. Süleyman (a.s.)'a bazı hediyeler gönderdiğini bu hediyeler arasında erkek kılığına girmiş câriyeler, câriye kılığına girmiş erkekler ve bunlarla birlikte gönderilen daha birçok değerli şeyler olduğunu içeren rivâyeti zikreder.

"Rivâyet edildi ki: Belkıs, Münzir b. Amr'ı erkek kılığına girmiş kadınlar, kadın kılığına girmiş erkeklerden müteşekkil bir grupla Hz. Süleyman (a.s.)'a gönderdi. El-çilerle birlikte kimisi delinmemiş, kimisi de eğri delinmiş inciler gönderdi. "Şâyet gerçekten peygamber ise kadınlarla erkekleri birbirinden ayırır ve inciyi düzgün bir şekilde delerek ipi delikten geçirir"dedi. Belkıs'ın gönderdiği adamları Hz. Süleyman (a.s.)'ın karargahına varıp Hz. Süleyman (a.s.)'ın azâmetini görünce hayret içerisinde kaldılar. Hz. Süleyman (a.s.)'ın huzuruna çıkınca, Cebrâil (a.s.) onlardan önce durumu Hz. Süleyman (a.s.)'a anlattı ve yanlarında getirmiş oldukları şeylerden haber verdi. Hz. Süleyman (a.s.) (arazaya) emretti. O da bir kıl aldı ve inciden geçirdi. Hz. Süleyman (a.s.) beyaz bir kurtçuğa emretti, oda cezaa'dan geçirdi. Daha sonra Hz. Süleyman (a.s.) su istedi. Câriyeler suyu, bir eliyle alıp diğerine döküyorlar, daha sonra da yüzlerine çalıyorlardı. Erkekler elleriyle alıp yüzlerine çalıyorlardı. Daha sonra Hz. Süleyman (a.s.) hediyeleri geri çevirdi."[553]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu gibi haberlerin doğru mu yanlış mı olduğunu bilmeye imkân yok gibidir. Bu haberlerin çoğunluğu isrâiliyyâttan alınmadır.

---

551 Hâşim, s. 162.
552 en-Neml, 27/35.
553 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 176. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 53, 55; Zemahşerî, III, 142.

Âlûsî bu hususta: "Bu haberlerin doğru veya yalan olduğu bilinmiyor. Bazılarını kalp tekzip etmeye meylediyor" demektedir.[554]

İbn Kesîr tefsirinde ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra: "Bütün bunlar arasında her hangi bir tezat yoktur ki, en doğrusunu Allah bilir. Gönderilenlerin bunlar olup olmadığını Allah bilir. Bu haberlerin bir çoğu isrâiliyyâttan alınmıştır. Zâhir olan odur ki, Hz. Süleyman (a.s.) onların getirdiklerine hiç bir şekilde bakmamış, ilgilenmemiş, yüz çevirmiş, inkarla onlara: "Bana mal ile mi yardım etmek istiyorsunuz? (sizi şirkiniz ve hükümrânlığınız üzere bırakmam için bana malla mı dost gibi davranıyorsunuz?) halbuki Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. (Allah'ın bana vermiş olduğu hükümdarlık, mal ve ordular sizin içinde olduğunuz durumdan daha hayırlıdır.) Belki siz hediyenizle sevinirsiniz. Hediyelere boyun eğen sizlersiniz ben ise sizden sadece müslüman olmanızı kabul ederim değilse (karar verecek olan) kılıçtır" demiştir.[555]

8. Belkıs'ın Tahtını Getirenlerin Kimler Olduğu ile İlgili Rivâyetler

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Kitaptan (Allah tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse ise: Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm, dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanı başına yerleşmiş olarak görünce bu, dedi şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır."[556]

Misal-8)

Hz. Süleyman (a.s.) ile Belkıs kıssasında zikredilen diğer bir haber de Belkıs'ın tahtını getirenlerin kimler olduğu ile ilgilidir. Müfessirimiz Beyzâvî Belkıs'ın tahtını getirenlerin kimler olduğu hakkında tefsirinde şu rivâyetlere yer verir:

1. *"Hz. Süleyman (a.s.)'ın veziri Âsaf b. Berhiyâ'dır."*
2. *"Hz. Hızır'dır."*
3. *"Allah'ın desteklediği bir melektir."*
4. *"Hz. Süleyman (a.s.)'ın bizzat kendisidir."*
5. *"Cebrâil (a.s.)'dır."*[557]

---

554 Âlûsî, XIX, 200.
555 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 375.
556 en-Neml 27/40.
557 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 177. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 68, 71; Zemahşerî, III, 143.

Tahlil ve Değerlendirme

Belkıs'ın tahtını getirenin Âsaf b. Berhiyâ olduğunu İbn Kesîr İbn Abbas tarîkiyle tefsirinde tahrîc etmiştir. Kurtubî de tefsirinde ilgili rivâyeti zikretmiş ve: "Müfessirlerin çoğuna göre yanında kitap bilgisi olan kimse Âsâf'tır. İsrâiloğulları'ndandı, fakat doğrusunu Allah bilir" demektedir,

Hızır olduğunu Kurtubî, İbn Lahia tarîkiyle tahrîc etmiştir.

Cebrail (a.s.) ve melek olduğunu Kurtubî, Nahaî den nakletmiştir.

Hz. Süleyman (a.s.)'ın bizzat kendisi olduğunu Kurtubî zikrederse de kelamın siyâkında böyle bir te'vîlin doğru olmadığı ifade edilmektedir.[558]

Âlûsî bu mesele ile ilgili olarak: "Bunu söyleyenin kim olduğu hakkında ihtilâf edilmiştir. İbn Abbas (r.a.) Yezîd b. Rûmân ve el-Hasan bunun Âsaf b. Berhiyâ b. Şem'iyâ b. Menkîl olduğunu söylemişlerdir. Annesinin ismi Bâtûrâ idi. İsrâiloğulları'ndan idi. Meşhur olan görüşe göre Hz. Süleyman (a.s.)'ın veziri idi" demektedir.[559]

Geriye kalan diğer görüşlerin ise hiçbir faydası ve kıymeti yoktur. Çünkü, hepsi söz götürür bir durumdadır.

Kurtubî: "Tahtı getirenin Hz. Süleyman (a.s.) olduğu hakkındaki görüşe, böyle bir te'vîl siyâkı kelâma uygun değildir" demektedir. Âlûsî de bu görüşe şöyle yorum getirmektedir: "Zâhir olana göre bunu söyleyen onun emrinde bulunan birisidir. Bu durum kendisinin tahtı getiremeyeceği mânasına gelmez. Kralların adeti kendi emrindekilerin maslahatı için görevleri onlara yüklerler ve kendileri de bu görevi yapabilirler. Bu durumda bu adet üzere cereyan etmiş olabilir. Böyle bir durumda amacın söz olan dua ile tamamlanması da zarar vermez. Şüphesiz bedeni yoran işlere de gerek kalmaz."[560]

İbn Kesîr, getirenin Hızır olduğu hakkındaki rivâyet hakkında şöyle demektedir: Abdullah b. Lehia onun Hızır olduğunu zannetti bu çok gariptir." Diğer rivâyetler hakkında da ihticac olunacak sahih bir haber vârid olmamıştır, denmektedir.[561]

Sonuç olarak: Belkıs'ın tahtını getirenin Âsaf b. Berhiyâ olduğu kabule en yakın görüş olarak görülmektedir.

---

558 Kurtubî, XIII, 136.
559 Âlûsî, XIX, 203.
560 Âlûsî, XIX, 203.
561 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 376; Hâşim, s. 177.

9. Belkıs'ın Gelişi ve Hz. Süleyman'ın Saray Yaptırması

İlgili Âyet-i Kerîme

"Ona köşke gir! dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini yukarı çekti. Süleyman: Bu, billurdan yapılmış, şeffaf bir zemindir, dedi. Melike dedi ki: Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbı olan Allah'a teslim oldum."[562]

Misal-9)

Belkıs'ın Hz. Süleyman (a.s.)'ın yanına geldiği ve Hz. Süleyman (a.s.)'ın karşıla-ma olarak köşkün girişinde şeffaf bir zemin yaptırarak altından su akıttığı, Belkıs'ın da bunu su zannederek eteğini kaldırdığı zikredilmektedir. Müfessirimiz de bu karşılama ile ilgili olarak şu rivâyete yer vermektedir.

"Rivâyet edilir ki: Hz. Süleyman (a.s.) Belkıs gelmeden önce bir saray yapılması için emir verdi. Sarayın girişini camdan yaptırıp, altından su akıtarak içerisine deniz hayvanları bıraktı. Kendi tahtını da baş tarafa koydu ve üzerine oturdu."[563]

Hz. Süleyman ve Belkıs'ın Tahtı ile İlgili Haberler

Misal-10)

Kur'ân'da Belkıs'ın büyük bir tahtı olduğu zikredilmektedir. Müfessirimiz Belkıs'ın tahtının eni ve yüksekliği, ne gibi mücevherat ile kaplandığını içeren rivâyetleri tefsirinde zikreder. Bununla birlikte Hz. Süleyman (a.s.)'ın da bir tahtı olduğunu ve bu tahtın özelliklerini anlatan rivâyetleri de tefsirine alır.

11. Hz. Süleyman'ın Tahtı ile İlgili Haberler

"Rivâyet edildi ki: Hz. Süleyman (a.s.)'ın tahtının altına iki aslan sûreti, tahtının üstüne de iki kartal sûreti yapılmıştı. Tahtına çıkmak istediği zaman aslanlar ayaklarını açar, tahtına oturunca kartallar Hz. Süleyman (a.s.)'ı gölgelemek için kanatlarını açarlardı."[564]

---

562 en-Neml, 27/44.

563 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 178; Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 81; Zemahşerî, III, 145; Râzî, XXIV, 172.

564 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 258.

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu rivâyetin, İbn Kesîr'in İbn Ebû Hâtimden tahrîc etmiş olduğu uzunca hadisten alınmış bir kısım olduğu görülür. İbn Kesîr bu hadis hakkında gerçekten garibtir, ifadesini kullanır.[565]

11. Belkıs'ın Tahtı ile İlgili Haberler

"Belkıs'ın tahtının yükseklik ve eni 30x30 zirâ idi. 80x80 eb'âdında altın ve gümüş mücevherlerle süslenmişti."[566]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'ın bildirdiği haberlere inanmak farzdır. Kur'ân'da Belkıs'ın tahtının büyük olduğu belirtilmiştir. İman edilmesi gereken hususta budur. Zikredilenler dışında tafsilatlara girmek faydası olmayan şeylerdir. Bu haberlerin tekzip edilmesi gereken isrâiliyyâta daha yakın haberlerden olduğu ifade edilmektedir.[567]

Âlûsî, bu hususta tevakkufu tercih ederek: "Bunun dışında başka şeyler söylendi. Gerçeği Allah bilir" demektedir.[568]

12. Hz. Süleyman'ın Beytülmakdis'i Yaptırması ve Vefatı ile İlgili Haberler

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. (Sonunda yere) yıkılınca anlaşıldı ki cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı."[569]

Misal-11)

Beyzâvî, Hz. Süleyman (a.s.)'ın Beytu'l-Makdîs'i yaptırması, cinleri çalıştırması, yer kurdunun asâsını yemesi, Hz. Süleyman (a.s.)'ın vefatı, ne zaman vefat ettiği ve bunun hesaplanmasını içeren rivâyetleri tefsirinde şöyle zikreder:

Beyzâvî, Hz. Süleyman (a.s.)'ın Beytülmakdis'i yaptırması ve Hz. Süleyman'ın vefatı hakkında şu bilgilere yer verir:

"Hz. Dâvûd (a.s.), Beytülmakdis'i Hz. Mûsâ (a.s.)'nın Fustâtının bulunduğu yere yapmıştı. Fakat Hz. Dâvûd (a.s.) Beytülmakdis'in yapımını tamamlamadan vefat etmiş ve yapımının tamamlanması için oğlu Hz. Süleyman (a.s.)'a vasiyette bulunmuştu.

---

565 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 40.

566 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 174. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 64; Zemahşerî, III, 139.

567 Hâşim, s. 160.

568 Âlûsî, XIX, 190; Yücetürk, Orhan Seyfi, "Belkıs" md., *DİA.,* İstanbul 1992, V, 420-421.

569 Sebe, 34/14.

Hz. Süleyman (a.s.) Beytülmakdis'in yapımında cinleri çalıştırmış, ecelinin yaklaşmakta olduğunu anlayınca da cinlerin yapımı tamamlamaları için ölümünü gizli tutmak istedi. Bundan dolayı Hz. Süleyman(a.s.) cinleri çağırdı ve kendisi için camdan kapısı olmayan bir oda yapmalarını emretti. Hz. Süleyman (a.s.) bu oda içerisinde asâsına dayanmış namaz kılar bir vaziyette iken ruhu kabzedildi. Ağaç kurdu asâyı yiyip Hz. Süleyman (a.s.) yere düşünceye kadar öylece kaldı. Camı açtılar ve Hz. Süleyman (a.s.)'ın ölüm tarihini öğrenmek istediler. Ağaç kurdunu asanın üzerine koydular ve kurdun asâyı bir gün bir gece yemesini esas alarak Hz. Süleyman (a.s.)'ın bir yıldan beri öldüğü kanaatine vardılar. Hz. Süleyman (a.s.)'ın o günkü yaşı elli üç idi. On üç yaşında iken tahta geçmiş, Beytülmakdis'in yapımına ise tahta geçişinin dördüncü yılında başlamıştı.''[570]

Tahlil ve Değerlendirme

Müfessirimizin zikretmiş olduğu bu haberler ancak sahih haberlerle bilinecek şeylerdir. Bundan dolayı bu meselelerde tevakkuf etmek gerekir. Hz. Süleyman (a.s.)'ın ölüm zamanını bilme hakkındaki kıstaslarını kabul edemiyoruz. Çünkü zan ve tahmin üzere kurulu bir şeydir. Aynı şekilde bu istidlal ihtimal taşıyor, ihtimal taşıyan her şey istidlâlliğini kaybeder, bundan dolayı bu rivâyete itibar edilemez.[571]

Alûsî, bu rivâyete şöyle yorum getirir: "Bunun en azından tahmin türünden olduğu apaçık ortadadır. Hayvan, Hz. Süleyman (a.s.)'ın vefatından çok sonra asâyı yemeye başlamış, bazen yeyip bazen de yememiş olabilir. Hayatında yemeye başladığı ise uzak bir ihtimaldir."[572]

İbn Kesîr, ağaç kurdunun asâyı bir yılda yemesi, Hz. Süleyman (a.s.)'ın yere düşmesi ve cinlerin onun uzun bir müddet önce öldüğünü bilmeleri ile ilgili olarak "Bu konudaki hadis merfû olup gariptir ve sıhhati söz götürür" demektedir."[573]

---

570 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 258. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 240-241-242-243; Zemahşerî, III, 255.

571 Hâşim, s. 187.

572 Âlûsî, XXII, 123.

573 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 537.

L. HZ. YÛNUS İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

1. Hz. Yûnus ve Ninova Halkı

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Yûnus'un kavmi müstesna, (halkını yok ettiğimiz ülkelerden) herhangi bir ülke halkı, keşke (kendilerine azap gelmeden) iman etse de bu imanları kendilerine fayda verseydi! Yûnus'un kavmi iman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırdık ve onları bir süre (dünya nimetlerinden) faydalandırdık."[574]

Misal-1)

Beyzâvî, Hz. Yûnus (a.s.)'un gönderildiği kavim, kavminin kendisini yalanlaması, kavminden kaçması, üzerlerine gönderilen azap ile ilgili olarak şu rivâyete yer verir:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Yûnus Musul'da Ninova halkına gönderilince kendisini yalanladılar ve bu yalanlarında ısrar ettiler. Hz. Yûnus (a.s.) üç güne kadar onlara azabın geleceğini söyledi. Bunun otuz gün olduğu söylendi."

"Denildi ki: Kırk gün idi. Va'dedilen zaman gelince göğü simsiyah dumanlı bir bulut kapladı ve bütün şehrin üstüne çöktü. Halk korktu ve Hz. Yûnus (a.s.)'un yanına koştular. Fakat Hz. Yûnus (a.s.)'u bulamadılar. Hz. Yûnus (a.s.)'un sadık olduğuna inandılar. Kadınlar, çocuklar ve hayvanlarıyla birlikte boş bir araziye çıktılar. Her anne ile çocuğunun arasını ayırdılar, ayrılanlar birbirlerine özlem duyup, feryat etmeye başladılar. Tövbe edip iman ettiler ve Allah'a yalvardılar. Allah onlara merhamet etti. Bu belâyı üzerlerinden kaldırdı. O gün âşûrâ ve cuma günü idi."[575]

Tahlil ve Değerlendirme

Fahreddin er-Râzî, müfessirimizin zikretmiş olduğu bu rivâyetleri tefsirinde zikreder ve her hangi bir yorum yapmaz. Zikredilen bu tafsilatlı haberler hakkında herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık. Fakat Hz. Yûnus (a.s.)'un kavminin tövbe ediş şekli, tövbelerinin kabul edildiği günün aşûre ve cuma olduğu hakkındaki tafsilat kesin bir delil olmadıkça bunların bilinemeyeceğidir.[576]

---

574 Yûnus, 10/98.

575 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 447. Ayrıca bkz. Taberî, XII, 293-294-295-296; Zemahşerî, II, 204.

576 Râzî, XVII, 132.

2. Hz. Yûnus'un Gemiye Binmesi ve Balığın Kendisini Yutması

Misal-2)

Beyzâvî, Hz. Yûnus (a.s.)'un gemiye binmesi, kur'a çekilmesi ve balığın kendisini yutarak gemi ile birlikte yol alması ile ilgili olarak tefsirinde şu rivâyetlere yer verir:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Yûnus (a.s.) kavmine azabı vaad edince, Allah kendisine emretmeden önce kavmini terk etti. Gitmek için gemiye binince, gemi olduğu yerde durdu ve hareket etmedi. Gemide bir kaçak var, dediler ve kura çektiler. Kur'a Hz. Yûnus (a.s.)'a çıktı. Hz. Yûnus (a.s.): "kaçak benim" dedi ve kendisini suya attı."

"Rivâyet edildi ki: Balık, gemi ile birlikte yol alıyor ve başını kaldırarak Yûnus (a.s.)'un nefes almasını ve Allah'ı tesbih etmesini sağlıyordu. Karaya varınca balık Hz. Yûnus (a.s.)'u ağzından dışarı attı."[577]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberde gemidekilerin kur'a çektikleri yer almaktadır. Bunun yanında balığın gemi ile birlikte yol aldığı ve Hz. Yûnus (a.s.)'un nefes alması için başını sudan çıkarttığı ile ilgili haberlerin gerçek mahiyetini Allah bilir.

Bu haberleri tefsirinde zikreden Fahreddin er-Râzî, Hz. Yûnus (a.s.) ile ilgili haberler hakkında: "Bu olayın gerçeğini Allah bilir" der."[578]

3. Hz. Yûnus'un Balığın Karnında Kaldığı Müddet

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Doğrusu Yûnus da gönderilen peygamberlerdendi. Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı. Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de kaybedenlerden oldu. Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu. Eğer Allah'ı tespih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı. Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık. Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş bir nebat bitirdik. Onu, yüz bin ve daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik. Sonunda ona iman ettiler, bunun üzerine biz de onları bir süreye kadar yaşattık."[579]

---

577 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 302. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 625; Zemahşerî, III, 311.

578 Râzî, XXVI, 144.

579 es-Saffât, 37/139-148.

"Zünnûn'u da (Yûnus'u da zikret). O öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten de ben zalimlerden oldum!" diye niyaz etti. Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz mü'minleri böyle kurtarırız."[580]

Misal-3)

Beyzâvî, Hz. Yûnus (a.s.)'un balığın karnında kaldığı müddet hususunda ihtilâf edildiğini beyan ettikten sonra tefsirinde şu rivâyetlere yer verir:

1. *"Günün bir kısmı kaldı."*
2. *"Denildi ki: Üç gün kaldı."*
3. *"Denildi ki: Yedi gün kaldı."*
4. *"Denildi ki: Yirmi gün kaldı."*
5. *"Denildi ki: Kırk gün kaldı."*[581]
6. *"Balığın karnında dört saat kaldıktan sonra, balık onu sahile attı."*
7. *"Denildi ki: Üç gün kaldı."*[582]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu ve Hz. Yûnus (a.s.)'un balığın karnında ne kadar kaldığı ile ilgili olarak sahih bir haberin bulunmadığı ifade edilmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz 6. ve 7. maddeler Enbiyâ 87. âyetin tefsirinde, 1 ve 4. maddeler 145. âyetin tefsirinde zikredilmektedir. Beyzâvî'nin Hz. Yûnus (a.s.)'un balığın karnında kaldığı müddet ile ilgili olarak zikretmiş olduğu bu haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu söylenmiştir.

İbn Kesîr, Hz. Yûnus (a.s.)'un balığın karnında kaldığı müddet ile ilgili olarak: "Hz. Yûnus (a.s.)'un balığın karnında ne kadar kaldığı hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bu müddetin ne kadar olduğunu Allah bilir" demektedir.[583]

4. Hz. Yûnus'un Örtündüğü Ağaç

Misal-4)

Beyzâvî, Hz. Yûnus (a.s.)'un balığın karnından çıktıktan sonra örtündüğü ağaç ile ilgili olarak şunları anlatır:

---

580 el-Enbiyâ, 21/87-88.
581 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 302. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 631; Zemahşerî, III, 311.
582 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 77.
583 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 23.

1. *"Dabâ (kabak) denilen ağaç idi."*

2. *"İncir ağacıydı."*

3. *"Muz ağacıydı."*[584]

Tahlil ve Değerlendirme

Hz. Yûnus (a.s.)'un balığın karnından çıktıktan sonra kabak türü bir ağaç ile örtündüğü anlatılır. Müfessirimiz bu ağaç ile ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz rivâyetleri tefsirine alır. Kurtubî, Hz. Yûnus (a.s.)'un örtündüğü ağaç ile ilgili rivâyetleri tefsirinde zikreder ve her hangi bir yorum getirmez.

Bu rivâyetleri tefsirinde zikreden Fahreddin er-Râzî: "Bu vakıanın hakikatini Allah bilir" demektedir.[585]

584 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 302. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 633; Zemahşerî, III, 311.

585 Râzî, XXVI, 144; Kurtubî, XV, 84 vd.

M. HZ. ÎSÂ VE HZ. MERYEM İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂ-İLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Allah birbirinden gelme bir nesil olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesi ile İmrân ailesini seçip alemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir."[586]

Kur'ân'da kıssaları zikredilen peygamberlerden bir tanesi de Hz. Îsâ (a.s.)'dır. Hz. Îsâ (a.s.) ile birlikte annesi Meryem de Kur'ân'da ayrıca zikredilmektedir. Kur'ân'da her ikisinin de doğumlarından itibaren kıssaları anlatılmaktadır. Müfessirimiz, ilgili âyetleri tefsir ederken Âl-i İbrâhim ve Âl-i İmrân'ın soy zincirini tefsirinde naklederek Âl-i İbrâhim ve Âl-i İmrân hakkında şu silsileyi zikreder:

1. Âl-i İbrâhim ve Âl-i İmrân

Misal-1)

"Âl-i İbrâhim: Hz. İbrâhim (a.s.), Hz. İsmâil (a.s.) ve Hz. İshâk (a.s.)'ın çocuklarıdırlar. Bunların içerisinde Hz. Peygamber (s.a.v.) de vardır."

Misal-2)

"Al-i İmran: Hz. Mûsâ (a.s.), Hz. Hârûn (a.s.) b. İmrân b. Yashar b. Kâhis b. Lâvî İbn Ya'kûb (a.s.)."

Beyzâvî yukarıda zikrettiğimiz silsile dışında şu silsileyi de zikreder:

"Veya Hz. Îsâ (a.s.) ve annesi Meryem b. İmrân b. Mâsân b. el-Âzâr b. Ebi Yûz b. Yûzn b. Zerbâbil b. Sâlyân b. Yûhannâ b. Ûşyâ b. Amûn b. Munşiken b. Hâzkâ b. Ahâz b. Yûsâm b. Ûzyâ b. Yûrâm b. Sâfit b. İşâ b. Râcaim b. Süleyman (a.s.) b. Dâvûd (a.s.) b. İşî b. Ûbed b. Selmûn b. Yâiz b. Nahşûn b. İmyâd b. Râm b. Hasrûm b. Fârıs b. Yehûdâ b. Ya'kûb (a.s.). İki İmrân arasında bin sekiz yüz sene vardır."[587]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberlerdeki soy silsilesinden peygamberler dışında zikredilen şahısları bilmenin imkânı yok gibidir ve bunları bilmenin de hiçbir faydası yoktur. Bu konudaki haberler tahmin ve zan taşımaktadırlar, bundan dolayı bunları kesin olarak bunları bilmenin bir imkânı yoktur.

---

586 Âl-i İmrân, 3/33-34.

587 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 156. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 185. Zemahşerî aynı silsileyi buna yakın bir şekilde rivâyet eder.

Fahreddin er-Râzî aynı soy silsilesini tefsirinde nakleder ve: "Bu vücûhlar kuvvetli deliller değildirler, bilakis zannî işlerdir ve ihtimâl devam etmektedir" der. Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu belirtilmiştir.[588]

Abdülvehhâb en-Neccâr *"Kısasü'l-Enbiyâ"* adlı eserinde Hz. Îsâ (a.s.)'nın nesebini Luka ve Matta İncilleri'nden naklettikten sonra şöyle der: "Bu neseb ile ilgili olarak bunlara bakan kişinin aralarında zıtlık olmadığına hükmetmesi zordur. Hz. Îsâ (a.s.)'nın nesebini sadece bu iki İncil zikretmektedir. Aralarında olan bu zıtlığın sebebi ise: Onlar böyle şeyleri araştırmadan yazmışlardır. Hangi yönden aralarını cemetmeye kalkışsanız netice sonuçsuz kalmaktadır."[589]

2. İmrân'ın Eşi ve Hamile Kalması

Misal-3)

Beyzâvî, Hz. Meryem'in annesi ve Hz. Meryem'e hamile kalması ile ilgili olarak şu rivâyetlere yer verir:

"Hz. Îsâ (a.s.)'nın ninesi Hanne b. Fakûz'dur."

"*Rivâyet edildi ki: O kısır bir kadın idi. Bir gün bir ağacın gölgesinde otururken bir kuşun yavrusuna yedirdiğini görünce çocuğu olmasını arzulayarak şöyle dedi: "Ya Rabbi! Eğer bir çocuğum olursa onu senin evine hizmet etmesi için adayacağım." Meryem'e hamile kaldı ve bu arada İmrân öldü."*[590]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde Hanne'nin hamile kalmayı dilemesi ilgili olarak zikretmiş olduğu bu haberlerin de isrâiliyyât türünden haberler olduğu belirtilmiştir. [591]

3. Hanne'nin Doğurması

İlgili Âyet-i Kerîme

"İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin."[592]

---

588 Râzî, VIII, 21.
589 Neccâr, s. 373 vd.; Matta, 1/1-17; Luka, 3/23-38.
590 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 156. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 185.
591 Râzî, VIII, 22.
592 Âl-i İmrân, 3/35.

Misal-4)

Beyzâvî, Hanne'nin Hz. Meryem'i doğurması, Hz. Zekeriyyâ (a.s.)'nın Hz. Meryem'e vekîl olması ve Hz. Meryem'in yanında kış meyvelerini yazın, yaz meyvelerini kışın bulması ile ilgili olarak şu rivâyetlere yer verir:

"Rivâyet edilir ki: Hanne, Meryem'i doğurduğu zaman onu bir beze sardı ve mescide götürerek bilginlerin yanına bıraktıktan sonra onlara şöyle dedi: "Bu eve adanmış çocuğa bakın." Bu çocuk kendi önderleri ve kurbanlarının sahibi olan kişinin çocuğu olduğu için bu çocuk üzerinde çekiştiler.

Beni Mâsân İsrâiloğulları'nın başı ve reisleri idiler. Hz. Zekeriyyâ (a.s.): "Ben bu çocuğa bakmaya daha hak sahibiyim" dedi. Yanımda teyzesi vardır. Diğerleri bunu kabul etmeyip kur'a çektiler. Yirmi kişiydiler. Bir nehre gidip kalemlerini nehre attılar. Hz. Zekeriyyâ (a.s.)'nın kalemi dışındaki kalemler suya battı ve sorumluluğu Hz. Zekeriyyâ (a.s.) aldı."[593]

Misal-5)

"Rivâyet edilir ki: Hz. Zekeriyyâ (a.s.)'dan başkası Hz. Meryem'in yanına girmiyordu. Hz. Meryem'in yanından çıktığı zamanda üzerine yedi kapı kapatıyordu. Yanına girdiği zaman mevsim kış ise yazın meyvelerini, mevsim yaz ise kışın meyvelerini buluyordu."[594]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da Hz. Meryem'e Hz. Zekeriyyâ (a.s.)'nın kefîl olduğu ve bunun için diğerleriyle kur'a çektiği anlatılmaktadır. Bununla birlikte Hz. Meryem'in yanına girdiği zaman kışın meyvelerini yazın, yazın meyvelerini de kışın görüyordu. Hz. Meryem'e bunların nereden geldiğini sorunca, o da: Allah'tan, cevabını veriyordu. Hz. Zekeriyyâ (a.s.)'nın yanından çıkarken üzerine yedi kapı kapattığı ve müfessirimizin zikretmiş olduğu diğer tafsilat hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

4. Hz. Meryem'in Küçükken Konuşması ve Rızkının Nereden Geldiği İlgili Âyet-i Kerîmeler

"(Rasûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü. Meryem

---

593 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 157. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 185; Râzî, VIII, 25.

594 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 157. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 187.

dedi ki: Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma). Melek: Ben yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim, dedi. Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi. Melek: Öyledir, dedi; (zirâ) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş)bir iş idi. Meryem ona hamile kaldı. Bunun üzerine onunla (karnındaki çocukla) uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına (dayanmaya) sevk etti. "Keşke, dedi, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!" Aşağısından (Îsâ yahut melek) ona şöyle seslendi: "Tasalanma! Rabbin senin alt yanında bir su arkı vücuda getirmiştir."[595]

Misal-6)

Beyzâvî, Hz. Meryem'in konuşması, hiçbir kadından süt emmemesi ve rızkının cennetten gelmesi ile ilgili olarak şu rivâyetleri nakleder:

"Denildi ki: Hz. Meryem Hz. Îsâ (a.s.) gibi küçükken konuştu."

"Hiçbir kadından süt emmedi, rızkı kendisine cennetten geliyordu."[596]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu, Hz. Meryem'in hiçbir kadından süt emmediği, onun da Hz. Îsâ (a.s.) gibi küçükken konuştuğu ve rızkının cennetten geldiği ile ilgili olarak zikretmiş olduğu bu tafsilatlı bilgiler hakkında herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye ulaşabildiğimiz kaynaklarda rastlayamadığımız gibi bu haberleri ispatlayacak her hangi bir delile de rastlayamadık.

5. Cebrâil'in Gelişi ve Hz. Meryem'in Hamile Kalması

Misal-6)

Beyzâvî, Hz. Meryem'in hamile kalması ve Cebrâil'in Hz. Meryem'e görünmesi ile ilgili olarak şunları zikreder:

"Denildi ki: Hayızdan temizlenmek için meşrefeye oturduğunda kendisini bir bez ile örtmüştü. Hayız olduğu zaman mescitten teyzesinin evine gidiyordu. Temizlenince tekrar mescide dönüyordu. Bir ara yıkanırken Cebrâil (a.s.) sözüyle isti'nâs bul-

595 Meryem, 19/16-24.

596 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 157-158. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 187.

ması, şehvetinin oluşması ve yumurtanın rahme inmesi için yakışıklı güzel yapılı bir genç sûretinde Hz. Meryem'e göründü."[597]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Meryem'in hamile kalması, şehvetinin oluşması ve yumurtanın rahme inmesi için Cebrâil (a.s.)'in yakışıklı bir genç sûretinde gelmesi ile ilgili olarak zikredilen bu haberlerin mezmûm ve merdûd olan isrâiliyyât türünden haberler olduğu söylenmiştir.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haber hakkında Fahreddin er-Râzî şunları söylemektedir: "Bil ki: Bütün bu vecihler muhtemeldir, lafızda bunlardan birisini tercih etmeyi gerektirecek bir delil yoktur."[598]

6. Hz. Meryem'in Hamileliğinin Müddeti

Misal-7)

Beyzâvî, Hz. Meryem'in hamile kalması ve hamilelik müddeti olarak şu rivâyetlere yer verir:

"Cebrâil (a.s.) elbisesine üfürdü. Nefesi karnına girdi."

"Hamileliği yedi ay idi."

"Denildi ki: Bir yıl idi."

"Denildi ki: Sekiz ay idi, kendisi dışında sekiz aylık doğan çocuklar yaşamadı."

"Denildi ki: Bir saat idi, hamile kalır kalmaz doğurdu."

Beyzâvî, Hz. Meryem'in doğurduğu zaman yaşı hakkında da şunları zikreder:

"Hz. Meryem'in yaşı: On üç idi."

"Denildi ki: On yaşındaydı, İki hayız gördü."[599]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu, Hz. Meryem'in hamilelik müddeti ve kaç yaşında hamile kaldığı hakkında birbirleriyle çelişen bu rivâyetlerden hangisini kabul edeceğimizi bilemiyoruz. Kur'ân'da Hz. Meryem'in hamile kaldığı bizlere haber verilmektedir. Âyetteki asıl maksat hamileliğinin müddeti, kaç yaşında hamile kaldığı değildir. Bunları bilmenin ve bu rivâyetlerin peşine düşmenin hiçbir faydası yoktur.

---

597 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 28. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 490-491; Zemahşerî, II, 408.

598 Râzî, XXI, 167.

599 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 29. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 491, 497; Zemahşerî, II, 407.

Hz. Meryem'in doğumu olağan dışı bir doğum olduğu için hamilelik müddetinin de olağan dışı olması gerekiyordu. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi elimizde bu garipliği ispatlayacak bir şey bulamamaktayız. Doğru olan ise hamilelik müddetinin normal diğer hamilelik müddeti gibi olduğuna hamletmektir. Hz. Meryem'in yaşı ile ilgili olarak rivâyet edilenler hakkında tevakkuf edilmesi gerektiği söylenmektedir. Hz. Meryem bu durumda diğer kadınlar gibi kadınlık özeliklerine sahip olmuştur denir ve bunu dışında kalan şeyler Allah'a havale edilir.[600]

7. Hz. Meryem'in Kendisinden Yediği Hurma Ağacı

Misal-9)

Beyzâvî, Hz. Meryem'in yediği hurma ile ilgili olarak şu rivâyeti zikreder:

"Kuru bir hurma idi. Başı ve yeşilliği olmayan bir ağaç idi. Mevsim ise kış idi."[601]

Tahlil ve Değerlendirme

Kudret sahibi olan Allah'ın kuru olan bir ağacı yeşillendirmesi ve meyve verdirmesi zor bir şey değildir. Fakat bu gibi meselelerde herhangi bir bürhân olmadan aşırı gitmemek gerekir. Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu bu rivâyet Kur'ân'da zikredilen kıssa için bir fazlalıktır. Bu gibi rivâyetlerin kabulünde ihtiyatlı olmak gerekir.[602]

8. Hz. Îsâ'nın Çocukken Söylediği Sözler

Misal-10)

Beyzâvî, kendisini küçükken oyun oynamaya çağıran çocuklara Hz. Îsâ (a.s.)'nın verdiği cevabı içeren şu rivâyeti zikreder:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Îsâ (a.s.) küçükken çocuklar kendisini oyuna çağırdıkları zaman ben oyun için yaratılmadım, dedi."[603]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Hz. Îsâ (a.s.)'nın küçükken söylemiş olduğunu iddia ettiği sözleri içeren bu haber ile ilgili olarak ulaşabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

---

600 Neccâr, s. 378. Hz. Meryem'in hamile kalır kalmaz doğurması ile ilgili görüşün pagan kaynaklı ve Gnostiklere dayandığı söylenmektedir. Bkz. el-Etyar, Hüsnî Yûsuf, *el-Bidâyâtü'l-Ûlâ li'l-İsrâiliyyât fi'l-İslâm*, Kahire 1412/1991, s. 143.

601 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 29. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 496.

602 Neccâr, s. 381.

603 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 158.

9. Hz. Îsâ ve Sofra

Misal-11)

"Hani havâriler:"Ey Meryem oğlu Îsâ, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O,"Iman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun" cevabını vermişti."[604]

Beyzâvî, sofranın ne zaman indiği ve hıristiyanların pazar gününü bayram edinmeleri ile ilgili olarak şu rivâyete yer verir.

"Rivâyet edildi ki: Sofra pazar günü indi ve hıristiyanlar pazar gününü bayram ilan ettiler."[605]

Tahlil ve Değerlendirme

Bu haberi ispatlayacak herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık.

Misal-12)

Sofra

Beyzâvî, tefsirinde uzunca zikretmiş olduğu sofra ile ilgili rivâyette sofranın iki bulut arasından inişini, sofrada bulunan yiyecekler ve oradakilerin Hz. Îsâ (a.s.)'dan mûcize istemelerini, sofraya zengin fakir herkesin oturduğu, seksen kişinin mesh olduğu ve daha bir çok şeyi içeren şu rivâyetleri zikreder:

"Rivâyet edildi ki: Onlar ona bakarken önlerine iki bulut arasından kırmızı bir sofra indi, ta ki önlerine düştü. Hz. Îsâ (a.s.) ağladı ve : "Allah'ım! beni şükredenlerden kıl, onu rahmet kıl, onu azap ve ceza kılma. Sonra kalktı abdest aldı, namaz kıldı ve ağladı. Sonra mendili açtı ve: "Bismillah, hayrürrâzikiyn" dedi. Birden karşısında pulsuz kılçıksız yağı akan bir balık gördü. Balığın baş ucunda tuz, kuyruğunun yanında sirke ve etrafında pırasa dışında bakla türü yiyecekler vardı. Birincisinde zeytin, ikincisinde bal, üçüncüsünde yağ, dördüncüsünde peynir, beşincisinde et olan beş tane ekmek gördü. Şem'ûn: "Ey Rûhullah! Bunlar dünya yiyeceğinden mi yoksa âhiret yiyeceğinden mi?" diye sordu. Hz. Îsâ (a.s.): "Her ikisinden de değil, fakat Allah bunları kudretiyle yarattı. Yeyin ve şükredin ki Allah sizlere fazlından kat kat versin"dedi. Dediler ki: "Ey Rûhullah! bu mûcize dışında bir mûcize daha göstersen?" Hz. Îsâ (a.s.): "Ey balık Allah'ın izniyle canlan" dedi. Balık hareketlenmeye başladı. Sonra, tekrar eski haline

---

604 el-Mâide, 5/112.

605 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 289. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 372.

dön, dedi. Balık önceki kızarmış haline döndü. Sonra sofra uçtu. Bu olaydan sonra isyân ettiler ve mesh olundular."[606]

Misal-13)

"Denildi ki: Sofra kırk gün boyunca aralıklarla geliyordu. Fakir zengin, çocuk yaşlı herkes bu sofrada toplanıp yiyorlardı. Gölge dönünce, onlar sofranın gölgesi altında sofra uçup gidiyordu. Ondan yiyen fakir kimse ömrü boyunca zengin oluyordu. Hasta olan da iyileşiyor bir daha hasta olmuyordu. Allah Hz. Îsâ (a.s.)'ya: "Soframa zenginler ve iyi olanlar değil, fakirler ve hastalar otursun" diye vahyetti. Bundan dolayı rahatsız olanlar oldu. Bunlardan seksen üç erkek mesh oldu."[607]

Misal-14)

"Denildi ki: "Allah bu şartlarla indireceğini va'd edince, bağışlama dileyerek sofrayı istemediklerini beyan ettiler. Sofra da indirilmedi."[608]

Tahlil ve Değerlendirme

Sofranın indirilip indirilmediği hususunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Ekseriyeti indiğini kabul etmiştir. Bazı bilginler: "sofranın indiği kesin belli değil ki üzerindekileri ve diğer detayları düşünelim" demişlerdir. Bu hususta kesin bir nass olmadığı ve bu konuda üç görüşün olduğu vurgulanmış olup, bu görüşler:

1. Sofra inmiştir.

2. Sofra inmemiştir.

3. Bu mesele, beş ekmek ve iki balık meselesi olarak da zikredilmektedir.[609]

Bununla birlikte bazı tefsir kitaplarında ve müfessirimizin de zikretmiş olduğu gibi sofra hakkında hayli uzun haberler zikredilmektedir. İbn Kesîr Vehb b. Münebbih'ten aynısını nakletmiş ve herhangi bir yorum getirmemiştir. Bununla birlikte Ebu Şühbe, İbn Kesîr'in: "Bu cidden garip bir eserdir" dediğini nakleder. Ebu Şühbe bu kıssa ile ilgili olarak şöyle devam etmektedir: "Ben derim ki: Bu garip rivâyetlerle belâ İslâm ve müslümanların başına geldi. Çünkü bunların çoğunluğu sahih değildir. Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Bu garip hadisleri yazmayın, bunlar menâkirdir, çoğunluğu zayıf olanlardandır."

606 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 289.
607 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 289.
608 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 289-290. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 372-373. Sofra ile ilgili olarak bkz. Mattâ, 15/13-21.
609 Reşîd Rızâ, VII, 256-257; Neccâr, s. 418.

Zikrettiğimiz, bu son rivâyet ise: *"Onu size indireceğim"* âyetine muhalif olduğu söylenmiştir.[610]

Dolayısıyla sofra hakkında ortaya atılan tafsilatlı bilgileri şu bakımdan ihtiyatla karşılamak gerekmektedir; Hz. Peygamber (s.a.v.)'den tafsilatı doğrulayacak hiçbir haberin ulaşmadığı ve binlerce yıl öncesine ait bu tafsilatı kabul edebilmemiz için mutlaka sağlam nakillere ihtiyaç vardır.[611]

10. Hz. Îsâ'nın Hastaları İyileştirmesi

İlgili Âyet-i Kerîme

"O, İsrâiloğulları'na bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek): Size Rabbinizden bir mûcize getirdim; size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izniyle kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde neyi yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır."[612]

Misal-15)

Beyzâvî, Hz. Îsâ (a.s.)'nın hastaları iyileştirmesi hakkında da şu rivâyeti zikreder:

"Rivâyet edilir ki: Kendisinin yanına binlerce hasta geliyordu. Gücü yetenler Hz. Îsâ (a.s.)'nın yanına geliyorlardı. Gücü yetmeyenlerin ise yanına Hz. Îsâ (a.s.) gidiyordu. Hz. Îsâ (a.s.) sadece dua ile tedavi ediyordu."[613]

Tahlil ve Değerlendirme

Bu haberin merfû bir isnadı olmayan isrâiliyyât olduğu söylenmiştir. Buna yakın rivâyetler Matta İncili'nde Hz. Îsâ (a.s.)'nın mûcizeleri olarak zikredilmektedir.[614]

11. Havâriler

İlgili Âyet-i Kerîme

"Îsâ, onlardaki inkarcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havâriler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şâhit ol ki bizler müslümanlarız, cevabını verdiler."[615]

---

610 Ebu Şühbe, s. 190-198.
611 Abdülmün'im, s. 197.
612 Âl-i İmrân, 3/49.
613 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 160. Ayrıca bkz. Taberî, V, 425; Reşîd Rızâ, VII, 256.
614 Münâvî, I, 358; Mattâ, 5/23-25; Lûkâ, 6/17-19.
615 Âl-i İmrân, 3/52.

Misal-16)

Beyzâvî, havâri kelimesinin mânası ve Hz. Îsâ (a.s.)'nın havârileri hakkında şunları anlatır:

"Saf beyazlık demektir. Kişinin sırdaşı mânasına da gelmektedir."

"Denildi ki: Beyaz elbiseler giyen krallar idiler. Hz. Îsâ (a.s.) onları Yahudilik'ten Hıristiyan yaptı."

"Denildi ki: Elbiseleri beyazlatıyorlardı."[616]

Tahlil ve Değerlendirme

Kurtubî, müfessirimizin zikretmiş olduğu bu rivâyetlere tefsirinde yer verir ve herhangi bir yorum getirmez.[617] İbn Kesîr de tefsirinde bundan maksadın ne olduğu hakkında şu ifadelere yer vermektedir: "Denildi ki: Havâri diye isimlendirilmelerinin sebebi elbiselerinin beyaz olmasından idi. Denildi ki: Doğru olan ise havâri, yardımcı demektedir."[618]

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu havârilerin krallar oldukları, Yahudilik'ten Hıristiyanlığ'a geçtikleri ile ilgili olarak zikredilen haber hakkında ise herhangi bir tahlil ve değerlendirmeye rastlayamadık.

---

616 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 161. Ayrıca bkz. Taberî, V, 443-444.

617 Kurtubî, IV, 63.

618 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I, 373.

DİĞER KISSALARDAKİ İSRÂİLİYYÂT

A. ASHÂB-I KEHF İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"(Resûlüm)Yoksa sen, bizim âyetlerimizden (sadece) Kehf ve Rakîm sahiplerinin ibrete şayan olduklarını mı sandın?"[619]

Kur'ân'da peygamberlerin kıssalarından ayrı olarak kıssaları anlatılanlar arasında Ashâb'ı Kehf'in olduğunu görmekteyiz. Kur'ân'da zikredilen bu kıssa bir sûrenin ismi olarak da zikredilmektedir. Kehf sûresinin 9-22. âyetlerinde bu kıssa anlatılmaktadır. Tefsirlerde bu kıssa ile ilgili olarak bir çok rivâyetin yer aldığı görülmektedir. Müfessirimiz, ilk başta bu sûrenin sebeb-i nüzûlü hakkında şu rivâyeti nakletmektedir:

1. Sûrenin Sebeb-i Nüzûlü

Misal-1)

"Yahudiler Kureyşlilere: "Ona ruhu, Ashâb-ı Kehf'i ve Zülkarneyn'i sorun?" dediler. Kureyşliler de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bunları sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Yarın bana gelin size bunların cevabını haber vereyim" dedi ve istisna yapmadı. Vahiy on günden fazla bir müddet gecikti. Hz. Peygamber (s.a.v.) sıkıntıya düştü. Kureyş-liler de bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'i yalanladılar."[620]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Kehf sûresinin sebeb-i nüzûlü olarak zikretmiş olduğu bu haberin ne sahih ne de muteber bir isnadının bulunmadığı kaydedilmektedir. İbn Kesîr bu haberi Muhammed İbn İshâk'tan şöyle nakletmiştir. "Dedi ki: "Bana Mısır'dan kırk küsur yıl önce yanımıza gelen bir şeyh İkrime'den o da İbn Abbas (r.a.)'tan bana bildirdi ki... Ve olayı uzunca zikretti. Bu haberin isnadı ise ne sahihtir, ne de itibar edilen bir isnaddır" demektedir.[621]

2. Mağaradaki Gençlerin İsimleri ve Sayıları

Misal-2)

Beyzâvî, bazı tefsirlerde yer aldığı gibi kendisi de mağaraya sığınan gençlerin isimlerini tefsirinde zikretmiş ve bunların sayıları, bu gençlerin kralın yanındaki görevleri ile ilgili rivâyetleri de tefsirine almıştır:

---

619 el-Kehf, 18/9-22. âyetlerinde Ashâb-ı Kehf'in kıssası anlatılmaktadır.

620 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 8-9. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 386.

621 Rivâyet için bkz. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 76. Ayrıca bkz. Ebu'l-Kelâm Âzâd, Zülkarneyn Kimdir?, İstanbul 2010, s.15 vd.

Gençlerin İsimleri

1. *"Yemlîhâ."*
2. *"Mekşelînyâ."*
3. *"Maşlînyâ."*
4. *"Marnûş."*
5. *"Debernûş."*
6. *"Şaznûş."*

"Bu gençlerden ilk üçü kralın sağ kolu, diğer üç genç ise kralın sol kolu idiler. Kral bunlarla istişare ederdi.

7. Kendilerine katılan çoban idi."[622]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikrettiği ve gençlerin isimlerinin yer aldığı ve isrâiliyyât-tan olduğu söylenen bu haberi İbn Kesîr tefsirinde zikrettikten sonra şöyle der: "Bu konuda aktarılanların çoğunluğu Ehl-i kitabın rivâyetlerinden alınmıştır. Halbuki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Bu yüzden onlar hakkında bu kıssada anlatılanların dışın-da kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma"* âyetini zikrederek bu konudaki rivâyetlerin Ehl-i kitap'tan alma olduğunu belirtir.[623]

İbn Cerîr et-Taberî başta olmak üzere bir çok müellif tarafından Ashâb-ı Kehf'in isimleri tek tek sayılmıştır.[624] İsimlerin böyle tasrih edilmiş olması lüzumsuzdur. Çünkü asgari bir hesapla günümüzden 15-17 asır önce cereyan etmiş bir olayın kahramanları-nın isimlerini, -Şayet ilâhî bir açıklama yoksa bilmek mümkün değildir. Zaten bunu araştırmaya lüzum da yoktur.

Açıkça anlaşılacağı üzere Ashâb-ı Kehf'i teşkil eden gençlerin isimleri a'cemi-dir. Her hangi bir şekil ve nokta ile zabt ve tesbit bir hayli müşkildir; isimlere dair olan isnadda zayıftır. Bu haberin isnadı için Kurtubî: "senedün vâhin" tabirini kullanır. Sözü kısa kesmek gerekirse bunların açıkça isrâiliyyât türünden haberler olduğu ifade edil-mektedir.[625]

---

622 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 8. Ayrıca bkz. Taberî, XVI, 252; Zemahşerî, II, 385.

623 el-Kehf, 18/22.

624 Taberî, XV, 165-166. Taberî gençlerin sekiz kişi olduklarını beyan ettikten sonra dokuz isim sayar. Ayrıca isimlerin farklı biçimde yazıldıkları görülür. a.mlf., XV, 165-166.

625 Kurtubî, X, 234; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât,* s. 225.

Gençlerin sayısını Allah'ın bileceğini belirten âyet-i kerîme, bu konuda fikir yürütmenin bir sonuç vermeyeceğini ortaya koymaktadır.[626]

İbn Kesîr de tefsirinde gençlerin isimleri Ashâb-ı Kehf'in köpeklerinin ismi ile ilgili rivâyetleri tefsirinde zikreder ve bu konuda şunları söyler: "Onların adının okunuşunda ve köpeklerinin isimlerinin zikredilişinin sıhhati üzerinde durmak gerekir. Allah en iyisini bilir ya bu konuda aktarılanların çoğunluğu Ehl-i kitabın rivâyetlerinden alınmıştır. Halbuki Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bu yüzden, onlar hakkında bu kısa anlatılanların dışında kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma."*[627] Onlar hakkında yumuşak ve yavaş ifadelerle tartış. Çünkü bu konunun bilinmesi, önemli bir fayda sağlamaz. Tartışacağın insanların bu konuda boşluğa taş atarcasına kendiliklerinden söyledikleri sözler dışında hiçbir bilgileri yoktur. Yalandan korunmuş bir söze de dayanmazlar. Ey Muhammed (s.a.v.), Rabbin olan Allah seni şüphe ve kuşku bulunmayan bir yol üzere göndermiştir. Bu gönderilen hüküm ondan önce geçen bütün sözleri ve kitapları karara bağlayan son kitaptır."[628]

3. Ashâb-ı Kehf'in Köpeği ile İlgili Haberlerdeki İsrâiliyyât

Misal-3)

Beyzâvî, Ashâb-ı Kehf'in köpeklerinin ismi, bu köpeğin kovulduğu zaman dile gelmesi ve kime ait olduğu hakkında şu rivâyetleri nakletmektedir:

"Ashâb-ı Kehf'in köpeklerinin ismi: Kıtmîr idi."[629]

"Bu köpek yoldan geçerken peşlerine takılmış ve kovduklarında: "Ben Allah'ı sevenleri seviyorum, sizler uyuyunca ben sizleri korurum" diyerek Allah'ın konuşturduğu köpektir."

"Yanından geçtikleri çobanın köpeğiydi. Çoban peşlerine takılınca köpek de peşlerine takıldı."[630]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Ashab-ı Kehf'in köpeği ile ilgili olarak rivâyet etmiş olduğu ve isrâiliyyâttan olduğu söylenen bu haber Kur'ân'da ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde asla bahis konusu edilmeyen bir konu olup, Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin ismi, rengi

626 Ersöz, İsmet, ''Ashâb-ı Kehf'' md., *DİA*., İstanbul 1991, III, 466.
627 el-Kehf, 18/22.
628 İbn Kesîr *Tefsîrü'l-Kur'ân,* III, 83.
629 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II/8; Zemahşerî, II, 385.
630 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 6. Ayrıca bkz. et-Taberî, XV, 191; Zemahşerî, II, 384.

ve cinsi ile ilgili beyanların da isrâiliyyâttan olduğunda şüphe olmadığı vurgulanmıştır. Bunları rivâyet etmenin hiçbir faydası olmayıp bu konuda hiçbir delil olmadığı gibi bunlara ihtiyaç ta yoktur. Bilakis bunlar menhi olan şeylerdendir. Çünkü bunun gaybı taşlamaktan başka bir şey olmadığı söylenmektedir.[631]

4. Olayın Geçtiği Yer

Misal-4)

Beyzâvî, olayın geçtiği yer ve gençlerin şehirlerinin ismi hakkında da tefsirinde şunları anlatır:

"Tarsus şehriydi."[632]

"Gençlerin şehirlerinin ismi: Efsûs idi."[633]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Ashab-ı Kehf'in yaşadıkları yer hakkında zikretmiş olduğu bilgilerin hakîkatini Allah bilir. Ashâb-ı Kehf'in ne yaşadıkları zamanı, ne de yaşadıkları yeri aklen bilmeye imkân yoktur. Bu ancak nasstan müstefâd olabilir. Böyle bir şey de elimizde yoktur. O halde bilinmesine de bir yol yoktur.[634]

İbn Kesîr: "Allah bize Ashâb-ı Kehf'in kıssasını Kur'ân'da geçtiği kadarıyla bildirmiş ve bizden onu anlamamızı ve gerektiği şekilde düşünüp ibret almamızı istemiştir. Bu mağaranın yeryüzünün neresinde, hangi köyde, hangi dağda veya kasabada olduğunu haber vermemiştir. Çünkü bunda bize hiç bir fayda olmadığı gibi dinî bir gaye de mevcut değildir. Müfessirler mağaranın yerini tayinde tekellüfler içine dalıp bir takım görüşler ortaya attılar. Onun yerinin neresi olduğunu ancak Allah bilir. Eğer bun da dinî bir fayda olsaydı, Allah ve O'nun elçisi bize mağaranın yerini bildirirlerdi" demek suretiyle bu konuda izlenecek en güzel yolu ve tutumu beyan eder.[635]

5. Gençlerin Tekrar Dirilmeleri ve Kralla Konuşmaları

Misal-5)

Beyzâvî, gençlerin tekrar dirilmeleri, içlerinden birisinin bir şeyler almak için çarşıya gitmesi, kralın huzuruna çıkartılması, kralla birlikte arkadaşlarının yanına dön-

631 Râzî, XXI, 86; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 81-83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 556; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 226.

632 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 7. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 383.

633 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 8. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 169; Zemahşerî, II, 385.

634 Râzî, XXI, 113; Elmalılı, V, 3236; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât,* s. 226.

635 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân,* III, 80; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât.,* s. 227.

mesi, hepsinin bulundukları yerde vefat etmeleri ve üzerlerine mescid yapılması ile ilgili olara şu rivâyeti nakletmektedir:

"Hikâye edilir ki: Çarşıya göndermiş oldukları arkadaşları çarşıya vardığında bir şeyler satın almak için üzerinde Dakyânûs'un ismi bulunan paraları gösterince orada bulunanlar gencin define bulduğunu söyleyerek genci -muvahhid bir hıristiyan olan- krala götürdüler. Genç, krala başlarından geçen hadiseyi anlattı. Bazı kimseler: "Babalarımız, dinleri için Dakyânûs'tan kaçan bazı gençlerin hadisesini anlatmışlardı. Her halde bu gençler onlar olmalılar" dediler. Kral ve o şehirde bulunan mü'min kâfir herkes gençleri gördüler ve gençlerle konuştular. Daha sonra gençler krala: "Seni Allah'a emanet ediyoruz. Senin için şeytanın ve insanların şerrinden Allah'a sığınıyoruz" dediler. Sonra tekrar yerlerine döndüler. Orada öldüler. Kral da o gençleri oraya gömdü ve üzerlerine bir mescit yaptı."[636]

"Denildi ki" ifadesiyle verilen rivâyette ise şöyle denilmektedir:

"Mağaraya vardıklarında kendilerine gelen genç: "Durun önce ben gireyim ki korkmasınlar" dedi ve içeri girdi. İçeri girince de gözlerden kayboldu. Gençlerin bulunduğu yere bir mescit yaptılar."[637]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu ve isrâiliyyâttan olduğu söylenen Ashâb-ı Kehf'in erzâk almak üzere şehre gönderdikleri arkadaşları ile şehir ahalisi ve hükümdar arasında geçen şeylerin tafsilatını Allah bilir.

Kâsımî, bu âyet münasebetiyle tefsir sadedinde kaydedilen mufassal rivâyetleri tenkit eden İbn Kesîr'in görüşünü Ashâb-ı Kehf hakkındaki merviyâtta da vârid görür ve "Bu konuda seleften pek çok rivâyetler nakledilmiştir. Bunların ekserisi isrâiliyyâttır. Bunlardan bir çoğunun halini Allah bilir. İçlerinden öylesi vardır ki, elimizde bulunan hak dinin prensiplerine aykırı oldukları için onların "yalan olduğuna kesin olarak hükmedilebilir" demektedir.[638]

---

636 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 8. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 197-198-199; Zemahşerî, II, 384. Gençlerin hikâyeleri ile ilgili uzunca rivâyet için bkz. Taberî, XV, 199-210.

637 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 8. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 197; Zemahşerî, II, 384.

638 Râzî, XXI, 89; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 82; Kâsımî, XI, 4027-4028; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 224-225.

6. Ashâb-ı Kehf'ten Niçin Korkulur

Misal-6)

Beyzâvî, Kehf sûresi 18. âyetin tefsirinde *"Gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı"* Ashâb-ı Kehf'ten niçin korkulduğu hakkında şunları nakleder:

1. *"Allah'ın onlara bahşettiği heybetten dolayıdır."*

2. *"Cisimlerinin büyük ve gözlerini açık olmasından dolayıdır."*

3. *"Kaldıkları yerin ıssızlığından dolayıdır."*[639]

"Hz. Muâviye Rûm diyarına bir sefere çıkmıştı. Ashâb-ı Kehf'in mağarasına uğradıkları zaman: mağara açılsa da biz de onlara baksaydık, dedi. İbn Abbas (r.a.): Bu olmaz, dedi. Allah senden daha hayırlı olana bunu göstermemiştir. (Şâyet onları görse idin onlardan korkar ve kaçardın) âyetini okudu. Hz. Muâviye bunu dinlemedi. Mağaraya girmeleri için bazı adamları gönderdi. İçeri girdiklerinde bir rüzgar geldi ve onları yaktı."[640]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu bu haberi İbn Hacer *el-Kâfi'*de İbn Ebû Hâtim, Ubeyd b. Muhammed, Ebû Bekir b. Ebi Şeybe, Ya'lî b. Müslim, Said b. Cübeyr, İbn Abbas (r.a.) tarîkiyle rivâyet edildiğini zikreder ve isnadının sahih olduğunu belirtir. Fahreddin er-Râzî ise: "Korkunun sebebi hakkındaki tafsilatın doğrusunu Allah bilir" demektedir.[641]

---

639 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 7. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 194; Zemahşerî, II, 383.

640 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 7. Ayrıca bkz. Zemahşerî, II, 383.

641 Râzî, XXI, 86; İbn Hacer, *el-Kâfi*, s. 103.

B. ZÜLKARNEYN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"(Resûlüm!) Sana Zülkarneyn hakkında soru sorarlar. De ki: Size ondan bir hatıra okuyacağım."[642]

Kur'ân'da ismiyle anılan ve kıssası anlatılanlardan birisi de Zülkarneyn'dir. Kehf sûresinin 83-96. âyetlerinde Zülkarneyn kıssası anlatılmaktadır.

1. Zülkarneyn'in Mânası, Nereli Olduğu ile İlgili Rivâyetler

Misal-1)

Beyzâvî, Zülkarneyn'in kim olduğu, Zülkarneyn'in mânası ve niçin bu ismi aldığı hususunda tefsirinde şu rivâyetlere yer verir:

"Pers ve Rûm kralı Makedonyalı İskender'dir."

"Zülkarneyn: Doğu ve Batı'dır; bundan dolayı veya dünyanın doğusunu ve batısını dolaştığından Zülkarneyn diye isimlendirildi."

"Denildi ki: Zamanında insanlardan iki karn inkitaya uğradı."

"Denil di ki: İki tane (karn) örgüsü vardı."

"Denildi ki: Tacının iki tane boynuzu vardı."[643]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Zülkarneyn'in kim olduğu, Zülkarneyn diye isimlendirilmesinin sebebi hakkında zikrettiği ve isrâiliyyâttan olduğu söylenen bu haberleri İbn Kesîr tefsîrinde Rûm ve Fars olduğu hakkındaki görüşlere işaret ederek: "Daha uzun uzadıya nakledilen bu rivâyet çirkinliklerle doludur ve onun Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ref'i sahih değil-dir. Daha çok İsrâiloğulları'nın haberlerinden aktarmadır. Ne gariptir ki Ebû Zür'a er-Râzî çok değerli bir yere sahip olmasına rağmen *Delâilü'n-Nübüvve* isimli eserinde bu rivâyetin hepsini serdetmiştir. Bu onun için garip bir nakildir ve onun naklettiğinde de münker taraflar vardır. Rûm olduğu hakkındaki rivâyet münkerdir. Rûm olan ise Zülkarneyn değil, bilakis ikinci İskender'dir" der.[644]

Tacının iki boynuzu olduğu ile ilgili rivâyet ise Ehl-i kitabın rivâyetlerinden olup, bu haberi Kurtubî, Sa'lebî tarîkiyle tahrîc etmektedir. Bu meselede sahih bir şey yoktur.

---

642 el-Kehf, 18/83-96.

643 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 21. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 371, 390; Zemahşerî, II, 400.

644 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 106.

Beyzâvî'nin Zülkarneyn'in ismi ile ilgili olarak zikretmiş olduğu haberler yanlışlardan uzak değildirler. Bu haberleri Vehb b. Münebbih Ehl-i kitap'tan almıştır. Bu haberlerin içerisindeki yalan ve yanlışlar tabiûndan bazıları tarafından rivâyet edilmiş olup, onlardan da İbn İshâk gibi tefsir ve siyer erbâbı olan şahıslar alarak rivâyet etmişlerdir.

Fahreddin er-Râzî, Yunanlı İskender olduğu ve Zülkarneyn diye isimlendirilmesi hakkındaki rivâyetleri tefsirinde zikreder.[645]

Âyette gerek Zülkarneyn'in şahsiyetiyle ilgili olarak gerekse yaşadığı yer ve zamanla alâkalı hiçbir şey belirtilmemektedir. Zaten Kur'ân'da kıssaların ortak noktası da budur. Tarihî hadiseleri tescil etmek gayesi güdülmüyor bu kıssalarla. Onun yerine kıssadan çıkarılacak ibret unsuru kaydediliyor. İbret unsuru ise çok kere zaman ve mekan tahdidine muhtaç olunmaksızın tahakkuk eder.

Tarih ilmi bize adı İskender olan bir kraldan söz ediyor. Ancak Kur'ân'da zikredilen Zülkarneyn'in tarihten bildiğimiz Yunanlı İskender olmadığı kesin. Zira Grek kralı İskender bir putperest idi. Halbuki Kur'ân'ın söz konusu ettiği şahıs, hem Allah'ın birliğine hem de âhirete ve öldükten sonra dirilmeye inanan bir zâttır.[646]

---

645 Taberî, XV, 389-390; Râzî, XXI, 139-140; Kurtubî, XI, 31; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 106, 164; Ebû Şühbe, s. 242 vd.

646 Kutub, Seyyîd, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, Beyrut 1992, IV, 2289.

C. YE'CÛC VE ME'CÛC İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

Kehf sûresinin 94. âyetinde Ye'cûc ve Me'cûc'dan bahsedilmekte ve Zülkarneyn'in uğramış olduğu memleket halkının Zülkarneyn'den kendilerini Ye'cûc ve Me'-ûc'a karşı koruyacak bir set yapmasını istedikleri anlatılmaktadır. Bununla birlikte bazı tefsir kitaplarına Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili olarak bir hayli tafsilat girmiş; Ye'cûc ve Me'cûc'un kimler olduğu, nasıl varlıklar olduğu ve özellikleri hakkında çeşitli haberler zikredilmiştir.

İlgili Âyet-i Kerîme

"Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?"[647]

1. Ye'cûc ve Me'cûc'un Kimler Olduğu

Misal-1)

Beyzâvî, Ye'cûc ve Me'cûc'un kimler olduğu hakkında tefsirinde şu rivâyetlere yer verir:

"Yâfes b. Nûh'un evlâtlarından iki kabilenin isimdir."

"Ye'cûc Türkler, Me'cûc ise Cebelîlerdir."[648]

2. Özellikleri

"Denildi ki: İlkbaharda ortaya çıkarlar ve yeşil namına ne varsa hepsini yerler, kuru namına da ne varsa hepsini alıp götürürler."

"Denildi ki insanları yerler."[649]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da zikredilen Yecûc ve Me'cûc ile ilgili haberler hiç şüphesiz birer gerçeği ifade etmektedirler. Bunda hiçbir şüphe söz konusu olamaz. Bununla birlikte bazı tefsir kitaplarına Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili olarak zındıkların uydurduğu söylenen ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve ashabına isnad edilen bir çok haber girmiştir. Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberlerin de diğer tefsir kitaplarında uzunca zikredilen rivâyetlerden alınan haberler olduğu görülür. Bu haberlerin isrâiliyyât türünden haberler olduğu ifade edilmektedir.[650]

---

647 el-Kehf, 18/94.

648 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 22.

649 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 23. Ayrıca bkz. Taberî, XV, 389, 395; Râzî, XXI, 139-145; Zemahşerî, II, 402.

650 Ebû Şühbe, s. 245 vd.; Abdülmun'im, s. 167.

İbn Kesîr de tefsirinde ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra şöyle der: "Bu haberler hem uzun, hem garib, hem de münkerdir. Onların şekilleri ve nitelikleri, boylarının uzunluğu ve kısalığı, kulakları ve benzeri durumlarıyla alâkalı pek çok şey nakledilmektedir. Kezâ İbn Ebu Hâtim de bu konuda isnadı sahih olmayan garip pek çok şey nakletmektedir. Bu konuda Ehl-i kitap'tan aktarılan bazı hikâyelere güvenmekte caiz değildir. Çünkü onların yanında pek çok uydurulmuş sözler bulunmaktadır."[651]

İbnü'l-Cevzî *el-Mevzûât* adlı eserinde Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili haberi nakleder ve bu hadis hakkında İbn Adiyy'in "Bu münker ve uydurma bir hadistir, Muhammed b. İshâk el-Ukkâşî diye adlandırılan kişidir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında: "kezzâb birisidir" demektedir. İbnü'l-Cevzî, el-Ukkâşî hakkında ed-Dârekutnî'nin "hadis uydururdu" dediğini nakleder.[652]

Ye'cûc'un Türkler olduğu ile ilgili ''haberlerin tamamen yahudilere dayandığı''[653] ifade edilmektedir. ''Zira Kitab-ı Mukaddes'te en şimalde Magog diyarında yaşayan Goglardan bahsedilirken, bu mıntıkalar yahudiler ve hıristiyanlar tarafından Türklerin anayurdu olarak olarak gösterilmek istenmiştir. Kitab-ı Mukaddes'te ifadede, Türkler veya Türklerin anayurdunu gösterecek bir işaret mevcut değildir. Zira Kur'ân-ı Kerim'de de Ye'cûc ve Me'cûc'un cinsiyetleri, zaman ve mekanları tayin edilmemiştir. Bunlar, Kur'ân'da yeryüzünü ifsad edenler olarak vasfedilir. Cinsleri, zamanları ve mekanları tayin edilmediğine göre, geçmiş ve gelecekte, hangi ırk ve millete mensub olursa olsun, yeryüzündeki nizâm ve intizâmı bozmaya kalkışanların hepsine ıtlâk edilebilir.''[654]

---

651 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 109.

652 İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitâbu'l-Mevzûât*, Beyrut 1995, I, 147.

653 (Musa Carullah'tan naklen, *Ye'cûc*, Berlin 1932, s. 36.), Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 263.

654 a.mlf., s. 263.

D. DÂBBETÜ'L-ARZ İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîme

"O söz başlarına geldiği (kıyamet yaklaştığı) zaman, onlara yerden bir dâbbe (mahlûk) çıkarırız da, bu onlara insanların âyetlerimize kesin bir iman getirmemiş olduklarını söyler."[655]

Kur'ân'da kıyamete yakın bir zamanda dâbbetü'l-arz denilen bir mahlûkun yerden çıkacağı ve insanlarla konuşacağı haber verilmektedir. Bazı tefsir kitaplarında dâbbenin ne olduğu, nereden çıkacağı, özellikleri hakkında birçok rivâyet yer almıştır. Beyzâvî de tefsirinde dâbbetü'l-arzın ne olduğu, uzunluğu, dört ayaklı olduğu, tüylü olduğu ve nereden çıkacağı hakkında şu rivâyetleri nakletmektedir:

1. Dâbbetü'l-Arzın Ne Olduğu ve Nitelikleri

Misal-1)

"Cesâse'dir. Rivâyet edilir ki: Uzunluğu altmış zirâ, dört ayaklı, ince tüyleri ve iki kanadı vardır. Kimse önünden kaçamaz, kimse de ona ulaşamaz."[656]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin dâbbetü'l-arzın özellikleri hakkında zikretmiş olduğu ve isrâiliyyât-tan olduğu söylenen bu haberi, İbn Hacer *el-Kâfî'*de Neml sûresinin tefsirinde Sa'lebî, İbn Kesîr de Vehb b. Münebbih rivâyeti ile herhangi bir değerlendirme yapmadan zikreder.[657]

2. Dâbbetü'l-Arzın Çıkış Yeri ve Kendisiyle Beraber Nelerin Olacağı

Misal-2)

Beyzâvî, dâbbetü'l-arzın nereden çıkacağı ve kendisiyle beraber nelerin olacağı hakkında şu rivâyetleri nakleder:

"Rivâyet edildi ki: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dâbbetü'l-arzın nereden çıkacağı sorulduğunda, Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah katında en değerli yer olan Mescid-i Harâm'dan çıkacaktır" cevabını verdi."

"Rivâyet edilir ki: Dâbbetü'l-arz çıktığı zaman kendisiyle birlikte Hz. Mûsâ (a.s.)'nın asâsı ve Hz. Süleyman (a.s.)'ın mührü olacaktır. Mescitte bulunan mü'min-lerin yüzlerine asâ ile beyaz bir nokta koyacak ve mü'minlerin yüzü ağaracaktır.

---

655 en-Neml, 27/82.

656 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 183 Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 125; Zemahşerî, III, 152.

657 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 388; İbn Hacer, *el-Kâfî*, s. 127.

Mühürle de kâfirlerin burnuna siyah bir nokta koyacak ve kâfirlerin yüzü kara olacaktır.''[658]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu dâbbe hakkında alınacak herhangi sahih bir haber vârid olmadığı belirtilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak zikredilen haberler kesin şeyler olmayıp, bu konuda tevakkufun daha uygun olacağı ifade edilmektedir. Çünkü sahâbeden rivâyet edilen haberler birbiriyle çakışmaktadır. Bunun yanında dâbbetü'l-arz hakkında zikredilen haberleri tasdîk etmenin de imkânsız olduğu belirtilmiştir.[659]

Fahreddin er-Râzî: "Bu konularla ilgili olarak kitapta hiçbir şey yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bir haber varsa alınır yoksa alınmaz."demektedir.[660]

Ebû Hayyân ilgili âyetin tefsirinde: "Dâbbetü'l-arzın mahiyeti, şekli, çıkış yeri, çıkış adedi, insanlara ne yapacağı, ne ile çıkacağı hususunda bazısı bazısı ile çakışan, muddarab haberler zikretmişlerdir. Biz bunları nakletmedik. Çünkü bunları nakletmek sayfaları sahih olmayan şeylerle karalamak ve zaman kaybetmek olur"[661] demektedir.

Ebû Hayyân'ın sözünü nakleden Âlûsî: "Bu doğru bir sözdür. Ben bu konudaki bazı haberleri yalanı doğru görmek isteyenler için zikrettim" der ve şöyle devam eder: "Dâbbetü'l-arz hakkında kısaca şunu söylemek gerekir: İnsana benzemeyen ayakları olan büyük bir dâbbedir. Âhir zamanda Allah onu çıkartacaktır" demektedir.[662]

Günümüzde dâbbe hakkında şöyle bir yorum da yapılmaktadır: ''Dâbbe konusu ilgili âyet ve ondan önceki âyetlerin çizdiği çerçeve dahilinde düşünüldüğü takdirde bu kavramın yeryüzündeki bütün insanları kapsamayan, belli olumsuz şartların ortaya çıkması halinde sadece belirli yerlerde vuku bulan veya vuku bulacak olan sosyal bir sarsıntıyı sembolize ettiği düşünülebilir''[663] denmektedir.

---

658 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 183. Ayrıca bkz. et-Taberî, XVIII, 125; Zemahşerî, III, 152-153.
659 Hâşim, Abdullah, s. 284.
660 Râzî, XXIV, 287.
661 Ebû Hayyân, VII, 91.
662 Âlûsî, XX, 24.
663 Sarıtoprak, Zeki, "Dâbbetü'l-Arz" md., *DİA*., İstanbul 1993, VIII, 395.

E. ASHÂBÜ'R-RESS İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîme

"Âd'ı, Semûd'u, Ress halkını ve bunlar arasında daha bir çok nesilleri de (inkarcılıklarından ötürü helâk ettik)."[664]

Kur'ân'da Âd, Semûd gibi ismi zikredilen kavimlerden bir tanesi de Ress kavmidir. Bazı tefsir kitaplarında Ashâbü'r-Ress'in kimler olduğu, peygamberlerinin kim olduğu ve akıbetlerinin ne olduğu hakkında çeşitli haberler yer almaktadır. Müfessirimiz de Ress'in mânası kimler olduğu, peygamberlerinin ismi, akıbetlerinin ne olduğu hakkında şunları anlatmaktadır:

1. Ress Nedir? Ashâbü'r-Ress'ten Maksat Kimlerdir?

Misal-1)

"Ress: Örülmedik kuyu demektir. Kuyuları çökünce yerin dibine geçtiler."

"Denildi ki Ress: Yemâme'de bir köyün ismidir."

"Yaşadıkları yerde Semûd'un kalıntıları vardı. Kendilerine peygamber gönderilince onu yalanlayıp onu öldürdüler, sonra helâk oldular."

"Uhdûd ashâbı olduğu söylendi."

"Denildi ki: Antakya'da bir kuyudur. O kuyuda Habib en-Neccâr'ı öldürdüler"

"Denildi ki: Peygamber Hanzala b. Safvân'ın arkadaşları idiler. Allah kendisinde her renk bulunan bir kuş ile onları imtihân etti. Bu kuşu boyunun uzunluğu sebebiyle Anka diye isimlendirdiler. Bu kuş Feth veya Damh denilen dağda yaşıyor avlanamadığı zaman gelip onların çocuklarını kaçırıyordu. Bundan dolayı Muğrib diye isimlendirildi. Hanzala dua edince kuşa bir yıldırım isabet etti ve sonra onlar da onu öldürdüler. Kendileri de helâk oldular."

"Denildi ki: Onlar peygamberlerini yalanlayıp kuyuya atan bir kavim idi."[665]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde Ress'in mânası, kimler olduğu, peygamberlerinin ismi, Ashâbü'r-Ress'in akibeti hakkında zikretmiş olduğu ve isrâiliyyâttan olduğu ifade edilen bu haberleri tefsirinde zikreden Fahreddin er-Râzî, bu konuda en güzel sözü Ebû Müslîm'in söylediğini belirtir. Ebû Müslîm'e göre Ashâbü'r-Ress'in kimler olabileceği

---

664 el-Furkân, 25/38.

665 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 141. Ayrıca bkz. Taberî, XVII, 451-452; Zemahşerî, III, 97; Râzî, XXIV, 72.

yolunda zikredilenler Kur'ân'la ve isnadı kavi bir haberle sabit değildir. Malûm olan tek şeyin, küfür ve imansızlıkları sebebiyle Allah'ın bunları helâk etmiş olmasıdır.[666]

Kâsımî de tefsirinde Ashâbü'r-Ress ile ilgili olan hiçbir rivâyete yer vermez ve bu konuda söylenenlerin, gayrı sahih ve münker şeyler olduğunu; bunları kitaplara yazmaya ve rivâyet etmeye cesaret etmenin helâl olmadığını belirtir.[667]

666 Râzî, XXIV, 73; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 159-160.

667 Kâsımî, XII, 4578. Ayrıca bkz. Harman, ''Ashâbü'r-Ress'' md., *DİA*., İstanbul 1991, III, 469.

G. TÂLÛT İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Peygamberleri onlara: Bilin ki Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi, dedi. Bunun üzerine: Biz, hükümdarlığa daha layık olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünden geniş imkânlar verilmemiş iken o bize nasıl hükümdar olabilir? dediler. "Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah her şeyi ihata eden ve bilendir" dedi. Peygamberleri onlara: Onun hükümdarlığının alâmeti, Tâbût'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tâbût'un içerisinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, Mûsâ ve Hârûn hanedanlarının yaptıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için bunda şüphesiz bir alâmet vardır, dedi. "Tâlût askerle beraber (cihâd için) ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna kim ondan içmezse bendendir, dedi. İçlerinden pek azı müstesna hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince: Bu gün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıda birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler. Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında: Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, bize cesaret ver ki tutunalım, kâfir kavme karşı bize yardım et, dediler. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah ona (Dâvûd'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yer yüzü alt üst olurdu. Lakin Allah bütün insanlara karşı lütuf ve kerem sahibidir."[668]

1. Tâlût'un Nesebi, Mesleği, Boyu ve Nehirden Su İçenler

Misal-1)

Kur'ân'da adı geçen ve İsrâiloğulları'na düşmanlarıyla savaşmaları için Allah tarafından hükümdar olarak gönderilen ve Kur'ân'da kıssası zikredilenlerden birisi de Tâlût'tur. Kur'ân'da Tâlût öncülüğünde İsrâiloğulları'nın Câlût ile savaşmaları anlatılırken İsrâiloğulları'nın bir nehirle imtihan edildikleri de anlatılır.

---

668 el-Bakara, 2/247-251.

Bunun yanında bazı tefsir kitaplarında Tâlût kıssası ile ilgili olarak Tâlût'un kim olduğu, boyu mesleği, nehirden su içenlerin sayısı gibi bir çok rivâyet zikredilmektedir. Müfessirimiz Beyzâvî de tefsirinde Tâlût'un nesebi, mesleği ve boyu hakkında şu rivâyetlere yer verir:

Beyzâvî, Tâlut'un nesebi hakkında şu rivâyeti zikreder:

"Kendilerinde peygamberlik ve krallık bulunmayan Bünyâmin'in soyundan idi."

Misal-2)

Beyzâvî, Tâlût'un mesleği hakkında şu rivâyeti zikreder:

"Fakir bir çobandı. Sucu idi."

"Debbâğ (derici) idi."[669]

Misal-3)

Beyzâvî, Tâlût'un boyu hakkında şu rivâyeti zikreder:

"Ayakta duran kimse ellerini havaya kaldırınca ancak başına ulaşabiliyordu."

"Rivâyet edilir ki: Peygamberleri, Allah'tan, kendilerine bir melik göndermesi için dua ettiğinde kendilerine melik olarak gönderilecek şahsın boyunu ölçmek için bir asâ getirildi. Getirilen asâya sadece Tâlût'un boyu yetişti."[670]

Misal-4)

Beyzâvî, tefsirinde nehirden su içmeyenlerin sayısı ile ilgili olarak şu rivayetlere yer verir:

"Nehirden su içmeyenlerin sayısı üç yüz on üç idi."

"Üç bin kişi oldukları söylendi."

"Bin kişi oldukları söylendi."[671]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberlerin isrâiliyyâttan olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda Tâlût ile birlikte sebat edip düşman karşısına çıkanların sayısı ile ilgili kısa bir hadis hariç diğer haberlerin tamamıyla isrâiliyyâttan olduğu da söylenmiştir.

669 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 130. Ayrıca bkz. Taberî, IV, 448, 450.

670 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 130. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 148.

671 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 132; Ayrıca bkz. Taberî, IV, 489-491; Zemahşerî, I, 150; Tevrat, Hakimler, VII/1, 3-7.

Bu rivâyetlerin çoğunluğu Tevrat'tan alınmadır.[672]

El-Menâr sahibi de bu kıssa hakkında şunları zikreder: "Yahudilerin kitaplarında su içmeme meselesi, Tâlût kıssasından önce, Ced'ûn (Gideon)'a mal edilir. Bunu da Allah'a yakışmayan bir tarzda aktarıyorlar. Fakat bu, Allah'ın insan toplulukları için koymuş olduğu ilâhî sünnetlere asla uymadığı gibi baştan sona harikulâde ve acaip hadiselerle dolu olan kendi tarihlerine uygun düşmektedir.

Ben şunu anladım ki, yahudiler kendi tarihlerini karıştırmışlardır. Kitaplarda mevcut olanların pek çoğunu kimin yazdığı belli değildir. Tâlût kıssasını ihtiva eden I. Samuel kitabı da bu kâtib-i meçhûllerdendir. Bazı ibareleri olayların vukuundan sonra yazıldığını göstermektedir.[673]

2. Tâbût

Kur'ân'da Tâlût kıssası içerisinde zikredilen diğer bir meselede Tâbût meselesidir. Tâlût'un hükümdarlığının bir alâmeti olarak zikredilen Tâbût hakkında Beyzâvî tefsîrinde şu rivâyetleri nakleder:

Misal-1)

"Tâbût, şimşir ağacından altınla kaplı olarak 2x3 arşın olacak bir şekilde yapılmıştır."[674]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da Tâbût'tan Tâlût'un hükümdarlığının bir alâmeti olarak bahsedilmiş fakat tafsilâtı hakkında herhangi bir bilgi zikredilmemiştir. Bununla birlikte tefsirlere geçmiş olan bu tafsilâtlarla ilgili Kur'ân'da hiçbir bilgi olmadığı gibi, kezâ bize, aynı şeyler için Hz. Peygamber(s.a.v.)'den menkûl sahih veya sakim bir haber de ulaşmış değildir. Bunların tamamıyla isrâiliyyât türünden haberler olduğu söylenmiştir.[675]

Âlûsî, Tâbût hakkında ki rivâyetleri nakilden sonra: "Sandığın kilidini açacak güvenilir, sahih merfû bir haber ve ne de bir fikir bulamadım" demektedir.[676]

---

672 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 246; Tâlût kıssası ile ilgili olarak bkz. Tevrat, I. Samuel, 17/1-52; 18/1-29; 19/1-13; 22/17-18; 24/4-9-11-16-17; 26/11-12-16. Tevrat'ta; Tâlût'un ismi Saul, Şâvil ve Sâvil olarak geçer. Nehirden su içmeyenlerin sayısı ile ilgili olarak bkz. Tevrat, Hakimler, 7/1-3-7.

673 Reşîd Rızâ, II, 487.

674 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 131. Ayrıca bkz. Zemahşerî, I, 149.

675 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 263.

676 Âlûsî, II, 169; Abdülmun'im, s. 122 vd. Ayrıca bkz. Küçük, Abdurrahman, ''Ahid Sandığı'' md., *DİA*., İstanbul 1988, I, 535.

3. Sekîne

Kur'ân'da Tâbût'un içerisinde sekîne olduğu zikredilmiş, detaylara fazlaca inilmemiştir. Beyzâvî, Tâbût'un içerisinde bulunduğu ifade edilen sekînenin ne olduğu hakkında da şu rivâyetleri nakleder:

Misal-1)

"Tevrat olan sükûn bulacağınız şeydir."

"Hz. Mûsâ (a.s.) düşman ile savaşmak istediği zaman bunu ön tarafa koyar, İsrâiloğulları'nın kalpleri sakinleşir, savaştan kaçmazlardı."

Beyzâvî'nin (قيل) "denildi ki" ifadesiyle zikretmiş olduğu diğer bir rivâyette ise*: "Zebercet ve yakuttan yapılmış kedi kuyruğu ve başı gibi başı ve kuyruğu olan iki kanatlı bir sûrettir. Tâbût düşmana karşı bir yavaş bir hızlı giderken onlar da peşine takılıyorlardı. Tâbût yerinde karar kılınca onlarda yerlerinden ayrılmıyorlar ve zaferi kazanıyorlardı."*

Diğer bir rivâyette şöyledir:

"Hz. Âdem (a.s.)'den Peygamberimiz (s.a.v.)'e kadar olan peygamberlerin sûretleri idi."

Diğer bir rivâyette şöyledir*:*

"Denildi ki: Tâbût: Kalp; Sekîne ise: onda bulunan ilim ve ihlastır."[677]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da haber verilen sekîne hakkında rivâyet edilen haberlerin çoğunluğunun isrâiliyyât türünden haberler olduğu belirtilmektedir. Beyzâvî'nin sekîne hakkında zikretmiş olduğu bu haberlerle ilgili olarak Taberî, sekînenin ne olduğunu beyan eden bütün rivâyetleri kaydettikten sonra: Sekînenin mânasıyla ilgili olarak söylenenler içinde doğruya en yakın olan Atâ b. Ebi Rabâh'a ait olanıdır. Yani İsrâiloğulları'nın bildiği ve tanıdığı ve kalplerinin kendisiyle huzur ve sükûn bulduğu âyetlerdir. Râgıb el-İsfahânî, sekînenin ne olduğunu açıklarken: "Onun, başı kedi başına benzer bir şey (yaratık) olduğu yolunda söyleneni ben sahih bir rivâyet olarak kabul etmem" der.[678]

---

677 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 131. Ayrıca bkz. Taberî, IV, 469-470-471-472; Zemahşerî, I, 149.

678 el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân,* thk. Seyyid Keylânî, Beyrût ty. s. 237.

Râgıb'ın kanaatini benimseyen Âlûsî de: ''Sekîne: Tâbût içerisinde bulunan zeberced ve yakuttan yapılmış bir sûret idi. Bu sûretin kedininkine benzer başı ve kuyruğu vardı ve iki kanatlı idi. Yolundaki rivâyetler sahih değildir" demiştir.

Muhammed Ebu Şühbe, Tâbût ve sekîne hakkında şöyle demektedir: "Doğrusu, Kur'ân'da bunlar hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den de sahih bir haber yoktur. Bu haberler, Ehl-i kitap'tan müslümanların bize nakletmiş oldukları, sahâbeden ve tâbiûnden bazılarının rivâyet etmiş oldukları Vehb b. Münebbih ve Ka'bu'l-Ahbâr kaynaklı haberlerdir" demektedir.[679]

4. Bakiyye

Kur'ân'da zikredilen Tâbût'un içerisinde bulunan diğer bir şey de Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.) hanedanlarından bir kalıntı olarak ifade edilen bakiyyedir.

Beyâvî, bakiyyenin ne olduğu hakkında da ilgili âyeti tefsir ederken şunları nakleder:

Misal-1)

"Levhaların parçalarıdır."

"Hz. Mûsâ (a.s.)'nın asâsı, elbiseleridir. Ailesi, çocukları veyahut kendileridir."

"Hz. Hârûn (a.s.)'un sarığıdır."

"Beni İsrâil peygamberleridir. Çünkü onların amca çocukları idiler."

"Denildi ki: Allah onu Hz. Mûsâ (a.s.)'nın ölümünden sonra kaldırdı. Onlar ona bakarken melekler onu indirdi."

"Denildi ki: Kendisinden sonra peygamberlerinin yanında kaldı. Bununla zafer istiyorlardı. Bozulunca kâfirler kendilerine galip gelmişlerdi, Tâlût melik olana kadar Câlût'un topraklarında bulunuyordu.Başlarına gelen beladan dolayı beş tane şehirleri yok oldu. Uğursuzluğu Tâbût'tan bildiler. Onu iki öküze yüklediler. Melekler Tâbût'u Tâlût'a doğru sevkettiler."[680]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bakiyye ile ilgili haberlerin başka tefsir kitaplarında da yerlerini aldıkları görülür. Bakiyye ile ilgili rivâyetleri tefsirine alan Taberî "Bu öyle bir iştir ki, buna ait bilgiyi lugat yoluyla, istihrâc yoluyla anlamaya,

---

679 Âlûsî, II, 169; Ebû Şühbe, s. 171; Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât,* s. 265-266; Abdulmün'im, s. 128-129.

680 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 131. Ayrıca bkz. Taberî, IV, 473-474-475-476; Zemahşerî, I, 149.

bilmeye imkân yoktur. Buna ait malûmat ancak katiyyet gerektiren bir haberle bilinebilir. Konu ile ilgili vasfettiğimiz tarzda, müslümanların yanında hiçbir haber yoktur; durum bu olunca, rivâyetlerden birini tasvip diğerini tad'if caiz olmaz" demektedir.[681]

Tefsîrü'l-Menâr sahibi de bu konuda şunları söylemektedir: Sekîne ve bakiyye nin ne olduğu hakkındaki rivâyetler bir hayli kabarıktır. İçlerinde öyleleri vardır ki, onların doğruluğuna hiçbir nakil delâlet etmez ve hiçbir akıl onları doğru olarak kabul etmez; bunlar birbirine zıt şeyler olup aralarını te'lif etmenin imkânı yoktur" demektedir.[682]

Tevrat'ta Tâbût'la ilgili mufassal bilgi vardır. Yalnız sekîne ve bakiyyeye ait hemen hemen hiçbir şey yok gibidir.[683]

5. Hz. Dâvûd'un Câlût'u Öldürmesi

Misal-1)

Beyzâvî, Hz. Dâvûd (a.s.)'un Tâlût'un ordusunda yer alması, babasının kaçıncı çocuğu olduğu, yerden üç taş alması, Câlût'u almış olduğu bu taşlarla öldürmesi ve Tâlût'un kızıyla evlendirmesi ile ilgili olarak şu rivâyetlere yer verir:

Câlût'un Öldürülmesi:

"İşyâ altı çocuğu ile birlikte Tâlût'un askerleri arasında yer alıyordu. Yedinci ve en küçük çocuğu olan Dâvûd koyun otlatıyordu. Allah peygamberine Câlût'u öldürecek şahsın Dâvûd olduğunu haber verdi. Peygamber de babasından Dâvûd (a.s.)'u istedi. Yolda üç taş dile gelerek: "Sen bizimle Câlût'u öldüreceksin" diye konuştular. Hz. Dâvûd (a.s.) bu taşları torbasına koydu ve Câlût'u bu taşlarla öldürdü. Tâlût, Dâvûd (as.)'u kızıyla evlendirdi."[684]

Tahlil ve Değerlendirme

Bu konudaki merviyyâtın tamamınında isrâiliyyât olduğu söylenmiştir.[685] Tâlût ile ilgili rivâyetler Tevrat'ta da genişçe zikredilmektedir.[686]

---

681 Taberî, IV, 477; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 266.

682 Reşîd Rızâ, II, 483.

683 Tevrat, Çıkış, 25/10-11, 16-17, 21-22; 31/18, 34/1, 4; Tesniye, 31/24-26I; Samuel, 4/1-25; 5/1-16; 6; 7/1-4.

684 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 132. Ayrıca bkz. Taberî, IV, 498-499-500-501-502; Zemahşerî, I, 150.

685 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I, 310; Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 248.

686 Tevrat, I. Samuel, 17/1-52; 18/1-29; 19/1-13; 22/17-18; 24/4, 9-11, 16-17; 26/11-12; 28/3-19, 31/1-6.

H. HÂRÛT VE MÂRÛT İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîme

"Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lakin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Bâbil'de Hârût ile Mârût isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp ta kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) âhiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı."[687]

Misal-1)

Beyzâvî, Hârût ve Mârût ile ilgili olarak tefsirinde şu rivâyetlere yer verir:

"Rivâyet edildi ki bunlar beşer haline sokulmuşlar ve kendilerine şehvet verilmişti. Zühre denilen bir kadınla karşılaşınca, kendilerini günah ve şirke çağırmıştı. Sonra kadın Hârût ve Mârût'tan öğrendiği bilgilerle göğe çıktı."

"Denildi ki: Salih olmalarından dolayı melek diye isimlendirilen iki şahıstır. Melikeyn (kesra ile) kırâati de bunu desteklemektedir."[688]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu kırâatle ilgili rivâyet edilen haber hakkında Muhammed b. Cerîr et-Taberî: "Şâz okuyuşa göre insanlardan iki kişi (melikeyn) demek olan bu kelimenin kırâati istidlâl ve nakil cihetinden hatalıdır. Sahâbe, tâbiûn ve ensâr kurrâsı bu tarzın hatalı oluşunda icmâ' etmiş vaziyettedirler. Bu okuyuşun kabule şayan olmadığının en büyük delillerinden birisi budur ve şâhit olarak sadece bu yeterlidir" demektedir.[689]

Kısaca ifade etmek gerekirse, Hârût ve Mârût'un Zühre ile alakalı ve muhayyel maceraların dile getiren tekmil rivâyetlerin batıl ve hepsinin akıl, mantık ve İslâmî ölçüler yönünden reddi gerektiren şeyler olduğu ifade edilmektedir. İsrâiliyyâttan olan bu

---

687 el-Bakara, 2/102.

688 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 79. Ayrıca bkz. Taberî, II, 340 vd.; Zemahşerî, I, 85.

689 Taberî, II, 349-350.

haberlerin, hem de İslâm'a taban tabana zıt olan bu haberlerin hiç birisine iltifat etmemek gerekir.[690]

Âlûsî bu konuda şunları söylemektedir. "İçerisinde Kâdî Iyâd'ın da bulunduğu bir cemaat bu rivâyetleri kabul etmemişlerdir. Kıssacıların anlatıp müfessirlerin tefsirlerinde zikretmiş oldukları Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)' den hiçbir şey vârid olmamıştır. Ne sahih ne de zayıf -kıyasla alınacak bir şeyde değildir.- el-Bahr'da bunlardan hiç birisi sahih değildir, denmiştir."[691]

Fahreddin er-Râzî tefsirinde bu rivâyetleri zikreder ve: "Bu rivâyetler fasit ve merdût olup kabil değildir. Çünkü Allah'ın kitabında buna delâlet eden bir şey olmadığı gibi yalanlayan deliller vardır" der.[692]

Sonuç olarak Hârût ve Mârût ile ilgili haberlerin hepsi "İsrâiloğulları'nın, ne aklın ve naklin ve ne de şeriatın kabul etmediği yalan ve hurafeleridir.[693]

690 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 202; Demirci, Kürşat, ''Harût ve Mârût'' md., *DİA.*, İstanbul 1997, XVI, 263.
691 Âlûsî, I, 340-341.
692 Râzî, III, 199.
693 Ebû Şühbe, s. 161; Abdülmun'im, s. 117; Şelyût, s. 137.

İ. KÂRÛN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü-kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez. Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsân ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez. Kârûn ise: O (servet) bana ancak kendimdeki bir bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz. (Allah onların hepsini bilir). Derken, Kârûn, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: Keşke Kârûn'a verilenin benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı! dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler:Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükafatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir. Nihayet biz, onun sarayını yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek avânesi olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Demek ki, Allah, rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şayet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! demek ki inkarcılar iflah olmazmış! demeye başladılar."[694]

1. Kârûn'un Nesebi

Misal-1)

Kur'ân'da kıssası Hz. Mûsâ (a.s.) ile zikredilenlerden bir tanesi de zenginliği ile ön plana çıkan Kârûn'dur. Kur'ân'da, Kârûn'un çok zengin olduğu, hazinelerinin anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluğun zor taşıdığı anlatılmaktadır. Fakat tefsirlere Kârun kıssası ile ilgili olarak Kârûn'un Hz. Mûsâ (a.s.) ile akrabalığı, Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hz. Hârûn (a.s.)'u kıskanması, Kârûn'un malını nereden ve nasıl kazandığı, hazineleri, hazinelerinin anahtarları, câriye ve hizmetçileri, kavminin karşısına çıkması, kavminin karşısına çıkarken giydiği elbiseler, atının rengi, eğeri, Kârûn'un ve sarayının yerin dibine

694 el-Kasas, 28/76-82.

geçmesi, Hz. Mûsâ (a.s.)'dan merhamet dilemesi ile ilgili olarak tefsir kitaplarına bir çok tafsilat yer almıştır.

Beyzâvî, Kârun'un nesebi, Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.)'u kıskanması ile ilgili olarak tefsirinde şu rivâyetlere yer verir:

"Kârûn, Hz. Mûsâ (a.s.)'nın amcası Yashar b. Kâhis b. Lâvî'nin oğlu idi. Hz. Mûsâ (a.s.)'ya iman edenlerden idi."

"Rivâyet edilir ki: Kârûn, Hz. Mûsâ (a.s.)'ya: "Sende peygamberlik, Hârûn (a.s.)' da bilgelik var, ben de ise bir şey yok, ne zamana kadar sabredeceğim"dedi. Hz. Mûsâ (a.s.): "Bu Allah'ın dilediği bir şeydir" dedi."[695]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin Kârûn'un nesebi ve Hz. Mûsâ (a.s.)'ya yakınlık derecesi hakkında zikretmiş olduğu bu rivâyet ile ilgili olarak sahih bir haber vârid olmadığı belirtilmektedir. Bu konuda vârid olan haberlerin kaynağı Ehl-i kitap'tır. Bunlar güvenilmeyen isrâiliyyât türünden haberlerdir. Bunlar tekzip ve tasdîk edilmeyen haberlerdendir. Aynı zamanda bunları araştırmanın faydası olmadığı gibi, bilmemenin de zararı yoktur. Kârûn'un Hz. Mûsâ (a.s.) ile Hârûn (a.s.)'u kıskanması da isrâiliyyâta ait olan haberlerdendir.[696]

2. Kârûn'un İlmini Nereden Aldığı

Misal-2)

Beyzâvî, tefsirinde Kârûn ile ilgili haberleri zikrederken Kârûn'un ilmini nereden aldığı ile ilgili şu haberleri nakleder:

1. *"Tevrat bilgisi idi. Tevrat'ı en iyi bilen kişiydi."*
2. *"Denildi ki: Kimya ilmidir."*
3. *"Ticaret ve çeşitli kazanç yolları bilgisi idi."*
4. *"Hz. Yûsuf (a.s.)'un hazinelerini bilme ile ilgili bilgi idi."*[697]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu ve Kârûn'un servet sahibi olmasının sebepleri arasında gösterilen bu dört madde ve bunlar sayesinde mal mülk sahibi olduğu hakkındaki rivâyetlerin tamamen esassız ve asılsız şeyler olduğu söylenmiştir. Ayrıca

---

695 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 199. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 309-310-311; Zemahşerî, III, 178.

696 Hâşim, s. 303.

697 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 200. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 178.

Hz. Yûsuf (a.s.)'a âit hazineleri bildiği ve bunu ele geçirdiği ile ilgili rivâyetin doğruluğunu tespit etmeye aklen ve naklen imkân olmadığı ifade edilmektedir.[698]

Kârûn'un servet ve zenginliğini araştırmanın hiçbir faydası yoktur. Bu konuda tevakkuf ve zengin olmasının sebebini Allah'a havale etmek daha doğru olsa gerek.[699]

3. Kârûn'un Kavminin Karşısına Çıkışı

Misal-3)

Beyzâvî, Kârûn'un kavminin karşısına çıkışını içeren şu rivâyeti nakleder:

"Erguvânî renkte, altından yapılmış eğerle eğerlenmiş kıratına binerek, kendisi gibi giyinmiş dört bin kişiden oluşan bir toplulukla kavminin karşısına çıktı."[700]

Tahlil ve Değerlendirme

Kârûn kavminin karşısına en mükemmel ve şaşalı bir şekilde çıkmıştır. Kur'ân'da da bundan fazlası yoktur. Fakat, tefsir kitapları bu zînetin keyfiyeti hakkında bir çok vecihler zikretmişlerdir. Aralarında zıtlık bulunan bu rivâyetleri zikretmemek en doğrusu olsa gerek.[701]

4. Kârun'ûn Yerin Dibine Geçmesi

Misal-4)

Beyzâvî, Kârun'un Hz. Mûsâ (a.s.)'nın akrabası olmasına rağmen kendisine eziyet eden birisi olduğunu, zekât emri gelince Kârûn ile vereceği zekât miktarı üzerine anlaştıkları, Kârûn'un iffetsiz bir kadınla anlaşarak iftira atmasını istemesini ve Kârûn'un yere batması ile ilgili olarak şu rivâyetlere yer verir:

"Rivâyet edilir ki: Kârûn her zaman Hz. Mûsâ (a.s.)'ya eziyet ediyordu. Hz. Mûsâ (a.s.) da akrabası olduğu için onunla iyi geçinmeye çalışıyordu. Zekât emri gelince Kârûn Hz. Mûsâ (a.s.) ile her bin (dînâr) için bir (dînâr) vermek üzere anlaştı. Kârûn bu şartlara göre ödeyeceği malın miktarını hesapladı ve bu miktarın pek çok olduğunu düşündü. Kârûn İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ (a.s.)'yı reddetmeleri için onu İsrâiloğulları' arasında rezil etmek istedi. Kârûn, iffetsiz bir kadına, Hz. Mûsâ (a.s.) ile ilişkiye girdiğini itiraf etmesi için para verdi. Bayram günü Hz. Mûsâ (a.s.) aralarında konuşmaya başlayarak şöyle dedi: "Bir kişi hırsızlık ederse eli kesilir. Zina eden evli değilse kırbaçlanır. Zina eden evli ise recmedilir." Kârûn: "Senin içinde hüküm böyle mi?

---

698 Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 285.
699 Hâşim, s. 307.
700 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 200. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 179.
701 Râzî, XXV, 16.

dedi. Hz. Mûsâ (a.s.):"Ben de olsam hüküm böyledir" cevabını alınca, Kârûn: "İsrâîl-oğulları seni falan kadınla cinsî münasebette bulunduğunu zannediyorlar" dedi. Hz. Mûsâ (a.s.): "Kadını çağırınız" dedi. Kadın gelince, Hz. Mûsâ (a.s.) kadına doğruyu söylemesi için Allah adına yemin ettirdi. Kadın: "Seninle zina ettiğimi itiraf etmem için Kârûn bana rüşvet verdi" dedi. Hz. Mûsâ secdeye vardı. Kârûn'dan şikâyetçi oldu ve Rabbine yal-vardı. Allah, Hz. Mûsâ (a.s.)'ya: "Yere istediğini emret" diye vahyetti. Hz. Mûsâ (a.s.): "Yer! onu al" dediğinde, Yer Kârûn'u dizlerine kadar aldı. İkinci defa: "Ey yer! onu al" dediğinde beline kadar, üçüncü defada: "Ey yer! onu al" dediğinde boynuna kadar, sonra tekrar: "Ey yer! onu al." dedi ve yer üzerine kapandı. Kârûn bu halde iken Hz. Mûsâ (a.s.)'ya yalvarıyordu. Allah, Hz. Mûsâ (a.s.)'ya: "Çok katı kalp-lisin, kaç defa senden merhamet diledi, fakat merhamet etmedin. İzzetim ve celâlimle yemin ederim ki, beni bir defa çağırsaydı, karşılık verirdim. İsrâîloğulları aralarında şöyle dediler: "Hz. Mûsâ (a.s.) bunu, Kârûn'a mirasçı olmak için yaptı. Bundan dolayı Allah'a dua etti ve evi malıyla birlikte yerin dibine battı."[702]

Tahlil ve Değerlendirme

Kârûn'un bindiği atın rengi ve hatta cinsi, ata vurulmuş eğerin işlemeleri, rengi ve hangi cins kumaşla kaplandığı, Kârûn'un kendi elbisesi, köle ve câriyelerinin sayısı, bunların atları, elbiseleri vs. maiyetindekilerin kezâ sayısı ve donanımlarının türü... Evet bütün bunların halis yalanlar ve uydurmalar olduğu söylenmiştir. Bunları kim nasıl ve nereden tespit edilebilir?[703]

Bu konuda sahih bir haber vârid olmamıştır. Bundan da öte, ziynetini anlatmadaki son derece abartma bunu kabul etme sınırından çıkartmaktadır.[704]

Kârûn'un Hz. Mûsâ (a.s.)'ya iftira için kiraladığı kadından söz ediliyor. Bunun doğru olup olmadığı üzerinde durulmadan, her şey bitmişçesine Kârûn'un kadına ne kadar mal verdiği sayılıp dökülmüş. Bunlara ne lüzum var, ne de ihtiyaç! Bunlar mezmûm olan isrâiliyyâttan olduğu belirtilmektedir.

Kur'ân da Yüce Allah *"Nihayet biz onu da, sarayını da yere geçirdik"*[705] buyurmaktadır. Demek ki Kârûn ve sarayı yere geçirilmiştir. Buna iman farzdır ve bilgi

---

[702] Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 200-201. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 331-332-333; Zemahşerî, I, 179; Tevrat, Sayılar, 16/1-50, 17/1-13

[703] Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 285-286.

[704] Hâşim, s. 308.

[705] el-Kasas, 28/81.

olarak bu bize yeter. Kârûn'un yere batması ile ilgili olarak Âlûsî: "Bunun doğruluğunu Allah bilir" demektedir.[706]

Fahreddin er-Râzî'nin de işaret ettiği gibi: "Bana göre bu gibi hikâyeler yakîn bildirmeyen ahâd haberler olup faydaları azdır. Mesele amelî bir mesele değildi ki zann ile yetinilsin. Sonra çoğu zaman bu haberler birbirine zıt ve muttarab haberlerdir. Evlâ olan bunları bir tarafa bırakmak ve Kur'ân'ın işaret etmiş olduğu şeyle yetinmek ve gerisini Allah'a havale etmek gerekir. Haber, faydasız ve lüzumsuzdur; yapılacak en güzel iş kitaplarda hiç yer vermemektir."[707]

706 Âlûsî, XX, 123.
707 Râzî, XXV, 17.

J. HZ. LOKMÂN İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Andolsun biz Lokmân'a: Allah'a şükret! diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye layıktır. Lokmân, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti."[708]

Kur'ân'da ismiyle kıssası zikredilenlerden birisi de Hz. Lokmân'dır. Müfessirimiz Hz. Lokmân'ın nesebi, ne zaman yaşadığı, peygamber mi, hekîm mi olduğu, Hz. Dâvûd (a.s.) ile beraber kalması ve hikmetli işleri hakkında şu rivâyetlere yer verir:

1. Hz. Lokmân'n Nesebi ve Hikmetli İşleri

Misal-1)

"Lokmân b. Bâûrâ, Âzer'in evlâtlarından idi. Hz. Eyyûb (a.s.)'un kız kardeşi veyahut teyzesinin oğludur. Hz. Dâvûd (a.s.)'un zamanına kadar bin yıl yaşadı ve ondan ilim aldı. Hz. Dâvûd (a.s.)'tan önce fetva veriyordu. Cumhûra göre nebi değil, hekim idi."

"Hz. Dâvûd (a.s.)'a aylarca arkadaşlık etti. Hz. Dâvûd zırh yapmakla uğraşıyordu. Hz. Lokmân bunlardan hiç sormadı, Hz. Dâvûd (a.s.) zırhları bitirip giyince: "Ne güzel savaş zırhı" dedi. Bunun üzerine Hz. Lokmân: "Sessizlik hikmettendir, fakat yapanlar çok azdır" dedi.[709]

"Bir gün, Hz. Dâvûd (a.s.), Hz. Lokmân'a: "Bu gün nasıl sabahladın? deyince, Hz. Lokmân: "Başkasının elinde sabahladım"dedi. Hz. Dâvûd (a.s.) biraz düşündü sonra bayıldı."

"Hz. Dâvûd (a.s.), Hz. Lokmân'a bir koyun kesmesini ve en temiz iki parçasını kendisine getirmesini emretti. Lokmân koyunun dili ve kalbini getirdi. Hz. Dâvûd (a.s.) birkaç gün sonra koyunun en pis parçasını getirmesini emredince;aynı şekilde dilini ve kalbini getirdi. Hz. Dâvûd (a.s.) bunun sebebini sorunca, iyi oldukları zaman en iyi, kötü oldukları zamanda en kötü olan şeylerdir" dedi."[710]

---

708 Lokmân, 31/12-13.

709 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 227.

710 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 227-228. Ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 547-548. et-Taberî, Lokmân'ın Hz. Dâvûd (as.)'un mevlâsı olduğunu rivâyet eder. Zemahşerî, III, 211.

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu Hz. Lokmân'ın nesebi, nereli olduğu, Hz. Dâvûd (a.s.) ile akrabalığı, ömrü, Hz. Dâvûd (a.s.) ile aynı asırda yaşaması, İsrâil-oğullarına da kadılık yapması bütün bunlar hakkında sahih bir haber vârid olmamıştır. Kesin olarak sabit olan bir şey yoktur. Hal böyle olunca tevakkuf etmek gerekir. Bunların hakikatini Allah bilir. Mesleği hakkında da tevakkuf etmek gerekir.[711]

2. Hz. Lokmân'ın Oğlunun İsmi

Misal-2)

Beyzâvî tefsirinde, Hz. Lokmân'ın oğlunun ismi hakkında şunları anlatır:

1. *"En'am idi."*
2. *"Eşkem idi."*
3. *"Mâsân idi."*[712]

Tahlil ve Değerlendirme

Kur'ân'da Hz. Lokmân'ın oğluna öğüt verdiği ve bu öğüdün ne olduğu belirtilmektedir. Kur'ân, Hz. Lokmân'ın oğlunun ismini zikretmemiştir. Hz. Lokmân'ın oğlunun isminin ne olduğunun bilinmesinde hiçbir fayda yoktur. Bu konuda hüccet olacak sahih bir haberin de vârid olmadığı kaydedilmekte dolayısıyla bu meselede tevakkufun daha doğru olacağı söylenmiştir.[713]

---

711 Hâşim, s. 312.
712 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 228. Ayrıca bkz. Zemahşerî, III, 212.
713 Hâşim, s. 313.

K. İSRÂİLOĞULLARI'NIN YERYÜZÜNDEKİ İFSÂDI VE ÜZERLERİNE GÖNDERİLEN KRALLAR İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Biz, Kitap'ta İsrâiloğulları'na: Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, diye bildirdik. Bunlardan ilkinin zamanı gelince, üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşarak (sizi) aradılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi. Sonra onlara karşı size tekrar (galibiyet ve zafer) verdik; Servet ve oğullarla gücünüzü artırdık, sayınızı daha da çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz. Artık diğer cezalandırma zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine Mescid'e (Süleyman Mabedi'ne) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler (diye, başınıza yine düşmanlarınızı musallat kıldık). Belki Rabbiniz size merhamet eder; fakat siz eğer yine (fesatçılığa) dönerseniz, biz de sizi yine cezalandırırız. Biz cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık."[714]

1. Birinci İfsat

Misal-1)

Kur'ân'da İsrâ sûresinde İsrâiloğulları'nın yeryüzünde iki defa fesat çıkaracakları zikredilmiştir. Fakat bu fesat çıkarmalarının zamanı ve diğer tafsilat zikredilmemiştir. Müfessirimiz Beyzâvî, bu fesatların sebebini, bu fesattan dolayı üzerlerine gönderilen kralların kim olduklarını içeren rivâyetleri, tefsirinde zikreder:

Birincisi:

a) *"Tevrat'ın hükümlerine aykırılık."*

b) *"Şi'yâ'nın öldürülmesi, denildi ki Ermiyâ'nın öldürülmesidir."*[715]

2. İkinci İfsat

Misal-2)

a) *"Hz. Zekeriyyâ (a.s.) ve Hz. Yahyâ (a.s.)'nın öldürülmesi."*

b) *"Hz. Îsâ (a.s.)'yı öldürmeye teşebbüs etmeleridir."*[716]

Birinciyi işledikleri zaman İsrâiloğulları'nın üzerine:

---

714 el-İsrâ, 17/4-8.

715 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 564. Ayrıca bkz. Taberî, XIV, 468.

716 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 564.

1) "*Buhtnasr gönderildi. Buhtnasr, Harâsif'in Bâbil askerlerinin komutanı idi."*

2) "*Denildi ki: Câlût el-Cezerî gönderildi."*

3) "*Denildi ki: Gönderilen kişi Nineva'dan Senhârib'tir."*

"*İsrâiloğulları'nın büyüklerini öldürdüler, küçüklerini esir aldılar. Tevrat'ı yakıp mescidi yıktılar."*

İkincisini işledikleri zaman İsrâiloğulları üzerine:

"Dedesi Kesnâsif b. Herâsif'ten krallığı miras alan Behmen b. İsfendiyâr onlara acıdı ve esirlerini Şam'a gönderdi. Başlarında Kral Danyâl vardı. Şam'da bulunan Buhtnasr taraftarlarına galebe çaldılar. Veya Allah Dâvûd (a.s.)'u Câlût'a musallat etti ve onu öldürdü."[717]

"Allah, Farslıları bir kez daha İsrâiloğulları'nın başına Musallat etti. Muluku't-tavaiften Bâbil kralı Cudrez-Denildi ki: Hardüs- idi- üzerlerine bir daha yürüdü."

"Denildi ki: Askerlerin komutanı kurbanların verildiği mezbahaneye girdi. İçerde kaynayan kan gördü. Bu kanın kime ait olduğunu sorunca, "Bizden kabul edilmeyen birisinin kanıdır" diye cevap verdiler. Komutan: "Yalan söylüyorsunuz" dedi. Bunun üzerine binlerce kişi öldürdü ama kanın kaynaması yine durmadı. Komutan tekrar: "Doğru söylemezseniz kimseyi sağ bırakmam" dedi. Orada bulunanlar: "Yahyâ (a.s.)' nın kanıdır" dediler. Komutan: "Allah bunun için sizden intikam alır" dedi. Sonra şöyle dedi: "Ey Yahyâ(a.s.)! benim ve senin Rabbin, senin için kavminin başına gelenleri bildi. Şu insanlardan kimse bırakmadan önce din" dedi ve kaynayan kan dindi."[718]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu komutana ait kanın kime ait olduğu ile ilgili haber hakkında İbn Kesîr, İbn Cerîr'in Saîd b. Müseyyeb rivâyeti ile zikreder ve: "Bu Müseyyeb'e isnad edilen sahih bir isnaddır. Meşhur olanda budur, sahih olanı veyahut ona yakın olanı bulsaydık, onu yazmak ve rivâyet caiz olurdu. İsrâiloğulları'na kimin musallat edildiği hususunda selef ve halef ihtilâf etmişlerdir'' der ve ilgili rivâyetleri tefsirinde zikrettikten sonra: ''Bu konuda vârid olan haberlerin çoğu isrâiliyyâttır. Bunları zikrederek kitabı uzatmak istemiyorum. Çünkü bu haberlerden bazıları zındıkların uydurmuş olduğu haberler olabileceği gibi bazıları da sahih olabilir. Fakat

---

717 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* I, 565. Ayrıca bkz. Taberî, XIV, 457-458, 471-472; Zemahşerî, II, 352.

718 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 565. Ayrıca bkz. Taberî, XIV, 475; Zemahşerî, II, 352.

bizim bunlara ihtiyacımız yoktur. Allah'ın kitabında bizlere anlatmış olduğu haberler ihtiyaç bırakmayacak derecededir. Allah ve Peygamberi bizleri onlara muhtaç etmemiştir" demektedir.[719]

Bununla birlikte İsrâiloğulları'na musallat edilenlerin isimleri ile ilgili olarak Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu bu haberlerdeki isimler başka nüshalarda farklı olarak kaydedilmektedir.[720]

719 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 27-28.
720 Hafâcî, VI, 18,19.

L. YÂSÎN SÛRESİNDE ZİKREDİLEN ELÇİLER İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

İlgili Âyet-i Kerîmeler

"Onlara şu şehir halkını misal getir. Hani onlara elçiler gelmişti..."[721]

Yâsin sûresi 13-30. âyetlerinde Yüce Allah'ın şehir halkına göndermiş olduğu elçilerden ve bu elçilere inanan bir şahıstan bahsetmektedir. Kur'ân'da o insanların mücadelesi anlatılır ve bununla iktifa edilerek detaylara fazlaca girilmez.

Beyzâvî, gönderilen bu iki elçi hakkında şunları nakleder.

1. Gönderilen İki Elçi

Misal-1)

"Yahyâ ve Yûnus idi."[722]

"Gönderilen üçüncü elçi ise: Şem'ûn idi."[723]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî gönderilen iki elçinin Hz. Yahyâ (a.s.) ve Hz. Yûnus (a.s.) olduğunu zikreder. Şihâbeddîn el-Hafâcî, elçilerin Hz. Yûnus (a.s.) ve Hz. Yahya (a.s.) olması hak-kındaki rivâyeti değerlendirirken: Hz. Yûnus (a.s.) ve Hz. Yahyâ (a.s.) isimlerinin başka nüshalarda Yuhannâ ve Bolis olarak geçtiğini ve eş-Şerîf'in *el-Miftâh* şerhinde böyle tashih ettiğini belirterek, itimat edilen nüshada bu olduğunu belirtir ve tarih kitaplarında açıklandığı gibi her ne kadar Hz. Yahya (a.s.) Hz. Îsâ (a.s.)'nın zamanına yetişse de Hz. Yûnus (a.s.) Hz. Îsâ (a.s.)'nın zamanına yetişmediğini belirtir.[724]

İbn Kesîr de bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Kıssanın zâhirinden bu kişilerin Allah tarafından gönderilen elçiler oldukları anlaşılıyor. Hz. Îsâ (a.s.) tarafından değil. Çünkü Yüce Allah *"Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı..."*[725] buyuruyor. Ve yine: "*Onlar: Rabbimiz bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz, dediler. Bize düşen, sadece apaçık teblîğdir."*[726] Eğer bu kişiler Hz. Îsâ (a.s.) tarafından gönderilen havâriler olsaydılar, kendilerini Hz. Îsâ (a.s.)'nın gönderdiği elçiler olduklarını belirten uygun bir ifade kullanırlardı. Allah en iyisini

---

721 Yâsîn, 36/13-30. âyetlerinde ilgili kıssa anlatılmaktadır.
722 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 278.
723 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 279. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 414; Zemahşerî, III, 282. Taberî elçilerin isimlerini Sâdık, Sadûk ve Şalûm olarak zikreder. a.mlf., XIX, 414.
724 Hafâcî, VIII, 9.
725 Yâsin, 36/14.
726 Yâsin, 36/16-17.

bilendir. Diğer taraftan şayet bu kişiler Hz. Îsâ (a.s.)'nın elçileri olsaydılar kavimleri kendilerine "*Siz, ancak bizim gibi insansınız"* demezlerdi.[727]

2. Elçilerin Hikâyeleri

Misal-2)

Beyzâvî, elçilerin Hz. Îsâ (a.s.) tarafından şehir halkına gönderildiklerini, yolda Habîb en-Neccâr ile karşılaştıklarını, Habîb'in hasta olan çocuğunu iyileştirdiklerini, elçilerin kralla konuşmalarını, peşlerinden Hz. Îsâ (a.s.)'nın Şem'ûn'u göndermesi ve Şem'ûn'un kralla konuşmasını içeren şu rivâyeti nakleder:

"Elçilerin gönderildiği kavim putlara tapıyorlardı. Hz. Îsâ (a.s.) iki elçi gönderdi. Köye yaklaştıkları zaman koyun otlatan Habîb en-Neccâr'ı gördüler. Habîb: Kimler olduklarını sordu. Elçiler kim olduklarını haber verdiler. Habîb: "Sizin mûcizeniz var mı?" diye sorunca elçiler:"Hastalar şifâ, (ekmeh) kör ve abrası (alacalıyı) iyileştiriyoruz" dediler. Habîb'in hasta bir oğlu vardı. Elçiler ellerini hasta çocuğa sürünce çocuk iyileşti. Habîb elçilere iman etti ve bu haber her tarafa yayıldı. Elçilerin eliyle bir çok insan iyileşti, hikâyeleri krala kadar ulaştı. Kral elçilere: "Bizim ilâhlarımızdan başka ilâh mı var?" diye sordu. Elçiler: "Evet seni ve senin ilâhlarını var eden Allah vardır" dediler. Durumlarını görüşene kadar onları hapsettirdi. Sonra Hz. Îsâ (a.s.) peşlerinden Şem'ûn'u gönderdi. Şem'ûn tebdili kıyafet yaparak şehre girdi ve kralın adamlarıyla dostluk kurdu. Ta ki kralın adamları bir yakınlık duydular ve Şem'ûn'u krala götürüp görüştürdüklerinde kral da Şem'ûna yakınlık duydu. Şem'ûn bir gün krala: "Duydum ki iki kişiyi hapsetmişsin. O insanların anlattıklarını dinledin mi?" dedi. Kral onları çağırdı. Şem'ûn iki elçiye: "Sizleri kim gönderdi" diye sordu. Elçiler: "Şerîki olmayan ve her şeyi yaratan Allah" diye karşılık verdiler. Şem'ûn: "kısa ve öz konuştunuz." Elçiler: "Dilediğini yapar ve istediği hükmü verir." Şem'ûn: "Mûcizeleriniz nelerdir?" diye sorunca, Elçiler: "Kral ne temenni eder" dediler. Gözleri kör bir çocuğu getirdiler, elçiler dua etti ve çocuğun gözleri açıldı. Yerden (fındık) gibi yuvarlak çamur alarak çocuğun göz çanaklarına koydular ve gören iki göz oldular. Şem'ûn krala: "Hem senin hem de ilâhlarının şerefi için aynı şeyi ilâhlarının yapmasını istesen?" deyince, Kral: "Bizim ilâhlar işitmez ve görmez, zarar ve faydası dokunmaz" dedi. Sonra "eğer ilâhınız ölüyü diriltirse size inanırız" dedi. Yedi gün önce ölen bir çocuğu ge-

[727] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 576-577; Aydemir, "Ashâbü'l-Karye" md., *DİA.,* İstanbul 1991, III, 468-469.

tirdiler. Elçiler Allah'a dua edince çocuk ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ben ateşten yedi vadiye girdirildim. Ben sizleri içerisinde bulunduğunuz durumdan sakındırıyorum. Iman edin" dedi ve şöyle devam etti: "Semanın kapıları açıldı ve bu üç kişi için şefaat eden güzel bir genç gördüm" Kral: "Onlar kimlerdir?" dedi. Çocuk: "Şem'ûn ve şu iki kişi" dedi. Şem'ûn sözünün tesir ettiğini görünce krala nasihat etti ve büyük bir toplulukla iman etti. İman etmeyenler de Cebrâil (a.s.) in sayhasıyla helâk oldular."[728]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin zikretmiş olduğu bu haberler ile ilgili olarak Âlûsî, Habîb en-Neccâr ile ilgili rivâyetleri tefsirinde zikrettikten sonra: "Bana göre bu haberlerin sıhhatine dair bir şey tahakkuk etmemiş olup, işin gerçeğini Allah bilir" demektedir.[729]

3. Habib Neccâr

Misal-3)

Beyzâvî, Habîb en-Neccâr hakkında şunları nakleder:

"Kavminin putlarını yapıyordu. Hz. Peygamberimiz (sa.s.) ile arasında altı yüz yıl olmasına rağmen peygamberimize iman etti."

Beyzâvî'nin " قيل " "denildi ki" ifadesiyle zikretmiş olduğu diğer bir rivâyette:

"Bir mağarada ibadet ediyordu. Kendisine peygamberlerin haberi ulaştığı zaman onların yanına geldi ve dinini açığa vurdu."[730]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî'nin tefsirinde Habîb en-Neccâr ile ilgili olarak zikretmiş olduğu ve Habîb'in hem kavminin putlarını yaptığı bununla birlikte Peygamber (sa.s.)'imize iman ettiği ile ilgili haberler birbiriyle çelişmektedir. Bundan dolayı Habîb en-Neccâr'ın bir putperest olmadığını ispat için de (asnâm) kelimesinin (et-temâsîl) mânasında kullanıldığı ve bu işin kendi şeriatlarında mubah olduğu söylenmiştir ki bu te'vîlin, zâhirin hilâfına olduğu söylenmiştir.

Beyzâvî'nin tefsirinde zikretmiş olduğu ve Habîb'in bir mağarada ibadet ettiği, elçilerin haberini alınca da mağarasından çıkıp elçilere iman ettiği ile ilgili haberde "şehrin en ucundan geldi" âyetinin zâhirine aykırı olduğu söylenmiştir.[731]

---

728 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 279. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 419; Zemahşerî, III, 282.

729 Âlûsî, XXII, 226; Râzî, bu olayı özet olarak zikreder bkz. Râzî, XXVI, 48.

730 Beyzâvî, II, 279. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 421; Zemahşerî, III, 283; Râzî, XXVI, 48. Taberî elçilerle konuşan kişinin ismini Habîb b. Mer'î olarak zikreder. a.mlf., XIX, 419.

731 Hafâcî, VIII, 13; Ateş, Süleyman, "Habîb en-Neccâr" md., *DİA.,* İstanbul 1996, XIV, 373-374.

4. Hadisenin Geçtiği Yer

Misal-4)

Beyzâvî tefsirinde hadisenin geçtiği yer ile ilgili olarak şu rivâyeti zikreder:

"Antakya idi."[732]

Tahlil ve Değerlendirme

Beyzâvî, İslâmî kaynaklarda zikredilen tarihî olayların adete tek sahnesi olan Antakya'yı bu kıssanın da meydana geldiği yer olarak zikrettiği görülmektedir. Yine bir çok kıssada kullanılan ortak ismin Habîb ismi olduğu gibi, bu kıssalarda Şem'ûn isminin de ihmâl edilmediği görülmektedir. Fakat bazı imamlar kasabanın Antakya oluşunu müşkil görmüşlerdir.[733]

İbn Kesîr, kıssa ile ilgili olarak tefsirinde şu tenkitleri yapar:

1-Kıssanının zâhirinden, bu kişilerin Allah tarafından gönderilen elçiler oldukları anlaşılıyor. Hz. Îsâ (a.s.) tarafından değil. Çünkü Yüce Allah *"Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı..."*[734] Ve yine: "*Onlar: Rabbimiz bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz, dediler. Bize düşen, sadece apaçık teblîğdir."*[735] buyuruyor. Eğer bu kişiler Hz. Îsâ (a.s.) tarafından gönderilen havâriler olsaydılar, kendilerini Hz. Îsâ (a.s.)'nın gönderdiği elçiler olduklarını belirten uygun bir ifade kullanırlardı. Allah en iyisini bilendir. Diğer taraftan şayet bu kişiler Hz. Îsâ (a.s.)'nın elçileri olsaydılar kavimleri kendilerine "*Siz, ancak bizim gibi insansınız"* demezlerdi.[736]

2-Antakya halkı Mesih (a.s.)'in kendilerine gönderdiği elçilere iman etmişlerdi. Îsâ (a.s.) peygambere inanan ilk şehir Antakya idi. Antakya şehrinin Hz. Îsâ (a.s.)'ya ina-nan şehir oluşu kesin olduğuna, Allah Teâlâ'da bu sûrede gönderdiği elçileri yalanlayan kasabadan bahsettiğine ve bu kasabanın bir çığlıkla helâk olduğu ve sönüp gittiğini bil-dirdiğine göre -Allah en iyisini bilir ya- burası Antakya olmamalıdır.[737]

3-Seleften bir çok kişinin ifade ettiği bu kasaba Antakya değildir. Ya da Antakya ismi eğer bu kıssada söz konusu edilen şehir ise, bilinen meşhur Antakya'dan ayrı bir

---

732 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 278. Ayrıca bkz. Taberî, XIX, 413; Tevrat, Çıkış, VII/14-27.
733 Râzî, XXVI, 48; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 576-577.
734 Yâsin, 36/14.
735 Yâsin, 36/16-17.
736 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 576-577.
737 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 577.

kasaba olmalıdır. Çünkü ne Hıristiyanlık tarihinde, ne de ondan önce meşhûr Antakya kasabasının helâk edildiğine dair bilgi yoktur.[738]

Şeyhzâde de Beyzâvî tefsirine yazmış olduğu hâşiyesinde kasabanın Antakya olması hakkında şunları söyler: "Kasabanın Antakya olması hakkındaki kavlin zayıf olduğu söylenmiştir. Çünkü Hz. Îsâ (a.s.) havârilerini Antakyalılara gönderince o dönemde Hz. Îsâ (a.s.)'ya ilk inananlar idiler. Hıristiyanların patriklerinin bulunduğu dört kasabadan birisi de Antakya'dır. Bu kasabanın halkı Kur'ân'da helâk olduğu söylenen kasaba halkı gibi helâk olmamışlardır.''[739]

738 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 577.
739 Şeyhzâde, IV, 27-28.

MÜTEFERRİK KONULARLA İLGİLİ İSRÂİLİYYÂT

I. MÜTEFERRİK KONULARLA İLGİLİ İSRÂİLİYYÂT

A. NÛN HARFİ İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

1-) Nûn Harfinin Anlamı

Beyzâvî, Kalem sûresinde (nûn) harfinin anlamı hakkında şunları anlatır.

Misal-1)

"Denildi ki: Balığın ismidir, bundan cinsi murad edilmektedir."

"el-Behmûttur: Dünyanın üzerinde durduğu şeydir."

"Divit olduğu söylenmiştir."

"Bazı balıklarda çok koyu bir siyah renkte bir şey vardır. Onlardan elde edilen şeyle yazılır."[740]

Tahlil ve Değerlendirme

Müfessirlerin (Nûn ve'l-Kalem) tefsirinde zikretmiş oldukları dünyanın sırtında durduğu balık olup bu balık el-Behmût diye isimlendirilir" rivâyetini İbn Kesîr, İbn Cerîr'den naklederek tefsirinde zikreder.[741]

Ebu Hayyân: "Bu konuda bu kelimenin hece harflerinin isimlerinden bir isim olduğundan başka sabit olmuş bir şey yoktur"[742] der. Bu gibi haberler yalan türünden haberler olup isrâiliyyâttır.[743]

Hafâcî de ilgili rivâyetler hakkında: el-Behmût kelimesinin aslının el-Yehmût olduğunu, bu kelimenin böyle tashih edildiğini ifade eder. Ayrıca Zemahşerî'nin dil açısından "el-Yehmût" kelimesinin "divit" mânasına geldiği ile ilgili rivâyeti redettiğini ifade eder.[744]

---

740 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 514. Ayrıca bkz. Taberî, XXIII,140, 143.
741 Taberî, XXIII,140; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 227.
742 Ebû Hayyân, VIII, 301.
743 Ebû Şühbe, s. 305-306.
744 Hafâcî, IX, 234.

B. NEBE SÛRESİNDE ZİKREDİLEN RUH İLE İLGİLİ HABERLERDEKİ İSRÂİLİYYÂT

1-) Ruhtan Maksad Nedir?

Misal-1)

"Ruhlar üzerine müvekkel olan melektir veya cinsi murad edilmiştir."

"Cebrâil(a.s.)'dir."

"Yaratılış bakımından meleklerden daha büyük bir varlıktır."[745]

Tahlil ve Değerlendirme

İbn Kesîr ilgili rivâyetleri tefsirinde zikreder. Taberî'den merfû olarak İbn Abbas (r.a.)'tan rivâyet edilenlere de yer verir:

1-Avfî'nin İbn Abbas (r.a.)'tan naklettiği bir rivâyete göre buradaki ruhtan maksat âdemoğullarının ruhlarıdır.

2-Ruh, âdemoğullarının kendisidir. Hasan ve Katâde böyle derler. Katâde: ''İbn Abbas (r.a.)'ın gizlediği şeylerden birisi de buydu'' der.

3-Ruhtan maksat, Allah'ın âdemoğlu sûretinde yaratmış olduğu bir tür yaratıklardır ki onlar ne melektirler, ne de beşer. Hem yerler hem de içerler. İbn Abbas (r.a.), Mücâhid, Ebû Sâlih ve A'meş bu görüşü naklederler.

4-Ruhtan maksat, Cebrâil (a.s.)'dir. Saîd b. Cübeyr ve Dahhâk bu görüşü serdettikten sonra Yüce Allah'ın: "*(Resûlüm!) Onu Rûhu'l-emîn (Cebrail) uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir"*[746] kavlini gösterirler. Mukâtil b. Hayyân der ki: Ruh meleklerin en üstünlerindendir, vahiy sahibi olup Azîz ve Celîl olan Rabbe en yakın olan melektir.

5- İbn Zeyd'e göre Ruhtan maksat Kur'ân'dır. Nitekim Yüce Allah: *"İşte böylece sana da emrimizle Kur'ân'ı vahyettik"*[747] buyurmaktadır.

6-Bütün mahlûkât mikdarınca bir melektir. Ali b. Ebu Talha, İbn Abbas'tan böyle dediğini nakleder. İbn Abbas: *"O gün; ruh ve melekler"* kavli hakkında; bu, yaratılış bakımından meleklerin en büyüklerinden bir melektir, demiştir. İbn Cerîr et-Taberî der ki: "Bana Muhammed b. Halef Abdullah b. Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir: Ruh dördüncü göktedir. O, göklerden, dağlardan ve meleklerden daha büyüktür. Her

---

745 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 563. Ayrıca bkz. Taberî, XXIV, 47.

746 eş-Şuarâ, 26/192-194.

747 eş-Şûrâ, 42/52.

gün on iki bin kere tesbih eder. Onun her bir tesbihinden Allah bir melek halkeder ki o kıyamet gününde tek başına bir saf olarak gelecektir.[748] Bu da gerçekten garip bir sözdür. Taberânî der ki: Bize Muhammed b. Abdullah İbn Abbas'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben Hz. Peygamber (sa.s.)'in şöyle buyurduğunu işittim: Yüce Allah'ın öyle bir meleği vardır ki eğer ona bir lokmada yedi göğü ve yeri yut, denseydi yutuverirdi. Onun tesbihi: Seni olduğun şekilde tesbih ederim, kavlidir. Bu hadis de gerçekten gariptir ve merfû olmasında nazar vardır. İbn Abbas (r.a.)'tan mevkûf olması da mümkündür. Belki de bu İbn Abbas (r.a.)'ın almış olduğu isrâiliyyâttandır. Allah en iyisini bilendir.

İbn Cerîr: ''Yüce Allah'ın yarattığı mahlukattandır. Zikredilen görüşlerden birisi olabilir. Hangisi olduğunu en iyi Allah bilir. Bunlardan birisini tercih edebilmemiz için bir haber olmadığı gibi buna delâlet eden bir hüccette yoktur. Bunu bilmemekte zarar vermez'' diyerek bu konuda tevakkuf etmiş, ancak bunlardan hiçbirini kesin olarak tercîh etmemiştir. Mânaya en yakın olanı -Allah bilir ya- ruhun; âdemoğulları olmasıdır, denmiştir.[749]

748 Taberî, 24, 47.
749 Taberî, 24, 50; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 496-497.

SONUÇ

Beyzâvî'nin en önemli eseri olan *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*'in İslâm aleminde hiçbir esere nasip olmayan bir ilgi ve alakaya mazhar olduğu görülmektedir. Üzerinde üç yüz kadar çalışma yapıldığı ifade edilmektedir. Hatta *el-Keşşâf* gibi bir tefsire ün kazandıranın da Beyzâvî'nin tefsiri olduğu söylenmektedir. Beyzâvî tefsiri üzerinde hâşiye ve ta'lika türünden pek çok çalışma yapılmıştır. Bu eserlerin bazıları matbu olup bazıları da hala kütüphanelerde yazma halinde muhafaza edilmektedirler. Günümüzde ise Beyzâvî'nin hayatı ve diğer bazı konularda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla tefsirindeki metodu da henüz inclenmemiştir. Görüldüğü gibi Beyzâvî'nin tefsiri üzerinde pek çok çalışma yapılmış fakat tefsirinin isrâiliyyât açısından incelenmesi de eksik kalmıştır. Bizler bu çalışmamızda bu eksiği kapatmayı hedefledik.

Yapmış olduğumuz çalışmamızda başta tefsir ilminin geçirdiği dönemleri incelediğimizde her dönemin kendine ait özellikleri olduğunu gördük.

Beyzâvî'nin hayatını incelediğimizde de müfessirimizin pek çok ilim dalında eserler te'lif ettiğini ve kendisini üne kavuşturan ve daha önceki tefsirlerden de faydalanarak yazdığı tefsirinin önemli bir yere sahip olduğunu gördük.

Beyzâvî tefsirinin isrâiliyyât açısından incelenmesine geçmeden önce isrâiliyyât hakkında teknik bilgiler vermeye çalıştık. İsrâiliyyât konusunun hem Kur'ân tefsirinde hem de hadis literatüründe daha geniş ele alınması gereken bir konu olduğu kanaatine vardık.

Tezimizin asıl bölümünü oluşturan Beyzâvî tefsirindeki isrâiliyyâtla ilgili haberleri tahlil ederken de şu sonuçlara vardık.

1. Beyzâvî'nin daha önceki tefsir geleneğine uyarak tefsirinde isrâiliyyâta yer verdiği görülür.

2. Müfessirimizin zikretmiş olduğu isrâiliyyâta dair haberler genelde peygamber kıssaları ile ilgili olan haberlerdir.

3. Ayrıca Beyzâvî'nin, Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn, Ye'cûc ve Me'cûc, Dâbbetü'l-Arz, Ashâbü'r-Ress, Tâlût, Hârut ve Mârût, Kârûn, Hz. Lokmân, İsrâiloğulları'nın yeryüzündeki ifsâdı, Yâsin sûresinde zikredilen elçilerin kıssaları gibi konularla ilgili isrâili rivâyetlere de yer verdiğini görmekteyiz.

4. Müteferrik konulardan: nûn harfinin anlamı ve Nebe sûresinde zikredilen ruh hakkındaki rivâyetlere de yer verdiğini görmekteyiz.

5. İsrâiliyyâta dair haberleri aktarırken denildi ki, rivâyet edildi ki gibi ifadeler kullandığını görmekteyiz.

6. Müfessirimizin, isrâiliyyâta dair haberler hakkında bazen kendi kanaatini belirttiğini görmekteyiz.

7. Son olarak, Beyzâvî'ye tefsirinde zikretmiş olduğu isrâiliyyât ve bazı zayıf haberlerden dolayı tenkitler yöneltilse de bunun tesirinin kıymetinden hiçbir şey eksiltmeyeceği kanaatindeyiz. Beyzâvî'nin ilim dünyasında haklı bir mevkiye gelmesini sağlayan tefsiri üzerinde daha detaylı çalışmaların yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Kur'ân.

Abacı, Harun, *Beydavi ve Nesefi'de İtizal Etkilerinin İncelenmesi, (Beydavi ve Nesefi Tefsirlerine Eleştirel Bir Yaklaşım)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 2006.

el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amma'ştehere mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs* (Keşfu'l-Hafâ), Beyrût 1988.

Abduh, Muhammed, *Tefsir Cüz'i Amme,* Beyrut 1989.

Abdülmun'im, Muhammed Yahya, *ed-Dahîl fî't-Tefsîr,* Mansûre 1995.

Abdürrahmân, Celâleddîn, *el-Kâdî Nâsırüddîn el-Beyzâvî ve Eseruhu fî Usûli'l-Fıkh,* Kâhire 1981.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid, Beyrut ty.

el-Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî,* Beyrut 1987.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, İstanbul 1989.

_____, "Habîb en-Neccâr" md., *DİA.,* İstanbul 1996.

Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, İstanbul 1992.

_____, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler,* Ankara 1996.

_____, *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislâm Ebussuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, Ankara 1993.

_____, ''Ashâbü'l-Karye'' md., *DİA.*, İstanbul 1991.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul 2011.

Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Mûsânnifîn* (Hediyyetü'l-Arifin), Beyrût 1990.

_____, *İzâhu'l-Maknûn fî'z-Zeyli ala Keşfi'z-Zunûn an-Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn,* Beyrût 1990.

Bauer, Georg Lorenz, *Was hielthe Mohammed von der Christlichen Religion und ihrem Stifter?* Nürnberg 1782.

el-Begavî, el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ', *Meâlimü't-Tenzîl,* thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Damîriyye, Süleyman Müslim el-Harş, Riyâd 1409.

el-Beyyûmî, Seyyid Mursî İbrâhim, *Minhetü'l-Celîl fî't-Tenbîhi alâ mâ fî't-Tefsîri mine'd-Dahîl*, Kâhire 1985.

el-Beyzâvî, el-Kâdî Nâsırüddîn, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Beyrût 1988.

_____, *el-Ğâyetu'l-Kusvâ fî Dirâyeti'l-Fetvâ,* thk. Ali Muhyiddin el-Karadâğî, Kahire 1980.

_____, *Tavâli'u'l-Envâr min Metâli'i'l-Enzâr,* thk. Abbâs Süleymân, Beyrût 1991.

_____, *Risâle fî Ta'rifâti'l-Ulûm ve Mevzuâtiha,* thk. Abbâs Süleymân, Beyrût 1996.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi* (*Tabâkatu'l-Müfessirîn*), İstanbul 1973.

Birışık, Abdülhamit, "İsrâiliyyât" md., *DİA*, XXIII, İstanbul 2001.

Bolay, Süleyman Hayri, "Âdem" md., *DİA.*, İstanbul 1988.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhibuddin el-Hatîb-Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Kahire 1400.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden 1943.

_____, "Beyzâvî" , *İslâm Ansiklopedisi, MEB.*, I-XIII, İstanbul 1940-1988.

_____,*Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, Leiden 1943.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1975.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul 1389.

Ca'fer, Abdülğafûr Muhmûd Mustafa, *el-Asîl ve'd-Dahîl fî Tefsîri'l-Kur'ân ve Te'vîlihi Rivâyeten ve Dirâyeten*, Kahire 1995.

Cerrahoğlu, İsmâil, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1976.

_____, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988.

_____,"Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Tevîl" md., *DİA.*, XI, İstanbul 1995.

el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, İstanbul 1335

Cevdet Bey, *Tefsir Usûlü ve Tarihi,* Hazırlayan: Mustafa Özel, İstanbul 2002.

Çelebi, İlyas, "Hızır" md., *DİA.*, İstanbul 1998.

Çetiner, Bedreddin, *Ebu'l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri,* İstanbul 1995.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2011.

Demirci, Kürşat, ''Harût ve Mârût'' md., *DİA*, İstanbul 1997.

ed-Duğaym, Muhammed Seyyid, "Müfredât Elfâzi'l-Kur'ân", el-Hayât Gazetesi, Londra, 11/4/1993-12/4/1993.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen,* thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, Beyrut 1430/2009.

ed-Dâvûdî, Muhammed b. Ali, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Beyrût ty.

Ebu Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahrü'l-Muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvad, Beyrut 1993.

Ebu'l-Kelâm Âzâd, *Zülkarneyn Kimdir?*, İstanbul 2010.

Ebû Reyye, Mahmûd, *Edvâ ale's-Sünneti'l-Muhammediyye*, Kahire 1994.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979.

Emin, Ahmed, *Fecrü'l-İslâm*, Kahire 1987.

_____,*Duha'l-İslâm* Kahire ty.

Erkekli, Mustafa, *Beydâvî Tefsirinin Tenkîdine Dâir Yazılmış İthâf ve İs'âf Adlı Eserlerin Tahkiki*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 1990.

Ersöz, İsmet, ''Ashâb-ı Kehf'' md., *DİA.*, İstanbul 1991.

Ebussuûd Mehmed b. Muhyiddin Mehmed, *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut 1990.

Ebû Şühbe, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzûât fî Kütübi't-Tefsîr*, Kâhire 1408.

_____, *es-Sîretü'n-Nebeviyye fî Dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Mısır 1981.

el-Etyar, Hüsnî Yûsuf, *el-Bidâyâtü'l-Ûlâ li'l-İsrâiliyyât fî'l-İslâm*, Kahire 1412/1991.

Fâyid, Abdülvehhâb *ed-Dahîl fî't-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1398-1978.

Geiger, Abraham, *Was hat Mohammed aus dem Judentume aufgenommen?* Bonn 1833.

Goldziher, Ignaz, *Die Richtungen Der Islamischen Koranauslegung*, Leiden 1920.

_____, *"Ueber Jüdische Sitten und Gebräuche aus Muhammedanischen Schriften"*, Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums (MGWJ), c. 29, (1880), s. 302-315; 335-365

_____,*"Ueber muhammedanische Polemik gegen Ahl al-kitāb"*, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG), 1878.

_____,*"Ueber Bibelcitate in Muhammedanischen Schriften"*, Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft (ZAW), Giessen 1893.

Güç, Ahmet, "Sâlih" md., *DİA.*, İstanbul 2009.

Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları,-Tarih ve Müverrihler*-İstanbul 1991.

el-Hafâcî, Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râdî*, Beyrût 1997.

Halîfe, İbrâhim, *ed-Dahîl fi't-Tefsîr*, Kâhire 1984.

el-Hamevî, Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrût 1977.

Hamidullah, Muhammed, "İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât Yâhut Gayr-i İslâmî Menşeli Rivâyetler", trc. İbrahim Canan, *AÜİİFD*, II, Ankara 1977.

_____, "İslâm Hukûnun Kaynakları Açısından Kitâb-ı Mukaddes", trc. İbrahim Canan, *AÜİİFD*, III, Ankara 1979*; a.e.*, IV, Ankara 1980.

Harman, Ömer Faruk, ., "Havvâ" md., *DİA.*, İstanbul 1997.

_____, "Nûh" md., *DİA.*, İstanbul 2007.

_____ , "Hûd" md., *DİA.*, İstanbul 1998.

_____, "İbrâhim" md., *DİA.*, İstanbul 2000.

_____, "İsmâil" md., *DİA.*, İstanbul 2001.

, "İshak" md., *DİA.*, İstanbul 2000.

_____, " Lût" md., *DİA.,* Ankara 2003.

_____, "Mûsâ" md., *DİA.*, İstanbul 2006.

_____, "Hârûn" md., *DİA.*, İstanbul 1997.

_____, "Dâvûd" md., *DİA.*, İstanbul 1994.

, "Süleyman"md., *DİA.,* VI, İstanbul 2010.

_____, "Eyyûb" md., *DİA.*, İstanbul 1995.

_____, "Lokmân" md., *DİA.,* Ankara 2003.

_____, " Îsâ" md., *DİA.*, İstanbul 2000.

_____,"Azîz-i Mısr" md., *DİA.*, İstanbul 1991.

_____, "Kârûn" md., *DİA.*, İstanbul 2001.

_____, "Ashâbü'r-Ress" md., *DİA,* İstanbul 1991.

_____, "Hüdhüd" md., *DİA.,* İstanbul 1998.

_____, "Ahd-i Atîk" md., *DİA.,* İstanbul 1988.

Hasan, İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâm,* Kâhire-Beyrût 1991.

Hâşim, Abdullah, *Dirâsâtun fi'd-Dahîl fi't-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 1991.

Hatiboğlu, İbrahim "İsrâiliyyât" md., *DİA.*, XXIII, İstanbul 2001.

el-Hâzin, Alâüddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, Beyrut 1995.

Hennig, Kurt, *Bibel Lexikon*, Stuttgart-Hänssler 1995.

Hıdır, Özcan, *Yahudi Kültürü ve Hadisler (İsrâiliyyât-Hadis İlişkisi),* İstanbul 2011.

Hodgsonn, Marshall G. S., *İslâm'ın Serüveni,* trc. Kurul, İstanbul 1995.

Huart, Clement, *Arab ve İslâm Edebiyâtı*, trc. Cemal Sezgin, Ankara ty.

Hüseyin ez-Zehebî, Muhammed, *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrûn*, Mısır 1989.

_____, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs,* Kâhire 1995.

_____, *el-İtticâhâtu'l-Münharife fî Tefsîri'l-Kurân'i'l-Kerîm, (Devâfiuhâ ve Def'uhâ),* Kahire 1986.

İbn Âşûr, Muhammed el-Fâzıl, *et-Tefsîr ve Ricâlüh*, Mısır 1390/1970.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (Tahrîru'l-Ma'na's-Sedîd ve Tenvîrü'l-Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd),* Tunus 1984.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* Beyrût 1988.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed, Beyrut 1422/2001.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* Beyrût 1987.

_____, *el-Kâfi'ş-Şâf fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Keşşâf,*Beyrût ty.

İbn Ebû Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm müsneden an Resûlillah ve's-Sahâbe ve't-Tâbiîn,* Mekke-Riyâd 1417/1997.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb,* Beyrût 1987.

İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrût 1987.

_____,*el-Bidâye ve'n-Nihâye,* thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut 1417-1997.

_____, *Kısasü'l-Enbiyâ*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Beyrut 1997.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Maârif,* thk. Servet Ukkâşe, Mısır 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *es-Sünen,* thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Mısır ty.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitâbu'l-Mevzûât*, thk. Tevfîk Hamdân, Beyrut 1995.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelîk, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Kâhire ty.

İbnü't-Temcîd, Musluhiddin Mustafa b. İbrahim, *Hâşiye,* İstanbul 1286.

İbn Teymiyye, Takıyüddin Ahmed, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr,* thk. İbrâhim b. Muhammed, Mısır 1988.

İbrahim, Lutpi, "Allah'ın Sıfatları Hakkında Zemahşerî ve Beydavî Arasındaki Münakaşalar" trc. Selahaddin Eroğlu, *AÜİFD,* XXIX, 1953.

İncîl.

el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrût ty.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn,* Beyrût 1990.

_____, *Mîzânu'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ahakk*, Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1993.

el-Kâsımî, Cemâleddîn, *Mehâsinü't-Te'vîl*, Kahire 1957.

el-Kazabâdî, Ahmed b. Muhammed, *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Fâtiha*, İstanbul 1282.

Kaya, Remzi, ''Ehl-i Kitap'' md., *DİA.,* İstanbul 1994.

el-Kâzerûnî, Ebü'l-Fadl el-Kureşî es-Sıddıkî el-Hatîb, *el-Kâzerûnî Hâşiyesi* thk. Abdulkâdir Arafât el-Aşşâ, Beyrût 1996.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut ty.

Kiraz, Celil *Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri*, *UÜİFD.*, c. 15, sayı 1, 2006.

_____,*Süyûtî'nin Beyzâvî Hâşiyesi, Şâmî, Hocazâde ve Zebîdî'nin Risâleleri Bağlamında Hz. Peygamber'in İsmeti, Fazileti ve Şefaati Tartışmaları, UÜİFD.*, c. 20, s. 1, 2011.

Konevî, Isâmuddin İsmail b. Muhammed b. Mustafa, *Hâşiye*, İstanbul 1286.

Kurnaz, Cemal, "Hüdhüd" md., *DİA.,* İstanbul 1988.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrût 1988.

Kurt, Ali Osman, "Tâlût".md, *DİA.*, İstanbul 2010.

Kutub, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Beyrut 1992.

Küçük, Abdurrahman, "Ahid Sandığı" md., *DİA*., İstanbul 1988,

el-Leknevî, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay, *el-Ecvibetu'l-Fâzıla li'l-Esileti'l-Aşereti'l-Kâmile,* Kahire 1414/1993.

Meyhûb, Seyyid Abdüssettâr, *el-İlâhiyât inde Nâsırüddîn el-Beyzâvî,* Kahire 1994.

Mûsâ, Ahmed eş-Şahhât, *ed-Dahîl fî't-Tefsîri'l-Kurtubî*, Kahire 1987.

el-Münâvî, Zeynüddîn Abdürraûf, *el-Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Beyzâvî,* Riyâd 1409.

Müslim b. Haccâc Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâburî, *el-Cami'u's-Sahîh,* thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Mısır-Beyrut 1412/1991.

Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru'l-Kebîr,* thk. Abdullah Mahmud Şahhata, Mısır 1979.

Na'nâa, Remzi, *el-İsrâiliyyât ve Eseruhâ fî Kütübi't-Tefsîr,* Dımaşk-Beyrut 1390/1970.

Nebî, Mâlik b., *ez-Zâhiretu'l-Kur'âniyye,* trc. Abdussabûr Şâhîn, Beyrût 1987.

en-Neccâr, Abdülvehhâb, *Kısasü'l-Enbiyâ*, Kâhire 1966.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Tefsîru'n-Nesâî*, thk. Sabrî b. Abdülhâlık eş-Şâfiî-Seyyid b. Abbâs el-Celîmmî, Beyrut 1410/1990.

_____, *es-Sünen*, thk. Muhammed Nâsırüddîn Elbânî, Riyâd 1417.

en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl*, Beyrût 1989.

Ören, Halis, *Keşşâf ve Nesefî Tefsirlerinde Hz. Mûsâ ile İlgili İsrâilyyât*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 1998.

Özervarlı, Sait, "An Unedited Kalam Text by Qadi al-Baydawi*: Misbah al-Arwah"*, *İslâm Araştırmalar Dergisi*, XII, İstanbul 2004,

Rahman, Yusuf, *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl'inde Beyzavi'nin Hermenotiği*, Çev. İbrahim Görener, *EÜİFD,* Kayseri 2001.

er-Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Ğayb, (et-Tefsirü'l-Kebîr)* Beyrût 1990.

er-Rıdvân, Hasan es-Seyyid, *ed-Dahîl fî't-Tefsîr*, Kâhire ty.

Rızâ, Reşîd-Muhammed Abduh, *Tefsirü'l-Menâr*, 1947 Kahire.

es-Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir,* 1980

es-Safedî, Salâhaddin Halîl b. Aybeg, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, Stuttgart 1411-199.

es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim en-Nîsabûrî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Beyrut 1422/2002.

_____, *Arâisu'l-Mecâlis (Kısasü'l-Enbiyâ)*, Beyrut 1985.

Sarıtoprak, Zeki, "Dâbbetü'l-Arz" md., *DİA*., İstanbul 1993.

Selbes, Hasan, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl'in İsrâiliyyât Açısından Tahlîli*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 1998.

es-Siyalkûtî, Abdülhakîm, *Hâşiyetu'l-Kâdî*, İstanbul 1270.

es-Sübkî, Tâceddin İbnü's-Sübkî, *Tabâkâtü'ş-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî- Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Kahire 1964-1976,

es-Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah, *Ravdu'l-Unf*, Kahire 1973.

Süleyman, Abbâs Muhammed, *Tasnîfu'l-Ulûm Beyne Nasıruddîn et-Tûsî ve Nâsırüddîn el-Beyzâvî,* Beyrut 1996.

es-Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut ty.

_____, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr,* thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 1424/2003.

_____, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr,* thk. Ahmed Hâc Muhammed Osman, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, (Doktora Tezi) Külliye't-Da've ve Usûlüddîn, Mekke 1423-1424.

Şelebi, Ahmed, *Mukârenetü'l-Edyân: el-İslâm*, Kahire 1985.

_____, *Mukârenetü'l-Edyân:el-Yahûdiyye,* Kahire 1988.

eş-Şınkîtî, Muhammed el-Emîn, *Advâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân* Mekke 1426.

Şelyût, Semîr Abdülaziz, *ed-Dahîl ve'l-İsrâiliyyât fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Kâhire 1983.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr*, Mısır 1964-1965.

_____ , *el-Fevâidu'l-Mecmu'a*, Kâhire 1960.

Şeyhzâde, Mustafa b. Kôcavî, *Hâşiyetu Şeyhzâde alâ Tefsîri'l-Kâdî el-Beyzâvî*, İstanbul 1306.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân (Câmi'u'l-Beyân)*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 1422/2001.

Taneri, Aydın, "Hârizmşahlar" md., *DİA*, XVI, İstanbul 1997.

Tanyu, Hikmet, "Ahd-i Cedîd" md., *DİA*., I, İstanbul 1988.

Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzûâti'l-Ulûm,* Beyrût 1987.

Tevrat.

Tiftik, Kamil, *Kâdî Beyzâvî'nin Tavâlı'u'l-Envâr'ının Mustafa Sıtkı'ya ait Tercümesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul 1997.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *el-Cami'u's-Sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut 1996.

Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları,* İstanbul 1991

Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Ehl-i Kitab*, İstanbul 1996.

Ünver, Mustafa, *Tefsirde Öteki Celâleyn'de İsrâiliyât,* Samsun 2008.

Ümit, Mehmet, "Şuayb". md., *DİA*., VI, İstanbul 2010.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzûl,* trc. Necati Tetik, Necdet Çağıl, İstanbul 1997.

Vloten, Gerlof. Van., *Emevi Devrinde Arap Hâkimiyeti, Şîâ ve Mesîh Akîdeleri Üzerine Araştırmalar,* trc. M. Said Hatiboğlu, Ankara 1986.

Weil, Gustav, *Die Biblischen Legenden der Muselmänner*, Frankfurt 1845.

Yavuz, Yûsuf Şevki, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti,* İstanbul 1989.

_____, "Beyzâvî" md., *DİA*., VI, İstanbul 1992.

Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'ân Tefsiri*, İstanbul 2007

Yücetürk, Seyfi Orhan, ''Belkıs'' md., *DİA*., İstanbul 1992.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâikı Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Beyrût ty.

ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm,* Beyrût 1988.

ez-Zuhaylî, Muhammed, *el-Kâdî el-Beyzâvî*, Dımaşk 1988.